

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

KARLOS CID ABASOLO. Formalismo errusiarra: historia eta emaitzak	5
LUIS MARIA MUJICA URDANGARIN. "Gaztelu"-ren poesian alde tematikoak	41
FELIPE JUARISTI. Zer da erromantizismoa deitzen dugun hori?	77
PAKO SUDUPE. Euskaltzaleen saminak, sakaketak eta kultur-lanak 50eko hamarkadan	87

SORKUNTZA

POESIA

PELLO ZABALETA. Zeluloidearen biran	127
---	-----

ANTZERKIA

JOSE ELIZONDO. Dollorra (II)	137
------------------------------------	-----

KONTAKIZUNAK

IBAI-ERTZ. Beste aukerarik ez	173
IBAI-ERTZ. Zinema-aretoan	177
JULIAN PEÑA. Karma	182

ITZULPENAK

JORGE LUIS BORGES	193
LUIS CERNUDA (1902-1963)	204

ADABAKIAK

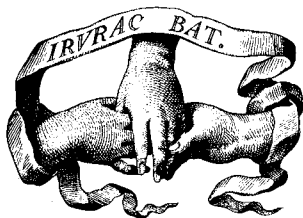
Euskal Idazleen Elkartearen batzarra Zestoan	211
Gotzon Garaterenatsotitz bilduma	213
Klaudio Harluxet Fundazioa	214
Patxi Goenaga, euskaltzain oso	215
Hego Euskal Herrian, 1.076 liburu argitaratu ziren iaz	216
Euskarazko 4.440 liburu doan Iparraldeko 22 liburutegietan	217

<i>Irutxulok</i> urteurrena	218
<i>Egan-en</i> kondairarako apunteak (II)	220

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

AITXUS IÑARRA, <i>Hilketa Euskal Herri-kulturan...</i> (Luis Mari Mujika)	237
UGALDE, <i>Matin Pedrotxo</i> , (L. Mari Mujika) .	239
PATXI ZUBIZARRETA. <i>Eztia eta ozpina</i> . (Manu Lopez)	242
SEVE CALLEJA, <i>Haur literatura euskaraz</i> . (Mariasun Landa)	244
J. ORMAZABAL, <i>Hitzak jostailu</i> . (Mariasun Landa)	246
MIKEL HERNANDEZ ABAITUA. <i>Bazko arrautzak</i> . (Juan Luis Zabala)	247

EGAN

Mari, Salvador Carreras fideles

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euzko Legearen Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

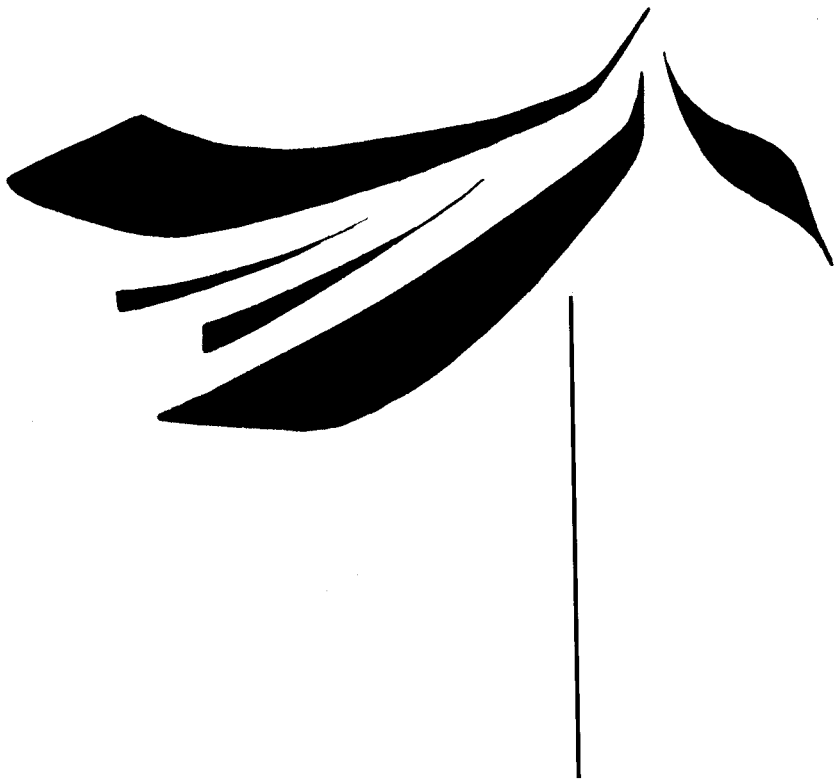
Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria: Luis Mari Mujika
Zuzendariordea: Iñaki Zumalde
Idazkaria: Gillermo Etxeberria
Administraria: Jose Antonio Zabala
Bokalak: Jose Mª Urkia
Juan Garmendia Larrañaga
Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: BIZKER - Lasarte-Oria

AZTERKETA
LITERARIOAK

Formalismo errusiarra: historia eta emaitzak

KARLOS CID ABASOLO

1. Hitzaurrea¹

Idazle bati, literaturazko zerbait idazterakoan, zerk axola dio bati-pat, obraren mezuak (atal semantikoak, alegia) ala idazkerak (hots, atal fonologiko-morfologiko-semantikoak? Forma, literaturari dagokionez, zerbait komunikatzeko baliabide soila dugu (*“literaturaren kontzepzio transitibo edo iragankor”* esaten zaio honi) ala literaturaren ezaugarri bereizle? Bestela esanda: zein izan behar da literaturaren xedea, hitzen esanguran datzan informazioa (testuinguru-erreferentziak, ideologia, etab.) ala irakurlegoarengan hitz-adierazleek sorturiko atsegin estetikoak? “Docere-delectare” eta “res-verba” arazook, mendetan zehar, literatur kritikaren eztabaidarik latzenen sortzaile izan direla esan genezake.

Izan ere, arte klasikoan, Aristoteles buru zela, “docere-delectare” liskar ezagunean, “docere”-ri, hau da, artelan batek eman dezakeen irakaskuntza edo doktrinari ematen zitzaion lehentasuna, “delectare” edo artelanak sortutako gozamen ludikoa zokoratuz. Aristotelesen uste honek luzaro iraun zuen, mendeen joan-etorriaren ikutirik gabe, eta salbuespenak salbuespen (Gongora barrokoa eta haren itzalean idazten hasitakoak, kasu) iritsiak gara XIX. mendera: orduko literatur kritikan ez dago, antza, aldaketa nabarmenik somatzerik. XIX. mendeko bigarren erdiaren literatur kritika errusiarrari gagozkiola, azterketa guztiei “gizarte utilitarismoa” deritzana nagusitzen zaie. Erlich-ek

(1) Artikulu honen laburpena *BITARTE* aldizkarian argitaratu zen 1994ko abenduaren zenbakian.

dioenez,² literatura propaganda politikoaren menpeko zenez gero, Dobroljubov, Pisarev eta abarren ustetan, forma bakar bat izan zitekeen kritikalarien aztergai: mezuaren efikaziari lagun diezaiokeena. Pypin-ek, XIX. mendeko azken urteetako historialari errusiarrik eruditoenak, *agiri historikotzat*, historiaren disziplina osagarrien materiale soiltzat zeuzkan literatur obrak. Utilitarismo hau, poesi hizkeran funtzio erreferentziala besterik ez zekusana, tsarraren absolutismoa salatzen sortua zen. Era berean, formalisten bi aitzindari, hots, Potebnia eta Veselovski, biziki oldartu zitzaizkion aurka honako positibismo sozio-politiko honi.

Literatur obraren edukian funtsaturiko korranteoi kontra egin nahirik sortu zen formalista errusiarren mugimendua. Garai hartako futurismoak eraginda, poesiaren izate ludiko iragangaitzaren aldeko joera azaldu zuten hasieran.

Bazen garaia, formalisten ustez, literatura historiatic bereiz zedin eta, halaber, literatur azterketak ikuspuntu inmanente batetik egin zitezten, testuaz kanpoko kontsiderazioak aintzat hartzeke.

Metodologi-abiapuntuok, jakina denez, arbuioa jaso zuten Errusiako Iraultzaren ondoko garaian. Ezaguna da literatur kritika marxistak edukiari, munduaren bidegabekeria salatzeari damaion nagusitasuna: idazle batek errealtatea eta honen akatsak islatzen ez baditu, errealtate hori onartzen duelako da. Errealtatea islatu, saiatu eta aldaeraz lezakeen literatura besterik ez zuten ametitzen marxistek.

Ikusten denez, aldi beretsuan kimatu ziren ikuspuntu ezberdinetako bi mugimendu. Geroxeago azalduko ditugu haien arteko gatazkak eta elkargarritasunak.

Formalismo errusiarra ez da sakonki aztertua izan, eta ikertu denean ere, beldur gara literatur irizpideen atzean ez ote diren izkututzen ideologiak eta irizpide politikoak. Formalisten inguruan piztutako polemika ikusita, pentsa liteke formalismo errusiarrek hala nolako manipulazioa jasan duela, txaloka ari zaizkionen partetik zein arbuia ari zaizkionenetik.

Besterik gabe, saia gaitzen ondoko orrialdeetan formalismoaren emaitza zenbaterainokoa izan den neurtzen, bai akatsak eta bai bertuteak adieraziz, salaketa edo goraipe hutsetan erortzeke.

(2) 28. or

2. Historia

2.1. Taldearen hastapenak

2.2.1. Aurreko literatur kritika

Formalisten aurreko urteetan bi literatur kritika mota aurkitzen ditugu Errusian:

a) bata, "literatur akademizismoa" izenekoa, bibliografi-datu kaxkar garrantzitsugabeetan oinarritua. Lerner eta Scëgolen ditugu, besteak beste, joera honetakoak.³

b) bestea, subjeliboa, sinbolistek zuzendua. Sinbolismoak, formalismoak bezalaxe, bortizki eraso zion positibisten gizarte utilitarismoari. Baina, bestalde, formalismoak ez zion beste zenbait ideia ametitu sinbolismoari: poesi-alorreko subjelibismo estetiko-filosofikoa salatu zion, poesiak azterketa zientifikoa behar zuelakoan.

Hitza, sinbolistengan gero eta tinkatuago zeuden filosofi-erlijio tententzietatik askatzea izan zen hasierako formalistok batu gintuen kontsigna (...) Historiak zera eskatzen zigun: benetako *pathos* iraultzailea, tesi kategorikoak, ironia errukigabea, izpiritu kontziliagarri guztien ukapena. Sinbolismoaren liburu teorikoek goraturiko printzipio estetiko subjeliboei jarrera zientifikoa oposatzea izan zen garrantzitsuena gure borrokan⁴

2.1.2. Taldearen sortzea

Literatur kritikaren basamortu antzu honi aurpegi eman asmoz osatu zen mugimendu formalista. Honen ustez, literatura beste giza ekintzetatik bereizten duen ezaugarria (*literaturnost* edo literaturtasuna, Jakobsonen terminologiaren arabera) antzematea da literatur zientziaren xedea.

"*Formalismo*" eta "*formalista*" hitzak taldearen etsaiek erdeinuzko kutsuz asmatutakoak ziren, irain gisa. Baina azken finean, terminologia onargarria da, formalisten abiapuntua zehazki definitzen baitu: forma, eta ez edukia, da artelanaren eta, literaturaren esparruari dagokionez, idazlanaren ezaugarri bereizlea. Harkins-ek, ideia formalista hau frogatzeko, Esopo dakarkigu adibide gisa: alegilari ho-

(3) Harkins-ek (178. orr.) ondoko adibidea jartzen du metodo honen baliogabetasunaren erakusgarri: "Bibliografi-azalpenak zeharo ergelak izatera iristen dira, esaterako, Puxkinek bere haurtzainari entzun zizkiolako idazten zituela ipuinak esaten zaigunean".

(4) EIKHENBAUM, 35.

nengan ideiak ez dira istorioen kokka, ez baitira harenak, tradizioetik bereganatuak baizik. Izan ere:

“Oso literatur ideia gutxi dira orijinalak. Lengoaiak zerbait adierazi behar du derrigorrez. Baina literaturak adierazitako *zerbait* hori arrunta eta nahiko azalekoa izan daiteke sarri”⁵

Formalismoak Mosku eta San Petesburgoko unibertsitateetan izan zuen sorlekua, literaturaz irakasten zenarekin ados ez zeuden zenbait ikasleren bultzadaz. Hona hemen bi talde eragileak:

-Moskuko Hizkuntz Zirkulua, Baudevin de Courtenay-ek eragindako zenbait gaztek 1915ean osatua. Gazteon artean Buslaev, Vinokur eta Jakobson ditugu. Hasierako ikerketetan errusieraren dialektologian eta folklorean jardun zuten. Baina urteak joan urteak etorri, hizkuntz datuak biltze soiletik poesia aztertzerara pasa izan ziren, agian Jakobsonen eta Maiakovski olerkari futurstaren arteko adiskidantzagatik.

-San Petesburgoko unibertsitatearen zenbait ikaslek 1916an fundaturiko OPOJAZ taldea, hau da, *poesi-hizkeraren ikerketarako elkarte*a. Talde hau, heterogeneoagoa eta literaturaz kezkatua goa, bitan agertzen zaigu zatikaturik: alde batetik, hizkuntzalarriak (Polivanov, Jakubinski, etab.), eta bestetik literatur teori-zatzaileak (Sklovski, Eikhenbaum, Bernstein). Brik eta Tinianov ere OPOJAZ-i zegozkion.

2.1.3. Potebnia

Formalistek beren unibertsitate-irakasle bat izan zuten aitzindari: Potebnia (1835-91), poesi-hizkeraren nondik norakoen aztertzailea. Honi zenbait ideia ikasi zioten, esaterako, poesia diskurtso *berezizat* jotzea, lengoaiaren azterketa eta literatur zientziaren arteko erlazioak -poesiak eta prosak hizkuntz egitura duten heinean- estuagotzea, etab. Prada Oropeza-ren ustez, “Potebnia-ren meriturik handiena Poetikaren gai nagusia *poesia, hizkera autonomo* dela pentsatzea izan zen”.⁶

Potebnia-k, orobat, poesia eta zientzia bereiztu beharra azpimarratu zuen:

-zientzia: materiale homogenez baliaturik, denotatiboa da, alegia, zeinuaren eta esanguraren artean egokitasun zuzena dago.

(5) HARKINS, 179

(6) 32.

-poesia: zeinuak, ohizko esanguratik askaturik, handiagotuta dauka esparru semantikoa.

Bata zein bestea errealtateaz jabetzeko bideak dira, ezagubi-deak dira, baina ezberdin samarrak, orain ikusiko dugun bezala.

Formalistak, Potebnia-rengandik hainbat emaitza hartuagatik ere, beste zenbait alorretan ez darraio, adibidez *imajina* zertan den finkatzerakoan, Potebnia-k uste du, sinbolismoak eta soziologismoak legez, imajinen bidez ezagutzeko bidea dela artea, eta hortaz, aurreko kontzepzio artistikoari jarraikiz, edukia dela helburu behinena. Sinbolistak are ausartagoak ziren soinuek ere badutela esangurarik aldarrikatzean. Eikhenbaum-ek adibide gisa dioskunez, A. Bieli-k "desilusioren tragedia igartzen zion Blok-i honek r, d, t kontsonante multzoa erabiltzen zuenetan".⁷ Formalisten aburuz, ordea, ez dago aliterazioak eta gainontzeko soinu-figurak semantikoki interpretatzerik: funtzio estetikoa betetzen dute, besterik gabe. Hitz batez, Potebnia-k imajinari zentzu kontzeptuala ematen dio eta formalistek, berriz, hitz-materialean kokatzen dute imajinaren funtsa. Ez dute imajinetan errealtatearen islada zuzenik ikusten, baizik eta errealtatearen itxuraldapan artistikoa. Poesia ezagubide edo komunikabidez zekusatzen Potebnia-ri eta sinbolismoari kontraesanez, imajinak ez gaitu ezezagun gertatzen zaizkigun gauzetara hurbilarazi behar, baizik eta ohizkoa *estrainio* bihurtu behar du.

Izan ere, ikuspuntu sinbolistatik poesia gorengo ezagubide da, alegia, sinbolistek *realia* izendaturiko zentzu-mundua eta *realiora* deitzen gorengo errealtatea gure begi aurrean elkar hurbilarazteko bide. Prada Oropeza-ren ustez, boterea Lurrean, hau da, *realian* galdurik, benetako errealtatea *realiora* dela pentsatzen dutenena izan liteke jarrera hau.

2.1.4. Akenismoa

Positibismoaren ildotik sortua bazen ere, gero bertatik urrundu zen. Bestalde, *realia* nahiago izateak bereizten du, halaber, sinbolistotik. Poesia erreferentzialagoa defendatzen du, poesiak berak sortutakoaz kanpoko errealtatearen berri ematen dakiena. Horren kariaz, akneisten ustez, ez dago hainbesteko alderik poesi-hizkeraren eta ohizko hizkeraren artean.

(7)41.

2.1.5. Veselovsk

Edukiari damaion lehentasunean nabari bazaio ere literatur kontzepzio nagusiaren zordun izatea, Veselovski-k bi ideia aurrerakoi erakutsi zituen, besteak beste, geroxeago formalistek berenganatuko zituztenak. Alde batetik, literatur autonomiaren alde jokatu zuen, esanez, obra guztien egitura, hots, osagaiak (poesi-figurak, ideologi-eskemak, etab.) direla aztergai bakar, idazlearen psikologia eta honelako literaturaz kanpoko datuak albora utzita.

Bestetik, narrazioaren osagaiak igarri nahian zebilela, bi osagai aipatu zituen batez ere: *motiboa* (guttiengo unitatea) eta *bilbea* (*sjuzet* errusieraz; *plot* ingelesez; trama edo argumento espainolez), zenbait motiboz osatua. Halaber bilbea gaitik bereiztu zuen, bilbea konposaketa-unitatea delakoan, hirugarren atalean ikusiko dugun bezalaxe. Gaian, berriz, motiboak ez daude oraino azken bateko narrazioan bezala ordenaturik: gaian ez dago konposaketarik.

2.1.6. Formalismoa eta futurismoa

Futuristen bozeramale teorikoak ziren formalistak. Bai futurismoak, bai formalismoak aurka egin zioten aurreko arteari, bakoitzak bere alorrean: futurismoak literatur praktikan eta formalismoak teorian. Orobat, beste zenbait puntutan ageri ziren biak elkarturik:

- formalistek geroxeago erabiliko zuten *zaum* edo *transrazionaltasun* delako hitz futuristan, zeina Chlebnikov-ek asmatu zuen.

- ondoko oinarri teorikoan: literatura eta, orokorkiago hitz eginez, artea, inmanenteki esplikatu daitezke.

1912an Chlebnikov-ek eta Maiakovski-k hauxe eman zuten aditzera hitzaren independentziaren alde:

Guk, olerkari futuristok, hitza dugu mamurtuago gure aurrekoak errukirik gabe baliatutako *psikisa* baino. Gure aurretik ez da hitz-artetik izan. Hitza oraindainokoa preso egotea esanahiarekiko menpekotasunak frogatzen du ezbairik gabe. Gaur egunera arte esan izan da pentsamenduak bere legeak inposatzen dizkiola hitzari (eta ez alderantziz). Guk, akats horretaz oharturik, hizkera transrazional unibertsala proposatu dugu

Izan ere, hizkera (idazkera, hobeto esanda) hori, adierazlearen esangura autonomoaren gaitasunetan funtsaturik, unibertsala da, edo-nork erabiltzeko modukoa.

Futuristok muzin egin zieten arau sozialei zein estetikoiei. Ordura

arteko idazkerari gorroto bizia zioten, arte errealistari bereziki. Ez zuten ohizko literatur konbentziorik onartzen, ez gai aldetik eta ez forma aldetik, erreferentziaren heriotza poesiaren bitzta dela aldarrikatuz: haien idazkerak fonologia eta lexikoa besterik ez du, lexiko hori erreferentzia semantikorik gabea izaki.

Formalismo errusiarrak, hasieran, akademizismoari kontra egiteagatik edo, gartsuki eutsi zion futurismoaren erradikalizazioari. Erlich-ek ez du batere ongari antzematen futurismoaren eragin hau:

*Hitz autoaskiaren slogan futurista metodologikoki isolaturik geratzeko arriskuan zegoen, poesia bizitzatik bananduz, kontsiderazio psikologiko eta sozialen garrantzia ukatuz*⁸

2.2. Formalismoa eta Errusiako Iraultza

OPOJAZ taldekoak ez ziren Iraultzaren aurka azaldu. Are gehiago, beren literatur teoria (formaren nagusitasuna) eta marxismoarena (edukiaren lehentasuna) bateratzeko senperrenak egin zituzten, baina alferrik. Bestalde, opojaztar batzuek biziki lagundu zioten Iraultzari: Brik-ek, kasu, Iraultzaren kultur frontean hartu zuen parte, Moskuko Arte Akademiako ordezkari politiko lehenik, "Lef" talde ultrairaultzailearen bozeramale geroago.

Izan ere, Iraultzan zehar, poesiak, atzera gabe, aurrera egin zuen, ahoz ahoko olerkiak han-hemenka barreiatzen zirelarik. Erlich-ek dioenez,⁹ jendeak, gosearen gosez, gogoz aditzen zuen poesia. OPOJAZ-en arrakasta gehituz zihoan bigarren etapa honetan, nolabait ere hasierako iritzi-batasuna galdurik. Tomaxevski, Vinogradov eta beste hainbeste talderatu ziren. Poliki-poliki formalistak futurismotik alden- duz joan ziren, *zaum* eta halako kontzeptuak bigundu eta hizkuntzalaritzari oraturik. Aztergaia ere aldatu zuten: poesi-fonetikaren ordez, estiloa eta konposaketa ikertzeari eman zioten. Sklovski pittin bat bazterturik gelditu zen, zuzendaritza Zhirmunski-k eta Vinogradov-ek hartuta. Hala ere, oraindik zirauten hasierako pentsamoldeek eta axio- mek.

Taldea heldutasunera iritsia zen. Garai egokia gertatu zitzaion Iraultza formalismoari. Baina 1927an formalismoa azken hatsetan zegoen. 1930ean, hilda. Zer dela eta? Bi arrazoi nabarmen daitezke:

-metodo formalaren ez-nahikotasuna, Formalistak konturatu zi-

(8) 68.

(9) 119.

ren beren metodoak ez zuela literatura osotasunean aztertzeko balio.

-marxismoaren eraso: 1928ko Lehenengo *Bosturteko Plan-gintzaz* geroztik, errealismo sozialaz beste literatur ikuspunturik ez zen onartu SESBean.

Zeharo alferrikakoa izan zen formalismoaren eta marxismoaren arteko elkargarritasun irritsa. Garai hartan aukera ezin hobea galdu zen bi metodoen bateratzeari esker literatur azterketa oso bat sor zedin: marxismoak egoera sozialaren eta artelanaren arteko erlazioak eta formalismoak, bere aldetik, forma ikertzen dituzten neurrian, ez bata ez bestea ez dira bakarka nahikoak: elkar behar dute, elkarren osagarriak dira.

Baina galdua zen parada, Iraultzaren hotsak isildu eta aparatu burokratikoak indartzearekin batera. Formalismoarekin tratutan ibilitako Maiakovski-k bere buruaz beste egin zuen. Jakobson-ek ihesari eman Txekoslovakia aldera. Eikhenbaum urrutira bidali zuten irakasle. Sklovski ortodoxiara ohitu zen, gaztetako lan formalistak marxismoaren ildotik jorratzeari eman ziolarik. Joaquín Jordá-k honelaxe islatzen du Sklovski-ren damua:

Bolada hartan (Idazle Sovietarren Lehenengo Biltzarrean) Viktor Sklovski-k hiru orrialdeko txostentxo bat irakuri zuen, Biltzarrean akten paper-pilo artean erdi galdua. Txostenaren hitzetan tonu neurtua, ironia gutxikoa igartzen zaio, baina bertan ez da zaila bere buruaren kontrako kritika, *formalismoaren akats eta gehiegikerien kontrako salaketa aurkitzea*. Txostena 1930ean argitaratu zen *Akats zientifiko baten oroigarri* izenburu hunkigari bezain anbiguoetan. Baina horren beharrik ez zegoen: orduan inork ez zion formalismoari erasotzen, ideia abstrakto eta artifizialen hilobian ehortziirik baitzegoen¹⁰

2.3. Trotski eta formalismoa

Esan bezala, txit bortizki jazarri zion marxismoak formalismoari. Kogan izan ornen zen formalismoaren aurkakorik gartsuenetako bat:¹¹ harro-harro eginda, ez zuela inoiz *literatur forma ikasteko betarik* izan aitortzen zuen. Poliananski-k, Lunatxarski-k eta abarrek era berean mespretxatu zuten OPOJAZ. Baina gaitzespenok ez dute azterketa

(10) JORDÁ, 9-10, Sklovski-ren *Cine y lenguaje* liburuari egindako hitzaurrean

(11) ERLICH, 149.

sakonik merezi, garai hartako intransigentziaren lekuko besterik ez baitira.

Trotsky-k, ordea, balorapen orekatuagora jotzen du: ukapen hutsetik atera nahirik, formalismoa neurritz epaitzen saiatu zen, haren ideia ustez okerrak salatuz eta ustez egokiak goraiatuz, hausnarketa sakon baten ondorioz. Marxista zen aldetik, jakina, ez zeritzan egoki formalismoaren literatur ikuspuntuari:

Harroa eta heldugabeegia da. Poesiaren ardatza forma dela aitortzean, eskola honek ezer gutxitara mugatzen du bere eginbeharra: poesien etimologia eta joserka deskriptiboki eta estatistikoki txerkatu, errepikatzen diren bokale, kontsonante, silaba eta adjektiboak zenbatu, etab. Formalistek diotenez poesiaren muina den azterketa hau beharrezkoa eta erabilgarria da, ezbairik gabe, baina partziala, zatikakoa, lagungarria eta prestatze-lanetarakoa besterik ez dela ezin ahantz¹²

Halarik ere, Trotsky-k uste du formalismoa zeharo ukatuz ez da-goela inora joaterik eta, hortaz, erabilgarri gerta daitekeela haren metodologia eta emaitza.

“Azterketa formalaren metodoak beharrezkoak dira, baina ez nahikoak. Herri esaeren aliterazioak zenbatu daitezke, hala nola metaforak sailkatu, eztei-kanta baten bokaleak eta kontsonanteak zenbatu, etab: Honek guztiak aberastu egingo gaitu folklorea ezagutzerakoan, dudarik ez, baina (...) igitaiak zertarako balio duen jakin ezik, nekazariari ezkontzatik lehenengo umea eduki arteko eliz-egutegiak zer adierazten dion jakin ezik, herri arteari ez zaio kanpoko azala besterik ezagutuko, ez gara muinera iritsiko”¹³

Halatan, Trotsky-ren ustez, forma ez da garrantzitsuena literatur lanetan, baina bai partaide, mezuaren adierazgarri, eta partaide den aldetik, ikertu eta baloratu egin behar da, baina dagokion garrantzia emanez.

Trotsky-k formalisten ondoko ideari egin zion aurka: formaren nagusitasuna da poesiaren ezaugarri behinena. Ondorioz, formak edukari eragiten dio: nolako forma halako edukia. Uste hau, Trotsky-k gezurtaturik ere, egiazkoa da edo, bederen, zenbait korrante minoritariori nagusitu zitzaizen, XV. mendean Mena espainiarraren inguruko

(12) 109-110

(13) 121.

idazleengan sekulako arrakasta lortu zuen, *arte nagusiaren poetika* lekuko. Poetika honek ondoko eskema metriko zurruna eskaintzen du: neurtitz bakoitzak eten batek bananduriko bi hemistikio zituen, hemistikio bakoitzean ondoko konbinaketa silabiko-azentuala gertatzen delarik: / . _____ / Adibidez: *dáme licéncia mudáble Fortúna*.¹⁴

Hots, bi silaba azentudunen artean bi silaba azentugabek azaldu behar ezinbestean. Ikusten denez, hitz-hautaketa, esanahiak-eta egokitu behar zaizkio forma edo egitura finko bati. Are gehiago, bazitekeen halaber, eskema metrikoaren premia, hitzaren jatorrizko azentua lekuz aldatzea.

Trotsky-k ez du "nolako forma halako edukia" bezalakorik onartzen. Haren ustez, idazleak ez du bizi den gizartetik at idazterik. Ingu-rua, familia, lagunartea, egoera ekonomikoa, etab, azken finean, eragingarri gertatzen zaizkio nahitaez edozer idazterakoan. Idazleak beti ere islatzen du mundua. Islada hori zuzenago egin daiteke (errealismoaren bidez) edo zeharkiago (irudimenezko literaturaren bidez, kasu), baina ez dio sekula islada izateari utziko. Are gehiago:

'Faktore' estetikoa gizarte kondizioen eraginetik at dagoela Sklovski-k bezala baieztatzea nabarmenkeria berezia da, gizarte kondizioetan sustraitua.¹⁵

Hots, literatura bizitzatik edo gizartetik askatzeko borondatea jar-rrera soziala da. Idazle bati, idazterakoan errealitatearen eraginik ez duela esaten duenean ere, nabari-nabari zaio errealitateak eraginda dagoela.

Baina funtsik al du Trotsky-k formalismoari egiten dion kritika honek? Bai, lehen garaiko formalismoaz ari bagara. Baina ezin ahantz dezakegu (eta, antza denez, Trotsky-k ahantzia du) forma edukitik aske delako teoria, formaren nagusitasuna literaturaren ezaugarri bakarra delako ustea eta antzekoak aurreko literatur kritikaren kontrako oihu baizik ez zirela. Nabari da formalistek ere ez zutela teoritian sinesten, baina literatur kritikaren munduan espazio bat lortzeko, zeharo erabilgarria izan ohi da erradikalizazioa, denei erasotzea. Ondoren, espazio hori erdietsirik, halako agiri programatikoak baztertu eta ikerlan serioagoi ekin zieten. Heldutasun garai honetan, forma soilaz arduratzea eduki soilaz aritzea bezain zentzugabea zela soma-

(14) LÁZARO CARRETER, 343-378.

(15) 122.

turik, formaren eta edukiaren arteko lokarri bila hasi ziren, gero azalduko dugun *substantzia informalizatu*a definitu arte. Trotski-k aipatu ere ez du egiten formalismo helduaren jarrera eklektiko hau.

Alabaina, Trotski eta Sklovski bide ezberdinetatik ondorio berberera iristen dira: “dudarik gabe, ideiak eta sentimenduak adierazteko tankerak soilik ematen du poeta-izaera”,¹⁶ dio Trotski-k, eta ondorioz, ondo ezberdintzen du poesia panfletotik edo erreportaiatik: “poesia erreportaia da, baína idazkera berezi, hobeaz baliatzen da”.

Ikusten denez, Trotski-k, alde batetik, formalistei kontraesanez, ez du uste literaturaren balioa soilik estetikoa denik, eta bestetik, gai-nontzeko marxista erradikalei kontra eginez, ezagutzen du literaturak balio estetikoa daukala, edukiaren menpeko izanik ere. Hortantxe datza bere aburuaren orijinaltasuna.

Eta forma artistikoaren bilakaeraz, zer? Jeneroen sortze-hiltze huts zeritzaten formalistek literatur bilakaerari, esan nahi baita, jenero bat, behin bilakatuz gero, agortzen denean, hil egiten da, beste jenero bati hasiera ematen zaiolarik. Honek ez du esan nahi jenero berria ezerezetik sortzen denik edo aurrekoa zeharo ukatzen duenik. Aitzitik, aurreko honetatik bereganatzen ditu probetxagarri gerta dakizkiokkeen ezaugarriak. Probetxagarri ez direnak, berriz, baztertzen. Beraz, non eta jenero agortuan ernetzen da jenero berria, agortuaren desbideratze gisa. Hitz batez, formalisten aburuz, literaturaren baitatik sortzen da literatur bilakaera. Irizpide honen aurka agertzen zaigu Trotski, bere ustez gizarte aldaketan baitatza literatur aldaketa:

Lengoaiak, hiri kondizioek aldarazirik eta konplikaturik, hitz-materiale berria ematen dio poetari, eta hitz-konbinaketa berriak sortarazten ditu subkontzientearen azal iluna urratzen duten pentsamendu eta sentimendu berriak poetikoki adierazteko. Gizarte aldaketak eraginiko aldaketa psikikorik ez balego, ez legoke bilakaerarik artearen esparruan: belaunaldiz belaunaldi, jendeari aski izango litzaioke Bibliaren eta greko zaharren poesia¹⁷

Puntu hau 3.3. atalean berrikusiko dugu.

Trotski-k geroxeago ematen digu Sklovski-k artearen kontzepzio materialistaren kontra darabiltzan argudioen berri. Berri eman ezezik, errefusatu ere: Sklovski-ren iritziz, marxismoa, literatura gizartearen

(16) 112.

(17) 112.

ispilu dela esatean, ez da gauza azaltzeko nola egon daitezkeen halako zerikusi handiak elkarrengandik urrun dauden herrien kulturen artean. Trotski-ren ustetan, erabat ulergarriak dira zerikusioak, zeren eta:

- kultura horiek, elkarrengandik urrun egon arren, gizarte kondizio berdintsuak dituzte (artzain bizimodua, adibidez).
- gizakiaren irudimena mugatua da. Hori dela eta, edozein kultura berri beharturik dago aurreko kulturetatik probetxuzko zerbait ateratzera. Egungo kultura mendebaldetarrak, kasu, zor handia dio greko-latindarrenari, bertan zutabe edo oinarria duelarik. Edozein garaik badu zerikusirik bai aurrekoarekin, bai ondokoarekin. "Bestela", dio Trotski-k, "ez legoke aurrerakuntzarik bila-kaera historikoan".

Luzaro gabe, galde diezaiozun geure buruari: zer da literatura iraultzaren gidari honen iritziz? Gizartearen islada baino ez? Ez, inondik inora. Islada bai, nolabait esateko, baina berezi samarra:

Kreazio artistikoa, jakina, ez da Mura, baina bai, ordea, artearen lege berezien araberako errealitatearen alterazio, itxuraldatze edo eraldatzea¹⁸

Nekez aurkituko dugu literaturaren definizio zehatzagorik. Trotski literatur esparruan sartutako politikaria dugu, baina literatura ezagutzen duenez, kontutan hartzekoak dira haren esanak. Ezin gauza bera esan Kogan, Lunatxarski eta halako marxistei buruz: gehienak literaturan oina sartutako politikari hutsak dira, literaturan iharduterakoan aurritzi eta irizpide politiko ugari zerabiltenak. Ozta egon litezke ados arteak "lege bereziak" dituelako ustearekin.

3. Formalismoaren emaitza kontzeptuen aldetik

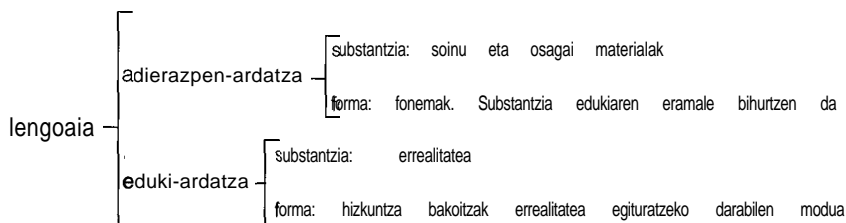
Ugari dira formalistek asmatu edo jorratu dituzten kontzeptuak.

3.1. Forma

Hitz ardatza, zer esanik ez, teoria formalistan, honelaxe definitua: literatura beste edozein diskurtso komunikatibotatik bereizten duen ezaugarri nagusia da. Baina oker geundeke esango bagenu forma hitza ez zela formalismoaren historian bilakatu: mugimendu hau, ha-

(18)118.

sieran, erretorikak onaturiko *res-verba* delako dikotomiaren alde azaldu zen. Baina, marxismoaren bultzaz baino areago formalismoaren berezko bilakaera zela medio, haien arteko bat, Eikhenbaum, pittinka-pittinka *forma* kontzeptu estu hori zabaltzeko beharrezko aurkitu zen, forma eta edukia elkartuz eta hurbilaraziz. *Formari substantzia informalizatu*a deitu zion zehazkiago handik aurrera, Hjelmstev-en glosematikaren teoriarekin bat eginik. Izan ere, Hjelmstev-i jarraikiz, bi ardatz ditu lengoaiak: adierazpenarena eta edukiarena. Era berean, ardatzok bina atal dituzte: forma eta substantzia.

Eskema honi esker, eten egiten da *forma-edukia* dikotomia, biok nolabait nahastu egiten baitira, bat eginik: adierazpen-ardatzean substantzia dago, hala nola forma eduki-ardatzean.

Formalistek ez zuten osotasunik gabeko obrarik onesten. Halatan, obraren edozein osagarri, osotasun horretan parte hartzen duen heinean, formala da. Hala izanik, “edukia ere da formala, *forma-edukia* kontrakotasuna zentzugabe gelditurik”.¹⁹ Horrexegatik Todorov-ek ez du ulertzen nola lepora dakiokkeen formalismoari, obraren osotasunaz gabe, formaz arduratzea, formalismoaren ikuspuntutik forma obraren osotasun bera izanik.

Laburki esanda, goraipatu behar zaie formalistei *forma-edukia* dikotomia zaharra gainditzea. Potebnia, sinbolisten antzera, aipatu dikotomia klasikoa onetsiz, forma edukiaren azal edo eramale soila zela-koan zegoen. Formalistak, berriz, ez ziren hitz berekoak.

Egite artistikoez frogatzen dutenez, artearen berezitasuna ez datza obraren osagaietan, osagaiok erabiltzeko eran baizik. Honela, *forma* hitzak bestelako adierazpena hartzen du, beste nozio osagarri-rik, beste koerlaziorik behar ez duelarik.²⁰

Substantzia formalizatuarenaz gain, bi definizio, besteak beste,

(19) PRADA OROPEZA, 30

(20) EIKHENBAUM, 20.

aplikatu izan zaizkio formari. Bata, Sklovski-rena: literatur forma *priem*²¹ da. Arteak, *priem* den aldetik, errealitatetik at mantentzen diren enuntziatuaren baloreak azpimarratzen ditu. Sklovski-k, forma baino askozaz nahiago izan zuen *priem* hitza, azken honek egokiago adieraz baitezake poesi-hizkeraren berezitasuna ohizko hizkerarekiko.

Jakobson-ek, handik urte askotara, lengoaiaren funtzioak adierazi nahian, Sklovski-k bezalatsu definitu zuen poesi-funtzioa: bertan gurtzatu egiten dira konbinazio-ardatza eta hautapen-ardatza. Jakobson-ek honela definitzen ditu hautapena eta konbinazioa: "Hautapena baliokidetasunaz baliatzen da, antzekotasun-antzekotasunik ezaz, sinonimiaz eta antonimiaz. Konbinazioa, hots, sekuentziaren eraikuntza, aldiz, albokotasunaz".²² Beraz, *priem* delakoa errealitateari buruzko erreferentziak baino garrantzitsuagoa da poesi-mailan.

Beste definizio bat Lotman-engan aurkitzen dugu, zeina SESBohiko Tartu-ko unibertsitatean artearen inguru-minguru lanean aritu zen, bai miresgarriri aritu ere, ortodoxia marxista eta formalismo estutik urrun. Cotman-en ustez, literatur formaren ezaugarri berezi bat "bigarren mailako modelizazio sistema" izatea da. Hona hemen egiten duen bereizketa:

-lehen mailako modelizazio sistema: esangura neutralekoa eta denotatiboa da. Adib: errepide ezaugarriak, hizkuntza naturalak, etab.

-bigarren mailako modelizazio sistema: ez da neutrala, konnotatiboa baizik. Adib: poesia.

Arte klasikoaren araei jarraiki, *apaingarriak* gehitu zaizkion ohizko hizkera praktikoa besterik ez da poesi-hizkera. Ez zen garai hartan poesiaren bereizgarritasunik onartzen. Arte klasikoak ukaturiko bereizgarritasun hau frogatzeko, beharrezkoa iruditzen zitzaien formalistei giza ekintzetatik bat hautatzea, hain zuzen ere, literatura-rekin antzik handiena izanagatik ere, bestelako funtzioa betetzen duen bat, eta huraxe literaturarekin kontrastatzea: ohizko hizkera denotatiboa gertatu zitzaien berebizikoan.

3.2. Poesi-hizkera eta komunikazio-hizkera: automatizazioa eta desautomatizazioa. *Zaum* delakoa

Hizkera komunikatibo edo praktikoa batipat denotatiboa da, alegia, hitzen jatorrizko esanahi soilen eramalea eta, ondorioz, irakurle-

(21) *priem*: erabidea, artifizioa.

(22) (1981), 360-361.

goarengan harridura sortzerik ez duen hizkera zakarra. Horretantxe datza hizkeraren automatizazioa: denok denetara ohitzen gara. Eguneroko lengoaiara ere bai. Egunero erabiltzen ditugun hitzek, errepikatuaren errepikatuz, ez digute deusik adierazten, ez gaituzte harritzen, eta lengoia automatismo hutsera jaurtitzen dute.

Mundu itxi eta ziztrinean bizi gara. Ez dugu bizi garen mundua sentitzen, gainean daramatzagun jantziak sentitzen ez ditugun bezalaxe (...) Itsasaldean bizi direnek ez dute olatu hotsik entzuten, baina guk entzun ere ez ditugu egiten ahoskatzen ditugun hitzak. Hits hutsez gainezkako lengoia mixerablea darabilgu. Aurpegiria begiratzen diogu elkarri, baina elkar ikusi ez²³

Poesi-hizkera, berriz, konnotatiboa da, hots, hitzen arteko erlazio berriak sortzen ditu, eta berariazko *desbideratzea* du gidari.

Literaturak, beste agerpen artistikoek legez, automatismoan ez erortzeko, objektuaren perzepziora jotzen du batez ere (eta ez objektuaren ezagutzara): forma zaildu egiten da, perzepzioa ilundu, eta objektua itxuraldatu. Irakurlearen eginbeharra ez da zer objektu den asmatzea, beronen itxuraldaketa jabetzea baizik. Honelaxe askatzen da literatura automatismotik.

Olerkariak erabide ugari ditu desautomatizazioa lortzeko: hitzak lekuz aldatzea, lexiko-hautaketa, eta fenomeno fono-fonologikoak (aliterazioa, errima, koloretasun bokalikoa -hots, hitz irekiak edo itxiak berariaz erabiltzea-, etab).

Ezagutza baztertu, perzepzioa zaildu eta luzatu hala nola, ondorioz, automatizaziotik ihes egiteko, idazleek sarri definitzen dute objektua, honi aplikatu ohi ez zaizkion hitzen bitartez, ingurumarietan eta eufemismoetan gertatzen den bezala. Sklovski-k dio, kasu, Tolstoi-k ez diola objektu bakoitzari dagokion izena ematen, baizik eta ezagutu berria bailitzan deskribatzen duela:

L.N. Tolstoi-k, "Bai lotsa" izeneko artikuluan, honela definitzen du zartailu hitza: "legea hautsi ez dutenak biluztu, eror arazi eta zartadaz bizkarra gurutzatzea"; zenbait lerro aurrerago: "ipurmami biluzia jotzea". Pasarte honek ohar txiki bat du: "Eta zergatik ez erabili, bada, erabide ergel, basati eta gaizto honen ordez beste edozein, adibidez, bizkarra edo beste edozein gorputz atal orratzez zuzaltea, eskuak edo oinak torlojuz lotzea edo horrelakoren bat?"²⁴

(23) SKLOVSKI (197-I), 35.

(24) (1973), 97-98.

Literatura, desautomatizatzen denean, *zaum* da, hau da, hizkera transmentala izatera iristen da. Bigarren atalean genionez, esanahi objetiborik gabeko hizkera (poesi-hizkera) izendatzeko futuristek asmatu zuten hitza da *zaum* delako hau. Tinianov-ek honelaxe laburtzen du Chlebnikov-en teoria:

Bere teoriaren arabera poesiaren aztergai nagusia ez lirateke ozen-tasun arazoak izan beharko, esanahi arazoak baizik. Bere ustez, ez dago esanahiak ñabartzen ez duen soinurik, *metroa* eta *gaia* ildo beretik doaz. Esanahia aldatzeko, antzeko hitzekiko ahaidetasun aspaldi ilundua berrargitzeko eta hitz urrunak ahaidetzeko bide bihurtzen da, Chlebnikov-en eskutan, onomatopeia gisa aplikatzen den *instrumentalizazioa*²⁵

Zaum hizkera honen bidez, errealtatetik urrundu ahala, ohizko ez deritzagun errealtate berrira hurbilduz goaz.

3.3. Poesi-hizkera eta komunikazio-hizkera: sintaxia

0. Brik-ek gonbaratu eta erkatu zituen poemaren joskera logikoa eta erritmikoa, poesian bi joskera mota gurutzatzen direla ondorioztatu zuenetik. Joskera logikoaren unitatea perpausa dugu; joskera erritmikoarena, ordea, neurtitza, zeinean hitzak taiutzen diren bai joskera erritmikoaren eta bai joskera lojikoaren legeen arabera. Zangalatrabua da, Brik-en ustetan, *tira-bira* efektu hori lortzeko tresnarik egokiena, perpausa erdibitu egiten baitu.

	joskera logikoa	joskera erritmikoa
guttienezko unitatea	PERPAUS BAKUNA	NEURTITZA
gehienezko unitatea	KLAUSULA	AHAPALDIA

Perpaus bakunek eta neurtitzek ez dute zertan parekatu behar. Ezta klausulek eta ahapaldiek ere. Lau konbinaketa dira gertagarri:²⁶

(25) PRADA OROPEZA, 37. Hitzen esangura aldatzeko erabiltzen diren erabide fonetikoei (hots, aliterazioari, onomatopeiari, eta abarri) deitzen zaie *instrumentalizazioa*.

(26) Adibideok G. Arestirenak dira. Lehenengoa, *Harri eta Herri-tik* ateratakoa (2. partearen M poema); gainontzekoak, *Maldan behera-tik* ("Herri bitartea", 10. ahapaldia; "Untergang", 1. ahapaldia; "Iratze ederra", 16. ahapaldia).

- 1) perpaus bakunek eta neurtitzek hala nola klausulek eta ahapaldiek bat egitea: “Ura darionean,/surik ezatxeka”.
- 2) perpaus bakunek eta neurtitzek bat egitea (klausulek eta ahapaldiek ez, ordea): “Ohostu zenuen gure izeba maitea./Egun hauetako baratzaren tristea!/Eztaukagu jadanik norekin jokatuta./Hau egun digunak merezi du hiltzea./Ezta gauza erreza beroni barkatzea,/osin ilun batean hamildu baikaitu”.
- 3) klausulek eta ahapaldiek bat egitea (perpaus bakunek eta neurtitzek ez): “Egun honetan nire gogoak/utzi nahi baitu mendia,/MALDAN BEHERA DOA AGURO/NIRE GORPUTZ BILUZIA”.
- 4) ez guttienezko unitateek ez gehienezkoek bat ez egitea: “Eztut igarten nola/nagoen bizirik./Aurrerantzean/eztut izango/lotsarik”.

García Berrio-ren terminologiari jarraiki, klausula diskurtsibo batek eta metriko batek (ahapaldiak alegia), bateratzen direnean, *isobanaketa* izeneko erlazioa mantentzen dute. Bat egiten ez dutenean, berriz, *antibanaketa* deritzana.

3.4. Erritmoa eta dinamikapena

Erritmoa eta dinamikapena poesiaren elementu *eraikitzaileak* dira, Tinianov-en teoriaren arabera, testu baten osagarriak batzen eta elkartzen baitituzte.

Tomaxeviski-ren ustez, “poesi-erritmoaren funtzioa olatu soil baten, hau da, neurtitzaren mugan arnas-energia jartzea da”. Hitz berekoa da Tinianov ere.

Tinianov-ek erritmoak sortutako *espazio semantikoak aipatzen ditu*, hots, hitzaren inguruko espazio hutsak. Hauek, hitzak berez duen esangurari gainontzeko sentimendu, oroitzapen eta imajinak eranstean dizkiote, jatorrizko esangura hori arras aldatuz. Adibide gisa aipa ditzagun izen bereziak, pausa soilak, puntu-kateak edota espazio hutsen indartze poetikoa. Izan ere, Tinianov-ek uste du “izen berezietan datzala obraren ñabardura lexikoa”.²⁷ izen bereziek eufonia ematen dute.

Zer da, bestalde, dinamikapena? Tinianov-en aburuz, morfologia *mailan*, morfema idazlan osoarekin dinamikoki bilduta ageri da. Ar-

(27) (1972), 102.

caístas y renovadores idazlanean dioenez, “baldin eta hitz ezberdin baina ozentasun berdintsukoak taiuturik lerrotzen badira, ahaide bihurtuko dira”. Bestela esanda, eta beti ere Tinianov-en terminologiatik banantzeke, edozein elementuk edo osagarrik, poesi-testu batean barneratzen denean, bere ohizko esangura edo *zantzu nagusia* galdu egiten du, bigarren mailako zantzuak harturik, ohizko ez diren esangura fluktuagarriak alegia. Tinianov-ek erabide asko aipatzen ditu hitz bati, ohiturazko zantzua kendurik, zantzu berriak gaineratzen dizkiotek: zangalatrabua, izen bereziak, aliterazioa, erro morfologiko bereko izenak elkarren ondoan jartzea, etab.

Testuak dinamikapena falta badu, osagarriak elkar-erlazioaturik ez baditu, ez dago poesiari buruz mintzatzerik: testua automatismora oldartzen da nahitaez.

Tinianov-en emaitzak Europako estrukturalismoan izan zuen oihartzuna, Martinet-ek gidaturiko korrante funtzionalistan hain zuzen ere. Funtzionalismoaren arabera, fonologia, morfologia eta beste edozein hizkuntz mailatako edozein elementuk ez du bere kasa inolako baliorik non eta beste elementuekiko erlazioetan datza bere benetako balioa

3.4.1. Dinamikapena eta *dominanta*

Obraren osagarrien arteko erlazio dinamikoaren bitartez, batasuna eta osotasuna lor dezake obrak berak, ondoko baldintza betez gero: osagarriak menpekotasun-nagusitasun dialektikapean taiuturik baldin badaude.

Sistema ez da osagarri guztien berdintasunean oinarrituriko kooperazioa. Aitzitik ere, *dominanta* deritzan osagarri-multzo edo osagarri bakar baten nagusitasuna eta besteen itxuraldaketa erakartzen ditu. Ondorioz, obrak, literaturan sartuta, multzo menperatzaileari esker hartzen du literatur funtzioa²⁸

Prada Oropeza-k adibide bat jartzen du:²⁹ Tinianov-en iritziz, gaur egun eleberria definitzerakoan erabiltzen diren irizpideak ez dira aintzinakoak: aspaldian, eleberriaren berezitasuna amodiozko istorioen bat agertzea zen. Gaur egun, aldiz, luzaera eta *bilbearen* bilakae-

(28) TINIANOV (1973), 130-131

(29) 66.

ra-mota. Jenero baten aspaldiko ezaugarri *menperatzailea* menpeko bihurtu ezezik, sarri desagertu ere egin daiteke.

3.4.2. Dinamikapena eta idazlearen askatasuna

Osagarrien arteko erlazio hierarkikoak, Tinianov-ek uste, oztopatzen du idazlearen erabateko askatasuna. Idazlea, idatzi ahala, ohartzen da bideak mugatuz doazkiola, ez duela noranahi joaterik eta, nolabait, idatzi nahi zuena eta benetan idatzi duena bat ez datozela. Hala gertatzen zaio, esaterako, Puxkin-i: Eugenio *Onegin* erdi burutu-rik zeukala, hauxe esan zuen: “Eta non ote dago nire satira?”.

Tinianov-ek ematen digu horren azalpen teorikoa:

Eraikuntza-funtzioak, barne osagaien koerlazioak, hartzigarri xehe bat besterik ez izatera mugatzen dute egilearen asmoa. *Kreatze-askatasuna* hitz baikorra da, baina errealitatetik at dago, eta leku egiten dio *kreatu beharri*, literatur funtzioa, hots, obrak literatur sailarekin duen koerlazioa dela bide (...) Idazleak ez du ezerezetik ezer sortzen: ez du, aurreko literatura ahaztuta, idazterik³⁰

Geroxeago lotuko dugu puntu hau literatur bilakaerarekin.

3.5. Poesi-hizkera eta komunikazio-hizkera: semantika

Gorago arakatu ditugun poesi-tasunak (desautomatizazioa, *zaum* delakoa, dinamikapena, etab.) helburu sakonago baten menpe daude: literatur diskurtsoaren polisemia. Hitza bere jatorrizko esanahitik askatu, hitzean oihartzun berriak sortu, hitzak irakurlegoarengan *harri-dura* sortzea... horixe bera nahi zuten formalistek erdietsi. Sklovski-k jakinaren gainean jarri gintuen: poesia, ezer berririk aditzera ematen ez digun ohizko hizkera monosemikotik askatu beharra dago.

Formalismo errusiara baino zaharragoak diren ideiak ezinbestekoak zaizkigu gaur egungo artearen nondik norakoa ulertzekotan.

R. Barthes-en aburuz, testu artistikoa, funtsean, plurala da. Empson-en ustez, anbigua edo zalantzaragarria. U. Eco-k dioenez, *irekia*. Izan ere, gaur egungo artearen atal guztietan (pinturan, musikan, poesian) obraren egituraren osagai bakoitzak balore plurifuntzionala dauka.

Barthes-ek dioenez, borondate monosemikoan oinarrituriko arte

(30) (1973), 133.

klasikoak, eta artelanaren polisemia aldarrikatzen duen arte modernoak, kontra egiten diote elkarri.

Halarik ere, agian bi kontzepzio artistikook ez daude elkarrengandik hain urrun: pentsa liteke bai arte klasikoaren ustezko monosemiak bai gaur egungoaren *irekitasunak* gehiegikeriazko kutsua dutela.

3.6. Narrazioaren osagaiak

OPOJAZ ez zen behingoan prosaz arduratu. Urte ugari iraganik ziren harik eta formalistak fikzio narratiboan iharduten hasi ziren arte.

Jakobson-ek ondo azpimarratzen du poesiak eta prosak ez dutela helburu bera. Poesiak antzekotasunera jotzen du; prosak, berriz, albokotasunezko elkargora, metonimiaren bidez:

Narrazioak aurrera egiten duen neurrian, haren fokoa objektu bate-tik alboko bestebatera mugitzen da espazio, denbora fisiko edo kausalitatearen arabera. Hortaz, poesiarik hobekien egokitzen zaiona metafora da; prosa artistikoari, ordea, metonimia³¹

Ondoko hauek dira, metodo formalaren arabera, Veselovski-ren-gandik hartutako terminologiaz baliaturik:

1- MOTIBOA: kontakizunaren oinarritzko unitate semantikoa,)ro-ros' izen grekoaz ezagunagoa. Argigarri gisa, artzain eleberriari gagozkiola, ondoko motiboak aipa daitezke: artzainak, maitasun mesprextatua, Natura aldaezina, negar zotinak, etab.

Motiboak batipat funtzioak dira, ez baitira unitate libreak, gai-egitura osatzen duten motibo erlazonatuak baizik. Propp-ek, bere Morfología del cuento liburuan, ipuin-funtzioak aztertu zituen. Ipuin-pertsonaien kopurua mugagabea baina hauen funtzioak mugatuak direla oharturik, pertsonaiak, egitura barnean betetzen dituzten funtzioen arabera banatu zituen. Honela, zioen Propp-ek, motibo berbera osatzen dute funtzio berbera betetzen duten pertsonaiek.

Funtzio-teoria honen bitartez, pertsonaiez gain, beste motibo mota asko ere bil daiteke. Har ditzagun erakusgarri bi maitaleren amodio debekatu eta ezina kontaktzen duten histori drama bat (Mariano de Larra-ren Macías) eta filme bat (The graduate). Lehenengoari bukaera demaion maitaleen heriotzak eta bigarrenaren azken sekuentzian gertaturiko maitaleen ihesak funtzio berbera betetzen

(31) Aipua Erlich-en liburutik aterata dago (331. or.)

dute: gizarteak debekaturiko amodioa posible egitea, zeren Maciasek eta Irenek ondo baitakite *beste munduan* ez dela haien maitasuna eragotziko duenik izango. Orobat, elementu berberak bestelako funtzioak bete ditzake: esaterako, lehen esan dugunez, *Macías*-en, heriotza askatasun gertatzen zaie maitaleei. *Macbeth*-en, berriz, Macbeth-ek bere gaiztakeriengatik jasotzen duen zigorra da heriotza.

Funtzio guztiek ez dute beti ere zertan agertu behar. Izan ere, Tomaxevski-k ondoko bereizketa egiten du:

-ezinbestean agertu beharreko motiboak (elkartuak izenekoak): subjektua, objektua, aurkakoa...

-funtzio aldetik garrantzi handirik ez dutenez, isil daitezkeenak: erabakitzailea, subjektuaren eta aurkakoaren laguntzaileak...

2- GAI A: motibo-multzo batek gaia osatzen du. Motiboak, testuaren materiale soila den aldetik, izaera semantikoa du; gaiak, testuaren *eraikuntza* den aldetik, izaera makrosintaktikoa du. Edozein literatur obratan gai ardatza egoten da, eta honen inguruan gai periferikoak. Obra batean periferikoa den gaia beste batean ardatza izan daiteke.

Motiboa eta gaia, narrazioan izan ezik, beste edozein motutako jeneroetan ere (poesian, teatroan) agertzen dira.

Jar dezagun orain gai eta motibo-multzoen adibide bat: Don *Kixote* liburuaren motiboak, dagozkien gaietan agertzen dira banaturik.

GAI A K	MOTIBO A K
artzain gaia	natura, artzainak, malenkonia
zaldun gaia	arma-beila, ezkutaria, dama, abenturen bidez lortutako ospea, duelua, Merlin
<i>itxura-errealitatea</i> gaia	haize-errotak, bizkaitarrarena, yanguastarrarena, artaldea, Mambrinoren kasketa

Don Kixote liburuan, guk uste, *itxura eta errealitatea* da gai ardatza, eta besteak, haren inguruan bilduriko gai periferikoak.

3- ISTORIO A (*story* ingelesez, *fabula* espainolez): literatur egitu-

rarik gabeko edukia da. Motiboak eta gaiak, istorioaren esparruan, ez daude narrazioan agertuko diren bezala egituraturik.³² Hori dela eta, eta arte klasikoaren ildotik, *inventio* delakoari dagokiola esan genezake. Oraingoz ez dago, beraz, *konposaketaz* hitz egiterik.

Medvedev-ek eta Bakhtin-ek honela definitzen dute istorioa:

Istoria bilbepean datzan gertaera da, bizitza, etika, politika, historia eta abarren gertaera hain zuzen. Gertaera honek, egiazko denboran jazotzen delarik, egun edo urte asko iraun dezake, eta erabateko esangura ideologiko eta praktikoa du³³

4- BILBEA (*sjzuet* errusieraz; *plot* ingelesez; *argumento* edo *sujeto* espainolez): literatur egituraz osaturiko edukia da. Motiboak eta gaiak azken bateko narrazioan bezala taiututa, konposaketa nagusitzen zaio gaiari, zenbait desbideratze-baliabide dela medio: denbora-iraulketa, hariaren aurrera edo atzera egitea, etab. Bilbea, edukiari dagokiola uste bada ere, formari dagokiola uste dute formalistek, kanpo erreferentea obraren barne esanguratik bereiztu behar delakoan³⁴

Ikus dezagun hemen ere Medvedev eta Bakhtin-en definizioa:

Bilbea narrazio burutuaren (*performance*-ren) egiazko denboran bilakatzen da: bilbearen nondik norakoa entzutea zera da, digresio, geldiketa, atzerapen, ebasio eta abarrez josirik estrata bihurtuak³⁵

Jarraian, lotzen dute bilbea idazlearen *askatasuna* delako gaia-ekin: bien ustez, idazleak ez du ezer sortzen. Den-dena zaio emana: istorioa eta bilbearen desbideratzeak ere bai. Hauei guztiei moldaketa berria ematea beste eginbeharririk ez du.

3.7. Eraikuntza-bilakaerarako, hau da, Istoriotik bilbera pasatzeko baliabideak

Behin eta berriz aipatu izan dugun *desbideratzeaz* baliatu behar dute idazle guztiek istoriotik bilberako bilakaeran. Zernolako erabi-

(32) Horrexegatik deitzen dio Harkins-ek *raw material*.

(33)106.

(34) ERLICH, 344.

(35)106.

deak erabil daitezke desbideratzea lortzeko, hots, bilbea osatzeko? Besteak beste:

- 1 paralelismoak
- 2 errepika epikoak
- 3 geldiketa edo aurrera ez egitea. Nola liteke hori? Narrazioaren hari nagusia bestelako narrazioekin etenez; protagonistari agindua betetzea eragozten dioten oztopoak eta oztopoak jarri; deskribapenak, olerkiak, etab. sartuz;...
- 4 abiadura, hau da, narrazioaren haria agudo aurreratzea. Astiroz edo geldiketaren aurkako baliabide dugu hau. Batak zein besteak adi-adi egotera behartzen dute irakurlegoa.
- 5 parodia: istorioaren faltsua erakusten da nabarmenki parodian, *egia* edo historia-irrika nahita hautsiz. Puntu honetan, *Don Kixote* liburuak zaldun-liburuei egindako tratamendua aipa daiteke.
- 6 *skaz*: narratzailea autorearen eta publikoaren bitartekotzat hartetik sorturiko literatur erabide multzoa da *skaz*. *Skaz* delakoak egitura damaio narrazioari, horretarako bi era erabiliz:

A- hizkera mintzatuaren berezitasun fonetiko, gramatikal eta lexi-koak imitatzea. *Skaz*-en adiera berezi honen definizioa Eikhenbaum-ek ematen digu Gogol-en *Longaina* izeneko narrazioari buruzko lan batean:

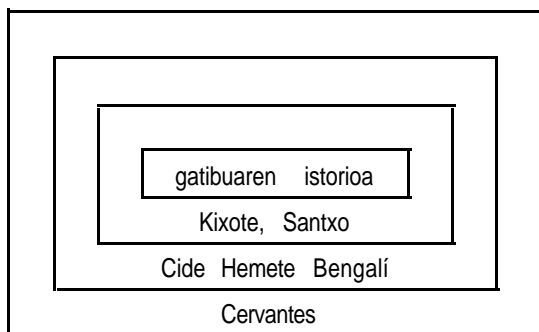
Gogol-en testuaren zutabea *skaz* da... hizkera mintzatuaren imitatzeaz eta hitz bihurtutako zirrarez osatua da testua (...) Esaldiak hizkera logikoaren arabera ezezik, hizkera adierazkorraren arabera ere dira aukeratuak eta lotuak, hizkera adierazkor horretan artikulazioak, mimikak, soinu-keinuek eta abarrek sekulako garrantzia dutelarik. Hauxe da bere idazkeraren semantika fonetikoaren iturburu: hitzaren mintz fonetikoa, beronen ezaugarri akustikoak, esanguraz gainezka ageri dira Gogol-en idazkeran, esangura logiko edo materialetik at³⁶

B- ikuspuntu narratiboz aldatzea (idazlearen orojakilea, etab.). Errealitatea ikuspuntu askotatik isla daiteke. Lehenengo pertsonan idatzitako eleberriak edo ipuinak hirugarren pertsonan idatzitakoak ez dituen makina bat ezaugarri erakusten digu (subjektibismoa, errealitatearen ezagutza partziala, etab). Gonbara ditzagun, esate baterako,

(36) MEDVEDEV, BAKHTIN, 104

Txomin Agirre eta Sarrionaindiaren jokabideak puntu honi dagokionez: Agirre kontakizun guzti guztien jakitun agertzen zaigu, bere pertsonaien barneko zein kanpoko izaeraren berri zehazki ematen digularik. Ez gaitu ia inoiz engainatzen: istorioaren asmatzailea den aldetik; ez du bere orojakinahala izkutatzen. Epaitu ere, maiz epaitzen ditu pertsonaiak: *Kresala-ko* indianoa higuigarria dela, Mañasi, berriz, bertutetsua... beti manikeismoa gidari. Sarrionaindiak, ordea, *Narrazioak* liburuaren *Estazioko begiradak* izeneko ipuinean, engainura garamatza, berariaz eraman ere. Ez digu Agirrek adinako orojakinahalik erakusten. Berak asmatutako pertsonaia bat egoera geldi batean (argazia bailtzan) kokatu, eta pertsonaia horri buruz aieru franko egiten ditu (estazioan dagoen neska “Ana, arkitekoko famatu baten emaztea” izan daitekeela, edo aitaren hiletetara joandako Agata, edo senarraren zain dagoen Arantxa, edo Claudine izeneko puta), pertsonaiak haren-gandiko independentzia erdietsiko bailuen. Idazlea, nola edo hala narrazioaren *aitatasuna* errefusatu edo, irakurle ezjakilearen parean jartzen da, beraz. Engainuzko baliabide horri esker, nortasun ugari lepora diezazkioke neskari, errealitatea, gertaeren jakitun ez dagoenarentzat, egoera bati buruz datu zehatzik ez duenarentzat, plurala dela erakusteko. Baina azken batean irakurlegoarekiko jolasari bukaera ematea erabakitzen du Sarrionaindiak, aitortuz ez neskarik ez estaziok ez dagoela, bere irudimenak asmatu-rikoak besterik ez direla. Literaturan ageri den errealitatea hain da hauskorra non idazleak, nahi izanez gero, noiznahi adieraz baitezake errealitate horren faltsua.

Badago beste baliabide bat *skaz* izena har dezakeena eta Cervantes-ek *Don Kixote* liburuaren lehen partean trebeki erabilia: errealitate mailak gainjartzea, hau da, istorio bakoitzaren barnean beste istorio bat sartzea, istorioen artean inklusio erlazioa sortzen delarik.

Honelaxe bi lorpen erdiesten ditu idazleak. Alde batetik, kontaktuznetatik bere burua urruntzea, errealtate aniztasun hau dela bide. Bestetik, *egia-literatura* harresia pitzatzea, zeren eta, esaterako, Kixote eta Santxoren abenturak egiazat edo *historiatzat* jo daitezke gati-buaren konduaren ikuspuntutik, baina *faltsutzat*, gezurtzat, Cide Hamete edo Cervantesenetik.

3.8. Literatur bilakaera

Trotsky-z ari ginenez, axaletik ukitu genuen puntu hau.

Sklovski-k literatur bilakaerari buruz idatzi zuen artikulu batean somatzen da poetika teorikotik literatur historiarako iraganbidea, *forma* kontzeptuaren bilakaeraren ondorioz. Sklovski ohartu zen obra baten forma ez dagoela isolaturik eta, aitzitik, zerikusi handia duela aurreko obretako formarekin eta ondokoetakoarekin.

Jeneroei gagozkiela, gauza bera gertatzen da: lehenagoxe bigarren mailakoa izandako jenero bat gorengo jenero bihur dezake idazle trebe batek. Adibidez, gorengo mailara igo zuen Eduardo Mendoza-k polizi jeneroa, *La verdad sobre el caso Savolta* idatzi zuenean. Alderantziz ere, literatur jenero aberats bat edukiz eta formaz hustu daiteke, antzutu, XVII. mendeko *eleberri gortelari* espainiarrari gertatu zitzaion bezala: Céspedes eta María de Zayas-ekin goien gradora iritsi zen eleberri gortelaria XVII. mendearen lehenbiziko erdian. Bigarrenean, aldiz, kutsu moraleko panfleto kaxkar jasangaitz bihurtu zen, *Las navidades de Madrid* izeneko obra erakusgarri.

Tinianov-en ustez, “*dominante* edo osagarri menperatzaile bat itxuraldatu, ahaztu edo asmatzeari zor zaio literatur jenero baten desagertzea edo bilakaera”.³⁷ Obra batek, aurrekoetatik bereizteko, *menperatu* bihurtu behar ditu aurrerko obretan *menperatzaileak* izandako zenbait osagarri, eta *menperatzaile*, *menperatuak* izandakoak, hala nola beste zenbait osagarri egotzi. Prada Oropeza-k³⁸ ondoko adibidea mailegatzen dio Jakobson-i: neurtitz txekiarrak errima izan zuen XIV. mendean ezaugarri menperatzaile. XIX.ean, ordea, silaba kopurua. XX.ean, tonuera.

Edozein obra, dio Sklovski-k, saiatzen da bere garaiko eredu

(37) PRADA OROPEZA, 66.

(38) 67.

nagusiar aurka egiten, forma berri bat (eta ez eduki berri bat) asmatu gogoz. Parodia, joera horren muturra da.

Ideion helburua literatur bilakaerari literaturaren barneko azalpena aurkitzea da. Ikuspuntu formalistatik, obra batek eragin handiagoa jasotzen du bere garaiko eta aurreko literaturatik bertatik, sortua deneko testuinguru sozio-politiko eta ekonomikotik baino. Hona hemen, berriro, *literatur azterketa* inmanente delako axioma formalista.

Baina honako azalpen hau emateak literatura isolatzeko zorian jartzen zuen, literatura gizakiarengandik eta beronen beste krepene-tatik at bilakatuko bailitzan. Tinianov konturatu zen garai bateko literaturak erlazio estuak dituela garai bereko beste giza agerpideekin:

Tinianov-ek, Jakobson-ek bezalaxe, behin eta berriz baieztatzen du *literaturaren historia estu-estu erlazionaturik dagoela gainontzeko "sail historikoekin"*, ondoko datua ahaztu behar ez delarik: sail bakoitzak bere egitura-lege bereziak ditu. Honengatik ere beharrezkoa da sail guztiak bil ditzakeen sistema handi bat sortzeko ahalbidea onartzea. Sistema oso honek ez du zertan ukatu behar sail bakoitzaren legeria berezia³⁹

Ikuspuntu berri honi esker askatzen da formalismoa, pittin bat bada ere, hasierako intrantsigentziatik, literaturak beste sail ideologiko hala nola kondizio sozio-ekonomikoetatik kanpo bilakatzerik ez duela-koan.

4. Doktrinaren jorrapena

Nahitaez hurbildu zitzaion formalismoa marxismoari 1928 aldera, aurreneko ultrakeria moteldurik. Literatura gizarte barnean gertaturiko fenomeno delako ukatu ezinik, uko egin zioten literatur bilakaera formen sor-hiltze prozesu soila delako iritziari.

Damu zuten, agian, edukia baztertu eta soilik formaz arduratu izana. Moderapena nagusitu zitzaizen. Handik aurrerako norabideak lehen itxitako bideak urratuko zituen: forma kontzeptua jorratu (eta honen ondorioz futurismotik urrundu), poesiaren soinu eta esanguraren erlazioak antzeman, etab. Konturatu ziren halaber prosodi eta estilistika azterketak eginarenekin eginez ahaztuta zeukatela poesi-hizkeraren unitate organikoa. Egitez, Tinianov obraren elementu *eraikitzaileak* bilatzen hasi zen, haietako nagusia erritmoa zelako ustean Toma-

(39) PRADA OROPEZA, 51

kevski-rekin batera etorririk. Tinianov-ek berak, ildo beretik, azaldu zuen dinamikapena zertan datzan: elementu bat, obra batean sartu orduko, erritmoaren bidez dinamizatzen da, hots, elkartzen da obraren beste elementuekin.

Eikhenbaum-ek bere aldetik zioenez, beharrezkoa zen “perpau-sarekin zein neurtitzarekin lotutako *zerbait* aurkitzea, fonetika-semantika arteko muga egondako zerbait: joskera”.⁴⁰ Zhirmunski-k *Neurtitz lirikoaren gonbaraketa* liburuan dioenez, ahapaldia unitate sintaktikoa nahiz metrikoa da.

Zaum delakoaren inguruko usteak ere bigundu egin ziren. Brik, Vinokur, Maiakovski eta abarrek nabaritu zuten halako ultrakeria: arrazionaltasuna, errealitatea erantsi zioten, azkenik, poesiari, munduari buruzko erreferentziarik gabeko poesia alferrikakoa zela sinesturik. Hona hemen, argigarri, Maiakovski-ren hitzak:

EZ dugu poesia, prosa eta hizkera praktikoaren artean ezberdintasunik onartu nahi.

(...) Lengoaiaren soinuak eta erritmoaren polifonia eratzeko, hitz egiturak errazteko, hizkuntz adierazpena zehazteko eta gai-tresna berriak sortzeko egiten dugu lan.

Lan guzti hau ez zaigu xede estetiko soil gertatzen, gure garai-ko gertaerak egokien adierazteko laboratoriorik baizik.

EZ gara sazerdote kreatorikak, gizarte antolaketa egiten dugun langileak baizik.⁴¹

Bestalde, aski otzandu zitzaion formalismoari lehen garaian historizismoari zion ezinikusia. Formalismo heldua, historizismoa osagarri zaiola konturaturik, hartaz baliatzen hasi zen, ohartu baitzen, Eikhenbaum-ek gogora dakarkigunez, artelan bat ez dela isolaturik sortzen, haren formak baduela zerikusirik garai bereko artelanetan erabilitako formekin. Halaber, kritikoaren funtzioa azaltzen du:

-literatur obra nola dagoen osaturik adieraztea (sinkronia).

-literatur obraren baliabide artistiko bakoitzaren funtzioak argitzea (diakronia). Funtzioa aldakorra da, idazle bakoitzaren araberkoa eta garaian garaikoa. Garai batean errespetagarri dena, beste batean barregarri izan daiteke.

(40) 62.

(41) (1974), 41-42

Izan ere, formalismoak, metodo sinkronikoa nahikoa ez zelakoan, diakronia eta testuingurua bereganatu zituen, literaturaren azterketa inmanentea nolabait osatu asmoz. Halatan, bi zergati ezagutu zitzaizkion literatur bilakaerari: bata, literaturaren barnekoa: Sklovski-ren iritziz, garai bateko behe mailako forma artistikoak, hurrengo garaian, goi mailako jenero nagusi bihur daitezke. Bestea, literaturatik kanpoko, hasierako formalismoak ukatua: gizarte inguruak ere badauka eraginik literaturan, hau da, gizarte aldaketak idazkera berria dakar.

Hala ere, García Berrio-k ez du uste formalistek ondo ulertu zuten diakronia zertan datzan. Eraginak ingurutik dabilzkion izaki pasibotzat jo zuten idazlea, Tinianov-ek Puxkin-i buruz eginiko lanean ikusten den bezala. Formalisten ustez, idazle batek ezin dezake honelako edo halako eragina aukeratu: eraginak inposatu egiten zaizkio. Diakronian ere ez dute forma baizik ikusten. Esaterako, Tolstoi-k ikuspuntu, distantziamendu, paralelismo eta halako teknikak erabiltzen dituzenean, formalistek trebetasun estilistikoaren ezaugarria besterik ez dakusate. García Berrio-k, ordea, Tolstoi-ren izpirituaren krisiaren ezaugarria dakusa.

Erlich-ek eta García Berrio-k ez dute formalisten joera deskribatzailerik estu hau onartzen. Forma eta edukia bateratzeko irritsa, formalistengan ernerik ere, ez zen programatismo hutsetik irten, eta gainera ez zuen marxistengandik abegi onik jaso.

Komunismoaren suntsipenaren aurreko urteetan, aldiz, marxistak aurrerakoienek ez zuten formalismoa osorik gaitzesten. Mendebaldekoek batipat artearen alor teknikoa aintzat hartu beharra azpimarratu zuten, edukia literaturaren osagarri bakarra ez dela ezaguturik. Txervenka eta bere antzekoen ustetan, erabateko objetibismoa, giza kutsua galduta, irtenbiderik gabekoa da. Hortaz, marxismoa bigundu egin zen pixka bat formalismoa salatzerakoan: edozein literatur obratan subjektibismo tantaren batzuk egon beharra ezagutu zuen, literaturak giza oihartzunik gal ez dezan.

5. Beste mugimendu batzuekiko harremana

Hiru dira, batez ere, XX. mendeko literatur kritikari gagozkiola, lehenasuna formari damaiotenak: estilistika, *new criticism*, eta formalismo errusiarra. Hirurek literatur zientziaren aldeko joera azaltzen dute, zientzia horri beste zientziekiko independentzia emanez eta metodologia inmanentearen beharra aldarrikatuz.

5.1. Estilistika

Estilistikak estilemen⁴² ikuspuntutik aztertzen du edozein literatur idazlan. Estilistarik entzutetsuenak alemaniarrak ditugu: Vossler eta L. Spitzer. Azken honek *zirkulu hermeneutikoa* asmatu zuen: testu bat azterterakoan, nolabaiteko aurreintuizioa behar da. Azterketa egin ahala, intuizio hori testuan topatutako datuekin bat ote datorren jakin daiteke.

Formalismoak eta estilistikak ametodismo erradikalean ere egiten dute bat: literatur obra ezustekoa, bakarra eta errepikaezina baldin bada, izaera bereko azterketa, hots, azterketa ametodikoa baizik ezin da erabili bera aztertzeko. Azkerketa bakoitza, beraz, estudiatu beharreko testuari egokitu behar zaio.

Agian honako ametodismo hau formalismoaren iraupen laburrari lepora diezaiokegu. Teoriak behar bezala mamurtzeko astirik ez edo. Baina seguraski hobe genuke líbreki erabakitako premisa zela ametodismoa pentsatuko bagenu. Eíkhénbaum-ek, bederen, hala aitortzen du:

Ez genuen, eta oraino ere ez dugu, erabat osaturiko doktrina edo sistemarik. Lan hipotesi bat besterik ez da teoria gure ikerlanetan (...) Nahiago dugu printzipio zehatzak ezarri eta, aztergairen bati aplikatu dakizkiokeen heinean, haiei jarraitzea. Baina aztergai batek gure printzipioak zaildu edo aldatzeko exigituz gero, zalantzarik gabe zaildu edo aldatu egingo genituzke⁴³

Zenbait orrialde aurreraxeago, sutsukiago justifikatzen du formalistek teori aparatatu mugatua falta izatea:

Dena azaltzen duen teoria, lehenagoko eta geroko kasu guztietarako erantzuna duena eta, horrexegatik, bilakatu beharrik ez daukana eta horretarako ezgauza dena, badugula aitortzera beharturik gaudenean, ondoko hau ere aitortzera beharturik egongo gara: metodo formala ahitu dela eta zientzia-ikerpen izpirituak utzia dela. Baina oraingoz ez gaude egoera horretan⁴⁴

(42) Estilemak: literatur obra bat bere jeneroaren arautik desbideratzen duten ezaugarri berariazkoak. Hortaz, estilistikak desbideratzea du oinarritzat.

(43) 30.

(44) 83.

5.2. New criticism

Honek literatur obraren autonomiaren kontzeptu ardatza hartzen dio formalismo errusiarrari. Baina ezberdintasun ugari ageri dira, nabarmen-nabarmen, bien artean, bestelako giro sozialean sortu eta bilakatuak baitziren. Ezberdintasunik garrantzitsuenetako bat *new criticism* moralismo kritikoan eta formalismo errusiarra, berriz, inmanentismoan oinarritzea da. *New criticism-en* iritziz, literatura gizartearen heldutasuna neurtzeko tresna baizik ez denez gero, obraren balio estetikoa ez da, ia-ia, kontutan hartu behar. Alabaina, ez da inmanentismo estetikoa erabat mespretxatzen. Badago *new critics* izenekoen artean literatur obraren egitura estetikoaren aldeko joerarik. Esaterako, Ramson-ek, Eliot-ek eta abarrek, irizpide estetikoetara heltzen diete abiapuntu gisa.

Bestalde, badago beste ezberdintasun bat: *new criticism* arau estetiko baten bila ari den bitartean, formalismo errusiarrak, eta puntu honi dagokionez Mukarovski-k batipat, ez du arau estetiko bakar batean ere sinesten, literaturaren ezaugarri ardatza arau estetikutik bertatik desbideratu nahia delakoan.

Formalismoa, *new criticism* eta estilistikarekin lotura asko edukita ere, ez dugu horien aitzindari, bi oztopo gaindigaitzengatik: hizkuntza eta politika.

5.3. Estrukturalismoa

1920an Jakobson Prahara bizitzen jarri zen. Bertan, 1926an, Prahako Zirkulu Linguistikoa sortu zuen. Jakobson-i eta Prahako taldean sartutako formalista edo paraformalistei esker, zenbait emaitza mailegatu zion Zirkuluak formalismo errusiarrari. Agian hauxe izan zen nagusia: Tinianov-ek testua egitura autonomotzat daukan antzera, estrukturalismoak ere halaxe definitzen du lengoia (Saussure-ren *lingue* delakoa). Formalistek usu baieztatu zuten, testuaren osagarrien artean badira antzekotasun eta aurkakotasun erlazioak; era berean estrukturalismoak erlazio berdin-berdinak antzematen ditu lengoia osagarrien artean, batez ere maila fonologikoan. Honen guztiaren berri Harkins-ek ematen digu:

Talde guzti hauen ustetan (integrismo *poloniarra* ere barne dela) erlazio eta aurkakotasun dinamikoek osaturiko sistema izateak damaio garrantzia artelanari (...). Hauxe izan zen estrukturalismoak formalismoari mailegatu zion ideiarik funtsezkoena: beren funtzio,

lexiko, joskera, morfologia eta fonologian estrukturaliki oposatutako azpilengoaiak osatzen dituzte hizkuntzak oro⁴⁵

Azpilengoaien oposaketa honexetan datza formalismoaren oinarria:

Literatura artistikoaren lengoaia, eta are gehiago, idazle bakoitzaren lengoaia, aztertua denean, beste motatako lengoaiei kontra egindako hizkuntz ezaugarrien sistematzat eduki daiteke

Erlich-en ustetan,⁴⁶ formalismoaren zenbait akats eta ultrakeria gainditzea lortu zuen estrukturalismoak:

(...) formalismo hutsa *inpass*-era iritsi zenean, estrukturalista txekiarrek alternatiba bideragarri bat sortarazi zuten, hasierako asmoak gutxituz eta artearen eta gizartearen arteko polemika ikuspuntu txalogarriago batetik ukituz

6. Ondorioak

Formalismoak literatur kritikan zenbaterainoko eragina izan duen neurtzekotan ez dugu erabateko arbuio edo laudoriotan erori behar. Formalismoak akatsak baino ez dituela esatea, ezbairik gabe onartzea bezain okerra da. Dena dela, ukaezina da urteotan formalismoaren berpiztea egon dela edo, behintzat, OPOJAZ-ek mamituriko zenbait ideia aintzina baztertuak nahikoa hedaturik daudela gaur egungo kontzepzio artistikoan, Eikhenbaum-en ustez⁴⁷ bi arrazoi direla eta: “azken bolada honetako arte eta literatur kritikak hizkuntzalaritzarako bidea hartu eta artearen berezitasunak, hau da, artistizitatea, bilatzen dituelako” eta “estrukturalismoaren bilakaeragatik, batipat literatur produktuak txerkatzean”.

Formalismoa mugimendu arras orijinala ez dela esan beharrean gaude. Literatura edo arte mailan lehentasuna formari eman diotenak gutxi izanik ere, izan dira bederen, artearen kontzepzio nagusi edo gehienek onartutakoari (artearen lehendabiziko helburua esanahia edo irakaskuntza delako usteari) kontra eginez.

Halarik ere, formalismoa, sortu zen unean, txit berritzailea izan zen. Nolabait garai hartako historizismo soñlak zuzenduriko literatur kritika antzua salatu asmotan sortu zen OPOJAZ, zeinari jasangaitz

(45)177.

(46)401.

(47)7.

gertatzen zitzaion kritikoeek testutik kanpoko datuak erabiltzea. Handixek datorkio formalismoari izaera inmanentea, testuingurua zeharo baztertzeko irrika.

Baina egia esan, ez zen oso txalogarria izan OPOJAZ-ek hasieran bederen erabili zuen jokabide eta literatur kontzepzioa. Sklovski-ren hasierako aldarrikapenak historizismo eta positibismoaren aurkako garrasi histerikoa besterik ez dira:

Artea beti ere bizitzatik askaturik izan da, eta haren kolorean sekula ez zen islatu hiriko gotorlekuaren gainean kulunkaturiko bandaren kolorea⁴⁸

Bakhtin eta Medvedev-en iritziz, hasierako erradikalizazio honek, ulergarria izanagatik ere, ez zion formalismoari etekin onik ekarri. Bai, aitzitik, kalte konponezina:

Noraezko da mugimendu eruditoak oro, beren programa positiboa defendatzearren, gatazkan sartzea aurreko mugimenduekin. Hau ulergarria eta onargarria da.

Baina txarra da, ordea, baldin eta gatazka bera arduraren garrantzigea izatetik arduraren nagusia eta bakarra izatera pasatzen bada, hau da, gatazka mugimenduen berriaren berba, definizio eta formulazio guztietan sartzen bada. Hala izanez gero, doktrina berria bigunegia izango da. Baita ezeztatuz eta errefusatzen duen doktrinari lotuegia ere. Ondorioz, ezeztatzen duen doktrinaren kontrakoa baizik ez da izango.

Hauxe gertatu zitzaion formalismoari⁴⁹

Alabaina, urteak joan urteak etorri, biziki ekingo diote formalistek hasierako erradikalizazio hau eztatzeari, literatura formaren eta esanguraren sinbiosia dela onartu beharrez.

Formalismo errusiarra sortu eta urtebete geroxeago gertatu zen 1917ko Iraultza. Honek eragin aparta izango zuen formalismoaren bilakaeran eta desagertzean, baina ez agian zenbaitek uste izan duten moduan. Ez da egia hasiera-hasieratik ibili zirenik elkarren lehian formalismoa eta marxismoa: are gehiago, formalistak gehienak Iraultzaren alde azaldu ziren. Marxisten artean ere ez zegoen formalismoaz iritzirik baturik. Baziren guztiz gaitzesten zutenak (Gorbatxëv, Gel-

(48) "Hala Martzianoak" artikulua, *Artearen bizitza* izeneko egunkarian argitaratua.

(49) 62.

fand...). Baziren, ostera, akatsez gain, hein batean estimutan zeukate-
nak (Trotski batipat). Baina dena den, aparatu burokratikoa erasoka
aritu zitzaion formalismoari.

Formalismoa 1930erako hilik zegoen, baina bere oihartzuna ez da
oraingdik moteldu. Izan ere, Mendebaldeko kulturaren aztarna utzi du,
batipat Europako estilistikan eta Estatu Batuetako *new criticism* dela-
koan. Baina honako *new criticism* honek heterodoxoki jaso zuen
emaitza formalista, forma aintzakotzat harturik ere, beti eman baitzion
amore konpromezu ideologikoari, iraganera irritsez begira dagoen
moralismoari. Literatura ideologia baten ispilu bihurtze honek pa-
rekatzen ditu, alde batetik, *new criticism* delakoa, eta bestetik, literatu-
rak errealitatearen bidegabekeria eta kontraesanak salatu behar di-
tuelakoan dagoen kritika marxista.

Formalismoa zela bide, literaturak utzi zion historiaren osagarri
izateari. Baina forma soila txerkatzeagatik, edukiz eta formaz osaturiko
literatur obraren osotasuna galdu zuten,⁵⁰ alferrikako azterketa formal
partzialei ahalegin franko eskainiz. Literatur obra bakoitzari, besteeki-
ko ezberdina delakoan, dagokion azterketa berezia aplikatzen zioten,
ametodismoa lagun. Horrexegatik formalistek ez zuten azterketarako
aparatu organiko bat eratzerik izan.

Metodo formalak alor garrantzitsuago batean egin zuen huts: ez
zuen balioztapenerako irizpiderik eman; ez zuen erabakitzerik idazle
bat beste bat baino hobea ala txarragoa den. Honako olerkia ez da
harako olerkia baino literarioagoa: ezberdinak dira eta kito.

Dena dela, eskertzeakoak dira lantxo honetan joratu ditugun aha-
legin formalistak, literatura literaturatik kanpo ezin dela ikertu ohartara-
zi baitigute.

7. Bibliografia

Ambrogio, I., 1973, *Formalismo y vanguardia*, Caracas, Univ. Central de Ve-
nezuela.

Erlich, V., 1954, "Russian Formalism -in Perspective", *The Journal of Aesthe-
tics and Art Criticism*, 13, 2.

— 1974, *Formalismo Ruso*, Bartzelona, Seix Barral

(50) Horretan dago, bederen, Bujarin: gogor salatzen ditu muturreko formalistak,
literaturari eduki soziala edekitzeagatik. Hala ere, bere ustez, azkerketa formala ezin-
bestekoa da, marxistentzat ere, literatur teknika ezagutzeko.

- García Berrio, A., 1973, *Significado actual del formalismo ruso*, Bartzelona, Planeta.
- Eikhenbaum, B.M., 1973, "La teoría del método formal", *Formalismo y vanguardia*, 2. argit., Madril, Alberto Corazón editor.
- Harkins, W.E., 1951, "Slavic formalist theories in Literary Scholarship", *Word* VII.
- Jakobson, R., 1973, *Questions de Poétique*, Paris, Du Souil.
- 1975, *Ensayos de lingüística general*, (2. argit. 1981), Bartzelona, Seix Barral.
- , 1977, *El caso Maiakovski*, Bartzelona, Icaria.
- , 1977, *Ensayos de poética*, Mexiko, Fondo de Cultura Económica.
- Kridl, M., 1944, "Russian formalism", *The American Bookman*, | 19-30
- Lázaro Carreter, F., 1972, "La poética del arte mayor castellano", *Studia hispánica in honorem R. Lapesa*, Madril, Sem. M. Pidal/Gredos.
- Lotman, Y.M., 1978, *Estructura de/ texto artístico*, Madril, Istmo.
- Maiakovski, V., 1923, "Gure hitz-lana", LEF. Erabilitako edizioa: 1974) *Poesía y revolución*, Bartzelona, Península.
- Medvedev, P. I Bakhtin, M., 1978, *The formal method in Literary Scholarship*, Baltimore eta Londres, Johns Hopkins Univ. Press.
- Pomorska, K. *Russian Formalist Theory and its Poetic Ambiance*, Paris, Mouton The Hague.
- Prada Oropeza, R., 1977, *La autonomía literaria*, Mexiko, Univ. Veracruzana.
- Propp, V., 1971, *Morfología de/ cuento*, Madril, Fundamentos
- Sklovski, V., 1971, *Cine y lenguaje* (J. Jordá-ren hitzaurrea), Bartzelona, Anagrama.
- 1971, *Sobre la prosa literaria*, Bartzelona, Planeta.
- , 1972, *Maiakovskij*, Bartzelona, Anagrama.
- , 1973, "El arte como procedimiento", *Formalismo y vanguardia*, 2. argit., Madril, Alberto Corazón editor.
- Tinianov, I., 1972, *El problema de la lengua poética*, Buenos Aires, Siglo XXI Argentina editores.
- 1973, "De la evolución literaria", *Formalismo y vanguardia*, 2. argit., Madril, Alberto Corazón editor.
- 1973, "Arcaístas y renovadores", *Formalismo y vanguardia*, 2. argit., Madril, Alberto Corazón editor.
- Todorov, T., 1971, "Quelques concepts du formalisme russe", *Revue d'esthétique*, 2, Paris, 129-143.
- , 1974, *Literatura y significación*, 2. argit., Bartzelona, Planeta.

Tomaxevski, 1928, "La nouvelle école d'histoire littéraire en Russie", *Revue des études slaves*, VII | 226-240.

— 1982, *Teoría de la Literatura*, Madril, Akal.

Trotsky, L., 1969, "La escuela formalista de poesía y el marxismo", *Literatura y revolución*, | Paris, Ruedo Ibérico, 109-123

Voznesenski, A.N., 1927, "Problems of method in the study of literature in Russia", *Slavonic Review*, VI, 168-177.

“Gaztelu”-ren poesia alde tematikoak

LUIS MARIA MUJICA URDANGARIN

Bigarren atal honetan Gaztelu-ren poesigintzak eskaintzen digun alderdi tematikoaren ikuspegi laburra emanen dugu. Beste batean esaten genuenez, gure poetaren olerkigintzan 1960/1963 urteak ezkerroztik urrats berriak sumatzen dira; poesia lizardiano eta klasizista batetik jauzia beste poesia hurbil, sozial eta existentzialistago batera dago. Gaztelu-ren poesigintza beste tindu garratz, mindu, protesta-zkoaz azaltzen zaigu. Trataera erlijiosoak ere halako kutsu etsi eta *kierkegaardianoa* du. Hona trataera nagusienetakoak: *eza*, *ezkortasuna* (pesimismoa), *etsipena*, *germen eztena*, *zalantzaren* eta *fedearen borroka*, *Euskal Herriaren geroa*, *euskararen* etorkizun larria, gauzen eta aldiaren *iragankortasuna* (trantsitibitatea), aitorten *biografikoak*, *bakardadea*, *dolorea*, *pozguneak*, aberria eta atzerriaren *experientzia*, eta beste oroipen zenbait⁵⁸.

Gaztelu-ren bigarren aldiko poesia biziki *existentzialista* da, halako tindu ezkor edo pesimistaz ukitua. Poesia soziala hurbiletik doa. Formaren aldetik poesia sinbolistak eta surrealistak (edo-eta erdisurrealistak) ukitua du Gaztelu-ren sorkuntzan.

Bi edo hiru alditan nabaria da bere kexua, poesiaren mugak eta estetika preziosistaren alferrikakoa direla-eta:

Poetak, zuen garaia joana da,
orain eztu iñork illargi-miñik
ez eta lore-miñik

(58) Ikusi aurreko artikulua EGAN (1991, 19-82 or). Hemengoek hango oharren numerazioa jarraitzen dute.

orain eztu iñork bere begi ederren ajolik.
Orain jakintza ta teknika da nagusi.
Alperrik ari zerate bertsotan
bai, alperrik (B karp. 172)^{58a}

Aitorpen garratza poeta batentzat. Inguruko ezaxola ere min-
garri zaio; halabainan, Gaztelu ohardun da poetaren beharrezkotasu-
naz; hau erasten dio goikoari:

Illargia, Illargi
ta maitea maite.
Alere badugu poetak zer esanik (Ibidem)

Goikoetxea-k olerkaritzat dauka bere burua. Nahizta 1970 ezke-
roztik utzia izan lizardianismoaren eta klasizismoaren oldea (eta buko-
lismoa eta tema ernazentisten topikotasuna), zahartzen doalarik, berri-
ro, baitan gaztetandiko izadia, eta, bereziki, *Bordatxuriko* sagastia.
Hona beste aitorpen eder bat:

Koplari ari nintzanetik
urte askotxo igaro dira.
Baserri aurreko sagasti zarra'ren
loretan dago alditik aldira.
Ez luma (?), ez sagasti, ez eten
kopla-loretan egin bira (B karp. 162)⁵⁹.

Sar gaitezen, bada, bere poesiaren muinean, aipaturiko poesia
"soziala" eta *existentzialismo* isil, sakoneko eta garratz horren haria,
ahalik eta hurbilen, jarrai dezagun.

(58a) Kexu latz bera poesia preziosistaren aurka: "Poesia garbiak eztu ezertarako
balio / bere bizitzako terrazan eserita / bakarrean gozatzeko baiño" (B karp. 182)
"Poesia garbiaz" mintzo denean, nolabait, J.R. Jiménez-en "Poesía pura" delakoaren
andanaz, eta, orokorrago, edozein poesia birtuositaz ari dela bide da; Gaztelu-rengan
jauzia nabaria da.

(59) Eta olerkiak honela amaitzen du poesiarekiko zintzotasuna eskatuz; "Burua
urdintzen dijoanean / pozgarri da landara so egin / eta an da emen aldaska berri / ain
eder auteman lorez beredin. / Koplari (eskuizkribuak hemen gainean olerkari idatzita
dauka) zar berrien katea / ezta oraindik eten ez birrin" (B karp. 162).

1.- **Aberria, Atzerria**

Aberria eta atzerriaren (erbestearen) tema lehen etapaldikoa da, eta, zehatzago, Aberria edo Euskal Herria Argentinatik herrimenez oroitzen duenekoa.

"Aberriari" deituriko poematxoan ohizko topikoak azaltzen zaizkigu, alegia, aberriaren edertasun gorena, bertan bizi eta lurperatunahia, atzerriko umezurtzaldia:

Atzerrian ta bakarrik
umezurtz nauzu illunik,
Amari deika etsirik:
zureratu nazazu lenbailen,
ez natzala emen illik (B karp. 56).

"Abillen, leloa" olerkiak ere antzeko tema, alegia, atzeritik aberria itzultzeko guraria. Usoa bezin arin bereganatu nahi luke. Kabia eta teilapea ditu olerkian aberriaren sinbolo:

Uso zuria bezin zailu,
bi egalez airean,
itsasgalka oan aiduru...
Kabi bero, amak iretzat
zaitu gogoz, bertan
bil itzan arnari beretzat (B karp. 125)⁶⁰.

"Itzulera" izeneko bi olerkietan ere gai berdina, alegia, atzerriko negarra eta etsipen ezkutua. 1944 urteko irailaren 20.a data duen poemak kera sotil eta hertsia goa. "Lur o lur, bai lur nerea (hemen gogoratzekoa Lizardi-ren "Oi lur, oi lur, Oi ene lur nerea" estilizatu hura) / ametsa gozoen jabea, / berriro nauzu zurean: / jaiez jantzirik iduri duzu / zure aurra itzultzean " (A karp. 30)⁶¹.

(60) "Begian negarra" poema ere atzerri-kanta da (Yakintza-n, 1935 urtean). Garaiko poesi-moldetan, herrimenez josita, "ibaika darorkit begitik negarra. / Zauria bai baitu biotzean / atzerri-arantzez yosia" dio (A karp. 4). Olerkiak, puntuari dagokionez, A/B/C/C/B/A eskema ahapaldi batzutan. Tenore berdinaz oroituta jaiotetxea, sagastia eta gerizpea: "Kantari joan nintzan / ludian bidazti, / eta ez Erromako lertxundi / ez Prantziako artadi, / aña oroigarri, / erriminenaren gozagarri. / Etxe-bazterreko sagasti zar, / sagar gorritz batea; / ire gerizpean nuen eder / igaro aurtzaroa..." (Oroipen gozoa, A karp. 17).

(61) "Itzulera" izena duen beste olerkian ere antzeko sentimenduak, baina bertsolari-kutsu nabarmenagoaz: "Ba nator, Euzkadi, zuregana, / maiteño ba nator itzuli. / Eztakit doatsu naizenik ere, oi mendi, baso, urrundi, / nere barrengo sentipena / sufritzea dela dirudi, / ain da xamur ta zahar; / bihotzak ba du zauri" (B karp. 128).

Olerkariaren baitan, hala ere, beste euskaldun zintzo askoen zalantza, alegia, euskararen etorkizunarena. Hain argal eta indarge ikusten du.

Orduko erria ezta ifanen oraingo,
iraunen al du euskerak. Balinba! Auskalo... ⁶²

Poeta ohardun da “hiltzer” dagoen hizkuntza baten idazlea dela. Bere burua euskararen lekukotzat dauka, hizkuntzaren bizi-drama atzemanez. Hona bere saminezko aitordpena: “Euskeraz idazten ari naiz, hiltzer dagoen hizkuntza hontan. Bizitzako prosak ito (ondatu) dezan baino lehen, gizalitxo (?) honen hizkuntzaren lekuko izan nahi du liburu honek...” (B karp. 204).

Eusko-Dey+n eginiko poema batean “Erriko neska” izenpean euskara-hizkuntza kantatzen du, garaian nagusi zen idealismo eta sugarraz. Euskara neska bailitzan ederra, laztana, xarmanta da (“Bai dan gozo bera besotan laztana, / il daiteke zoruntsu laztandu duna!” (A karp. 63). Azken poesietan, aldiz, ez da azaltzen horrelako xorakortasun inozorik Gaztelu-ren luman⁶³.

Sintesi gisa, ondo letorke 1971 urtean Gaztelu-k *herria* eta *euskararen* arteko loturaz deblauki dioena. Bertan barne laburtuta digu mintzairarekiko duen aburua:

Orobat Herria:
hizkuntza gaberik
ez da ezer herririk,
hizkuntza du herriak
arima, bizia (A karp. 349).

2.- Konkretizazio zenbait

Gaztelu-ren olerkietan pertsonaia eta tokizen zenbait azaltzen da, eta autobiografia osatu baterako, agian, interesgarria litzateke alderdi

(62) Argentina-n euskararekiko jarrera idealizatua nabaritzen zaio; urruntasunak egoeraren larria ahanztarazten dio, nonbait: “Jeiki adi, bai Euskera, / abil eder kanpora, / zazpi Euskalerrri-k lagun / ator ludi guzira” (A karp. 47).

(63) 1965 urtean Olerti-n idatzirik “Gure amandre ederra” (Unamuno-ri eskainitakoan) euskara amandre “meyar” eta “xaarraren” aipamen; bertan eskale urtetsu azaltzen da (A karp. 296).

hau kontutan edukitzea. Zehaztapen horiek, ala ere, batzutan, aipamen huts dira; beste batzutan, berriz, gorazarre eta oroipen-puntu.

a) Pertsonaiak

Euskal kulturaren gaur egun puntako den artista eta idazle zenbait isladatzen da Gaztelu-ren poesigintzan. Bertan *Oteiza*, *Txillida*, *Loramendi*, *Lizardi*, *Lauaxeta*, *Aitzol*, *Jautarkol*, *Aresti* eta gisakoen aipamenak. *Lizardi*, Goikoetxea-rentzat miresgarri den bitartean, *Aresti* diskutagarri azaltzen da hiskuntz jarrera aldetik. Hala ere, Gaztelu-ren protesta-poesian *Aresti*-ren eragina ez da gutxiestekoa. Hona adibide zenbait:

1) Lizardi:

Orain, Lizardi,
zurean,
mendi-magalean
ernai nago begi-belarri (B karp. 318)⁶⁴.

Lizardi-ri zuzenki eskainitako, 1963 urteko, poemak "Barnean iturburu" izena du. Bertan hamabi silaba inguruko ahapaldietan (eta, a/a, b/b, /c/ gisako puntutan) poeta nagusiaren gorazarrea. Lizardi-ren motibazio-poetikoak (*otalorea*, *euritea*, *kilkerra*, *baso-itzala*) oroigarri ditu.

Aspaldi nai izan-eta, orain zurean
nago, Lizardi, mendigain egalean.
Igoa nauzu aldapa gora belazez
zuk len bost bider egin gurdibidez (A karp. 235)⁶⁵.

II) Oteiza:

Gaztelu-k bere bizitzan zehar harreman nabarrek eduki zituen euskal artista, intelektual eta marxistekin ere, kultur-gizona ez-ezik, pertsona ireki eta zabala zelako. Adiskide hautatu horietan sartzen da Oteiza eskultorea. Honen *Quosque tandem...* liburukiaren irakurketak "Erreberentzia" izeneko poema sortarazten dio:

(64) Loramendi-ren oroia ez da, noski, Lizardi-rena bezain bipila, baina kaputxinokidea ez du ahanzten, 1945 urteko epailaren 23-an olerki bat (12/5/12/12/12 egitura-zkoa lehen eta boskarren ahapaldietan) eskainiz, "gaur amabi urte il zanaren oroitzaz" delakoa erantsiz (A karp. 13).

(65) Gerratealdiko Lauaxeta eta Aitzol ere gomutan: "Lauaxeta, Aitzol, Markiegi... / zuen hillobi gainean lore-sortak ez dira zimeltzen" (A karp. 350).

OTEIZA irudigille
ta sermoilari onari
esker milla ta bizitza luze gure kronletx-utsunean
txapel ezkerrean
eta nere esker-erakutsiaren ogi samur au eskuinean
ez ao-bero
patenik gabe
esku-azpian
zabal
gartsu
eta nere euskaristiaren gorputza billus... (A karp. 236).

Gazteluk *oboa* eta Oteiza-ren *hutsa* ditu gogoan; baita, *Agiña*-n eskultoreak eginiko eder-harria, “berde narean” zut eta harro.

III) Txillida:

Txillida anaia Vigora ornen dijoa
arrimokor billa
Euskal Herriko arrobietan
ez ote da bada arririk (B karp. 182).
Txillida-ren *Haize-orrazia* ikustean dio:
Aize-orrazea arkaitzean
eta lurraren lau aldetatik
lau aizeen burruka:
eraso, txistu, alkarren leian norgehiagoka
eta itsas-ertzean olatuen betiko otsa (C karp. 69)⁶⁶.

IV) Aresti:

Aresti ez du olerkietan gomutatzen. Ohar adierazgari batean bilbotar poetaren hizkuntz-aldrebeskeria zenbait salatzen du: “Izkuntzetan eta edozein giza-jakintzetan ni baño jantziagoa zera, ziur nago. Baña gauza bat eztakizu: euskeraz idazten, ala itxuraz beintzat eztakizu. Eta ez badakizu ikasi egin bear zenuke... Mordollokeriak ez nau ikaratzen, zuk darabiltzun nolanaiko izkera, ez erdera ez euskera ori da ni ikaratzen nauna” (A karp. 77-78 or.)⁶⁷.

(66) Amaitzerakoan errepika dagi *altzairu* hitzaz, sintesi gisa: “Altzairuzko naiz / altzairu erdoigaitz / aize-ardatzaren zuzkietan” (Ibidem).

(67) Kexuak honelako amaiera gaitza du: “Zure izkera nolanaiko orrek iraun bear baleza obe litzake euskera alde bat utzi ta erdera idatzi” (Ibidem). Dena den, poesia formalaren aldetik (ez hizkeraren aldetik) Gaztelu-k Aresti-ren poesia “soziala”-ren andana onartzen du, Gabriel Celaya-ren garaiko oldea kontutan edukirik.

V) Besteak:

Ez ilun
gauean argi
gizasemeen arteko ezaugarri
LUMUMBA
CHE GUEVARA
LUTHER KING
KENEDY
eta mundua mundu denetik emasabelean
gatzatu diran herrien aintzindari... (Gaeuean Oihu, 44).

Eta, Euskal Herri-ko borroka-tragedian txertaturik, Che *Guevara*-ren oroia:

Yoni billa dek
Urko kartzelan
bizirik erre (Bizi izanak)
ba dik naiko lan
"Che" zanaren itzalak
begira gaitzala (C karp. 89 or.)⁶⁸,

b) Toki bereziak:

Tokizenen andanan Gaztelu-ren olerkietan Hego-Ameriketako mundua azaltzen da alde batetik, eta Euskal Herrikoa bestetik, eta, bereziki, bere jaioterria, bertako toponimo zenbait, hala-nola, *Larte* mendia eta *Azpe*-ko iturria. Gero, noiz-noiz, Vietnam bezalako puntua hurrinak, gerratearen gomutan. Hona adibide zenbait:

1) Euskal Herrikoak:

Larte-ko aitzuloan sorgiñek
zotz egiten dute eta zotza
neri didate atxiki,,
hala holakoa (Blziaren erroetan, 14 or.).

Larte izena, berriro, Gaztelu olerkariaren poemarik goangarrienean, hots "Il nadinean" heriotz-poeman azaltzen da. *Larte* izanen da poetarentzat bere hilobi-tokia, pago baten aldamentean.

(68) *Johnson* eta *Aita Santuaren* arteko elkar-ikusketa "zurizkeriazkoa" deritzaio poetari: "Johnson eskularru zuridun Tiosamkume piztizarra / Aita Santua zuriarengana joan da / auzi zuriketara / munduaren aurrean itxura egitera..." (C karp. 105).

"Il nadinean igo nazazute, lagunak, Lartemendira; bere magalean eder zait betiko atsedena..."

Goiko borda zanaren bazter une ixil berean ni eortzi, eta pago bat landa aldamenean" (B karp. 4).

Eta Azpe-ko iturria "Mezaberrietako" bertsoetan:

Azpe-ko iturria
beti dariolari,
ur preskua eskeintzen
egarri denari... (A karp. 130 or.)⁶⁹.

II) Ameriketak eta beste:

Olerkariari Ameriketara eginiko egonaldi luzeak oroipen sakonak uzten dizkio. Argentina dago, bereziki, presente bere oroimenean:

Urrun dira Bee-Amerika zabaldi,
gaucho zanaren askatasun ozkarbi.
Itsas gaindi geldida oroipen-lorrats,
beingo poz, atsegin, lagun aratz (B karp. 321).

Gogoan du ere Argentina-ko *Euskaltzaleen* lehen bilera, bertako euskaldunen zaletasuna goraiatuz⁷⁰. Era berean, Buenos Aires-ko Euskal Abeslari taldea oroitzen du:

Euskaldun ots-egille zerate erbestean,
Euskalerriko kanta zar zoragarrien
edatzalle, Argentina lur zabalean... (A karp. 58).

Buenos Aires-en, berriz, *Mallea* musikaria oroigarritzko: "Bedi lehen zuretzat, zaindari ospatsu / Mallea jaun ori, nere agurrik beroen!" (A karp. 85). Ahapaldiak 13a / 13b / 13a / 13b egiturazkoak; *Jautarkol-i*, berriz, heriotz-olerkia eskaitzen dio (1971 urteko otsailaren 3-an) (A karp. 360).

(69) *Auñamendi* mendiari Goikoetxea-k poema luze bat, gure herriaren aintzinasuna sakonduz. "Garaion! Auñamendian Lorea / ager da, goiznabarrez betartea! Andere eder, gona gorritz yantzia, / Maitagarri aña zoragarria!" (A karp. 115).

(70) "Bizkai, gipuzko, naparrak / emen degu billera, / zuberu, lapurdi, arabar / anaiekin batera". Hau Gaztelu-k bertso-saioan egiten duen horietakoa. Gaztelu, noski, olerkari kultua da, inolako dudarik gabe; oroitzapenetan, ordea, noiz-noiz (Mezaberrikoan bezala) bertsogintzara jotzen du. Kasu honetan 8/7/8/7-ko egitura, zortziko txikian.

Europar zehar eginiko ibilaldietatik, Erroma eta Frantzia gomutan, bainan Euskal Herriaren kontraezarpenean:

Kantari joan nintzan
ludian bidazti,
t'ez Erromako lertxundi,
ez Prantziako artadi,
bezela, sagasti
erbestean oroigarri (A karp. 18).

Olerkaria mintzo zaigun sagastia jaiotetxekoa da, hots, *Bordatxuri-n* ikusirikoa. Erbestean biziagoa haren gomuta.

Azkenik, *Vietnam* gogoratuko du, bereziki, gerrateak utzi dion sentimen garratzaren oihartzun gisa. Gauaren altzoan *Vietnam*-go zorigailtzaz honelako pentsua mintzo zakarrez:

Ohean itzuli nabil
sukarrak harturik
erotzen nago gau beltzean amil
oiu bat lazgarri
josiz belarri
han
Vietnam
odolusturik...
oiu
ulu
herio...
ixo...
ixo...
ixo..
ezta Jaungoikorik...
edo bestela
Johnson-ekin dago... (C karp. 76 or.)⁷¹.

Poema hau *protesta-poesia* da, 1970eko hamarkadan Gaztelu garatzen etorriko den olerki-moeta. Poesia honek nolabaiteko etendura suposatzen du, bada, gerraurreko eta osteko bere olerkigintza konfesional, lizardiano eta klasizistarekin.

(71) ldo beretik, errepikaz, Vietnam-go gertakizunak: "Ohore zuri, Viet Nam herri hori! / ez lorerik, haur baten iri gozorik. / Nahi nizuke soil-soillik eskeini... / ohore zuri. Viet Nam herri hori! Erizaien debantaila bezain argi / etorkizun ongi merezia zuri" (A karp. 330).

3.- Alde autobiografikoak

Poesia oro autobiografikoa dugu, baina, bereziki, poesia existentzialista. Gerra ostean Salvatore Mitxelenarena dugu olde bereko beste poesia *existentzialista*. Gerxeago berdin *Otsalar* (Joan San Martin) baterena. Gaztelu-ren olerkigintzak, bada, garrantzi handia du poetaren bizitza-zertzeladak sumatzeko, eta baita, Euskal Herriaren aldi garratzenetako baten nondik-norakoa neurtzeko. Gaztelu olerkari ezkor azaltzen da Euskal Herri menderatu, ilun, gaitz eta borrokatuan. Franco-ren aldiko suntsidura nazionalak arrasto iluna olerkariaren sor-kuntza estetikoan. Badira, noski, pozaldiak bere poesian, baina ilu-naldiak eta garratasunak baino urriago⁷².

Gaztelu, lekukoek esan digutenez, gizon apala eta irekia zen; Elizak 1963 ezkerotik, hau da Vatikanoko II Batzar Nagusia ondorendik, jasandako irekiera nabarmen berarengan.

Gaztelu-k harremanak zituen Oteiza, Iturriotz (Mugimendu Komunista buruzagia orduan), Txillida eta beste askorekin. Bere adiskide-tan fededunak, fedegabeak, agnostikoak eta komunistak aurki ditza-kegu⁷³. Izkribuetan, noiz-noiz, halako *agnostizismo* apala itzurtzen zaio, nahiz eta funtsean, *fededun* jarraitu. Agnostizismo-tindu hori, maiz, zahartzaroak erasten duen erlatibotasun sanoaren fruitu.

Ni
naiz jakitun,
ez naiz dirudun
gizako bat naiz
baina badakit
uraren
argiaren
ogiaren
izena... (Biziaren erroetan, 32).

Materialismoaren gain, gauzakien estima ontologikoa hobesten

(72) Neronek Gaztelu olerkaria, kotxean Gazteiz-tik Donostia-ra ekarri nuen ba-tean (lau bat urte hil aurretik), aski garratzua sumatu nuen. Ezkor samarra zen gure geroaz, euskararen etorkizunaz eta beste auzi askoez.

(73) Halako batean, sorpresaz, gizartearen berdintasuna aldarrikatuz, euskaldun guztion batasuna eskatzen du, *komunistena* barne. "Anai gera eta eskubide berdindun / gizarte berri bat jasotzeko. / KOMUNISTAK gera eta nahi dugu / euskaldunak bat egin, bildu" (B karp. 323). Aipu honetatik, dena den zerbait isolatua delarik, ez dezake-gu ezer tinkorik baitets Gaztelu-ren ideologiaz; komunismo *sozialarekiko* zuen nolabai-teko sinpatia, soilik.

du, ura / argia / ogiaren (izakien) izena ezagutzen du, eta *izenaz* jabetzea *izana* onartzea da⁷⁴.

"Marrubi elduak" izeneko idazkian bizi-zertzeladak damaizkigu. Aitorpen horietan halako etsipen-kutsua.

Euskal herritik Argentina-ra doa. Han bost bat toki-aldaketa eta Mendozatik, berriro, Euskal Herrira⁷⁵. Halako ironia zirtozalea bere *gorpuzkera* deskribatzen duenean:

Hor diote naizela zuhurra
luzea dudalako sudurra;
emagun hori egia dela,
bai ertsi ere ipur-txuntxurra.
Sudurra luze, ipurdia motz,
euskaldun ezaugarri delakotz,
aisago noa aizea ebakiz,
atzea arin, aurea zorrotz (C karp. 99).

1971 eko abenduaren 12an gaztelaniaz idazten duen idazkitxo batean ("Compendio biográfico") hau dio: "Manejo de carne, sangre y huesos, con cabeza, brazos y piernas y demás órganos. Nació con miedo, vivió con miedo y murió con miedo" (A karp. 3721b). Ez dakigu, ziur, bere buruaz ari den. Seguraski, bai.

Beste olerkitxo batean *akonfesionaltasun* politikoa aitortzen digu, bera ez da "euskaldun besterik", ez da inongo alderdi edo partidukoa. 1971 urteko urtarrilaren 9aren data daraman olerkian:

Nik ez dut izenik
euskaldun besterik

(74) Olerki librea hitz-jokuz amaitzen du, puntuarekin (*ajola / zola / Antzola / argi-ola*) jolastuz: "Nola da munduaren zola? / jakin nai duenak / piztu beza / farola: / Gipuzkoan bada / Antzola, / hark ornen dauka / argi-ola..." (Ibidem)

(75) "Nere bizitza osoa ezta leku-aldatze besterik izan. Lendabizi jaiotetxetik beste etxe batera; andik ikastetxera, ta emendik beste ikastetxetara. Gero Ameriketara, Argentina-ra alegia; eta oni bost leku-aldatze. Buenos Airesetik Mar de la Platara, Mar de Platatik Kordobara, Kordobatik berriro Buenos Airesera ta, azkenik, Buenos Airesetik Mendozara. Eta, ondarrean, Mendozatik nere txokora" (B karp. 41). Gazteluren aitortz dakigu Argentina-ko egonaldian Gazteluk eta Orixek elkar ikusi zutela *Euskal-etxean*. Orixe-ren "J. S. Bach-i elizan" deituriko poema Gaztelu-k organoan J.S. Bach-en fuga jo zueneko da. Ikus *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Edit. Auñamendi, 518 or.

alderdi baten sartzen nauteanak
ez dabiltz zuzenik (A karp. 356)⁷⁶.

Lehen esan dugunez, Gaztelu-ren olerkigintza gehiena *autobiografikoa* da, nolabait; bere bizitzaren aldarte sakonenak ezagutzeko ezer ez bere poesia irakurtzea baino hoberik.

4.- Existenzialismo-aldarteak

Haseran adierazten genuenez, Gaztelu euskal poesiaren eremuan poetarik *existentzialistenetzakotzat* jo daiteke: gutxienez, Lizardi, Lauaxeta eta Orixe baino existentzialistagotzat. Gerraostean Salbatore Mitxelena genuke olde existentzialista handia duen beste poeta. Gaztelu-ren kasuan alde existentzialista hori, batez ere, bigarren etapakoa da; poesia klasizista (eta preziosista) albora utzita, bizitzaren izateaz, geroaz, iragankortasunaz, heriotzaz eta gerraosteko odolaren egitateaz galderak eta gogarketak egiten hasten denean *existentzialista* bilakatzen zaigu.

Gaztelu existentzialistarengan, bestalde, obran azaltzen zaion "protesta-poesia" edo "poesia soziala" elkartu behar da, gai existentzialistak kera "protestatzailez" aurkezten baititu, maiz. Lehenengo poesia orekatsu eta bertuosistarekiko etendura eginez gai existentzialistak sakontasunez ontzen etorriko da; poesia sozialetan kexua nagusi, nahiz, kexu axolagabe eta informala izan estetikaren aldetik. Izan ere, "poesia sozialak" alde formalen utzikeria suposatu zuen autore askotan (eta Gaztelu-ren kasuan ere bai, nolabait).

Dakigunez, biziari, heriotzari, egonari buruz eginiko gogoeta oro *existentzialista* da. Alde horretatik, bada, existentzialismoa poeta orori dagokion jarrera, nolabait. Postura hori, ordea, Gaztelu-ren kasuan (belaunaldi gazteko olerkaria ez izaki) hainbat eta gehiago *kontutan* edukitzekoa da.

Hona nola atzematen duen bizia alde *existentzial* batetik:

lbili naiz
ibili

(76) Gizon ezkontugabe gisa, oinordekorik ez duela aitortzen du. Pesimismo gaitzez, "alferrik emana zaidan (dudan) / odola zañetan" delakoa dasaigu. Ikara dio, zelibatozko geroari begiratzeari: "Ba dut andrea...! / Elizenburuk bezela / eztezaket esan / t'ori gogoratzeaz / ikara naiz muñetan / alperrik emana zaidan (dudan) / odola zañetan, / oñordeko maiz kezkatan. / Itzak itz dira ta / alperrik ari ote naizen / nago pentsaketan" (B karp. 171).

usnan haztamuka
 biziari galdezka
 itsua bezela argiari
 gau beltzean natza
 adituz biziaren otsa (Biziaren erroetan, 22)⁷⁷.

Batzutan gogarketa hauek *topikoak* ere gerta daitezke, arazo hauek gizonarenak "gizon gisakoak" baitira. Bizi-existentzia aska ez daiteken katea da (kanta, negar, sufrimen, gozamenen katea). Ezin da askatu:

Barne itsu hontatik
 ezin ilki
 lotzen naun katea
 ezin ausi
 segi
 ir-aun
 izate-saretan
 atzi... (C karp. 93)⁷⁸.

Eta, berriro, konstatapen peto, pragmatiko, horizontal eta indiferente berberak: "Jaio ornen nintzan / (paperak ala diñote) beste edo-zen bezela / (ba al dakit?) (ilko omen naiz / zalantzik gabe / beste edozein bezela..." (A Karp. 76).

Honela eraikitzen da Gaztelu-ren alde existentzial pragmatiko, ezkor eta garratza. Ezinbestekotasuna eta etsipena nagusi, kasu aunitzetan. Poesia, beraz, biziaren eta bere aldartearen konstatapena ematea da.

(77) "Argi-ezkilletatik" poematxoan "Nia" (el yo) gertakariaren bilgunea dela dio ("Aldiaren aldearen saretan atxiki / joan- etorri, aintzin-gibel, ezker-eskui / neu naiz beti izate-erdileku..." (C karp. 44). Kasik gogarpen bera hurrengoan ere: "Aldiaren eta unearren artetik / ire baitan / den orenen baitan / neu naiz neronen den orenen buru / ta erdileku..." (C karp. 47).

(78) Hona poemari ezartzen dion albo-itzulpena: "Sin poder salir / de este recinto cerrado / sin poder romper / que nos sujeta / seguir / durar / presos / en las redes del existir..." (Ibidem). Hurrengoan, berriz, existentziaren aldarte bat, bide eta kaletako gizonaren noraez intranszendentea nabarmenduz: "Gero aldaurian / kale extu / illunetan / taberna-zulotan / ibilli nintzan / "baso-erdika" (= "txikito"ka) / beti kokola / itzalozka / itsumustuan..." (A karp. 259).

5.- Iragankortasuna (trantsitibitatea)

Iragarkontasunaren sentimendua izan ohi da gizonarengan sentsaziorik existentzialistenetakoa bizitzaren aurrean. Gizonaren inguruan gauzak oro igarotzen, zahartzen, itzaltzen doaz, eta pertsona bera egitate horren mende dago. XX mendeko lirikan Antonio Machado eta Unamuno-ren poesian (eta honengan gehiago, hilezkortasunaren gurariaz) iragankortasunaren tematika gailen; Gaztelu olerkariarengan ere presente, nahiz-eta urrats apalagoz.

Ura, ibaia eta *errekaren* joana iragankortasun horren sinbolo dira. Giza-egitatearen legea da etengabeko itzalketa hori. Ikus ditzagun sentsazio existentzialista sakon honen aldarteak Gaztelu-ren poesi-gintzan.

Orduak larri doaz
luze
bañan azkar
ollariteak eztakigu
goizaldea ala eriotza
duen jotzen... (C karp. 79).

“Luze bañan azkar!” antesiaren ondoren *dudaren* giltza, olariteak adierazia ez baitakigu zer den, goiztiriaren hasiera ala gauaren heriotza.

Gurpila ere (mugimenduaz) iragankortasunaren irudi⁷⁹. Baita bidea, joan-etorriaren guruzpidetan. 1979 urtean idatziriko poema espazial batean hau dio: “Joan zinenean / etorri zinen / etorri / zinenean / joan zinen / bidea bat da / harakoa / honakoa” (B karp. 12). “Aldiarte” (Igaroaldi) olerkitxoan pentsamendu bera, hots, joanaren hari etengabekoarena: “Joanez joanez naiz bizi / eta joanak mugimendu / du neurri / etengabea hari; / aldia joairan eta ari” (B karp. 163)⁸⁰. Gauzak oro mugimendu dira, eta, logikoki, “aldia joairan da ari”.

(79) Puntua eginez hona poema-zati bat: “Ba nabil / ibil/ ezin hil / eta aidean bilbil / ingurubil / izanean naiz amil / naspil / ez isil / iskanbil / burua aril / munduaren ardatzean / gurpil...” (C karp. 96). “Len da orain” izeneko poematxoan ere sentsazio bera, lehena eta orainaren arteko aldeak nabarmenaraziz (B karp. S).

(80) Etengabetasun bera errotarriaren biran, eta, batez ere, ibaiaren kasuan: “Errotarri / zenbat bider / bira da / arria / geiago loratu da / bizia... ai ibaia, ibaia / birako duk / joana / ai errota, errota norentzat dut iriña” (B karp. 165). Hemen eta beste kasu aunitzetan Gaztelu-k “komak” idaztetik alde egiten du (bigarren aldiko poesietan, behintzat). Badirudi hori poemari azkardura eta erritmo biziagoa ematearekin lotzen dela. Etenduretan, bestalde, letra handiak, maiz, albora uzten ditu, poema osoaren bane- lotura areago lortzearen.

Hurrengo poeman, alderantziz, aldarte mistikoen transzendentzia nabarmen, joanaren eta aldiaren sentsazioa haietan itzaltzen baita:

Egon d'egon galdu nuen
 aldiaren susmoa (=aztarna)
 bakarrik senti oi nuen
 barne-pozkarioa,
 griñagabe dagonaren
 betiraun-goza (B karp. 186)⁸¹.

Aldiaren gaindik *mugigabetasuna* nahi luke poetak luzatu (bainan, badaki ezin dela hori, gauzakiak oro iheskorrek direlako):

Zergatik ez diraun bear
 bere artan betiko
 bee illunbe ontara
 itzul gabe iñolako.. .
 noiz dukezu, mundu illun,
 zure onari eutsiko? (Ibidem).

Oraingoan ura da egitate iheskorren eredia; urak ez du egonik, ez pausadarik, doa eta doa, eta itsasora, gainera. "Zure ura ba dijoala oar zaiozunean / utziozu joaten / urak zernai eraman, / bijoala!" (B karp. 194b). Uraz gain, kea eta itzala ere iragankorrak poetarentzat aldarte guztietan ("Gozamenean gozo / goibelean goibel / aldakor / iragankor / uraren / kearen / itzalaren / pare" (B karp. 222).

Lagun hildakoen heriotza gomutatzean ere ura-ren aipua itsasorako bidean: "Hortara goaz guztiok hertsiki, / ur lasterrak itsasorako bezela... / urak urari, aizeak aizeari, / gertari bakoitza bere arian..." (B karp. 262). Pentsamendu bera sakonduz, oraindik: "Baña, zer naiz? / urbizieren joana bezela? Inoiz (egonean) eztagona? / Beti dijoana? / zana... / dana... / daikena..." (B karp. 330). Hemen, "egonean eztagona" antitesia eskaintzen digu Gaztelu-k, iru aldi (*joana (zana)*, *dana* (oraina), *daikena* (geroa) sugerituz).

"Aldiaren apurrak" poema sakonean iragankortasunaren gogoeta bera; heriotza jabetzen da giza biziaz. Nahiz presa eduki, nahiz nagi izan, gauzek lege bera dute, bizi *ala* hiltzea (*itzaltzea*).

(81) Egonaldi transzendente bera hurrengoak ere: "Ez joan ez etorri / beti pondu berean / aldia aldi eta / baldin banengo geldian..." (B karp. 204).

Aldia iraganaren legera makurtua dago. “Aldi zuri, aldi beltza, / aldi gorri, aldi orlei: esku batean bizia / ta bestean eriotza... (A karp. 93)⁸².”

Iragankortasunaren konstatapen gaitz bera, garbiago, hurrengoan, munduaren fauntasunak olerkirik egitea ez duela merezi aldarrikatuz:

Ezer ez da iraunkor
gizonen oinazea baizik,
dena da iragankor
eta da alperrik.
Ixildu zaitezte, poetak, munduak
ez du merezi zuen kanturik... (A karp. 333).

Gaztaroa ihes doa; lehena suntsitzen da, unea eutsi ezina da. “Orain hura da joanik / behin izana suntsirik / eutsi eziña den besterik ez delarik” (A karp. 377b).

Honela osatzen dira, iragankortasunaren inguruan, poetaren go-goetak. Esan dugunez, *ura*, *iturria*, *errota*, *itzala* gizonaren ihesbehar existentzial horren sinbolo dira. Joan-beharrak oinazea sortzen dio, deus ez baita tinko, sendo, iraunkor giza egitatean. Hau da, noski, Gaztelu existentzialistaren alderik barnekoi eta sakonenetakoa.

6.- Ezkortasuna. Hutsa. Itzala

Izenburuko hiru kontzeptuak aski hurbil daude. *Hutsak*, dena den, Oteiza-ren bidetik, badu euskaraz beste esanahi positiboa, nolabait, gune geometrikoari atxikia. Gaztelu-k badu mintzori bai zentzu horretan. Gehienetan, ordea, *ezerez* filosofikoaz ari zaigu. *Itzala*-k ere bi esanahi, bat fisikoa, bestea sinbolikoa.

Ezkortasunezko isladak nabariak dira gure olerkariaren existentzialismo gaitzean. Existentzia, gehienetan, destino ilunari atxikia

(82) Oteiza-ri 1963 urtean eskainitako beste olerki batean “egonari” buruz gogoe-tak. Egona antitesi batean kokatzen du, maiz (“Egonean egonez ba nabil ibil / izarren bidastean ingurubil... / Egonean bideak, janez egona itotzen...”) (A karp. 288). Bizitzaren gertakari eta eginkizun bakoitza jarraian doa, ezer ez da tinko: “Aldiaren ibilian / espazioan / une berezi batean / zure bakarrik denenan: den hontan / izan / bizi / hazi / jantzi...” (A karp. 351). Dena den, *solidariotasunak* lor dezake kantenbegi iheskorretik alde egitea, halako etengabetasuna lortuz: “Nik zuri zuk neri / anai esku luzatuz / kantu oen katenbegi | denon katea osatuz” (A karp. 388).

dago, eta hau ezinbestekoa da ("Zure urratsak, gizon hori, / marka-
tuak daude lurrean") (B karp. 8). Poetak bitzta itsua eta zentzugabea
sumatzen du:

Bizia itsu zan
eta ikusi nai izan zuan
eta ikusi izan zuanetik
zoratu egin zan (B karp. 185)

Horregatik, poetaren galdera latza: "Obe ez al zuan / ibilli balitz
itsumustuan" ((Ibidem). Hobe bizitzaren destino garratzari begiak ix-
tea⁸³. *Bakardadea* da, bestalde, existentziaren emaitza jasangaitzena:
"Gizonaren bakardadea / norberaren herrian / jendetzaren erdian... /
sendabiderik ez duen gizartean / arima gaixo / bititze ustelduaren
eskumendean / sinisimenik gabe etorkizunean" (A karp. 394)⁸⁴. Gizona
bakar egonik, bere penak haizeari etzaizkio axola ("Nola esan nere
penak / aizeari / nondik nora dabillen ezpadaki / nola esan nere penak
/ aizeari" (A karp. 401).

Existentziaren dolu eta zentzugabekotasunek (fetoek, zain odo-
lustuek, arnasegabee) pesimismo izugarria iseladatzen dute:

Aserreak nago
ar-joa
pozoindu diralako
bizitzaren erroak (C karp. 102).

Zama bihurtzen da bizia gizartean gaitza onaren gain dagoelako,
gizonak okerra bilatzen duelako. Horregatik, berriro: "Aserreak hartu
nau / ezin dut eraman bizitzaren zama / pozoin horren kontra-belarra /
gizonak ezin du asma / begiak lauso bihotzean arra / erio-miñez eri
nago / bekaizten (--les tengo envidia-) jaio ez izanak" (C karp. 102).

(83) Bizi horren zertzeladak *latz / beltz / hits* epitotoez markatzen dira goiko
poemaren azpian datorren olerki solte batean ("Gero / emen / orain / gizarte illun / latz...
/ latz... / latz..." (Ibidem).

(84) Bakardade hori, gainera, noraezezko destinoari lotua ("Noraezezko txangoa /
nun koka ez dakiela zangoa..."); horregatik, "hobeko luke betiko atsedeen-loa..." (C karp.
84). Bakardadea gizartearen zantzuen ezjakintasunetik ere dator: "Zer naiz ni / bakar /
amesti? / ..nere bakarrean / beste mugarri / altxa dira... / ez dakit gaurko / ezaugarrien
(gero zantzuen idazten du) berri" (C karp. 87).

Horrelako lanturu minduak, han-hemen, ugaltzen, penaren kexu isil bezala.

Etsipena bizitzaren zentzua ez aurkitzetik ere dator. Gizona ilunetan dabil, "ilunetik ilunera doan bidea / ilun beltzean dabilen bidaria" (C karp. 54). Bizitzaren azken giltzak ez-ezagunak dira gizonarentzat; existentzialismo gaitz hau Gaztelu-engan gizon fededunaren kontrarrean. Zaila da ikustea, halako agnostizismo etsian eroriz, batzutan:

Jakin ez jakin berdin dio
jakiterik ba ahal dago?
behin hedatu nuen egada
itzuli nintzan ilunez bustia...
egia
zer da egia?
hobe ez jakinean bide egin...

Bai, poetak galdera gehiegirik ez egitea hobe dela dio. Ezjakintasuna *zuhurra* izan daiteke. Hona Gaztelu-ren poesiak darion ixileko *agnostizismo* apala, noiz-noiz.

Hutsa-ren trataera egiterakoan, Oteiza-ren *huts* positiboaz gain, huts faunaren apologia ere, "ezer ez baina holako gauzez (lehen argizpia, belar-izpia, begi-zizta, bihotz-dardara aipatu ditu) egiña / dago mundua / ezer eta ezer ezer besterik / ez bada ere" (B karp. 349). Kasu honetan sentipena halako *erlatibotasun* etsian itota. Poetak onartzen du gizona huskeriaz inguratua egotea.

Iluna, itzala goiko existentzialismo etsiaren ildokoa da. Gizonak ez du nondik-norakorik. "Illundi beltza zabaldu da / munduan / eta gabiltza itsumustan / nondik norakorik ikusten / eztugula inguruan" (B karp. 203).

7.. Heriotza. Herioa

Gaztelu-ren poesian gizonaren azken sunsitzeak bi alde ditu, bata herioarena gertakizun bortitz eta aktibo gisa, hots, erailketarena, eta bestea giza-existentziaren desagertze pasiboarena. Herioa gerra eta odolaren gaiarekin lotzen da; heriotza, berriz, giza errealitatearen egitate ezinbestekoaz. Gaztelu olerkariak, beraz, herioaz eta heriotzeaz, biziaren baino, mintzo nagusiagoa, bere sorkuntza poetikoaren andana ezkor eta goibeleatik.

Hona *herioaz* gogoetak:

Han
Vietnam
odolusturik
oiu
ulu
herio...
ixo...
ixo..
ixo... (C karp. 76)
Erio beltzak lana badu
bizitzak zabalki dakarren emana
irentsi nahi baldin badu
ase-eziña aiz, Erio... (C karp. 78).
Erioa!
Erioa!
Ederrik oro
ortara doa (A karp. 103)

Poetak, maiz, "erioa" heriotzaren sinonimo gisa ere ulertzen du⁸⁵.

Heriotzaren ezperientzian bi poema nabarmentzen dira, bat amona *Gregori*-ri eskainitakoa, bestea 1959 urteko olerki batean heriotza pertsonala *Larte* mendiko landa-hilobian, pago tartean kilkerak kantari dituela, iragartzean. Zein optimismo *eskatologiko* harrigarria poema honetan⁸⁶.

(85) Ildo beretik 1970 urtean: "Hala ere loreak ba dira..." poematxoan: "Libre dabil Erio / lur gañean odola / turrusta dario / pizti txarren sabela ez da asetzen... / berdeari gorroto dio / nun gorputza han biltzen putre beltzak... / milla begi lehertuak / milla sabel urratuak / milla irripar histuak..." (A karp. 335). Heriotzak dolorea ere suntsitzen du, dena ezerezeroa bultzatuz: "Alferrik lanak alferrik nekeak / alferrik izerdiak alferrik gozamenak / alferrik oiñazeak... 7 alferrik oro ezerrera itzuliak" (A 295b).

(86) Heriotza-ren zertzeladetan iragankortasunaren tematika berriro hurbiletik: "Sor, azi, ta azkanean / eriotza (otza). / Jakina bazenu zertako / galdera latza!" (A karp. 276). Olerkariak, bestalde, heriotzaren misterioa eta zentzungabetasuna komentatzen du. Ezin da jakin bere zentzua: "Ezin diteke korapilloa / iñundik lasa, / zenbat eta geiago iraul, / arego matasa. / Ikus, entzun, eta ixo, / bego erratza!" (Ibidem). Etsipenez iragankortasun bera "Aldia labor, aldia labor (maiz ondutzen zaituguna! / badoakigu bizitza ta / gutaz jabetzen eriotza" (A karp, 93). "Txori lla"-ri eskaintzen dion poeman ere antzeko sentipenak, nahiz-eta inozotasun handiagoz (A karp. 52-53).

Gaztelaniaz idatzirik azaltzen den poema eder batean, heriotzaren susmoaz edo, hau dio: "Alúmbrame luna hermosa / en este largo peregrinar / noche mojada de inmortalidad / llevo la camisa pegada a los huesos / camisa que no la quiero lavar (*sacar* eransten du gero) / que llevarla puesta (hasieran *la quiero / llevaré* idatzirik

Kurioski, 1972 urteko marxoaren lean (goizeko 7etan) idazten duen idazki batean hau: "Ni iltzen naizenen eta zozoak kantari jarraitzen dutenean... ez negarrik egin, ez dolurik eta gutxiago hoietako il elizkizunik in voce vociferationis... guztiz ondikozko denak zentzu guzietan... jar zaitezte zuhaitz baten pean, uda aldia balitz, edo su ondoan negua aldia balitz.. eta esan zazute: ez zuen ezer egin, bizituzan, amets egin zuen... eta gure oroitzapenean amets egiten dihardu... gero hustu ezazute napar ardo on bat eta topa nere ta zuen osasunerako..." (A karp. 361). "Il nadinean" poeman ere "ardoziagiak bear dira" dio.

Zoragarria, benetan, Gaztelu garratzak heriotzaren aitzinean da maigun jarrera alai, euforiko eta eskatologikoa. Ez du negarrik nahi; bere heriotza pozez eta "nafar-ardo on" batez ospatu behar da; gainera, zozoak kantari susmatzen ditu, "amets egin" baitzuen bizitzan. "Amets egite" horretan bere poeta-existentzia isladatu nahi du. 1972 urteko apunteak baino lehenago eginda Gaztelu-ren poema zoragarri hori.

Bertan kilker "arrote lurpetarrak" ere (Lizardiren kilker olerkari *arrote* haiek oroituz) azaltzen dira.

Il nadinean igo nazazue, lagunak, Larte mendira:
 bere magalean eder zait betiko atsedena.
 Il nadinean ez egin negar, ar zazue buruan
 untza-orriz koroi eze, lore zuri eskuan.
 Goiko borda zanaren bazter une ixil berean
 ni eortzi, eta pago bat landa aldamenan.
 Illarri bat buruan zutunik untza-ayenaz estali
 ta "emen datza lagun amets-egille" gañean jarri.
 Badira antxe amarren bat pago bi taldekari:
 aizeak eragiñik egin dezatela dantzari.
 Jai dagitela arrai eta gazte ondoan inguru
 ta par-algaraz ardo-zagiak bear dira ustu.
 Kanta dezatela belardietan kilkerak,
 alako olerkari arrote lurpetarrak.

zegoen) / cuando en la puerta deba llamar" (A karp. 250i). Hemen Gaztelu-ren heriotzarekiko adorea nabarmen; ez du ezer berezirik egin nahi hura datorrenerako.

"Il da" poematxo ere gogoratzekoa da; bertan arrebatxoaren heriotza du oroigarri, "Bordatxuri" izengoitz izenpetzen duela. Arreba leheneniaz mintzo da: "Amak: Ura nuen / sabel-zitu lenen; oñazez aur-izana / aragi-ezurren / kimu gurü, gizen" (B karp. 237).

Araño nor edo nor badoa mendian ibildari
 egin dezala ao betean kantari.
 Orain ez da an ez ardirik ez artzainik
 aurtzaroan oi bezala aiton-illoba giñanik.
 Orduko ardien zintzarri-ots biguñ, zoli,
 neretzat izanen arribizi egun ta iguski.
 Aldiro aldiro belar onduaren usai naro:
 berean bere, udaberri, udagoi, urriaro...

Antzeko ildotatik 1969 urteko urrilaren 16ean Amona Gregori-ri eskaitzen dion hileta-olerkia. Amona zimeltsua agurtzen du, lau biloben bizkarrean hilotz (ikus Lizardi-ren paralelismoa, "lau billobok" delakoa), gerora lurraren altzoan berarekin elkartuko dena. *Igitaiaren* sinbolismoa, gari-uztakoa erabiliz, irudi eder hau damaigu:

Baiña lurretiko ziñan eta lurrera egin duzu
 itaiak jo ta galburuak bezela
 lurrera
 guztion altzora... (Biziaren erroetan, 42).

Esan beharrik ez dago Gaztelu-ren poesian *heriotzak* bizitzak⁸⁷ baino garrantzi eta presentzia bortitzagoa duela. Hala ere, Gaztelu heriotzaren aurrean guztiz baikor, alai eta itxaropentsu azaltzen zaigu. *fede-gizona* zen, azken finean.

8.- Fedearen auziak. Dudak. Ezjakintasuna

Gaztelu, lehenik kaputxino gisa, eta, ondoren, Donostiako elizbarrutiko apez soil gisa, funtsean, fede-gizona izan zen. Lehendiko fede harek, ordea, ekaitzak, dudamudak, ilunaldiak, borrokak eduki bide zituen. Azkenaldiko Gaztelu -fededun jarraiturik ere- ez da lehenen-

(87) "Ona da bizia / bizitik at deusik ez da / bizia du gizonak hazta ta neurri / horregatik dario alai iturria / horregatik doa kantuz txoria / horregatik da usaidun Mia..." (Biziaren erroetan, 37). Baita hurrengoa: "Bizitza danetik - / bizi izanen ugoidez (lorrez, ondorez erasten du gero) / bizon zear (- *gandik*) doana / biziko diranengana" (B karp. 161). Beste honetan, zinez, optimista azaltzen zaigu heriotzaren beharrari muzin eginez: "Kanta zagan bizia ez herio / mundu ontan bizi geran artio. / Hil behar dugula ta, zer dio: Haur mukizu bezela ezbearrak dirala-ta / zergatik egin negar-jario" (B karp. 166). Bizitza agurtzen du, berriz, bere edertasunean hurrengo poematxoan: "Nork esan du bizia / eztela ederra? / Arren, txorakeritan / eztedilla lerra!" (B karp. 191b). Eta, azkenik: "Bi aldedun / hostoa bezala / txanpona bezala / bizia berrixten da / setatsu / zentzugabe / bozkariotsu / edo zoldatsu: / ondakinak pilatzen dira..." (B karp. 194).

kietakoa. Edozein fededunak, eta, batez ere, intelektualek eta artistek, ezbaiaren eta jarrera agnostikoen gorabeherak edukitzea normala da. Gaztelu-ren olerkigintza, neurri batean, fedezko gorabehera horien ispilu da.

Fedea, funtsean, opzioa (aukerabidea) eta misterioa delarik, zaila eta agnostizismoa apal baten uhinetan ibiltzea bidezkoa da.

Gaztelu-k fedea misterio gisa hartzen du, baina misterioa existentzia ere bada: “Begi misterioz bustiak / ilunbean lodi bilduak... / galdezka / bortizki / erantzunik ezik / eta etsirik / su hil-ezinez biztuak / ixiltasuna dute / ihardespen bakarra...” (C Karp. 104 or.). “Misterioaren misteriozko / misterio hutsa / izorra zen ilunez / ilunpetan ondar leze beltz / iduri...” (B karp. 278).

Hemengoaz, atzeman daitekeenaz, ezin da federik eduki, *experiencia* delako; geroaz, heriotzaren osteko munduaz, ordea, fedea ukan daiteke, soilik, baina fede hori *zaila* da, harunzkoa mutua baitzaigu.

Siñisteko, San Tomasek bezelaxe
beste bizi hori ikutu nahi genuke.

Baña eztago ikutzerik.

Bai. Zail da siñisten.

Ta eriotza mutu da.

Otsik egin gabe

ba garama (B karp. 176)⁸⁸.

Hona Gaztelu-k, apunte batzutan (eta gaztelaniaz), egiten digu aitorra: “Yo comprendo y simpatizo con incrédulos y agnósticos que tanto abundan hoy”. Sineskabe eta agnostiko horiengandik ere *fededunekiko* errespetua eskatzen du. “Lo que no comprendo es que nuestros nuevos incrédulos no comprendan a (los) nuestros creyentes. Pienso que un mundo incrédulo, lo mismo que el de creyentes sería insoportable... Me parece ver en alto el signo de un ateísmo

(88) Jarrera agnostikoak eta paragnostikoak fededun baten barne prozeduran ulertzeak dira, nolabait, fedea iluna baita. “Docta ignorantia” delakoa jarrera positiboa izan zen ertaroan, fedearen eremuan. Hona Gaztelu-ren pasarte zenbait: “Jakín ez jakín / berdín dío: / jakíterik ba ahal dago?... / zer da egia? / hobe ez jakíñean bide egin / lorea / izarra / txingurria bezela” (Biziaren erroetan, 34). Izanaren egitateaz ere ezjakítun gara, funtsean: “Jaío ta il bitarte, / geran arte, / zer orren jakín miñez / ikara gire” (A karp. 37).

antierkial tranojado. Tire cada uno por su camino, pero sin ce-
gueras ni fanatismos" (A karp. 380b).

Aitorpen ederra, zinez; lehenik, Gaztelu-ren jarrera *zabala* fede-
gabe eta agnostikoeikiko, baina baita bere kritikazko ahalbidea "mu-
gako" auzietan ere, ez baitu inorengandik itsukeriazko jarrerarik onart-
zen.

Heriotzaren ondorengoaz 1972 urtean, garbiro, "geroko" horren
berri jakin nahi luke, haren zalantza samintsua eta tortura baitu. Gal-
derak, zalantzak, ezmeze erlijiosoak eta existentzialak dira gure oler-
kariaren beste aspektu hurbilekoak. Batzutan, *unamunianoa* dugu
Gaztelu. "Geroak" samintzen du:

Jakin nahi nuke / eta gero hil
Jakin nahi nuke / zer den hil ondoren
zeru-infernu (beste bizirik), / ala ezer ez
Zeru balitz zerurako
deus ez balitz ez deuserako
Jakin, bai, jakin
zalantzan ez bizi (A karp. 364b).

Argia, iluna, fedea, zalantza, bermetasuna, horra poetaren geruza
animikoa, maiz:

Ementxe nabil ni
ez jakin nora
begiak igurtzi, eta
aurrean argi
atzean itzal
bi oiñok naramaten au
nor naiz ni:
argi? itzal?
noiz danik? noiz arte? (B karp. 105)⁸⁹.

Galderak, ezmezeak eta jirabirak gizonaren destinoan; ezinbes-
teko jarrerak. Izarrek eta naturak, ordea, et dute deus ere erantzuten:

(89) Alde garratz eta zalantzasu honetan ere sartu behar da poetak erlijio sozialari
eta *instituzionalari* egiten dion kritika zenbait: kritika hori gaitza, latza bilakatzen da, noiz
noiz. "Zakur bat -erlijioa alegia- / zauriak milikatzerata datorkigu' / konsolamendu urria!
/ ipuiak ipui dira / ez dute zuzenduko gure egoera" (A karp, 342b). Hemen erlijioaren
alde *fetixista* arbuatzen du, protesta-poesiaren andanan.

Aizorratzik ez -eta
 ba gabiltza gizonok
 gorde- galduan
 norakorik ez -ezagun
 ontzia bezela / jitoan
 Galde batari
 galde besteari
 eta izarrak
 ixillik dabiltz / bidean
 ai ibaia, ibaia,
 ibai kolko gordea (b karp. 165 b).

Jarrera problematiko guzti hauen gain, ordea, Gaztelu poeta feduna dugu, otoiizean egiten dakien gizon apal eta sendoa; Jainkoarekiko funtsezko aukerabidea egin duen pertsona. Ezin da ahantzi, bere poesia erlijiosoa, gutxienez 1960 arte, hedatzen dela. Gaztelu-kotoitz egiten badaki:

Torizu, Jaun orrek (ene Jaun), nere arima zure duzu,
 zure egi-argitan bildu;
 iñoiz buka ez oi dan maite-ametsa idazu,
 nere bakartasuna ugaldtu! (B karp. 282).

Jarrera berbera hurrengoetan ere. Otoiitz hori sakona, luzea, ixila da:

“Euts (el zakida) zaidazu billera (batzar)en batean mintza, etiketen batean esku-artu, edo bakarik seniden batekin itzezin bear dudanean...”

“Nik piztu ditzakedan itzak Jainko-ekarle izan bear dute, zuk emandako ezpañak, Jauna, nere anima esateko (jalkitzeko) egiñak baitaude, ta bere animak zu aitortzen eta berokatzen zaitu”.

“Jauna, egizu batez ere nere itza azi dedin eta bil dezaketenen oro uzta (biltze) on bat al dezaten” (B karp. 303)⁹⁰.

9.- Poesia soziala

Gaztelu-ren bigarren etapaldian, esana dugunez, protestarekin lotzen den olerki “soziala” jarrera existentzialistaz nabari da. Gaztelu-ren sorkuntza poetikoan poesia “sozial” hori 1970 aldera eginikoarekin

(90) “Jinko-edari” poeman (10 A / 10 A / 5 B / 5 B / 10 B eskemaz ahapaldi gehienetan) Euskaristiaren onurak aldarrikatzen ditu bertso sendotan (A karp. 108-109).

lotzen da; ordurako, G. Aresti-ren eskutik, joera poetiko eta popularista hori, geroz eta gehiago, Euskal Herrian ezaguna zen. Gaztelu-engan tankera horretako poesia Euskal Herriak pairatzen duen egoera politikotik eta amerikarregandiko gizarte kontsumistaren kritikatik, batez ere. Gure olerkariak poesia bertuosista eta klasizistarekiko egindako etadura poesia honetan gaitzagoa da, alboan doala, andana berrian, poesia ezkor, barnekoi eta "mot d'ordre" gisakoa den sorkuntza "soziala".

Baliteke Gaztelu-k Aresti-ren ildo bereganatu nahi izatea, baina, ez imitazio-gurariak, barneko behar batez baino. Gainera, bai Gabriel Celaya-ren eta bai Otero-ren poesia ezaguna du. Celaya-ri itzulpenak eginak dizkio. Aresti idazlearekiko, ordea, jarrera kritikoa mantentzen du, ez joera poetikoengatik, hizkera eskaxagatik baino.

Jakina denez, poeta "sozialen" oldea gizartearen berrikuntza-lehiaz azaldu zen. Protesta-poesia gizarte burges eta kontsumistaren salatzailea zen, eta "protesta" hori poesiaren eremura eraman nahi zuten Otero, Celaya, Aresti gisakoek. Olde horretan, halabaina, poesia formala eta preziosismoa arbuaitzen ziren, maiz, lerradura "prosai-ko" penagarriak emanez. Gure alorrean, Aresti-ren poesia "laua" horren lekukoa da; Aresti-k formalismo estetikoak arbuaitzen ditu produzio gehienez, bere poesia balio literarioaren aldetik *auzitan* jartzekoa delarik, maiz. Honetaz gain, kontutan edukitzekoa da mila bat ale baino saltzen ez ziren poesiako liburu haietaz gizarte erradikalki aldatzeko "pretentsio" hutsala zela.

Gaztelu-ren kasuan ere, bigarren etapaldiko poesia zalu, zorrotz eta zuzenak, estetikaren aldetik, nolabaiteko inflexioa suposatzen du; olerki neurtua abandonatzen du; estetikaren lanketa zuzena alboratzen; metafora urriago ematen etapaldi horretan. Halabaina, Gaztelu-ren kasuan poesia "soziala" erritmo ondu batez hornitua eta, batez ere, Aresti-k eskaini ez zezakeen plataforma lexikal aberats eta bipilaz azaltzen da. Ez ahantz Gaztelu olerkariaren pean gure hiztegi-gile hedatu eta iaioenetako bat zegoela. Diccionario *Auñamendi* delakoa (nahiz-eta beste idazle askoen bilduma izan) horren lekuko da.

Hona Gaztelu-engan poesia preziosistatik (klasizista eta lizardi-notik) poesia "sozialera" eginiko jauziaren proba batzuk:

Gizona kantatzen dut
 bai gizona
 eta ez aingerua
 eta ez santua.
 baina utz zaidazute aurretik

potroari lotuta daukan katea porrokatzen
utz zaidazute mailuka
bai mailuka
katenbegiak hausten bana-banaka (Gaezan oihu, 34).

Poesia hau esperientzia existentzialista batetik dator. Gaztelu hur-
bilekora makurtzen da, eta, horregatik, orduarteko ederdura estetikoak
(*txoriak, loreak*) al bora uzten.

Honezkero ixildu dira txoriak
honezkero loreak
ez dute usai onik ematen
honezkero gau beltzean datza lurra (Ibidem).

Txorieta /ore horiek lehendiko poesia "formalaren" sinbolo dira.

Gaztelu-k aitoren garratza dagigu, estetikagai den poesia (*illar-
gi-miñik* eta */ore-miñik* dio) alboratu egiten duela eranstea. Espe-
rientzia gaitza, zinez.

Poetak, zuen garaia joana da,
orain ez du iñork illargi-miñik
ez eta lore-miñik
orain ez du iñork begi ederren ajolik.
Orain jakintza eta teknika da nagusi.
Alperrik ari zerate bertsotan
bai, alperrik.
Illargia illargi
ta maitea maite (B karp. 172).

Gaztelu-k bide berria hartzen du apaltasun eta etsipen guztiz;
teknika harroska eta ankerra da gizarte materialistan nagusi. Olerkiak,
ondarrean, ala ere, hau dio: "Ba dugu poetak zer esanik" (Ibidem).

Poeta erho ok egundaiño
illargia, loreak, maitearen begi ederra
kantatu ditugu.
Bai zentzugabeak gu! (B karp. 1 80b)⁹¹.

(91) Beste batean: "Ixil zaitezte poetak munduak / ez du merezi zuen kanturik..."
(Biziaren erroetan, 41). Hemen, ordea, poetaren isilgunea mundu faltsu eta iragankorra-
ren hutsalergia dela eta.

Illo beretik hurrengo kexu berberak, poesiaren eginkizun estetikoak ezetsiz:

Poesia garbiak eztu ezertarako balio
nere bizitzako terrazan eserita
bakarrean gozatzeko baiño (B karp. 182).

Eta aldaketa horren arrazoia ere poesiari giza dolorearen kantagai izateko eginkizuna egoztean:

Gaur nere poesiak izerdi dakar
ez du izan nahi bakar
Gizonaren dolorea ta agonia
du kantagai ta aria.
Piztitarren atzapar artean
gizonak hiltzen dagoen bitartean
ezta zillegi (usu) bakarrean
poesia garbia gozaten egotea
patxara ederrean (B karp. 182b).

Gaztelaniaz eskainitako apunte batzuetan (eta euskal ordainik ez dugu oraingoz) garbiro adierazita poesiaren eginkizun "solidarioa" estetika hutsa baino garrantzitsuagoa dela, ederdura poesia "sozialaren" helburutan murgildu nahi duela. "La belleza de la poesía es un artificio de palabras y expresiones de mayor o menor originalidad. Pero un simple acto de solidaridad humana es más bello que la más bella poesía" (B karp. 203b)⁹².

Goikoaren haritik, halako garraztasunez, dio:
Gaur eskandalu da edertasuna kantatzea
landa loratuen
larrosa zuri gorrien
ur tanta dirdaitsuen
bi begi sorgiñen
bi zango ederren
edertasuna gaur eskandalu da kantatzea (Gaeagan oihu, 46).

(92) Erroak lurrean dituela aldarrikatzen du, bestalde; poeta lurtar konprometitua da. "Hemen / lur / hontan, / munduaren zati / berezi / hontan; nago erroturik / giza erroak emanik" (Biziaren erroetan, 15).

Poesia “sozialaren” argudioak, bada, emanak dauzka. Gaztelu-
ren etendura ziurra da. Inguruko mundu faltsu, diruzale, borrokatzaile
eta kontsumistak “ederraz” ihardutea debekatzen dio; protesta-poesia
da zilegizko iharduera bakarra. Bestetaz aritzea ihesketa edo ebasioa
da.

Ildo horretatik pesimismo etsirako bidea pentsatzekoa da. Esteti-
ka bilatuz eta gozatuz ibili den Gaztelu-k “lira” zaborretara bota duela
dio:

Belarri gozamenari begira ari izan naizen honek
nere “lira” hura hautsi dut eta hondakineta bota
eta gaur besterik diot
-besterik?-
bakarrik hau.
Loreentzako lekua hautatua dagoela
eta
gizona txakurren hortzetan erori dela... (Gaeuan oihu, 15).

Beste poeta “sozialetan” gisa, “hitzak” garrantzi handia “protesta”
egiteko. Hitzak mailua da, eta honetan Otero eta Celaya-ren trataera
tematikoa ez da ahanztekoa. Hitzak ekin, eragin eta alda dezake
errealitatea; poesiak “hitza” du gizartea hobetzeko tresna nagusiena.

Hitza hartzen dut
mailua bezela,
hitza harzen dut
goldea bezela,
hitza hartzen dut
lurra iraultzeko
hitza hartzen dut
harria lantzeko..
hitza hartzen dut
ezpata bezela
egia esateko... (A karp. 339)⁹³.

(93) “Hitza da erromes” delakoan ohardun *hitzak* ez dezakeela lor guztia “luze du
hegoa / baina motz zangoa...” / (Gaeuan oihu, 14). *Hitzak*, hala ere, argudioa damaio
 (“hitza da / elkarren / ezaugarri izanaren eta / jakitearen...” (Biziaren erroetan, 19), eta
soma osoari atxikitzen zaion zerbait da / (“mintz beraz, / mintza, kide, / eskuz / begiz /
ahoz...” (Ibidem, 18).

Hau, kasik, arestianoa da. *Hitza*, poesia da, eta poesiaren tiesnak *mailua*, *goldea*, *harria* eta *ezpata* dira. Ez dago gunerik, bada, poesia "hutsa" egiteko...⁹⁴.

10.- *Herria. Euskal Herria*

Herria eta *Euskal Herria* Gaztelurentzat, gauza bera dira, eta, euskal poeta gisa, Euskal Herriaren izateak, batez ere, euskararen atxikimendutik du egitatea. Gaztelu-rentzat ez du entitaterik *euskararik* gabeko Euskadi politikoak⁹⁵.

Bestalde, *herria*-ren tematika *harriari* lotua, bainan ez Aresti-ren gan duen garaduraz.

Hona bere kantuetako herria:

HERRIA
kantatzen dut,
herria ez dago geldi
herria badabil
herria ibai da...
lehen artzai
nekazari
gaur langil
proletari
eta herri bat
EUSKAL-HERRI... (Gaezan oihu, 23)⁹⁶.

Lozorroan datzan "herri bejetalaz" ere mintzo da poeta, behingoz

(94) 1971 urteko erdal poema batean: "Descálzate y anda... / no temas herirte'ni mancharte, / pisarás la tierra y la hoja / el barro y el agua / la piedra y la arena / todo será virgen todo será nuevo y viejo" (A karp. 372). Gizonak alde guztietara adi egon behar du, egoeran murgildurik: "...Zure gogoa / zure asmoa / esna bedi / tinka bedi aize-begi... / aditurik / pausa / keiñu / usnaturik / zantzu..." (A karp. 307). Eta protesta-poemetan Espainia-ren irudi gaitza: "España bestelakoa da / esan dezatela turistak / Kristo guztiak odoletan / Andra Marik malko-negarretan... / aldi batean eliz-dorreak / besteen urkamendi / han toriatzaileak / hemen errosario zintzilik / espaloietan urdanga lotsati" (A karp. 354).

(95) Dena den, *Aberriguna* kantatzen du, ikurrinaren koloreak gogoratu: "Ametsezko / egiazko / goiz argi batez / gorri bizi / berde arrai / zuri / uso samaldak hegaldatu ziren / bazterrik / bazter lau / haizetara berri emaile..." (B karp. 299).

(96) Olerti-n 1968 urtean argitaraturiko duen "Herria bai" poeman goiko bertsoa aldaturik: "Herria ez dago geldi / herria ba dabil / herria ibaia da / medar, ala nasai / orain illun / gero alai... / herria kantatzen dut / herria / ibai..."

iratzar dadin eskatuz⁹⁷. Herriaren keinuari adi egotea da bere ardura-tako bat:

Herriaren keinu hori
 ez baztertu
 ez zapuztu
 gutxigo ukatuz...
 herriaren keinu hori (Ibidem, 29).

“Zugaitza bezela” poeman herriari gertaturikoak iragartzen ditu, txarrak eta onak, giza-existenzia beraren antzo. “Zugaitza bezela / herria / aziko zera / zugaitza bezela / azkurria / eguzkia / aizea / euria / gozatuko duzu / aizetea / ekaitza / elurra / izotza / udagoiena / jasango duzu”.

Eta *minerale* eta *metalkien* gaia (harria, burdina, buztina) gogoratu:

“...Baliteke / harriarekin topo egitea / edo buztinarekin / edo burdi-naren / edo egurrarekin. / Oztopo horri eragiteko / gogora ezazu herria / herriaren sustraia / herriaren hezurra / herriaren mamia / herriaren odola” (B karp. 23)⁹⁸.

Beraz Euskal Herri zabal eta hedatu bat gura du, ez dirutan asea, ez gogoz ergela. Honela dio: “Oh, Euskalerrria, Euskalerrria! / Diruz asea eta gogoz hertsia... Argia ez dut urritzen lur-inguruan. / Ura ez duk agortzen itsas-zabalean. / Aidea ez dut aitutzen arnas-egitean. / Abil, eta eda zak ire gogoa” (B karp. 138).

11.- Harria

Harria-ren tematikak Gaztelu-rogen probableki, nahiz-eta hedadura handirik ez eduki, Aresti-ren poesia sozialaren eraginez sorrera. G. Aresti-ren poesia sozialean *harria* tema nagusia da, bere poema-liburuen izenetan ere (*Harri eta Herri*, *Euskal Harria*, *Harrizko herria hau*) ezaguna izaki. *Harria*-ren tematika, mailuarekin, altzairuarekin,

(97) “Lo ago, lo-zorro, / herri bejetala, / noiz hedatu duk / aidean hegal? / iratzar adi, utz zak / gaeko itzala”. Eta herriaren pasadizoak ere (*irenketa*, *uztarpea*, *menderakizuna*) gogoan: “Herria! Herria! zer egin ditek hirekin? / luzaroz irendu induten /eta orain hor ago / uztarpean hezirik, uztarpean hezirik eta / mantso bai mantso” (Ibidem, 30).

(98) “Burnia”-ren irudira etorritz, oraindik: “Gar biziak nahi ditut (*gainean nituzke* eransten du gero) / euskal burnia goritzeko = kiskaltzeko /eta zuzko hitz gogamen mila (?) bizkortzeko” (B karp. 323).

ingudearekin eta "hitzarekin" lotuta Blas de Otero eta Gabriel Celaya-ren poesigintzan, protestaren baliabide gisa. Gaztelu-k baditu harri eta metalkien arteko baliabide puntualak:

Lurra lur
harria harri
harria bekaitz berdeari (C karp. 321)⁹⁹.

Harriak eta *metalkiek* poesia honetan borroka eta balio finkoen iragangaiztasuna eta protestaren sendotasuna adierazten ditu. *Harria*-ren tematika, gainera, batzutan, *herria*-ren hariaz lotuta Euskal Herria "harrizkoa" (borrokazkoa) izaki:

Harritik argia
harrian itzalia
harriari su emaiogun
Piztu dedin herria
burdin iduria
burdin herria
burdin gorria (A karp. 340).

Hildo beretik ere hurrengoak, *burdina* "poesia sozialaren" (eta protesta-poesiaren) sinbolo delarik. Poesia birtuosista (silabak kontatzen dituenak, estetikoak), aldiz, arbuiatzekoa:

Harria, bai, harria behar dugu
eta burni
gure arrobietako ari gogor
gure meatzetako burni gorri.
Ez silabak kontatzen asi,
silaben kontua galdu nuen,
azi-erauntsiak jo-ta
koloka nabil emen.
Ez silabak kontatu, maillukadak
baizik (B karp. 182b).

Hemen nabarmen Gaztelu-k *lehendiko* poesia neurtuz ("ez silabak kontatu"), klasizista eta edertzalearekin egin nahi duen etendura¹⁰⁰.

(99) *Euskal-herri* poematxoan ere herriaren funtsa burdina, sintesi gisa: "Euskal-herri / gure mundu; / ke / laino / kresal / golde / burni..." (C karp. 22).

12.- Gerra. Odola. Gartzela

Gerra eta *odola*, kasik, sinonimoak dira, eta Gaztelu-ren poesian bere tratamendua bortitzagoa, Euskal Herri-ak, bereziki, Franco-ren uztarrria kentzeko lehia nazionala biziagoa egitean. *Gartzela*-ren tra- taera ere aro berdinekoa da, hots, 1970 urte aldean sortzen den alde poetikokoa. Noski, gai hauek ongi ahokutzen dira Gaztelu-ren biga- rren etapaldiko "poesia sozialarekin". Gerra, Euskal Herriaren egoeraz gain, egoera zabalagoan ulertu behar da, hots, bereziki, ipar-amerika- rren militarismoak poetarengan sortzen duen higuinatik. Goikoetxea bakeaz eta pazifismoaz mintzo zaigu¹⁰¹ Vietnam-go gerratearen asta- keriaz, Tio Sam-en harrokeriaz, Johnson-en setakeria belizistaz dihardu. Askatasuna¹⁰² itotzen duen egoera oro bidegabekeria, injustizia da¹⁰³.

Mezua ematerakoan (lurra landu, hazia erein eta hurrekoari la- guntzeaz gain) hau dio erritmo zaluari: "Ez hil / bizi / iraun, / beti tankean burruka / bai / libertadea oiuka" (C karp. 26). Ez du onartzen indarpean ezarririko bakerik, funtsean, gerra baita ("Ez, guretzat ez dago bake atsedenek / bihoa pikutara zuen bake delakoa" (B karp. 324). Gerra zikina hemen egi garratza: TIO SAM-ek Vietnam herrira eramanoiko bonba-sua, napalm-garra eta txikizioa. "Etsipen" poema garratzean hau dio:

Kanpo ta baso berde ziranak
napalm garretan deseginak

(100) Eta orotasun bat bilatzen duenean: "Bai eguzkia argitan harri / haizetan ur / eguzkitan oro | bai | oro... oro... oro..." (B karp. 305b).

(101) "Pakearen hegalean / usoa dardara, / kabia egin nai eta / geroaren ikara" (B karp. 175) "Egunak (?) pakea aitatzen dute. / Pake-kontrako jendea salatu. / Gerratik bizi diranen kaltez kontra-gera" (B karp. 172b). "Pakea eldu da" deituriko poeman hobeto garatuta, oraindik, bakearen tematika. Lehen eta azken ahapaldian usoa-ren sinboloa: "Pakea, eldu da, poz bedi gogoa; | mendian beera badator usoa, | ereñotz-abarra mo- koan" (A karp. 97). Lehen etapako olerkietan beste bake pertsonal eta mistikoaz mintzo zaigu, batzuetan. 1962 urtean Olerti-k (III-IV aleetan) argitaraturikoa *Ortzadar* "pake-ere- sia" da. Bertan bake zabal eta sozialaz mintzo zaigu, garbiro: "Pake- uso ezin da koka / lurrean, aidean bi egalez / or dabil, olio-abarra mokoan" (A karp. 315).

(102) "Protesta-poesia"-aren andanan "grisak" polizia bezala sartzen ditu, liberta- tearen aurkako bailiran: "Alai zijoazten, kantuz / baña "grisak" eztira / libertadetzale, ta tiroka / hartu zituzten erdira" (C karp. 31). Txoriak, aldiz, askatasunaren aldarrikatzaile dira: "Ken atepak / ken leihoak / leku argiari / hala zioten txoriek / aize zabalean kantari" (1971 urtean, A karp. 381).

(103) Gaztelu-k mintzoa zuzentasuna eusteko izanen dela: "Nere mintzo honek hemen jarraituko du... / ekin eten gabe biziari, gizonari, libbertateari, zuzentasunari eusteko" (A karp.358b).

arroza-landa bonba-zuloz josiak
gorputz hil gainean igeri geldiak
andere haurdunen sabel-urratuak
gazte kulataz ta ostikoz zanpatuak
goizik hil denaren biziaren ereintza
alperrik den urdiñean putreen zehar-hegada (B karp. 10)

Mintzo latz eta zuzen hau urrun, noski, lehen etapako poesia barnekoi, klasizista eta erlijiosotik. Gaztelu, geroz eta gehiago, poesia sozial eta mingots batean murgiltzen da, unerik bareenean ere halako *existentzialismo* etsi eta goibela isuriz. Baikortasunaren ostarte urdinak urriagoak dira.

Odola, bestalde, gerratearen ondorio gaitza da. "Herrian odola" poeman, koplaz zaharren nolabaiteko aireaz, odolaren parafrasia dago "protesta-poesia" ondu bat lortuz. Hona adibide eder bat:

Baratzeko larrosak
bost orri gorri;
bostak odoletan
zauriz hilgarri.
Kobla hauk ondu ditut
gorderik harpean;
karranka hotsez doaz
beleak aidean (B karp. 225-226)

Bertso hauen egitura nahiz 8/8/10/8-koa ez izan, koplaz zaharren teknika sarreran atari *sinbolikoa* ("baratzeko larrosak / bost orri gorri") eta amaieran ondorio *tematikoa* (herriaren seme askatzatzaileen odola) duela.

Gerra, beraz, arbuiazekoa da. Loreek usainik ez dute, ez-eta iturriek kanturik. Eta gero "Kañoi-ahoak dira / aidea dardaraziz, / burni-piztiak dira / berdea zartaraziz / Ai! ama-begien negarrak / sabelak urraturik / ai! haurtxoen karraxiak / sortu izanagatik" (Gaeuan oihu, 33).

Vietnam-go gerra deitoragarria da. Hilobietan maitea biluts dago; dolar beltzek sorturiko hilobiek izua gordetzen dute. Poetak sinbolismo gaitzaz *tolarearen* irudia dakar, gerraren txikizioa adierazteko:

Sapelatzen oin-azpian zapart egin duen
harmagileen zumil-artean lehertu den

Herio-tolarean maluskatu den
maitea bilus... (Gaeuan Oihu, 43)¹⁰⁴.

Eta gerra eta hondamenarekin *gartzela*-ren aipua. Hau ere askatasunaranzko bidean opari gaitza da. Gaztelu gure herriko askatasun-zaleen gartzelaz mintzo da, gehienbat, baina baita gizon orokorraz ere (“bai, mailuka / katenbegiak hausten banabanaka”) (Gaeuan Oihu, 34).

Eta Urko gaztea gogoratuz:
Yoni hilla dek
Urko kartzelan
bizirik ere (bizi izanak)
ba dik naiko lan (C karp. 89).

“Gudaria” izeneko poema zalu eta sotilean Gaztelu-k, gudari hila ez-ezik, katetan eta gartzelan hogeitau eta bost urtetan dagoena gogoratzen du. Euskal Herriak gerra galdu zuenetik “burnia da nagusi”, eta “katetan da herrial”. Eta, ondoren, gartzelan geratuak:

- Zein ordu da, guardia?
- Ordurik eztagitu, maitia;
ogei ta bost urte bete dira

geldirik dagoela ordularia (A karp. 240)

Hogei ta bost urte horiek Franco-ren uztarpean Euskal Herriak, 1961 urte aldera arte, jasanikoak dira. Askatasun-ordularia, beraz, hogeitau bost urtetan *geldirik* egon da¹⁰⁵.

13.- *Kantua. Oihua*

Oihu hitzak Gaztelu-ren poema-liburu bati izenburua eman dio, hau da, GAUEAN OIHU delakoari. Olerkari hain existentzialistarengan

(104) “Lehen eta orain” (kontra-poesia) deiturikoan ere ikuspegi latz bera: “Han dolardun atzaparrak / hor bil-esiak / hemen atomo-onto kuletoa / orratzak zartatzeko zorian zebiltzen” (B karp. 264).

(105) “Alperrik 1” poeman *gartzela* errealismo biziz isladatzen da, hatzak burdin saretan atzamarka eta begiak hormetan zintzilik ezartzen dituelako: “Bañan an geldi dituk / ire beatzak / -an geldi dituk!- / burni-saretan atzamarka. / Bañan an geldi dituk / ire begiak / -an geldi dituk!- / orma zarretan zintzilika... / Ez ire karraxiz / ez espetxezaiaren biraoz / ez erailearen karkaraz / ezkut ixiltzen iñolaz / zerrapo-tartez datorren / xistu mee zorrotzari” (A karp. 239).

Eta 1936 urteko gerrate zibila gogoratuz: “Detente” ta bihotz sailduaren eskapularioa / lepotik zintzil / bular iletsu gainean... / “Arriba España” eta / Don Carlos Erregearen izenean probintziak garbitzera = xautzera gatzetik” (A karp. 350).

oihuak eta kexuak gunere berezia edukitzea ez da harritzekoa. Baina, badu kantuaren garadura ere, adibidez, bozkario eskatologikoa bere gorpua ehortzita dagoen *Larte* mendira doanak “egin dezala ao be-tean kantari” dioenean. Baita hurrengoan: “Kantuz piztu behar ditut nire gogamen-izarrak / kantuz eta txistuz jalki nire gozamen-nigarrak” (Gauean Oihu, 12).

Hurrengo poeman, kantu hori oihua ere bada, “erre” egiten zaio eztarria. Noragabe doa:

Kantu hau eztarrian
erre zait, eta gau belzean
nora gabe abia
pizti tzarren hortzetan
erortzeko zorian (Biziaren erroetan, 11).

Hain zuzen, BIZIAREN ERROETAN poema nagusian kantuaren balioa goraiapatuz hasiko da, hark arindu egiten baitu bihotzaren pena:

Kantu bat
nahi dutenentzat adi
kantu bat bide-lagun
bizi-kideari
kantu bat haizetara
helburura begi
kantu bat herri-laiñoaren
negarrari
kantu bat ahoz aho esateko
elkarrerari
kantu bat gure bihozminen
aringarri.. (Ibidem, 12)

GAUEAN OIHU liburuan Gaztelu-ren joera garratz eta minduak nabariagoak, oraindik. Poetak *oihu* dago, inguruan, gizonen bihotza egoera gaitzean atzematean:

Sortaldetik
sartaldetik
mundu guzitik
oihu bat entzun da
oihu beltz

oihu ori
oihu zuri
oihu gorri
neri
zuri
guri
mintzaten zaiguna... (Gauean oihu, 37).

Oihuak lehen mundua berdea zela eta orain *kirastua*¹⁰⁶ dagoela, lehen mundua bakean zegoela eta orain Vietnam-en gizonak suntsitzen direla, lehen maitatzea posible zela eta orain gorrotoa nagusi dela dio. Horregatik, "lurraren errailetatik / erro guzien zainetatik / oihu bat, oihu lazgarri bat / munduaren barne zolatik" entzuten da, gizartea ero baitago ("Eltzagar belarriak / odola, odola ibaika / amilka / lurrari gainezka / sumendi-galda bezela / gero ta hurbilago...") (Gauean Oihu, 39).

(106) Ekologiaren ardura Gaztelu-engan nabarmen, eta lehia hori, batez ere, Gauean Oihu liburuan azaltzen da. Hona ondorengoak: "Berde zan / berde / belaze bat bezela / zilar / ur garbia bezela / urdin / ametsa bezela... / baina ezta geroztik garbi Ida bilakatu lohi / du irentsi pozoj..." (Ibidem, 41). '*Lehen eta orain. Deiadarra*' poeman (kontra-poesian) ardura ekologiko bera. Hauetan, noski, olerkia *protesta* bilakatuta, lehen aipaturiko poesia "sozialaren" ildotik: "Orain / kanpoeri lohia darie / sasi artean sugeak dabiltz igeri / aidean kiratsa da usaintzen / bihotzetan lizun-sunda da nabari / eta zainetan odol-lurruna dator lodi..." (B karp. 264).

Hurrengo bietan ere kezka bera, alegia, lurra garbi gorde behar dugula: "Oi, lur / lur heze, / lur berde: / nere, / zure, / gure / bizitegi, / ehorztoki. / Gorde dezagun / lurra / garbirik. / Madarikatuak / lur kutsatzaileak !" (B karp. 206). "Ekologia" izena duen olerkian antzeko eskakizuna: "Gauzak horrela / argiz / kolorez / auteman ditukezu / behar bezala, / airea garbi baledi (inguruan den zernahi oro: / zeru / hodei / izarra / mendi goi / zelai ibarra / itsaso zabal / arrain (ur-ispillu) / belarra / landara / lore / sagarra / arrain / egazti / behorra / handi da bi begien / indarra" (B karp. 207). Gipuzkoa-ko ibaietan kirastuenetakoa den Oria-k, hain zuzen, hilobi-sentsazioa ematen dion poetari: "Oria ur hilezko / (hire ubidea bihurtua da) hilobia / hil-oihal zuriz (zikinez) estalia / nun da orain hire lehenengo ispillu garbia? / hire ur-ertzako zuhaitzek ez daukate orain (dakusate) / hire ur barnean beren irudia" (A karp. 397). Eta oraindik: "Zergatik? / baiña / zergatik? / Habiak desegin dira / urak likistu dira / haizea kutsatu da... / zergatik? / baiña zergatik?" (B karp. 340).

Iñaki Aldekoaren Zirkuluaren Hautsmina aitzakitzat hartuz

Zer da erromantizismoa deitzen dugun hori?

FELIPE JUARISTI

Nik baditut bi adiskide, oso minak eta mamikoak, gainera, elkarren antzik ez dutenak. Bata, erromantikoa da; edo hori esaten du jendeak behintzat, eta bere izena beste bat bada ere, guk Bogart deitzen diogu, gustukoa baitu aktore hura. Bigarren laguna ez da erromantikoa, gorroto dio erromantizismoari, bizitzak izugarri jipoitu duelako; ez du ez haurtarorik ez gaztarorik izan, hamar urte zituelarik frailetara eraman baitzuten; eta handik atera zenean, ia bizitza erdia joana zitzaiola konturatu zen. Bere izena beste bat bada ere, guk Marlowe deitzen diogu, izen hori duen detektibearen oso zale baita. Marlowek eta Bogartek aspalditik ezagutzen dute elkar. Parisen egin zuten topo lehendabiziko aldiz, 68ko maiatzaldian. Bata, Marlowe, hain zuzen, komentutik atera berria; bestea, etsipenez beterik, guk Ingrid Bergman deitzen dugun emaku-

me batek abandonatu egin baitzuen berak gehien maite zuenean, Casablanca hirian edo beste batean, ez gara oroitzen.

Boulevard Saint Germaineko kafetegi batean zeuden, oso ondo gogoratzen gara, mila eta mila aldiz kontatu baitigute, bai batak nola besteak, nolakoa izan zen aurreneko aldiz hitz egin zutenekoa. Hala esan ornen zion Bogartek Marlowi:

– Oso gaizki nago, maiteminduta nengoen emakumeak utzi egin nau eta ez dakit zer egin. Neure burua botako nuke Senara horretarako adorerik banu.

Marlowek ez zuen ulertzen nola egon zitekeen gizaseme bat hain gaizki, emakume batek utzita gero. Maitasun hitza ulertzen zuen, berak izugarri maite izan baitzuen Jainkoa, garai batean noski, eta izugarri maite ere komentuko anaiak, eta Amabirijina,

eta santuak oro, eta santak ere bai, baina ez hainbeste azken horiek. Hainbeste maite izan zuen Jainkoa, non bere bizitzako une batean prest zegokeen haren alde bizitza emateko, misioetara joanez. Baina emakume bat, beste sexoko pertsona bat maitatze hori ez zuen ulertzen.

- Ez dizut ulertzen. Zer da zuretzat maitasuna? galdetu ormen zion Marlowek Bogarti.
- Maitasuna da grazian zauden une bat: ez duzu begirik zure maitea ikusteko izan ezik; ez duzu belarririk, zure maitearen hitzak entzuteko ezik; ez duzu ahorik, zure maitea laudatzeko ezik; ez duzu eskurik, maiteari opariak egiteko ezik. Minez zaude hura ikusten ez baduzu; minez harekin zaudenean, egonaldia laburra izaten baita oso. Suspirioka bizi zara, eta batzutan, jatea ere ahaztu egiten zaizu. Gaez ezin lorik egin, maitearen irudiak hartzen baitu ametsen lekua. Bizirik zaude baina ez zara bizi; hala ere, hiltzea nahiago zenuke, horrelako bizitarik biziko ez bazenu.

Harrituta geratu zen Marlowe entzundako hitzekin. Berak ezagunak zituen grazia hitza, eta lagunak kontatzen zizkion maitasunaren ondorioak ere ezagunak zituen. Irakurriak baitzituen elizgizonen biografietan, santuek

ere, grazian zeudenean, hala-koak edo antzeko sintomak kontatzen zituztela beren egoera adierazteko. Une batez hausnartzen egon zen, eta gero berriro hitz egiten hasi zen:

- Oso bitxia da zuk kontatzen didazuna. Nik aspaldi utzi nion Jainkoa maitatzeari, nire urkoak maitatzeari, konturatu bainintzen maitasuna abstrakzioa zela, gure irudimenaren asmazio bat. Maitatzen genuela maitatu behar genuela esaten zigutelako eta sinesten genuen maitatzen genuela maitatzera behartu gintuztelako, baina benetan guzti hori faltsua zen. Irudi bat maitate genuen, eta ez zerbait erreala.
- Ez nago ados erantzun zion Bogartek, eta emakume baten argazkia atera zuen. Arretaz begiratu zuen Marlowek argazki hura, baina ez zion gauza handirik esaten. Harrentzat antzekoak ziren emakume guztiak, gizonezko guztiak antzekoak ziren bezalaxe.

Baina zuk ez zenuen emakume hori maitatzen, hari buruzko zenuen irudi mentala baizik bota zion gero.

Bogartek barre egin zuen. Eta gero soraio jarri zen. Pentsatzen hasi zen emakume harekin bizitakoa, harekin igarotako egunak eta gauak, maitaldiak Marloweri ideiarik ez zuela esateko gogo

etorri zitzaion, baina ez zuen hitzik ere ezpaineratu. Marlowek hitz egiten jarraitu zuen.

- Biblia irakurritz ikasi nuen Jainkoak lehen gizon-emakumei baratza paregabe bat eskaini ziela, paradisu deitzen zena, eta azkenean galdu egin zutela Ongiaren eta Gaizkiaren zuhaitzetik jan egin zutelako, eta ez zekitena ezagutzen hasi zirelako. Gizon-emakume izateak munduaren alderdi onak eta gaiztoak ezagutzea, eta haiek sufritzen edo gozitzen jakitea esan nahi du: Biblian ere Salomonen kantak irakurritz jakin nuen maitasuna ezagutza modua zela, eta Jainkoari zuzenduz gero maitasun hori, Jainkoa ezagutzeko modua ere izan zitekeela. Kristauok maitasunaren gainean eraiki genuen geure erlijioa, baina zuek maitaleok, uste dut, maitasuna bera bihurtu duzuela erlijio.

Bogartek hitz horiek entzun zituen, bere onetik atera gabe. Baina oraingoan bere ahotsa goratu zuen lagunari erantzuteko:

- Zuek, erlijio-gizonak izan zaretenok mundua oraindik ere erlijio-ikuspegitik ikusten duzue. Ezin duzuelako kendu zama hori gainetik. Ez duzue Jainkoarengan sinesten, ez duzue zuen erlijio katolikoan sinesten, baina ez dakizue er-

lijiorik gabe bizitzen. Beste bat eraikitzen ari zarete. Emakume bat maitatzea eta haren inguruan zeuen burua antolatzea txikiegia iruditzen zaitzue, emakumea hilkorra delako. Zuek erlijio bat nahi duzue, mendearen mendetan iraungo duena, eta galdutako paradisuaren giltza berriro eskuratuko dizuen. Horregatik egin zarete iraultzaile, komunista eta abar.

Denok sinesten dugu Paradisuari, ezta?-galdetu zion haserre antzean Marlowek. Hala zuretzat ez dago ez zerurik ez paradisuurik?

- Zerua zen ni maitearekin egoten nintzenez. Orain berriz ifernua bizi dut.
- Ikusten duzu nolatan zuek ere erlijiosoak zareten. Zerua eta ifernua aipatu berri duzu.
- Bai, baina ezberdintasun handi batekin. Guk zerua eta ifernua aipatzen baditugu, maitasunaren gora-beherak behar-tuta, badakigu hitzak direla, mitoaren hondarrak, erromantikoak edo erlijiosoak nahi badituzu. Baina guretzat beste esanahi bat dute. Guretzat zerua ez da zuen zerua; eta ifernua ere zuen ifernua; metaforak bihurtu ditugu, egoera baten adierazgarri, eta ez bizitzaren helburu. Guretzat ez dute zuek eman izan diozuen traszendentzia.

- Guk asmatu izan dugu zeruaren mitoa, bide honetako bidaia luzearen ondorengo atsedean, bizitza honetako neke eta sofrikarioen atsegin. Baina orain ez dut horretan sinesten. Mundu honek behar du izan gu denok zorientsu biziko garen lekua. Eta ifernuari dagokionez, ez dago halakorik. Gezur hutsa da. Orain, garrantzitsua da ideia noble handi baten alde bizitza emateko prest egotea.
- Guk ez dugu mitorik asmatu. Gu jaio ginenekoan asmatuak zeuden ia denak. Ez gara gauza geure bizitza ezereen alde emateko, ez gara Jesukristoren jarraitzaile.

* * *

Badakit ez dela artikulu bati ekiteko modurik ohikoena, baina orain dela gutxi, elkarrizketa horretaz gogoratu nintzen. Marlowe eta Bogart, beste izen batzuekin, benetan esistitzen diren pertsonak baitira, eta askotan kontatzen dute anekdota hori. Marlowe ez da behin ere maitemindu, baina hala ere ezkondu eta familia bat osatu du. Gaur egun aienatu zaizkio lehen zituen sinemen urriak eta ziniko bilakatu da, edo ziniko plantatan ibiltzen da lagun artean eta bere lanean, Unibertsitateko klaseak ematen. Bogart askotan maitemindu da harrez gero. Ez daki maitasunik gabe bizitzen. Bat joaten zaio-

nean, beste bat etortzen zaio, eta horrek ematen dio denboraldi bateko zorientasuna. Erromantikoa ornen dela entzun dut nik, baina nik neuk neure zalantzak ditut horri buruz. Ez dut uste erromantikorik geratzen denik gure gizarte postmoderno honetan; hori bai, erromantizismoak indartu zituen mitoak, horiek pilarka dauzkagu gure artean; are gehiago, pentsatzen hasia naiz ez ote diren kultura unibertsalean errotutako ezaugarriak; beste mito erlijioso asko erabat errotuak ditugun bezala. Kurioso da hala ere baieztatzea, mito erlijiosoek (katolikoak edo judutarrak izan berdin da) oraindik irauten dutelarik, oso jende gutxi ausartuko litzatekeela gure gizartea erlijioso dela esatera. Erlijioaren zenbait ezaugarri geure egin ditugu; beste asko bezala, geure kulturako elementuak dira, eta asko horietan erromantikoak sartuko nituzke.

Munduan egon diren iraultza guztien artean mito eta arrazoia-
ren arteko bereizketa dela, esango nuke, nagusia. Platon izan zen bereizketa horren egile, eta berak, tontoa ez baitzen, poeta guztiak bere ifernu partikularra bidali zituen, poetak baitziren gairai hartan mito-sortzaileak. Platonen geziak Hesiodoren eta Homeroren kontra jaurti ziren, baina Platonek berak ere askotan mitoen bidez adierazi behar izan

zuen arrazionalki adieraz ezin zitekeena. Eta gainera, historiak sekulako traizioa egin dio Platoni, hizkuntza, gurea eta besteena, denena, mitikoa edo erretorikoa baita, baina oso gutxitan lojiko. Hitzek beren historia dute, eta gehienek erreferentzia mitikoa dakarkigute. Hizkuntza, gaur egun, konotatiboa da eta ez denotatiboa. Hobbes eta Locke saiatu ziren konotazio guztiak hizkuntzatik kentzen, hizkuntza matematika bezain zehatza sortu nahian. Askotan galdetzen diogu geure buruari zertarako idatzi behar dugun, dena idatzita dagoenez. Beharrezko zaigu ordea, dena begi berriekin, jaió berri batenekin begiratzea. Horixe egin zuen erromantizismoak, eta erromantizismoak iraungo du, gizakiaren barne-barnera jotzen baitu. Txuang-Tzu filosofoak horixe esaten zuen, galdera hau egiten zuenean: *“Non aurki dezaket hitz guztiak ahanzi dituen gizaki bat? Pozik hitz egingo nuke harekin”*

Mito guztiak ezerezera bihurtu behar ornen dira. Esaera zahar asmatuak dioen bezala, *“etorriko zaizkizu mito-hausleak eta begiak aterako dizkizute”*. Mitoak guretzat begiak modukoak baitira. Zorionekoa izan zen Homero itsua, garai hartan mito sortzea poesia egitea baitzen, ezagutzarako bidea, alegia. Gustora ikusiko nuke oraingo mito-hausleen

ondoan. Ulisek, seguruenik, ez zukeen Itaka joko.

Mitoez adierazten zuten, aspaldiko garaietan, arimak eta bere ahalmenez adieraz ezin zezaketena. Ni, noski, logosen aldekoa nauzue, baina aitortu behar ditut hizkuntza lojiko arrazionala sortzeko zailtasunak, batez ere poesian. Poesia ere krisian omen dago. Gertatzen da, gaur egungo gizarte honetan, errealitateak gaina hartu diola iruditeriari, eta nobelak errealitateari. Baina zirkulua itxiko da, eta poesia gailen aterako da nobelaren gainetik. Horretarako gauza bagara edo badira poetak.

Irratia entzuten ari naiz. Txirrindulariak Tourmalet ari dira igotzen eta esatariak esaten du, testualki, atzetik dabilozan batzuk ifernua ari direla jasaten. Etopako garaipena lortu duenari buruz zera dio, egun bateko gloria ezagutu duela. Telebista pizten dut. Berriak nahi ditut entzun. Halako batean, esatari batek zerbait esaten du, deigarria egiten zaidana: politiko batek ibilaldia desertuan egin behar duela. Irargariak datoz ondoren: hondartza eder bat ikusten dut, hondar zurikoa eta bistara biguina iruditzen zaidana; emakume ezinago ederrak dabiloz hondartzan korrika, erdi biluzik, titiak harroharro; eta ondoan gizonezko batzuk, horiek ere ederrak, ez gizen ez flako, punta-puntakoak;

etxe bat ere ikusten da, orain modan dauden bungalow horien tankerakoa, eta azkenik, ahots batek esaten digu ea zergatik galdu behar dugun paradisuari egoteko aukera. Bazen telebistan, programa bat, El Desafío de los dioses deituta, eta mitologia grekoari buruzkoa zena. Joku gisa, noski. Izanez ere, gaur egungo gizarte zibilizatuan, aspaldiko mitoek galdua dute zuten esanahia, eta beste bat hartu dute. Edo hitz hutsak dira, edo jolas gisa erabiltzekoak; alegia, erreferentzialak dira, sinbolikoak baino. Erabat erretorikoak askotan.

Wallace Stevens poetak zera dio errealitateari buruz:

Al margen por completo del aspecto normal de la vida diaria contemporánea, existe el aspecto normal de la misma. El espíritu de la negación ha sido tan activo, tan seguro de sí mismo y tan intolerante, que los lugares comunes sobre los románticos nos inducen a preguntarnos si nuestra salvación, si la salida, no es lo romántico.

Ez, ez dut erromantizismoa denik gure irteera, baina badirudi indar hartzen ari dela berriro, errealitatearen beraren esparruan. Telebista pizten dut. Kulebroi bat: gizonezko batek emakume bati esaten dio beti maitatuko duela, ez duela behin ere utziko: Baina handik piska batera gizonezko hori beste emakume

batekin dago, eta horri ere hitz berak esaten dizkio. Aurreneko emakumea, hori jakiten duenean, bere burua hiltzen saiatzen da. Ez du lortzen eta eritegira eramaten dute. Hara joaten zaio gizonezkoa, barkamena esaten, ez zekiela hainbeste maite zuenik. Telebistan ere, emakume batek, aurkezleak berak, esaten digu maitasuna dela guk behar duguna, eta programa horretan elkarrekin hautsi duten bikoteak ikusten ditugu pasatzen, eta aurkezlea saiatzen da elkarrekiko bakeak egin ditzaten.

Zinemara joaten naiz pelikula bat ikustera. Gizonezko bat agertzen da oso aberatsa dena, eta kalean emakume bat ezagutzen du, bere gorputzaren zerbitzuak erosi ditzakeenari saltzen dituen horietakoa. Gizonezkoak konpainia egiteko norbait behar eta emakume hori alokatzen du, egun batzuetan sikiera berarekin egon dadin. Ordainduz, noski. Traje polit eta dotoreak erosten dizkio, eta jende garrantzitsuen artean egoteko klaseak ere eskuratzen dizkio. Hezi egiten du. Gizonezkoa poliki-poliki emakumeaz maitemintzen da, eta emakumea gizonezkoaz. Amaitzen da gizonezkoaren egonaldia eta joan behar du bera bizi den hirira, eta elkar agurtzen dute. Baina emakume hura gabe ezin bizi, zerbait falta zaio, haren mina du.

Bila joaten zaio. Elkarri musu bat ematen bukatzen da pelikula.

Jarri nezakeen adibide gehiago, baina ez dut uste pena mezezi duenik. Ez dut esango maitasunaren adierazpen horiek gustokuak ditudanik. Nik aitortzen dut lotsa gehiegi dudala jende aurrean neure sentimentu barnekoiez hitz egiteko, baina uste dut zerbait esan nahi dutela adierazpen horiek. Jendeak maitatzeko gogoia duela, nahiz eta askotan ez jakin zer den maitasuna, eta identifikatuta sentitzen dela era horretan maite duten edo era horretan beren maitasuna adierazten dutenekin, seguruaski bere hori adierazteko modurik ez dutelako; izanez ere, oso prosaikoak baita bizitza, telebistak eta zinemak besterik azaltzen diguten arren. Erromantizismoaren arrastoa dela esango luke kritikariren batek, baina berdin da zeren arrastoa den, hor dagoela da kontua. Eta ez da fenomeno berria: XVIII. Ingalaterrako prentsan kulebroiak argitaratzen ziren, oso luzeak eta oso sentimentalak, etxeoandreak eta neskameak, norberaren klase soziala kontutan hartu gabe, negarrez jartzen zituztenak. Jane Austenek bere nobeletan kulebroi horien kritika ironiko eta barregarria egin zuen. Baina nik ez dakidana da ea benetan Jane Austenek kritika ironikoa egin nahi zuen, hala nobela sentimental

bat idazten hasi eta bestelakotarik atera zitzaion. Flauberten bizitza eta lana aztertu duten adituek diotenez, Madame Bovary idazterakoan garaiko nobela erromantikoak ornen zituen eredutzat, baina oso ezberdina atera zitzaion. Ez alferrik, Flaubertek ezin zuen nobela erromantikoa idatzi, bere ikuspegia ez baitzen erromantikoa, eta bere inguruak are gutxiago. Hala ere, hor daukagu Madame Bovary pertsonaia. Orain duela gutxi, aditu espainiar batek Cervantesi eta El Quijoteri buruzko hainbat mito deuseztatu ditu. Orain arte eta Menendez Pidak esana zuelako, El Quijote zalditeria-nobelen kritika ironikoa zela zailantzan ezin jarri zitekeen baieztapena genuen. Aditu horrek frogatu du, El Quijoteren erreferentziak aztertuz eta bertsotan egin zegoen aurren-aurreneko zirriborroa aurkituz, Cervantesek garai hartan modan zeuden nobela haien modukoa egin nahi izan zuela, baina beste zerbait atera zitzaiola. Flaubert eta Cervantes bere garaiauren aurretik zihozten.

Irakurri berri dut liburu bat, El Crepúsculo del deber izenburua daramana, Gilles Lipovetsky filosofo frantsesak idatzia. Gaurrengungo idealen eskema hau dakar bertan:

La sociedad posmoralista designa la época en la que el deber

está edulcorado y anémico, en que la idea de sacrificio de sí está socialmente deslegitimizada, en que la moral ya no exige consagrarse a un fin superior a uno mismo, en que los derechos subjetivos dominan los mandamientos imperativos, en que las lecciones de moral están revestidas por los spots del vivir mejor, como el sol de las vacaciones, la diversión mediática. En la sociedad del posdeber, el mal se espectaculariza y el ideal está poco magnificado; si bien persiste la condena de los vicios, el heroísmo del Bien es átono.

Zer ikusirik ez Erromantizismoarekin eta bere moral kantiarrarekin. Antza gehiago du epiku-reismoarekin: hedonismoarekin, alegia. Gaur egun indarrean da goen moral biguinarekin, eskubi-de asko eta ugari eta behar gutxi, hain ezberdina guzti hori moral kantiarrekin alderatuz gero, Kantek beharraren beharra aipatzen baitzuen, orokorra baina norberak bere barnera begiratzuz ezagut zezakeena. Horixe da nire iritzian erromantizismoaren aportaziorik handiena.

Gaur egun, paradisuaren mitorik ez da bizi, bertan baitauekugu paradisu, edo bertan eduki nahi dugu. Ni ere Biblia zale nauzue eta bertan irakurri dut, arretaz irakurri ere, Genesiko pasarte. Israelgo Jainkoa agintaria eta krudela da, zigortzailea. Gizakiak hari men egiten dion denboran, ez du ongia eta gaizkia ezagutzeko beharrik, jainko agin-

taria da ongia eta gaizkia ederkien ezagutzen dituen, berak asmatuak baitira. Egoera horretan zilegi da pentsatzea debekurik ez zutela gizakiek ezagutuko, ongiaren eta gaizkiaren artean aukeratzea ez bazen. Jainkoaren menean, eta irudimenezko paradisu hartako biztanle gisa, gaizkia orain den bezala agertzen zaigu; gizakiaren ezaugarria, gizaki eta ez abere egiten duena, aukera egitea baita ongiaren eta gaizkiaren artean. Jainkoaren agindua bete ez zutelako, Jainkoak paradisuetik bidali zituen gizonek emakumeak. Eta lur idiliko horren miraz mogitu izan da ikonografia kristaua, tartean erromantikoa, hori ere kristaua baita.

Iñaki Aldekoak liburu eder bat atera du, hori aztertzen duena. Hala ere, ez da egia kristautasuna eta erromantizismoa bat etorri direla. Schegel teorikoarentzat erromantizismoa infinitorakoa bidea zen. Eta lur idiliko horrek beste mundu batera garamatza, aintzinako filosofiaren teoriara, Dena eta Bat gauza bera zirenekora, Munduak, Bizitzak eta izaerak zatiketarik ezagutzen ez zutenekoetara. Hülnderlinek horren mina zuen.

Gizakiak betidanik sentitu izan du aintzinako egoera horren mina. Leonardo da Vinci irakurri diot nik: *“Eltxoak nola argitara, halaxe bultzatzen gaituzte gu hasierako kaosera”*

Grekoek ez zuten paradisuak,

baratza moduan behintzat, baina bazuten antzeko mito bat, iruditeria erromantikoak ere bereganatuko duena: Proineteorena. Pertsonaia horrek, erdi gizon eta erdi jainko, gizakiaren sortzaile, Zeus engainatu izan zuen. Eta Zeusek gizakiari sua kendu zionean, Prometeok lapurtu eta berriro eman zion gosez hil ez zedin. Ondoren, zigortua izan zen. Goethek Esquiloirengandik hartuko zuen Prometeoren irudia eta bere kabuz idazlearen eredu bihurtuko zuen, bere indarrez Jainkoari irabaziko dionarena. Baina ezagunagoa da Prometeoren mitifikazioaren beste aldea, Frankenstein, mustroa. Erromantizismoak sortuko dituen beste mitoak Prometeorenaren aldaketak dira: Byronen Cain, Hyperion, lotzen dituzten kateak hautsi nahi guztiek, baina guztiek etsi behar. Heroe erromantikoaren irudia, beraz. Gizakiaren ezintasuna bere mugak hausteko orduan. Adanek ere bere mugak hautsi ezin izan zituen bezala. Horixe da ondorio mingarri eta tragikoa. Gizakiak errenditu behar gizaki izaten. Nostalgia guztiei atea irekitzen zaie.

Baina zein dira heroe modernoak? Bernardo Atxagak ere paradisauren erreferentzia dakar "fas fatum" poeman idazten duenean: *'Baina non dira heroiak/ esnezko ibaiak'*. Osotasuna galduta, harmoniaren faltan, heroe modernoak tragedia eta ironiaren artean ibiliko da: kanpotik barre

baina baretik negar egiten duen pailazoa edo alderantziz, baretik barre eta kanpotik negar egiten duena.

Ulise bidaiaria izan daiteke heroe modernoak, baina uste dut irudi hori ere ahituxe daukagula. Gure artean Sarrionandia da gehien insistu duena irudi horretan. *Izuen gordelekuetan barrera* Uliseren antzeko bidaia da, poesiaren itsasotik zehar. Baina bidaia guztiak ez dira Uliserenak. Arestiren heroea ere ez dut ikusten gure ikonografia modernoan, profetaren beste aurpegia dela iruditzen zait. Egia, eta egia besterik esango ez duena. Baina zer da egia? Job ere izan daiteke heroe modernoak. Fama txarregia du, gauza onerako, hala ere Jainkoarekin zituen loturak mozteko adina adore izan zuen. Heroe gaizkiulertua. Cainez ez du bere indarrik galdu gure ikonografian. Hiltzailerik dagoen bitartean, beti oroituko gara Cainez.

Heroea ez da norbera izango, niak ez baititu eskuratuko heroearen neurriak. Izan ere, gure mundu honetan, mundua handiegia eta ulergaitzegia izanik, gizakiak gero eta txikiagoak garenan, gure esperientza gero eta urriagoa denean, nia ere txikia. Erromantizismoak lortu zuena, nia kategoriatik handietara bultzatu eta munduaren ardatz bihurtu, gure gizarte teknifikatu honek desegin du berriro. Ez gara deus. Beraz zerbait gara.

Euskaltzaleen saminak, salaketak eta kultur-lanak 50eko hamarkadan

PAKO SUDUPE

Sarrera

Gerra ondorena, 50eko hamarkada, urrun geratu zaigu eta urte horietako historia lauso euskaldunoi. Antzinagokoa ez dugu ongi eza-gutzen, eta arestikoa ere hortxe nonbait. Orduko giroa bizi izan ez dugunok, eskoletan eta ikasi dugun historia bakarra Espainia inperialarena izan dugu, burua behin eta berriz nekaraziz Leovigildo, *Recaredo*, Hermenegildo eta *Wamba* errege bisigotikoen izenak eta balentriak ikasi beharrez, eta *El Cid Campeador*ren garaipenetan eta gisakoetan enplegatuz gure ahaleginak. Gurasoengandik eta, beste-lako istorioak entzun ditugu baina beti ahozkoak, ahozkotasunean mami-ituak, euren xarma eta euren mugekin, eta oso solteak. Urte ilun hauetako gainerako ahotsik ez dugu entzuterik izan. Ahots hauek klandestinitatean, isilpean ibili beharra zeukaten, atzerrietan argita-ratzen ziren aldizkarietako txokoetara baztertuak.

Eredu gisa, har dezagun *Euzko-Gogoa*, Guatemalan eta estrai-nekoz euskal literaturan erabat euskaraz argitaratzen zena -alde horretatik mugarri historikoa-; bada isilpean Euskalerriratu beharra izaten zuen, eta 70 bat lankide eta beste horrenbeste harpidedun zituen. Isileko kontuak, oso jende gutxiren arteko ideia eta ikuspegi-ien trasmisioa, samintasunez gainezka eta salaketa antzuetara mugatuak alde batera, euren aburuak gizartean hedarazi ezinik.

Bestera, Lizardik harako olerki famatuan amona eta billobaren arteko elkarrizketa gisa itxuratzen duena, asaben lokarri zaharra ez dela eten oihukatuz; hauek ere horretanxe ahalegindu ziren euskal-

duntasunaren lokarria eten ez zedin. Apaltasunik gabe esanda, gure gisakorik ez zen sortuko irakurle gisa honetakorik gabe. Delako lokarri horrek ondoko lerroetan ahotsa eskainiko diegun lagunengan hiru hari nagusi zituen, euskaltzaletasuna, abertzaletasuna eta fedea. Gerraurrean baino erabatekoago, euskal nazioaren funtsa hizkuntzan sumatzen zuten, eta euskaltzaletasun gabeko abertzaletasuna ezdeustzat jotzen. Hemendik salaketa gogorrek guraso abertzale kol-dar eta zabarrentzat. Baita EAJko agintarientzat ere alderdiak euskara kontuan ez zuelako behar bezain gogor jokutzen. Nola ez erregimen frankistaren kontra. Baita ere, benetako fede gabe, fedearen eta Elizaren izenean euskara galarazi eta ohitura dudamudazkoak onartzen eta ametitzen zituztenen aurka.

Gauza berriegirik ez, baina sentimendu handiz, barren-barrenetik jaulkiak eta teoriarik ezezik praxi euskaltzale-abertzalean murgildu zirengandik datozela, merezi du arreta jartzea, besterik ez bada eskola garaiko hutsuneak betetze aldera.

Ondoko orriotan jokoan ohartuko dituzuen *dramatis personae* honakoak dituzue: Nemesio Etxaniz, Andima Ibiñagabeitia, Jokin Zaitegi, Orixe, Justo Mokoroa (Ibar), Andoni Labayen, Ion Garmendia (Zeleta), Antonio Arrue, A. Irigarai, Koldo Mitxelena, Alfontso Irigoien. Gairik garrantzitsuenak berriz: *Euzko-Gogoa* eta *Egan* aldizkarien zernolakoak batetik eta bien arteko ikamikak bestetik; *Euskal Idazle Batza* sortzeko nahia eta hau Euskaltzaindiaren babespean ala kanpo eratzearen komenientziaz ikuspegi kontrajarriak; euskara alor guztietara hedatu, are erotismora ere, ala betiko esparru garbietara mugatua eduki behar zenaz eztabaida.

Ohartarazi behar dizut, irakurle, 50eko hamarkadan euskal kulturaren dauden asmoak eta ikuspegiak aztertzeari bereziki Nemesio Etxanizen eskutik ekin diodala, hain zuzen honek bere lagun minei trukaturako gutunetan oin hartuz. Batetik, seguru asko ezagunak ez dituzun aipamenak eta ikuspegiak ezagutzeko aukera izango duzu, eta bestetik jakinean jartzen zaitut azterketa partziala dela, ikuspegi orokorra izateko beste hainbat azterlanen laguntza beharra duena.

Dantza lotua onartua Nemesio Etxanizen Jaioterrian. Balorazioak

Azkoititik Donostiara aldegin eta urtebete ingurura, 1955ean hain zuzen, dantza lotua estraineko aldiz jabetu zen Nemesio Etxanizen jaioterri zen Azkoitiko plazaz. Horren inguruan sortu zen iskanbila

eragingarri bertso-saila ondu zuen, eta horrezaz gainera bi artikulua, bata erdaraz eta bestea euskaraz.

Orduraino Azkoitian ez zen dantza loturik zilegi, nahiz gerra garaian garaipenen bat ospatzeko soldaduek saioaren bat eginga zuten, baina Frankoren soldaduak izaki bestelako zuribidieren beharrik gabegerrateko dantza horiekikoa garbitua zegoen.

Herriko agintari eta agintari-nahikoak bi alderditan banatuak zeuden: batean, hamaika t'erdietako meza eta dantza lotua baimendu nahi zutenak eta bestean ordurainokoari eutsi nahi ziotenak. Donostia-ra joan dira gobernadoreakin mintzatzera dantzaren aurkakoak erretorea buru zutela, eta hauen txosten txarrak gorabehera, hau dantza lotuaren alde zeudenera makurtu da haien buruzagia alkate izendatuz eta ondorioz hurrengo ihauteri igandean estrainekez dantza loturikoak jaunduz Azkoitiko plazaz.

Gertakari honi honela irizten dio:

También se recuerda, que la actual generación ha crecido sin la más elemental educación religiosa. Los frailes y las monjitas se negaban a enseñar el catecismo en euskera y como los niños no podían captarlo en erdera, se han quedado rapados en religión. ¿Qué le importa a esta generación el peligro del pecado? ¿Acaso se han enterado ni de su existencia? Menudo perjuicio nos hicieron a nosotros informándonos detalladamente sobre esos pormenores. [Cuánto más tranquilos hubiéramos vivido de haber desconocido la existencia del mal moral! Pues esa suerte la ha tenido la generación presente. Por eso se divierte a pleno pulmón y con la conciencia satisfecha de una buena digestión. ¡Paso al baile, señores; que para eso ha habido en España un millón y pico de caídos!.¹

Euskarazko artikulua ez da eztiago auzi hau epaitzerakoan:

Gure apaizen aitarenak eta bekozkoak! Zergatik gero? Orain dakusgunagatik? Ba-zegon lenago begiratu bearrik! Noiz ikasiko dute gaurko madarikatzalleak sustraia begirutzen? Urte luzeak joan dira okerrean. Bata bestearen ondoren praille erdeldun eta euskal gorrotokoak ekarri dizkigute maixu errira. Auek eta "Kari-dad"eko ("Gorroto"ko obeto esateko) mojatxo egal-txuriak euskerari dioten gorrotoa lotsarik gabe erakutsi dute.

Euskera galdu bear zan eta orretarako euskerazko kristau-i-

(1) ETXANIZ Nemesio (Zirika izengoitiz): "Progreso y tradición en Azkoitia" in Mexiko-ko Euzko-Deya (1955-4-1).

kasbidea eskolatik bota. Gizaldi osoak, erderazkoa ikasteko gauza etzirralako dotrina ikasi gabe gelditu dira.

Orain gaztedi onek eman duan ostikoa, ez da arritzekoa (...) Galdu euskera! Nastu Euskalerrria! Ekarrri koreanoak! Bide batez Erljioa ondatzen ba-da ere, zer ajola dio?

Ta auek dira beste guztiei katoliko-izena kentzen ibiliak! Nun zera Constancia zuria? Nun Siglo Futuro ta Gaceta del Norte garbiak? (Argitaragabea).

Barruko minak eta amorru biziak sortutako esaldiak dudarik gabe. Berrogei urte geroago behaturik, txertatu ditugun esaldiei darien ironia eta tono mingotsa bere testuinguruan eta bere bilakaeran kokatu ahal ditzagun, ezinbesteko dugu 50eko hamarkadaren lehen urteetan Nemesio Etzanizen adiskide hertsu eta honen kideko euskaltzale bakan-zailduak bizi izan zuten giroaren adierazle nagusienak biltzen lehiatzea.

Euskararen etsaiak 1952an: inkesta

Oso argigarria da 1952an *Andima Ibinagabeitiak* Pariseko *Euzko-Deyan* idatzi zuen artikulua. *Euskeraren etorkizuna ta Euskadi-Irratia* zuen izenburu,² eta bertan *Euskadi'ko Irratiak* euskaltzale eta euskaldun guztien artean buruturiko inkesta baten berri ematen zigun, hain zuzen, euskarak orduan bizi zuen egoeraz eta euskararen etorkizunaz. Inkesta horretako item bat euskararen etsaiak zein ziren aipatzea zen eta emandako erantzunen arabera hiru sailetan banatzen zituen Andimak inkestaren ondorioak: Estatua, Eliza eta euskaldun zabarrak.

Bizkitartean, gai beraz ziharduela, ordu hartako euskararen are-rioz hain zuzen, ondoko berriak ematen zizkion Nemesio Etzanizek Azkoititik Parisen bizi zen Andimari:

Euskera galtze onetan, neretzat negargarriena, auxe dezu: abertzaleak ere, dirua ta jan-poza besterik ez dute agertzen. Bergara ta Deba, bi erri abertzale oso-osoak giñuzen. Erri euskaldun osoak guda-aurrez: ta ala ere, erri oietan guraso abertzaleak, kakuikeri andiena erakutsiaz, beren aurrei euskera galtzen utzi die. Abertzale oiek, mitiñetarako ta erromerietarako bakarrik ziran abertzale. Aizea zegon aldera, aixa zebilzkigun. Euskera gordetzeak lan pixkat eskatu dienean, ez dute ezertxo ere egin nai izan.

(2) IBIÑAGABEITIA Andima: "Euskeraren etorkizuna ta Euskadi-Irratia" in Pariseko *Euzko-Deya* (1952-10-1).

Prantzin oraintsu izandako euskalzale batek, beste au esan zidan:
Euskera baño beren alderdia maiteago dute (52-XII-9).

Aipatu gutun horretatik urte erditsura, *Andimak* beste artikulu bat argitara zuen aldizkari berean; bada bertan eliz-gizonak jotzen zituen erdaraz idatzi ohi zuten euskaldunen artean euskaldunontzat kaltegarrientzat:

Eta orra egia: erdal-idazle kaltegin eta ondagarrienak, euskerari buruz, yakiña, eliz-gizonak dituzute ezpai gabe. (...) (...) Estatistika omen egiaren ziñaldari. Ona ba estatistika lotsagarri bat euskera-rentzat, pozgarria ordea erdal-letrentzat: Jesuitak bost edo sei aldizkari ateratzen ditute Euskalerrian; guztiak erderaz. Pantzizkotarrak iru edo lau argitaratzen dituzte. Danak erderaz. Alare orritxo bat euskeraz ere argitaratzen dute. Pasionistak aldizkari bi. Biak erderaz. Kaputxinoek beste bi edo iru, irurak erderaz. Beste praile orde-nak ere bakoitzak bere aldizkaritxo argitaratzen du. Oiek ere danak erderaz. Apaizak Parroki-orriak deritzaten aldizkaritxoak ateratzen dituzte, bakoitzak bere parrokiari. Danak erderaz. Seminarioan aldizkari bat ateratzen dute apaiz-gaiek antolatua. Dana erderaz.

Eta gure apaiz izango diranek erdel arloan beren lumak antxen zorrozten dituzte. Etorkizun ederra euskerarentzat... Lau obispuek, beren aldizkariak dituzte. Oiek ere danak erderaz.³

Andima Ibiñagabeitiaren artikulu honi Nemesio Etxanizek eman-dako erantzuna:

Eliz-gizonok bildurti ta nardagarri ari zaizkigu asko ta asko: batez ere agintariok. Baña zoritarrez erri-gizonen artean (abertzaleak alboratu gabe), orobat ikusten degu. Ez abertzale erdel-dunak ba-karrik: abertzale euskaldunak ere, beren aurrei euskera galtzen utzi die ardura gabe. Ontantxe izan degu frakasorik andiena oraingo ontan. Beste giza-mota guzien artean, eliz-gizonen artean ditugu, beste aldetik, euskalzalerik geien (53-7-3).

Honenbestez, 1955ean *Mexikoko Euzko-Deyan* amorruez idatzita-ko artikuluari zerion mingostasunari sorburuak eta ingurunea aurkitu nahi honetan, erreparaiozue Nemesio Etxanizek Andimari adierazten dionari, Eliza eta Estatuaren arteko Konkordatoa sinatu (1953an) eta gutxira:

(3) IBIÑAGABEITIA, Andima: "Erdel sorroan" in *Paris-eko Euzko-Deya* (1953-1-17).

Dagonillaren l'goan ba-dakizu Loiola'n nolako eliz-jaiia oi degun. Aurten luzitu dira "nostrates"ak. Izlaria Moneo Aita ekarri ziguten Vallalodid'tik. Espiritu Santuak egundoko aizea eman zion: itzaldian Patxi-ri odol geiago eskeñi zion (Len ixuria gutxi nunbait!) "Gaurko agintariak berenak omen dira, ta emengo onenak" Orratx "nostrates"ak edukautakoak zeñen bitxi-lora ditugun.

Meza-erdian Errandonea Abak txaneuskinlariari, arren baiño arren, "txin da txin da" jotzeko. Bada ezpada ere an zegon eliz-atadian banda militar bat. Onek txaneuskinak bano lentxeago eraso zion 'txin-data'ri. Atea, elizakoa, zabal-zabalik zuten eliz-barrukoak zeruko jario ura obeto entzun zezaten. Lolola'ko erretoreak penatxo bat. Organua aurrena ez asia txindata jotzen. Gure gizonak ando morroitu dira. Eliza katepean estu-estu artu digute. Utikan! (534X-1 8)

Honetatik bi hilabetera honako *kertenkeri* honen berri emanez idazten zion:

Emen, betiko kertenkeriak ditugu. Zubiaga Abagandik auxe jakin det azkenengo. Araban, lekaimeen lkusle edo Bisitadore ibili dan apaizak (Trebño'tik etorria, alajaña Martinez abizenduna bera,) lekaime errukari oiei euskeraz egitea debekatu omen-die. Eliz-gizonak onen burugabe dabiltzanean, besteak zer egingo ez dute?. Jainkoak argi gaitzala, gure burua lepo-ganean eusten (53-XI-29).

Andima eta *Orixekin* batean *Euzko-Gogoa* Guatemalatik zuzentzen eta hilorro atera zedin arduratzen zen Jokin Zaitegi bera ere, ez zen labur gelditzen orduko euskararen etsaiei berebiziko jipoia ematerakoan, eta salatzen hasirik, are bere alderdikideengana ere iristen zen erantzuki gogorrik:

Abertzaletasunak, itsualdi ontatik euskotarrak aterako zitula esan edo uste zitekean. Ez ba... Gurean Jel-alderdia izan da abertzaletasunaren arrobia, baita euskeraren illobia ere.

Ez noski, asmoz ta iakitez, bai ordea, bear bezelako gizontasunik ukan ez duelako iikera-auzi latz ontan; etzun euskera artu alderdiko ele bakartzat, alderdikide guztiak aberri-izkera itzez ta idatziz erabiltzera bearturik, enda ezaugarri bakar ta garaientzat euskera ezarririk. Erdera izan du ele nagusi; oraindik ere, ez du euskeraren minik bere aratoletan nabaitu. Euskera ez dela aski abertzale zintzo izateko darasate... Eta erdal merkatari etoi biurtu zaizkigu euskaldunak oro. Merkatari lotsagabeak euskel izenpean erdera besterik ematen ez diguten ainbeste ta ainbeste albistari. Txepel utsak, euskera baiño erdera erabilli naiago duten alderdikideak. Etoi batzu,

iakintza ta kultura erderaz sakatzen diguten guztiak. Saldu batzu erdera elizetan barreiatzen duten gotzai, apaiz eta lekaideak. Ziraun batzu, erdera betiko zapuizten ez duten euskaldunak euskera soillik erabiltzeko. Zer itxaron ote dezakegu txepel, saldu, etoi ta ziraunez iositako erri baten gandik? Irakurleak asma beza. Gure erria, aberri-izkera bein betiko iasotezko (sic) kemenik gabe, amildegirik beltz eta ilgarrienera lerratu zaigu, etoikeriaren leize-zuloan betiko usteltzeko.

Berriro *Andimagana* etorritz, Nemesio Etxanizen artikulua baino zertxobait beranduxeago 1955eko apirilean hain zuzen, besteak beste, gisa honetako berriak helarazten dizkio Guatemalatik:

Egunotan bidaliko dizut 1954'gko 1 l-12gn. zenbaki mardula. Idazlan bikaiñez kun-kuin. Elizama deunari ere sekulako astinaldia ematen diot Bizkaian euskerarekin ari ditun gaiztakeriak dirala-ta; santuenari ere illeak laztekoak.

Ezpata zorrotzez eramatekotan nago euskeraren alderako asi dugun matxinada gogor au; matxinadak ezin ditezke bestela eraman: anika ta zigorka. Emen ez dago besterik (Andima 55-4-l 4).

Adierazpenoi erantzunez, honela mintzo zitzaion Nemesio Etxaniz:

Gure izkuntza-aurka eliz-gizonen jokia ba-dabil Gipuzko ontan ere. Ta inguratuko dizut gai ortarako dantza txiki bat. Errietako zenbait apaiz lagunei ortarako xeetasunak eskatu dizkiet, eta urrengo batean or joango zaizkizu. Ez uste giputzok, bizkaikoei ontan ezer zor diegunik. Oso bestera agertu da emen kemena. Auteskunde-izunetan-eta, gure eliz-gizonak askoz gizonago agertu izan dira angoak baño. Bizkai-aldeko apaizak ollo bildurti agertu ziran aldi aietan. Gu ez giñan autarkia ematera agertu; angoak geienak bai. Euskera-arazoan ere, oso makal jokutzen dute, len ao-aundi izanak. Baña ez dezadan luzatu ezpai au (Nemesio 55-6-3).

Horretaraz gero, testuinguru honetan txertaturik aditzen dira Nemesio Etxanizen salaketa garratzen sorburuak.

Bateko estatuak euskara eta Euskal Herriakiko zuen kontrako jarrera bortitza, besteko Elizak Estatu katoliko izenekoagana erakusten zuen makurtze eta menperatze lotsagarria eta katoliko finen fedehigatzailea; eta azken buruan, EAJaren jarrera epelagatik eta gerrau-

(4) ZAITEGI, Jokin: Ataurrekoa: "Amilbera" in Euzko-Gogoia 1954, 5-8 zb

rrean abertzale agerturik ere beren seme-alabei euskararik erakutsi ez dieten euskaldun zabarren kausaz euskaltzale gogatsu eta porrokatuenen samin-suminak mingotsak dira, koleratu-errebelatuak.

2. Euzko-Gogoa

Ordurarte, gerratea artean berri zegoeneko urte latzetan besterik ezinean euskal kulturaren alde bakarka aritu beharra izan zuela, Nemesio Etxaniz, Euzko-Gogoaren lehenbiziko aleak hartzen dituenen, oso pozten da lagunartean eta lankidetzan sentitzen baita. Kritika eragileari onuragarri iritzirik azterketa eta epaiketa lanean sumatzen dugu 1951n idatzi zuen *Euskalzaleon batasuna* izeneko artikulua arabera.⁵ Bertan zenbait arazo jorratu eta bere iritzia kontrajarria agertzeari lotzen zaio: *Altube'tar Sebero'ri* lehenbizi eta *Orixeri* ondoren.

Hari, aspaldidanik ezari-ezarian etorriak direla euskal idazleak erdibidera zorioneko garbi-mordoilo auzi horretan adierazten dio *-Altube'ri* goresmen handiak eginak zizkion Nemesio Etxanizek gerraurrean honek *La vida del euskera* argitara eman zuenean-; eta *Orixeri* berriz kaltegarri ez al zen euskal aditza arauetan sartu eta Regular egin nahia, bestela ere nahikoa buruhauste bazuela eta, euskara zorigaiztokoak.

Artikulu amaieran gerraurretik zetorren *Euskara garbia/Euskara herrikoia-mordoiloa* auzi zital horri zihoakiola, berak eta Donostia aldekoek edo Nemesio Etxanizen esanetan Euskal Herriaren barnean zeudenek zuten pentsabidea agertzen du, delako ikusmolde hau hein batean erbestekoen edo euzko-gogotarren uste eta jokamoldearen kontrakoa zela.

Ezpairik gabe Nemesio Etxaniz ezin batago zetorren *Euzko-Gogoakoek* zituzten helburu eta xede gutxiz gehienekin, hots:

- 1) Euskal nazioaren zutabe nagusia hizkuntza da.
- 2) Euskara jasoa eta kultur' gaiak erabiltzeari ematen zaio lehentasuna herri-euskara eta herri-gaiei zapuztik egin gabe.
- 3) Errepublikara garaiko pizkundeari segida eman behar zaio.
- 4) Deserrian barreiu dabiltzan euskal idazle guztiak bildu beharra da.⁶

(5) ETXANIZ Nemesio: "Euskalzaleon batasuna" in Euzko-Gogoa 1951, 5-6 zb., 46-48 orr.

(6) INTXAUSTI Joseba: "Zaitegi eta Euzko-Gogoa" in JAKIN 12 zb., 1979, 121-139 orr.; eta halaber "Euzko-Gogoaren lanak" in JAKIN 13 zb. (1980), 96-120 orr.

Haatik, bigarren puntuari zegokionean, hots, lehentasunak erabakitzerakoan, zer zen beharrenik orduko egoeran; erbeste/barnea dikotomia ageri zen; erbestekoak, Zaitegi, Andima eta Orixek, axola handienekotzat ikasi eta erdi ikasientzat idaztea zeukaten biharko *Ikastetxe Nagusirako* langaiak prestatu gogoz, eta Nemesio eta beste zenbait barnekorentzat berriz, gúztien gainetikoa honakoxea zen:

Gure kezkarik aundiena ta larriena auxe da beaz: Nola geldi genezaken gure izkuntzaren atzeraka au? Gure erriari Euskara lanetarako zaletasuna, ta euskarazko lanak irakurtzeko gogoia sarrarazi bear larria degu⁷.

Honetarako berriz:

Ikasientzako gaiak ere erabil ditzagun tarteka, baña erriari errez ta gozo zaizkionak askoz geiago sortu bear genituzke. Ta zuek ere, gure artean ba-zeundete, gure iritzikoak ziñaketela uste degu (ibid).

Gai hauek zehazterakoan:

Txikientzat Aur-gaiak, ipui ta abar:ta azientzat, maitasun-gaiak, nobelak. Auek dira erri guzientzat, irakurtzeko egaria gelen sortzen dutenak; ta gure erria ere ez da ontan beste erriak ez bezalakoa (ib).

Atal honetan aldebat utziko ditugu 50garren hamarkadaren hasieran ezagutzera emaniko iritzion sorburuen ikertze lana,⁸ erbesteko *Euzko-Gogoia* eta Euskadi barneko *Egari* begia edukitzeko, bataren ibilbidea aditzeko besteari behatzea ezinbesteko ez bada ere, zenbait puntutan argigarri gertatzen delakoan.

Lehentasunez landu behar zen literatur motaz zituzten ezberdintasunak gorabehera, erbestean zeuden euzko-gogoaren sustatzaile eta idazle nagusienak -Andima, Zaitegi, Orixe- eta hemen Euskal Herrian zeudenak -Andoni Labayen, Ion Garmendia *Zeleta* eta Nemesio Etxaniz batez ere- esan liteke talde ideologiko kidetsukoa osatzen zutela.

Kontutan izanik 70 bat lankide zituela Euzko-Gogoak, eta honen

(7) ETXANIZ Nemesio: "Euskaltzaleon batasuna".

(8) Gauzak ondo joatera, aldizkari honen hurrengo alean argitara emango dut delako ikerketa.

idazkuntzan bizpahiru zirela, zein neurritaraino erabili izan zen zensura -Jon Mirandek, esaterako, Euzko-Gogoia Miarritzeratu zenetik asko hertsitu zela zeritzon-; hauen eta Eganekoen artean zeuden ideologia ezberdintasunak; edota *Eganeko* K. Mitxelena eta beste bien artekoak ez ditugu zuzenki aztergai izango baizik ere, hondarrik hondarreanean, iritzi eta ustebide kontrajarrion isla diren eztabaidak eta jarrera hartzeak.

Gutziz gehienez gogaide izateak ez zekarkeen noski, ezinbestean gainerako aldizkarietan argitaratzeko debekurik, haatik, baze- goen, edo hobeki esan, sortu zen lehiarik erbesteko Euzko-Gogoia eta Hego Euskadiko *Eganen* artean, eta Nemesio Etxanizen kasuan behinik-behin, lehenetasuna *Euzko-Gogoari* ematen zion dudarik gabe.

Batetik seguxki *Euzko-Gogoaren* sortzaileen oinarri ideologikoekin funtsean bat zetorrelako, eta bestetik adiskidantza minak lotzen zuelako delako aldizkari honen sustatzaile nagusiengana.

Baiezta liteke bi aro izan zituela Euzko-Gogoak:⁹ Guatemala-koa (1950-1955) bost urteko argitalpenaz bata, 1952korik ez baitzen argitara, eta Miarritzekoa (1956-l 960) bestea lau urteko argitalpenaz.

Guatemalako aroak, heroikoa deitua izan denak, mugari garrantzitsua ezarri zuen euskal kulturagintzan. Bere zabalkundea egiteko eta jarraikitasuna erdiesteko jasan behar izan zituen langintza prometei-koak gorabehera, lehenbiziko euskara hutsezko kultur aldizkaria izate a iritsi zuen, bere inguruan garaiko euskal luma onenak biltzea lortu zuela.

Aldizkariaren sorrerako abiaburuak zein ziren eman ditugu aditzera, orobat adierazi dugu bigarren puntuarekin ez zetorrela bat Nemesio Etxaniz, Euskadin zeuden beste zenbait euzkogogotarren gisara. Dirlako ikusmolde ezberdin horien kariatz: Andima, Orixe/lbar eta Nemesioren artean ikamikarik gertatu zen.¹⁰ *Euzko-Gogoan* idazten zutenarik landa ere, tirabira eta eztabaida hauen zantzurik nabari liteke.

Oker ez banago, Koldo Mitxelenak *Egan* aldizkariaren *Asmo berri* aditzera ematean, honakoa dioenez, *Kalera begira ari nahi dugu, baserrira begira baino gehiago. Eta, kalean, gure gisako ikasi edo erdi ikasientzat. Zenbaitek uste izango du, beharbada, hori baino eginki-*

(9) Ondoko lerroek badute gorago aipatu Joseba Intxaustiren lanakiko zorrik.

(10) Ikus: Puntu honetaz ere 8. oin-oharrean nioena diot, gauzak ondo, hurrengo alean argituko dut.

*zun beharragorik badagoela.. . Oinarriak lehenago dira teilatua baino, egia, baina teilaturik gabe etxe barrena eta zimenduak berak ere usteldu egiten dira azkenean,*¹¹ aiputan dugun eztabaidaren testuinguru horretanxe aditu beharrekoa da. Iduri luke Zaitegiri eta, arrazoa ezagutzera zetorrela.

Adierazgarri da ildo honetarik, Jokin Zaitegik Euzko-Gogoako ataririkotik *Eganen* asmo berriari egiten dion ongietorria, aldatu berri ditugunak berak bilduz:

Ederki dio gure anai berriak: "Oinarrriak leenago dirala tellatua baino, baiña tellaturik gabe etxe-barrena ta zimenduak berak ere usteldu egiten dira azkenean".¹²

Gorago ezarri abiaburuen lehen puntuari dagokionean, hots, euskal nazioaren zutabe nagusizat euskara aldarrikatzeari dagokionean, -ohar oinarri honek gerraurreko abertzaletasunaren balio-sisteman toki-aldaketa zekarrela, arraza eta odolaren aldean hizkuntzari lehentasuna ezagutzeaz bat bereizgarri nagusien euskarari iriztean-halako eztabaida nahasi samar baten berri eman behar dugu, hain zuzen, Euzko-Gogoan bai baina *Eganen* idazten ez zuen *Urrestarazu* jauna, eta *Eganen* bai baina Euzko-Gogoan inoiz idatzi ez zuen *Koldo Mitxelena* protagonista nagusi izan zituenarena.¹³

Lehenbizikoak, bere espantua eta harridura adierazten zituen gerraondoko lehen *Euskera* aldizkariak bi idazlan baino argitara ez zuelako euskaraz, eta Koldo Mitxelenak aldiz, *Euskal-kultura nai nuke, kultura orrek euskera mintzabide duela* esaten bazion ere, besteak beste, ikertzaileak bere aurkikundeak hedarazterakoan zentzu praktiko-zokatu beharra ihardesten zion, itxura batean behinik-behin, beste plano batera iraganez.

Sei orrialderen buruan beste gai batzuk ere ukitzen zituen K.Mitxelenak, kasu, ondoko bikoteetan bil daitezkeenak: mintzabidea/ edukia kalitateaz oso lotua, eta baita euskaltzaletasuna/ profesionaltasunarena ere, bizibideaz lotua. Azken buruan, iduri luke Urrestarazuren artikuluak bide eman ziola zeharka bederen, bere ezadosta-

(11) MITXELENA Koldo: "Asmo berri" in *Euskal Idazlan guztiak*. VIII. E. Editoreen Elkarte. 28.a. 91-92 orr.

(12) ZAITEGI Jokin: Atariko: "Anai berri" in *fuzko-Gogoa* 1955 VI, 11 H 12 orr.

(13) [URRESTARAZU] jaunaren lana: *Euzko-Gogoa* 1956 IIbeltza, 115 or.; MITXELENA Koldo "Euzko-Gogoa eta Euskera" in *Egan* 1956, 5/6 zb., 157-163 orr., eta *Euzko-Gogoa* 1957 Orrilla, 1 or.

sunagertzeko, Euzko-Gogoak irudikatzen eta gidaritzen zuen aber-tzaletasun idealista eta ideologikoki gerraurrean zehazturiko zutabeei jarraikiak agertzen zuen jokabideagana, eta Euskadin bertan posible-tasunaren bidetik bestelako jokamolde bati hats emateko.

Ildo honetarik, oker ez banago, Koldo Mitxelenak Arnaut Oihenart legegizon mauletarrak eman hitzaldian,¹⁴ honi bere denborako gizona izatea egozten dion ber neurrian, izendatu gabe eta kontrajarpenez mako artean adierazten duena, *Bere denborako gizona zenez gero -herbestean bezala, lehenarekin edo geroarekin ametsetan bizi dire-netakoa ez, alegia-* (Ibid 235 or.) baliteke mako artekoa *Euzko-Gogoaren ibilbideari zuzendua izatea.*

Nolanahi ere, erdi-estalian jaulkiriko kitzika honek ez zuen inor asaldarazi, segur inork ez zuelako beretzat hartu, halaz guztiz, uste izan liteke, *Euzko-Gogoa* Miarritzeratuz gero euskal kazeta bien artean eman zen hein bateko kontraktasuna Egan eta guztiz ere K. Mitxel-naren aldetik irizpide edo ikusmolde horretan funtsatua izan zela.

Ez da ahaztu behar Arrue karlista-frankistak eta A.Irigaraik, nazio-nalista izanik ere politikoki ez hainbeste nabarmenduak, baino itzal eta eraginkortasun askoz handiagoa zuela Koldo Mitxelenak: abertzale, gerratean gudari eta bi aldiz ere preso egona, sona handiko eta guz-tiek aitorturiko hizkuntzalari bikain zen aldetik.

Gagozkion ikamika honetan Jokin Zaitegik ere hartu zuen esku Euzko-Gogoatik, Euskaltzaindiari egozten zion eginbidearen eta berau burutzen ziharduen lanaren artean adostasunik somatzen ez zuela salatzeke, *Lan bikain-bikaina burutu dezake Euskaltzaindia'k; egin bear luke. Egingo al du.. . Euskaldunak, euskera ta gure Erria ditugu gogoan.*¹⁵

Gorabehera honekin oso lotua, hau da, *Jokin Zaitegik* Eus-kaltzaindia betetzen ziharduen lanaz agertu iritzi ezezkorraz, eta bes-talde, erabat Euzko-Gogoaren bigarren aroan sartuak, gogora ekarri beharra dago nolako ahaleginak egin zituen Zaitegik Hego-Euskadin *Euskal Idazle Batza* era zedin. Estrainekez, gerraurrean sortu zen Idazle Batza berpizteko xede hori Pariseko *Lehen Euskal Mundu Batzarrean* agertu zuen, ondoren Arantzazun entseiatu zela elkarte hori Euskaltzaindiatik landa eratzen.

(14) MITXELENA Koldo: *Mitxelenaren idazlan hautatuak*. Etor 1972. 233-256 orr.

(15) ZAITEGI Jokin: Atarikoak: "Euskera" ta "Euzko-Gogoa" in *Euzko-Gogoa* 1956 Orrilla-Garagarrilla.

Nemesio Etxanizi gagozkiola, honen hurrengo atalean berariazago adierazten dugun bezala, 1952az geroz lehiatu zen euzkogo-goatarren oinarrietariko bat burutan ateratzen, hots, Euskadi barneko eta munduan zehar barreiatu euskal idazleak elkarte batean biltzen, gerraondoa *Salvatore Mitxelenaren* poemari esker, askotariko konnotazio erlijioso eta are politikoz ere horniturik zegoen Arantzazuren magalean; alabaina, jakina denez, ez Nemesio Etxanizek 1952-1955 urteetan ez Jokin Zaitegik 1956an, lortu zuten gogo zutena.

Asmo hau aurrera eramatean Zaitegik aurkitu zituen eragozpenen adierazle, hona nola mintzo zaion Nemesio Etxaniz Andima Ibiñagabeitiari:

Zaitegi bere asmoak aurrera eraman naian burruka bizian ibillia dezu. Arantzazu-aldean ezpai biziak sortu ziran lengoan Euskal-Idazle-Batza ,Euskaltzaindia'ren babesean ala aregandik etenda izan bear ote-zuen. Zaitegi'k berea aurrera atera zuen: Euskaltzaindia ez tala iñun egikorra, ta idazleak ari lotuta bizitzeko bearrik etzutela (Nemesio 56-XII-23).

Euzko-Gogoaz aritzean, besteren artean, erbesteko euskal langile nahiz barnekoen artean sortzen diren irizpide-ezberdintasunak ditugula aztergai, merezi du urte gutxiren buruati Nemesio Etxanizek ezagutzera ematen duen euskal kulturaren suspertze, edo bere txarrean ere, *impasse* gaitzenetik lehen pausuak urratzera ekite horri begia edukitzea, zeren 1954ean Nemesio Etxanizek, gisa honetan erantzuten baizion Andima Ibinagabeitiak, Euskalerrri barruan, *jeremiasenak* jotzeari utzirik euskara hutsezko aldizkari bat sortu behar zutela eta, jotako erronkari:

Zu berriz, oso aztuta zaitugu emengo eragozpenak nolakoak ditugun. Bildurpean gabiltzala, ta eztakit zer dariozun. Gu bildurpean egotea, ez da arritzeko... Baña emen bildurriak, karlista euskaltzaleak dituzu. Lengoan Euskaltzaindiko Batzarrean izan niñuzun Al-
dundian. Oleaga ta Etxaide zarra an buru. Galde egin zien ia zertan zan Euskaltzaindiko aldizkingi EUSKERA'ren baimena; ta Oleaga'k erantzun: etzutela oraindik ezertxo egin.

Obe zala, alegia, arazo au pixkat aztutzen lagatzea. -Baña ez amesik ere egin guk emen euskerazko aldizkingirik atera dezakegunik. Ezer egitekotan, EGAN'en, ARANTZAZU'n edo beste aldizkingi sortuen orrietan argitaldu bearrean gaude. Guri iñola ere ez ligukete baimenik emango. Zuk eztakizu nola dabiltzan Prantziskotarrak Zarautz'en uzkeri batzuek euskeraz azaltzeko... Ezer

egitekotan Laburdi'n egiñ bearko dute. Emen eralguntzarik egitea, pikupean bidez da... Bestela, guk eztegu bildurrik: baña eziñak erakusten du nundik dugun zerbait egiteko bide bakarra (Nemesio: 1954-VII-27).

Karlista euskaltzaleen ausardiarik edo borondate erabakirik ezaz gainera, Frankopean eskuak hertsiki lotuak zituztenaren lekukotasuna emanik; handik bi urtetsura, gorago aiputan hartu dugun Zaitegiren asmoaren berri ematen dioneko gutun berean, Pariseko Euskal Mundu Batzarraren ondotik eta Arantzazun ehun bat euskaltzalek gerraondoan buruturiko lehen biltzarraren geroztik, egoera itxaropentsuagoa eta ezer egiteko egokiagoa denaren berri ematen baitio jakitera:

Segura'n apaiz batek Egintza Katolikoa bide dala, irrationtzi bat jarri du, ta jator ari dira egunero euskeraz... Donostia'n berriz, URI-AURREZKI-KUTXAK iru aldiz astean euskeraz eta erderazko irratsaiak eratuko dizkigu. Zerbait da gure miñen artean... "Il onen 30'an eta Ilbeltzaren 6'an egundoko jaiak dituzte Bilbo'ko COLISEO ALBIA'n Azkue zanaren goratarrez... Naparroko Aldundiak euskeralde urtero laguntza aundia emateko asmoa izan bear du. Poliki-poliki gure agintariak esnatzen ari bide-dira... Ikusten dezun bezela irakin diraki gure abaraskak. Bai-ote degu zerbait ikusteko? Jainkoak nai izan dezala! (Nemesio 56-12-23).

Hari beretik mintzo, oroit 1956an atera zirela plazara orainago agertu dugun eztabaidarako bide eman zuen gerraosteko lehen *Eus-ker*a eta Arantzazuko frantziskotarren *Jakin*, lehenbiziko bizpahiru urtetan hain ongiatorri txeratsua jaso zuena *Euzko-Gogoatik*.

Lehenbiziko aroan, Guatemala-koan, artean ere Euskadi barnean, 1954 arte, aldizkari elebidun bat baino ez zegoenean: *Egan*; *Euzko-Gogoa* salaketarik bortitzenetara jaiotuneko lehen abiaburuak behartu bazuen, euskara baztertzen zutenak gogorki inarrosiz, guztiz ere ideologikoki hurbilenik zituenak, gogora bitez *Ama Elizaren* jokabideaganako gaitzespenak, edota *Alderdiaren* beraren jokabide euskal baztertzailaren aurkako salaketa zorrotza; bigarrengoan, Euskadiko bertako aldizkari eta erakundeetarik izango du gatazka eta kontraktasuna.

Berriro Jokin Zaitegiren *Idazle Batza* berpizteko asmora itzuliz, hau bertan behera uztera behartu zuten zergatikoei kasu eman diezaiegun. Nemesio Etxanizek ezagutzera eman digunez, honako hautabideak bereizi zituen bitan garaiko euskaltzaleak: Elkartea

Euskaltzaindiaren baitan eratu nahi zutenak batean eta honetarik landa sortu nahi zutenak bestean.

Zaitegik bezala Nemesiok eta halaber, orohar, euzkogogoatarrek gerraondo guztikoa zuten Euskaltzaindiaganako mesfidantza. Jokin Zaitegik Euzko-Gogoatik gerraondoko *Euskaltzaindiaren* eraketa gogor salatu ondoan Euzko-Gogoaren lankideen artetik hainbat izen proposatzen zituen izendaturik zeuden euskaltzainen ordezkotzarako. Gure autoreak ere 1952an Euskaltzaindiatik landa eratzea opa zuen Idazle Elkarte.

Egan ingurukoek aldiz, garai honetan, 1955-56 inguru horretan *Akademiak izan bear du, noski, euskal-ekintzaren ardatz eta buru* uste zuten, Alfontso Irigoien-ek Koldo Mitxelenak Bilbon 1956an eman hitzaldia laburbiltzean zioenez.

50. urteen bigarren aldiaren honenbestez, euskalgintzak susperraldia du: aldizkari berriak sortu dira, irratian euskarari lekutxo egiten hasiak dira, gerraosteko lehen Biltzarrak ere bai, Parisekoa bata politikoa batez ere, eta Arantzazukoa bestea kulturazkoa. Susperraldi horrekin batera tirabirak eta kontrakotasunak nabari ditugu: *Euzko-Gogo*/*Egan*; Idazle Elkarte/Euskaltzaindia.

Nemesio Etxaniz ez zen erbesteratu baina erbesteko lankideei igorri gutunek ezagutzera ematen dutenez (bereziki Andima-ri eta Zaitegi-ri egindakoe), Euzko-Gogoaren sustatzaileekin lotura hertsia zuen ondoko lerrootan adieraziko dugun bezala. *Egan* kazetari ez zion erabateko muzinik egin, besteak beste edo/eta batez ere Mitxelenak sustarazten zuelako baina lehiatu gar handiz *Euzko-Gogo*a azkartzera lehiatu zen guztiz ere Miarritzeratuz geroztik.

1956an Parisko Batzarraz geroztik, Jokin Zaitegik, gogo zuen Idazle Batza handirik biltzerik ez izanagatik, Baionan etxea erosi eta halako *Euskal-Idazle Alkartasun* bat sorraraztea iritsi zuen. Delako *Alkartasun* honen aldizkari ofiziala *Euzko-Gogo*a zen, eta hau Donostialdean banatzeaz arduratzen zena Don Nemesio.

Ardura honek hartaraturik, eta bestalde muga igarotzeko baimena lortua zuelarik kondairatzen ari garen urteotan maiz egiten zuen Baionarako joan-etorria, handik bere sotana estalgarri zuela aldizkari-aleak ekartzen zituela donostialdean barreiatzeko. *Euzko-Gogo*an lankide zirenek larunbata izaten ornen zuten¹⁶ elkartzeko egun izendatua Donostiako tabernaren batean aldizkariakiko gorabeheraz mintzatzeko.

(16) Gotzon Egan (elkarrizketa:1990-11-16) Bilerakide izana

Gutunek ezagutarazten dutenez, Nemesio Etxaniz behin eta berri-
ro joaten zitzaion Ugarte jaunari -ez dakit segur zein kargu zuen
baina baimena eskuratzeko honengana jotzen zuten- zegokion
lekuan paper-jirak egin zitzala galdegiteko Euzko-Gogoa Euskadi bar-
nean argitaratzeko baimena iritsi ahal izateko, baina jakina denez
ardurakizun hauek ez zuten xede zutena erdietsi.

Direlako gutun hauek bestalde, ematen digute argitasunik, Neme-
sio Etxanizek, garaiotako euskaltzaleen arteko eztabaida eta ahakarrei
buruz zuen ikuspegiaz. Aipatu gutun hauetarik batean *Euzko-Gogoa*-
ren azken aleak *Arrue* jaunari -oroit, *Eganen* lankideetarik bat-
sion amorruren berri ematen zion Zaitegiri,

Ostiralean, Euskaltzaindi'ko batzarrean nintzan. Arrue oso asarre
agertu zan zure azkenengo banakoaz. Ori abertzale-uts azaldu
dala, ta zertarako nasten dezun politika. Gañera esan zizula, ko-
rreoz ez bialtzeko berari, ta zergatik jarraitzen dezun korreoz
baltzen eta emengo jendea konprometizen. Zure alde zerbait ate-
ra nintzan, zezenak mantxotu naink (...). Baña etzegen samura:
euskera baño politika geiago maite dezula, paltsua zerala (esateko
auzuri), ta abar ta abar (Nemesio 57-III-30).

Zezenak *mantxotzen*ibili beharreko hori maiz aipatzen du aldi
honetan. Egun berean Andimari idatzi gutunean diotso, *EGAN eta*
EUZKO-GOGOIA biurri-samar darabilzkigu. Ari-talka bizitxoa sortu di-
gute, azkenengo zenbakietan. Beti zezenak mantsotzen ibili bear
izaten degu tartean (Nemesio 57-III-30).

Handik bi hilabetetsura honen aurrekoen antzeko adierazpenak
egiten ditu, *Ni beti pakeak egiten nabilkizu. Euskaltzaindikoak asarre*
baitira EUZKO-GOGOIA 'tik izan dituzten akulukadagatik. Eta oso erre-
tuta zebiltzan alkarrekin. Zerbait isilduak ditugu liskarrok (Nemesio
57-VI-2).

Gutun berean ez higuinik ez heraberik agertzen du *Egan Euzko-*
Gogoa-ren gainetik zegoela irizteko nahiz eta bera *Euzko-Gogoa*
azkartzeari emana egon,

Zaitegi'k EUZKO-GOGOIA EGAN'en gain ~~degola~~ uste du. Nik
besteraka uste det. EGAN aldizkingi bezela, bai gaiz eta bai formaz
obeto datorrelakoan nazu. Ala ere ez diot orrelakorik esangure
mutillari. Bestelaere naikoa erremen izateko bidea ba-du beste
istiluekin (Ibid).

Aldizkari bezala bai hobesten zuen *Egan*, haatik, ideologia aldetik *Euzko-Gogoa*-ri zegokion, eta honek egiten zuen lanari premiazko zeritzon hainbeste epelkeriren aurrean tinko eta sendo jokatzeko euskara eta aberriaren alde,

Bildurtiak pakerik ez dute. Denok konprometitu bear ornen-gaitu apaiz orrek. Azkenengo EUZKO GOGOIA ziari abertzale ei-dator, eta ezbearren bat sortuko ornen-digu. Eztakizu zenbat txistu irentsi bear izaten degun orrelako koldarkeriak entzunda. Ia, ba, Andima. Saia zuek ortik euskaldun guzian alegiñak batzen. Eta guk geron aldetik egiñalak egingo ditugu (Nemesio 57-4-16).

Beste konstante bat, euskaldun guztiok batzeko ahalegina, oraindik ere 50eko hamarraldi honetan oso present dagoena euzkogogotarren artean behinik-behin. Beste behin ere, aurrekoen antzeko adierazpenak,

Euzko-Gogoa ari da bere lanean. Aren zirikadak mesede aundia egiten dute emen. Bestela, zemaitek lo artuko lukete. Asarratzen dira mutillak, baña lanerako aizea berritzen da onela (Nemesio 57-VIII-18).

Ondokoa, oso jakingarri eta eredugarri ez bada ere, gizakiok oso geureak ditugun ziztrinkerien erakusgarri eta euskaltzaleen arteko liskar eta sesioen erakusburu horra zer dioen Nemesio Etxanizek, Orixeren Leitzako Euskaltzaindian sartzea zela eta, berak jarritako bertsoez ari:

Beste zertxobait ere, esan bearra dizut, ZELETA'k egin dizun Leitzako nere bertsoez. Arrue'ri ere eskeniak nizkien, bada, lenagotik; eta orain berriro EUSKARA'n argitaltzeko eskatu dizkidate. Nere iritiz, EUZKO-GOGOIA'n bertso oiek argitalduta ere, ez legoke oker EUSKERA aldezkarian; bana badakizu gure arteko xextrak nolakoak diran; eta nolabait agertu didate EUSKERA'n argitaltzea nai luketela bakarrik. Zer egingo diegu? Berriro ere gure bekoki zabala agertu, ta ez argitaldu EUZKO-GOGOIA'n bertso oiek? Zeuk ikusiko dezu (Nemesio 58-I-15).

Geroxeago hari beretik, A.Irigaraiarekikoa, EUSKALERRIKO IPUIAK ere emen det, eta Irigarai'k mintxo zerbait agertua ornen-du, EUZKO-GOGOIA'n liburu onen irispiderik agertu ez dala-ta. Bijoakio nere au, geiegi merezi ezpadu ere. Gure gozabideak, besteren egoskorra samurtuko al-du! (Nemesio 58-VII).

Orainokoa laburbiltzera jo baino lehen, gorago aritu garen idazle Elkarteaz edo hobeki esan: euskalgintza Euskaltzaindiaren gerizpean burutu, ala honetarik landa aritu hautabideari dihoakiona ekarriko dugu orriotara. *Arantzazu* aldizkarian eta Zornotzako Larrea-n Aita Onaindiak deiturik euskal idazle batzu izandako bileraz berri ematean, besteak beste, honakoa zioen sinadurarik gabeko artikuluegileak,

Baña okertxo batzuk ere izan zituala uste degu euskal billera onek. Aurrena: zergatik utzi alde batera Euskaltzaindia, bakoitza edo talde bakoitza bere bidetik asteko? Larrea'n etzan euskaltzaindikorik.¹⁷

Nemesio Etxanizek, *Umorerik galtzeke* zeritzan artikulua haren, besteak beste, honela erantzuten zion,

Euskerari ezio kalterik egiten EUSKALTZAINDI-barruan lan egi-teak. Euskerari ez dio okerrik ekartzen Euskaltzaindi'tik kanpo aritzeak ere. Euskaltzaindiak bein baiño geiagotan, bere itzala eskeñi die beregandik alde lan egin nai izan duten idazleei; ta ori oso ondo egiña du. Orregatik, Euskaltzaindi'z kanpo sortzen diren langilleei Euskaltzaindiak bere eskua ta laguntza ematea, beti deritzai-gu oso mesede aundia euskerarentzat.

Euskaltzaindi'z kanpo lan egin nai dutenak, ez dute ezeren bereiz-kuntza kaltegarririk ekartzen. Batera ari ez dana, ez da kontra ere ari. Beste bidez ari da, bakarrik. Euskerari bide berria zabaltzen ba-dio, ainbat obe (argitaragabea).

Honenbestez, laburbilduz: Nemesio Etxanizek *Euzko-Gogoatarrek* zituzten printzipio batetaz zituen irizpide ezberdinak bere adiskide deserriratu eta *Euzko-Gogoaren* gidarien alderako, hots, herriarentzako literatura lantzeari beharrenik zeritzon, bere adiskideen etorkizuneko Euskal Unibertsitatetarako gaiak lantzeari. bigarren mailako irizten ziola.

Gainerakoetan oso bat zetorren, eta *Euzko-Gogoaren* bigarren aroan honen eginbidea beharrezko zekusan Euskadi barneko *epeltasuna* aienatzeagatik. Ezagutarazi dugu bestalde nola erbesteko euzkogogoatarrekin elkar-lanean aritu zen *Euzko-Gogoara* bere lanak igorritz eta Donostian honen banaketaz arduratuz honi indarra ematea-

(17) "Euskal-billera bati buruz" in *Arantzazu* 1958 nº 368

rren, nahiz bigarren aroan bere aitoren arabera hobea irizten zion edukiz nahiz azalez Donostiako *Egan* kazetari.

Euskaltzaindiari zegokionean, bere kideko Zaitegi eta bezala, honaz landa eraturiko *Idazle Elkarte* baten beharra nabari zuen, mesfidakor agertzen baitzen honen lanarekiko.

Gainerakoan, euskaltzaleen artean sesioak-ezinikusiak ezitzen eta leuntzen egindako ahalegina azpimarratuko nuke, iritzi-berezitasunen gainerako euskaltzaleen arteko elkartasunaren faboretan.

3. Euskal Idazle Batza sortzeko deia

Aurreko atalean esan bezala, euskal idazleen bakarkako lanari etekin gehiago ateratzearren idazle elkarte bat sortzeko beharra ikusten zuen eta gainerako lankideei zuen asmoa azaldu zion.

Asmo honek gerraurrean sortua zen *Euskal Idazle Batza* berriro eraikitzea zuen helburu, nor bere gisara, norabiderik gabe ibil ez zitezen. Gisa honetan idazten zion Jokin Zaitegiri *Guatemalara*.¹⁸

Euskaltzaindi berria irasteko asmotan? Nere iritzi, ez genduke ortik ezer asko iritxiko: gure burrukak geitzea an nunbait. Emengo Euskaltzaindiak baño indar geiago izango degu, euskeraz ari geranok. Euskera izan ere, euskeraz idazten degunok indartuko degu; ez erderaz ari diran antzu oiek. Utzi dezaiegun beaz, beren lan epelean. Ta zerbait irixten ba-digute euskera-alde, betor ordu onean ongarri ori. Izena da gutxiena. Goazen mamira. Emengo Euskaltzaindiari burrukarik sortzeke, iras dezagun Euskaltzaindi-mamia luken, baño beste izenez bataiatutako Batzen bat. Adibidez "IDAZLE-BATZA" deritzaken alkarte bat. Alkarte onek, Euskaltzaindiak ditzaken lan onurakor guztiak, landu litzake: ta gure euskera, burruka berri gabe, aida genezake txoko ortatik. ¿Ba al gera? Aolku guztiak batzea, zuen lana da. Pakean dezagun gure jarduna beintzat (Nemesio 51-9-26).

Gutun honek, 1951 ko lehen alean Euzko-Gogoa-k atariko gisa argitataratu zuen *Euskaltzaindia* izenburuko artikuluari ematen zion ihar-despena. Delako artikulua honek, gertatu zena agertuz ekiten zion:

GERTATU DANA. Iru edo lau adiskide vascuencista'k elkar arturik, egiazko Euskalerrari (gure idazleeri ta yakintsueri yaramonik egin

(18) Ikus lehen Euskal Idazle Batza-ren eratzeari buruz: *Argia* aldizkaria (1933-8-13).

gabe) Jauntxoaren menpean Euskalzaindia eraberritu nai izan dute.¹⁹

Ondotik, galdeak egiten zizkien *bere ogei ta geiago idazleeri, baita idazle izan nai duteneri, naiz etsaieri, gure erri osoak edo geienak zer gogo dun yakiteko* (ibid). Itaunak honakoak ziren: Euskaltzain izateko zein hautatuko zituzketen, berriki aukeratuetarik zein baztertuko zituzketen, eta batzarrak egiterik ez zegoenez, behingoz, ea Euzko-Gogoa Euskaltzaindiaren Aldizkaritzat onesten zutenentz. Atarikoak bere hautuak ere agertzen zituen, baina dihoakigunerako aski deritzat.

Alabaina, ez da axola gabea, gaingiroki bada ere, Euskaltzaindiak gerra amaitzetik bi urtera, 1941ean hain zuzen, berriro bilzen hasi zenetik, zernolako gorabeherak izan zituen ikertzea Guatemalan *Euzko Gogoa* agitarra zeino.

Alde-aldera hamar urteko bitarte honetan euskaltzain berriak izendatuak izan ziren, eta gisa denez, kontuan izanik, zein garaitan eta nork sustaturik gertatu zen Euskaltzaindiari jarraipena emateko erabakia bost urtez eragotzia izan ondotik, susmo txar eta gogan-behar ugari sortu zuten aro honetako zenbait izendapenek.

1941 etik 1948ra bitarteko batzar-agiriak oinarri harturik, zertzelada batzu jasoko ditugu al bait laburren, guztiz ere, ardura ezberdinetarako izendapenak jasoko ditugularik.

Bilbao'n, Euskaltzaindiaren etxean, 1941 'ko Jorrailaren 28'an. Jaun oneik bildu dira: Resurrección Maria Azkue, Julio Urkijo, Juan K. Guerra, Pablo Zamarripa, Juan Irigoyen eta Nazario Oleaga. Azkue jaunak, batzar onen zioa ta elburua adierazoten ditu. Diño, igaroko jazoerak, euskaltzain bien eriotzeak eta beste batzuren erbeste-tzeak izan dirala-ta, Euskaltzaindiaren batzarrak eta lanak eragotzita egon direala ia bost urte oneitan, noiz eta zelan barriz birrasi zitekeazan ikusten etzala. Baiña "Junta de Cultura de la Excelentísima Diputación de Vizcaya"-k adierazo dautsala egoki litekeala Euskaltzaindia barriztu ta bere lanetan ekitea, orretarako berak be diruz, urtean bost mila peseta emonaz, lagunduko leukeala-ta. Orregaitik eta orretarako deitu dautsie bizi direan ta bertan dagozan lenagoko euskaltzainai eta beste batzar onetara etorri direan jaunai, eurokaz ta izentau leikezan beste batzukaz Euskaltzaindia barriztu leitekela uste izanik.²⁰

(19) "Atarikoak" in *Euzko-Gogoa* 1951 IIbelta-Otsailla, 13 or.

(20) "Batzar-agiriak" in *Euskera* 1956, 317-329 orr.

Azkie Jaunak aurkezturik, lehen batzar honetan *Eladio Esparza* jauna euskaltzain izendatu zen aho batez. 1941eko Orrilaren 29an, Eladio Esparza-k *Angel Irigarai* aurkezten du bigarren nafar euskaltzaingorako. Berak ere eskaini diola ardura hori dio R.M. Azkuek, baina oraingoz, ez duela hori hartzeko nahirik agertu; urriaren 30eko batzarrean onetsi zuen Irigarai euskaltzaingoa. 1942ko martxoaren 26an, hildako Gerra Jaunaren lekua betetzeko Ignacio Etxaide Jauna hautatzen dute.

1942ko Urriaren 29an Federiko Krutwig euskaltzain urgazle izendatzen dute eta 1947ko azaroaren 29an euskaltzain oso. Izendapen hauen zilegitasunaz eta euskaltzaleen aldetiko onespenez bildu zuten gehiago ikertu gabe, gauza jakina da gai hauetaz interesatu direnen artean, berrogeita hamarreko hamarkadan sartu zela Euskaltzaindian halamoduzko euskaltzale karlista bat, amarru eta azpijorrikeri erabili zuena karlista-frankista ez ziren euskaltzaleen iharduna eragotzi nahiz; Nemesio Etxanizek berak ere izan zuen behaztopa eta galerarik, berak esatera behinik-behin, *Asteasuko Beltza* izengoitz ezagutzen zenagandik.²¹

Lehenera etorri, eta *Zaitegiri* adierazten zizkion egitasmoei jarriak agertuz, aipatu euskaltzale guztiok elkarte bat sortzeko egitasmoa euskaltzaleen plaza mehar eta itora ateratzen zuen *Arantzazu* aldizkarian.

Baña Euskera gure bizitzako amesik gozoena degunok, gure aleginak oso bakan eta alkarrengandik etenak darabilzigu. (...) Gaitz au sendatzeko, gure lanak batzea, ta lokari baten ariltzea, bearbearrekoa zaigu. ¿Tanunobeto batasunori iristeko, Arantzazun baño? Euskalermi biotzean gure aurrekoen sinismenak jasotako jarleku goitia antxe degu. Andik Andre Mariak gure eri au begi onez zaitu ta bedeinkatzen du.

(...) ¿Zer geiago bear degu euskal-idazleok guztiok aruntza abiatzeko? Gure Amaren aurrean guztion aleginak batera ekartzea,

(21) Nemesio Etxanizek honako azpikeriak egotzen zizkion: Euskara ikasteko Metodoa argitaratzeko baimena hiru urtez gibel-araztea. 1961ean Información y Turismo-k deitu Ipuin-Lehiaketan lehen saria eskuratu zuela, honen izena Diario Vascon ez argitaratzearen errua. Gutun batean aipatzen duenez, Koldo Mitxelenari ere egina izan behar zion beste azpikeriaren bat, honek merezi bezala erantzuten asmatu zuela Nemesio Etxanizen "El perro del hortelano" izeneko idazkiak ezagutarazten duenez. Hau Alderdi aldizkarirako prestatu zuen baina, nik dakidala, ez zen argitaratu. Joan Mari Torrealday-k egin duen ikerketaren arabera, Antonio Arrue Gipuzkoan argitaratzen ziren euskal liburuen zentsoretako bat zen.

ta zeruko laguntza eskatzea: orra aurtengo uda-aldean egin dezakegun lan ederra.²²

Nemesio Etxanizek artikulu hau argitaratu baino lehenxeago, *Andimak Euzko-Gogoan* Salvatore Mitxelenaren *Ama-Semeak Arantzazu'ko Kondairan* liburuaren kritika egina zuen, eta bertan, besteak beste direla, eta horietako puntu batera itzuliko naiz aurrerago, Salvatore Mitxelenaren xede nagusienak aldatzen zituen, hara nola:

Ikuskizunik jatorrena ta pozgarriena izango litzake auxe, ara: gure diputadu, euskal-akademiku, idazlari, musikari, jakintsu, aundi-kitar eta osterako euskaltzale argienak, mota guzietakoak, danak bat artuta, antxe (Arantzazu'n) urteroko bazkaria egin bear luteke, (...) Ikuskizun jator eta pozgarriena izango litzake, ta xuspergarriena gaiñera, danon gogoko iru gauzok anpatzeko: euskaltasuna, leñargia ta jabetasuna gaurko egunak eskatzen duten ginoan eta tankeran (...) Batere politika-usairik gabe (?) [galdera ikurra Andimarena da] *jakiña*.²³

Andima Ibiñagabeitiak berak ere bere buruz honela dio:

Zergatik ez? Arantzazu Euzkadi oso-osoaren biotzean kokatua dago, eta Arantzazu'ko Andra Mari'k biotz orri taupadarik goxoenak daragizkio (ibid).

Orainago aiputan hartu dugun Nemesio Etxanizek luzaturiko deia-ri, honako erantzuna ematen zion Andima-k Pariseko *Euzko-Deyatik*:

Aita Mitxelena'k, bere liburu berri "Ama-Semeak Arantzazuko Kondairan" yaurti zuen oiuk, eta geroago nik "Euzko-Gogoan" zabaldu nuen deiak, ba'dirudi erantzun egokia izan dutela. Atseginez irakurri dut, beintzat, "Arantzazu" aldizkarian Etxaniz'tar Nemesi, idazle yatorrak *euskal-idazleei egiten digun irrintzia: "euskal-idazleak Arantzazura" artikulotxu apain-zoragarrian. (...) Idazleak! Goazen guziok Arantzazura euskal katedral suntsitu-eziña beiñ be tiko yaso dezagun. Guziok anai, guziok bat euskeraren onerako*.²⁴

Biziki adierazgarri ere da nolatan zorigaitzeko gerratearen kariaz,

(22) ETXANIZ Nemesio: "Euskal-idazleak Arantzazura" in *Arantzazu*. n.327. 1952.

(23) IBIÑAGABEITIA Andima in *Euzko-Gogoa* 1951-Ir-Ur 9-10 zb.

(24) IBIÑAGABEITIA Andima: "Euskal-Idazleak Arantzazura" in Paris-eko *Euzko-Deya* 1952-11

gorputzez ere bai baina guztiz ere izpirituz, hainbeste pairatu ondoan, katoliko zirelakoengandik hainbeste makur jasan beharrean izanagatik, are eliz-gizonengandik ere ez ttikienak, Estatua eta Eliza elkarri eskua emanik euskalduntasunaren den aztarnarik ttipiena ere suntsitu nahiz ahaleginean ikusiagatik, halaz guztiz edota hartatik beragatik ote, irmoki zerraizkion arbasoengandiko fedeari.

Halaz guztiz, kontutan izan behar da *Arantzazu* poemaren azken zatiak *Bizi nai* zeritzanak erlijio estalkipean itxaropen politikoari zabaltzen ziola leihoa, eta seguraski saihesten horrek eman ziola izan zuen arrakasta.

Ordu hartako euskal *intelligentsia* apaiz-hezieradunak beregan zituzkeen sentimenduetarik edanez, zorikide zegitzan Salvatore Mitxelenak, Euskal Herria eta Arantzazu. Nemesio Etxanizek, oroit, sentimenduzko zorikidetzaren honen haritik 1956rako antzerki-lan bat prestatu zuela, Arantzazuko Amaren Urte Santua bide, eta baita beste lan batekin hainbana, lehen saria erdietsi ere. *Andimak* berak ere, gorago aipatu irizpenean ondoko adierazpen hunkipenezkoak egiten dizkigu: *Arantzazu'k bere xotiltasunez praille gaztea txoratu zigon, eta txoramen orrek eraginda, euskal lanik bikanenak argitaratzen ari zaigu!*

*Zuk zer dezu, Arantzazu!
ames-kabi, otoi-leku..
Euskalerrria oso-osorik
kantari dijoakizu.
Izena bera, Arantzazu!
Kanta ederrena dezu.
Itz bakar ori mintza orduko
Kantari jartzen gaituzu.
(ARANTZAZU Euskal Poema'tik)*

*Azken bi urte auetan, Aberri Egunez, emen Paris'en, meza garaian
kantarazi ditut ahapaldi ok, baiñan gure biotza etzan kantari yarri,
naigabez baizik.*

*Ni neu organuan ari nintzan bi begiak malkoz blei, eta ni bezela
beste asko. Izen ukigarria Arantzazu! Izen orrek, aurtzarotik, biotza
ukitu zigon euskaldun guztioi.²⁵*

Lehengora etorritz, *Arantzazu* aldizkaritik egotzitako oihu horrek ez zuen euskaltzaleek opa zioten zoririk izan. Errepara Nemesio Etxani-

(25) IBIÑAGABEITIA Andima in Euzko-Gogoa 1951-Ir-Ur 9-10 zb.

zek Andima Ibiñagabeitiari 1952aren hondarrean egindako adierazpenoi:

Aizazu! ta nor izan da Times'era Arantzazu'tzaz kertenkeri oiek bialdu dituan txatxua? Alako ederki asiak ginan Euskal-idazleok batzekotan, eta orra orain, artikuloko zorioneko aregatik, berriro bildurtuta atearak itxi dizkigute. Zertarako egjak gezurrez nasi bialtzen dizkigute? Ta gañera, emen alegin aundi ta luzeen bitartez zerbait inisteko bidean geranean, orrelako inusokeri batek atzeratuta uzten gaitu. Kontuz ibiliditezela, or kanpotik orren baliente diran oiek (Nemesio 52-XII-9).

Nemesio Etxanizek aipatzen duen aldizkari horretan, besteak beste, honako adierazpenak egiten ziren:

During last week's meetings with the monks of Aranzazu, pious Basque priests earnestly discussed how they might keep their old culture and religion from slipping away from the country. A few days later, they left the monastery to go down to their scattered parishes, their faith renewed by the monastery's support. Said one, caressing a small green, white and red ribbon (for the Basque national colors) pinned on his rough cassock: "While there is one Franciscan at the shrine of Our Lady of Aranzazu, the Basque culture will not die."²⁶

Hurrengo urtean, berriro ere ekin zion, xede berbera zuela, euskal idazleei batu beharra aldarrikatzen Pariseko *Euzko-Deya*-tik:

Bear-bearreko egitekoa degu "Euskal-idazle Batza" sortzea, ta indartzea. Erderaz ari zaizkigun "akademikoak", utsa baiño geiago dira bai, baiña utsaren urengoak besterik ez, gure Euskera suspertzeko. Euskera euskeraz idazten degunok bizi-araziko degu, ez beste inork. Ta euskal-idazle Batz onen lenbiziko lana, auxe bear genuke: maiz gure arteko batzarrak zortu ta ugaldu. Batzaraldi auetan gure lana mugatu ta arautu gero. Erderaz "la racionalización del trabajo" esan oi-dutena, gure lanei egotzi bear genieke.²⁷

Aipatu dei horrek oihartzunik bildu zuen *Euzko-Deyan* berean, hurrengo alean argitara baitzen Nemesio Etxanizen antzeko burubi-

(26) "Embattled Basques" in Time September 22, 1952.

(27) ETXANIZ Nemesio: Paris-eko Euzko-Deya (19.53-4-1).

deak agertzen zituen artikulu bat: *Idazleak dirala-ta* (53-mayo) zeritzana. Hurrengo hilean iparraldeko *Herrikoek* ihardetsi zioten. Gisa honetan mintzo ziren:

Saia zaitzete euskal idazleak Amillaitz'en deiari erantzutera. (...) Beraz, euskal-idazleak bial izkiguzute zuen erantzunak beti ere onartuak izango dira. Orok bat, orok elkar euskera dagokion gaindegira eramateko.²⁸

Mexikoko *Euzko-Deyatik* ere erantzunik jaso zuen: *Amillaitz'en asmoa bikaña dala-ta nago. Oso errax aurrera atera ditekena ere bai. Gañera, amari oparoak emango lituke euskeraren aldez.*²⁹

Alabaina, ez zuen burutreko biderik ikusten, Andima-ri ziotsonetz: *Gure batzarra ezta kigu noiz egin al-izango dogun. Orkoak Baiona'n egina dutela entzun det* (Nemesio 53-1X-18)

Ameriketan, Iparraldea eta Hegoaldean barreiaturiko euskal idazleak batzeko asmo honi bultzaldia emanez, beste bi urtez iraun zuen. Hurrengo urtean, 1954ean, berriro ere Pariseko *Euzko-Deyatik Idaskaritz*a sortzeko premia agertzen zuen:

Euskaldun-talde aundiak zabaldu zazkigu Ameriketan, Argentina'n, Uruguay'en, Venezuela'n eta Mexiko'n batez ere, gure erritar asko ditugu. Euskalerrri bietan berriz (Añamendiz goi eta bekuok), gure egitekoak banaka ta alkarrekin lotura gabe daramazkigu. Alegin oiek guziak biltzeko; bata bestearen berri emateko; andik eta emendik datozkigun galderai erantzuteko; euskal-liburu berrien zabal-kundea egiteko, ta abar eta abar (...) IDAZKARITZA bear degula deritzat. Ludi guzirako idazkaritza, Euskal-Erri-barruan bear genuke. Laburdi'n edo Gipuzkoa'n. Gero orren menpeko idazkaritzak sor ditzakegu euskotar talde aundiak ditugun lurralde guzietan.³⁰

Xede hau azken aldiz 1955ean agertzen du, berak esatera, adiskide batek bide emanik, *Eusko Ikaskuntz Batzar*rak aurreko urtean egin deiaz galdegiten ziolarik:

Eusko-Ikaskuntza-Batzarrak neurri batzuk artu ditu ortarako. Asmo onak ugari ditugu Batzar orren deian: baña neurri oiek "vitamin" gutxitxo izango dute gure izkera sendotzeko.(...) Dezakegun apur

(28) In Paris-eko *Euzko-Deya* (1953-6; Baionako Herria astekaritik aldatua.

(29) "Idazleak dirala-ta Mexikotik oihi!" Mexiko-ko *Euzko-Deya* 1953 Agostoa.

(30) Paris-eko *Euzko-Deya* 1954-7.

ontan, zer egin bear genuke? Orra nere aburua. 1) Gure aleginak batu.(...)

2) Batasun au,

- a) Argitaldari nagusi bat sortuz lenbizi. Euskal liburu berri (...) ugari irar ditzagun.
- b) Baña euskaldun asko ta asko, irakurle alperrak ditugu (...) gure erriak bearren duan gauza, Euskera belarrietatik sartzea da. Ontarako berebizikoa degu Euskal-teatroa (...) Beste eda-bide indartsuenetakoa, irratia degu (...) argitaldari ta irratsaio lan ori, erosoen, Laburdi aldean sor diteke. Or eskuak lasaiako dituzue, gure amesak mamitzeko (...) Besterik ez degun artean, eldu dezaiozun daukagunari. Euskera artzen duten aldizkingietan idaz dezagun.³¹

Hemen amaitzen dira gai honetaz Nemesio Etxanizek argitara emanak. Gai honek bizirik jarraitu bazuen ere, gure autoreak aurre-rantzean ez zuen sustatzaile lanik burutu. Bidenabar, orduko euskal kulturaren egoera zorigaiztokoaren argazki robot bikaina ezagutarazten digu.

4. Nemesio ren olerkiak eta euskal erotikaren lehen urratsak

Hainbat herri-olerkiri eta beste hainbat bertSORI darion kutsu erotikoa salbuesten badugu, eta orobat *Lauaxetak* bere gerraurreko bi olerki liburuetan hedatzen duen erotismo finaren lurrina: Jon Mirandekin batean Nemesio Etxaniz da euskara alor honetan ibilaraz eta trebarazten aintzindarietako bat.

Honi gagozkiola, olerkigintza erotikoa azterketarik burutuko ez badugu ere, une honetan gai horrek sortu zuen polemikari egingo diogu artea; Nemesio Etxanizek ere eskurik hartu baitzuen *Andima Ibinagabeitiak* Paris-eko *Euzko-Deyan* euskara eta erotismoaz -eurek ez dute erotismoaz hitz egiten. Ardurenik: grinak, lizunkeria eta gisako hitzak darabiltzate- *eraiki* zuen auzian.

Aipatu auzia *Andima Ibiñagabeitiak* eraiki baino lehenxeago, Nemesio Etxanizek aterea zuen bere aldetik jendaurrera gagozkion auzi horrekin ikuskizun hertsia zuen bat, hots, aztura eta usantza aldaketa medio, euskal herrietan gazte eta adinean aurreraturikoen artean ematen ari zen etena. Euskal herrietan, -Azkoitira mugatzen bada ere, eskierki gertakaria zabalagoa da- tradizio eta modernitatearen

(31) ETXANIZ Nemesio: "Dei larria" in Paris-eko Euzko-Deya 1955-9-1.

artean gertatzen ari zen guduan Nemesio Etxanizek, jarrera hartu beharra somaturik *Kanta-kantari* atera zuen, eta hau dela bide, gisa honetan agertzen zuen, hau egiteko asmoa nola erne zitzaion, eta zernolako iritzi kontrajarriak harrotu zituen euskaldunen artean:

Ta emen degu gaurko burruka. Guk, lengo oitura zintzoetan gure erria euki nai; ta gaurko gazteak, neurri zabalagoak eskatzen. Guk izan ditugun loturak eten nai dizkigute; ta guri, Euskalerrian erbesteko oitura zabarrak indartzen ikusteak, min ematen. Zabar barkeri au, eztegu geuk ekarri. Kanpotik sartu zaigu. Zine, dantza, radio, kanta; danak, gure asmo ta gogoen kontra, gure erriaren gainera erori dira; ta gaztediaren biotza menderatu digute (...)

Ta orain dator nere galdera. Gazteen biotzak Eliz-alde lotzeko ¿Ez ote-degu bide berrietatik jo bearke? Gaurko gazteei ¿ez ote-dizkiegu neurri estuegiak artu nai? Guri min eman arren, beste lekuetan Elizak egin oi-duan bezela ¿ez al-genduke obe gaztedia bigunago artzea? (...) Ta emen dator korapillorik txarrena. Bide zabalagoak artu bear ba-ditugu gazteei eskua emateko ¿zenbateraño zabaldu ditzakegu bide oiek? ¿Noraño utzi bear diegu gazteei gaurko oitura lasaiagotan? Nere kanta-liburu berria azaldu dedanean, ezpai ori bizi-bizi esnatu da. ¿Zer da KANTA-KANTARI ori?-diote estu-zaleak. Liburu ortako kanta batzuek gordintxoak dira gure errirako. Euskeraz orrelakorik eztegu bear.

Beste batzuek berriz: Ba-zan ordua **-diote-** orrelako zerbait euskeraz sortzeko Ta bien artean eskuak burura emanda emen naukazue nori entzun asma-eziñik.³²

Gagozkion artikulua honi beste bat jarraiki zitzaion, artikuluari sineste ematera, adiskide baten esanek hartara zutela.

Ondoko adierazpenok sortu bide zuten eztabaida: *Beste lurralde askotan, Elizak ontzat ematen ditu oitura, dantza ta beste jolas batzuek.*³³ Eraiki zuen eztabaida honi ihardespena eman ziezaion, lehenbiziko, moralisten irizpidea ekartzen du eta ondotik Eliz-Amarena:

Dantza lotuak aitatu ezkerro, moralista guziak ao batez au esaten digute: dantza lotuak animarentzako arrixku dirala. Ontan guztiak bat diote: pekaturako bide dirala. Gero, oitura-zaleok bi aldetara jotzen dute. Batzuek diotenez, dantzak arrixku aundi ta urreko pekatu-bide dira. Beste batzuen iritiz berriz, dantzak ez dira ain

(32) ETXANIZ Nemesio: "Gaztediaren jaikia" in *Arantzazu* (XXXII n° 325 zb.)

(33) ETXANIZ Nemesio: "Ederra egin didazu" in *Arantzazu* 1952 n° 330.

arrixku aundiak(...) Oso kristau diran erriak (...) Oitura garbieten pekatutik urruti ta garbi iraungo dute. Ain kristau ez diranak, Elizaren esanik ez dute gordetzen, eta leize-ertzean galtzeko zorian dabiltz. ¿Onelako erri argaletan zer egin dezake Elizak? (...) Begira: erri oiek edozein lekutan beren jolasei emanak ikusten ditu Elizak; leku danetan ez da arrixku berdina(...) ¿Jolas ori bearrekoa al-dezue? -dio bere artean Elizak-Neuk jarriko dizkizuet ba kristauoi jolas-lekuak. Dantza-leku oietan, erriko apaizen begipean, arrixkua asko gutxitzen zaie. Orra gazte maiteok, zergatik Elizak leku batzuetan dantza-lekuak egokitzen dizkien gaztiei. Ez berak ontzat ematen ditualako, baizik besterik eziñean, erria gertu eztagolako jolas oiek ziara uzteko (ibid).

Atzera berriz *Andimak Euzko-Deyan* eraiki zuen auzira itzuliz, lehenbizi, eztabaidari berari jarraikiko gatzazkio agerrietan agertu bezala jarraiki ere, eta tarteka auzi honetan euskarari bide berriak urratzearen alde jo zutenek euren artean zein burubide zerabiltzaten emango dugu aditzera.

Auziari hasiera eman zion Andimaren Euzkera ta liburu lizunak zeritzan artikuluaen muina bilduko dugu ondotik:

Aberri-barrutian gizatalde bakoitza euzkeraz elikatu bear da. Aberri baten guztitariko jolasak, jokaerak eta izakerak ausnartuten dira: Onak, bigunak, ederrak, gozuak, alaiak eta baita be txarrak, gogor-rak, lizunak, mingotzak eta itunak (...). Auxe esan nai dot: Aberri barruan, TASUN eta KERI guztiak izaten dirala: Edertasunak eta Arinkeriak; Maitasunak eta Maitakeriak. (...) Orain arte, euskera alde zerbait egin nai izan dogunok TASUNATZAZ bakarrik jokatu gara, KERI alde ori aldebat utzita. Eztot esango okerreko bidetik ibili garala, ez orixe, baña giztalde (sic) askori opor egin dautsogula, ori bai. Beraz, KERI talde orreik be euzkeraz alikatu bear dirala deritxot. Nik neuk, erbestetik etorri oi diran eresieri be euzkal-izkia jarriko neuskioe. Erriak erderaz barik, euskeraz abestu dayazan. Ez ikaratu tango naiz pasodoble bat aitzen dalako (...). Orrei burruka egiteko, gazigarriz beteriko euzko-eresi ta izkiagaz eginiko lanaz azaldu(...) Eta idazti lizunak (pornografia) eurak be euskeraz egingo ba'lira? Ikaratu? Orra zer jaso yatan orain dirala bi illabete. Ortario prantsez aldizkingi edo revista bat ekarri eusten, jantzi-arinenez eta billosik ziran emakumien argazkiz betia.

— I, gazteleratuko al daustak lantxu au?

— Ez-erantzun neutson zorrotz. Etxuat lanik egin 'nai euzkeraren etsai bizia dan ele orren alde. Nai baldin ba'dok, euzkeraldu egingo dauat, lizunkerizale ez nazan arren.

Purruat egin eustan esanaz:

— Euzkeraz etxagok gatzik emoterik gauza orrei, eta gutxiago zuen euzkera ori ulertzerik.

Erantzuk orrek zirikatuta euzkeraldu egin neutson oso-osoan. Or darabille eskurik esku erreliki bat ba'litz lez. Eta danak ulertuten dabe. (...) Danak gogoz eta imparrez irakumi daroe. Zergaitik? Euren gogoko gaia ikusi daroelako.(...) Ziur naz, gai orreik euzkeraz erabiliko ba'lira, millaka ta millakari sartu-aziko geunskioela euzkera.³⁴

Artikulu honek orduko zenbait euskaltzale asaldarazi zituen eta kontrakotasunik ausarki sortarazi zuen. Hurrengo alean *Abandotarrak* sinatzen zuenak *Euzkerea ta euzko-ekandu onak* zeritzana argitara zuen. Bertan gisa honetan ihardukitzen zuen:

Euzkeldunak beti ixan dira ekandu edo oitura on eta garbikuak. Orregatik euzkerea beti garbiya izan da lizunkeribakua. Euzkeraz eztago biraurik eta birau-egiten daben euzkeldunak erderaz egiten dabe. Eta ori obe da euzkerara erdel-birauak bigurtu, birauak euzkeraldutia baño. (...) Beraz, euzkerea edozein gauza txarraren alde erabiltzia gaiztakeriya da. Naiko abesti zikiñak dagoz euzkeraz, eta larri zoritxarrez, españarrzaliak eginak. Eta espanarr-abestiak, tangos, pasodobles y malagueñas euzkeraz jarrtzia gauza ezin ulertzekua da.(...) Españarrtuten ba-gara euzkotarrok endakaturten gara. Gauza bakana izango zan espñarren abestijak abestu, kitarraren soinuaz, "cante jondo" ta olakuak, euzkeraz esanaz: "Ole,Marixa! Viva zure ama!" Ixan gaitezen, ba, euzkeldun garbiyak eta aberrtzale zintzuak. Eta gauza guztiyen gañian kistarr onak. Euzkerea, bai, baña ez lizunkeri-bide.³⁵

Artikulu hau aiputan hartuz begira zer ziotson Nemesio Etxanizek Andima Ibitiagabeitiari: *Zuen irrati ori --Pariseko Euzko irrati az arri da-, ez da beti ondo aditzen: baña lengo baten zerbait jaso nizun Xemein'ek -Abandotarra izengoitiz idazten zuenak- idatzia. Zerbait idazteko asmotan nago "integrista" orren arira* (Nemesio 52-XII-9).

Gutun berean bere liburu berriaren albisteak eman ondotik gisa honetako aipamenak egiten zizkion, Andimak Norbaitek izengoitipean idatzitako artikuluari:

(34) IBIÑAGABEITIA Andima (Izengoitiz: Norbaitek) "Euzkerea ta liburu lizunak" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1952-1 H).

(35) XEMEIN Ceferino (Izengoitiz: Abandotarra): "Euzkerea ta euzko-ekandu onak" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1952-12-1).

Nere liburu berria laster jasoko dezue. Lenengo antzerkia, KANTA-KANTARI'ko abestiz ornitua det: eta integrista oiek lengoari billa zizkieten akatsak billatuko dizkiote. Prailletan izan det eskrupulo gutxienerako jendea. Arritzekoa al-ezta? Zure "Lizunkeria"ri buruzko jarduna ikusi det. Ain zuzen, beste ainbeste gertatua da emengo alde onetan. Lagun bat joan zaio euskalzale jator bati, gordinkerri piek euskeraz ezin ditezkeela adierazi, esanaz.

Euskalzaleak, lagunaren ezjakina esnatu nairik, artu du luma, ta ordu laurdenean, sudur-aurrean egundoko lantxoak jarri dio. ¡Alakoa lantxoak, ala ere!. Egun gutxi barru bialduko dizut olerki au (bertsotan baita egina); ta ikusiko dezue eztiola inori zor gordinean. Olerki orren izen-burua "SUSAAK" [Salvatore Mitxelenaz ari da. Ikus, "Susa" *Jakin* 5, 1978, 99 or., Nemesio Etxanizen iruzkinak].

Nemesio Etxanizen hitzetan delako *Integrista* horren hariko artikuluhori aipatu Eusko-Deyan *Euskera ta griñak* izenburupean agertu zen. Artikulu horretako guna, funtsean, lehenxeago *Arantzazu* aldizkarian argitara emandakoa berbera da, haatik, badu hasiera askitito lotsagabea elizgizonen artekoa izateko, *Lafitte kalonjeari* aitzakia emango ziona ihardespenean Nemesio Etxaniz ere *Miranderekin* batean biltzeko. Hona:

Auzi berria degu euskalzaleok: Euskera ta lizunkeria alkartu ote ditzakegun. Bereala sortu dira "integristok" makilka. Mugatu dezagun ezpaia. Giza-griñak aizatuaz, erdera guzietan diru asko etxeratzen digute. Euskerak ere irabazpidea sor dezaiguke, lizunkeria aizatuz. Dirua ez-ezik, indarra ere artuko liguke gure izkuntzak bide ortatik.³⁶

Jarraian hau ere bazioen *A/a ere, erdera oiei pekaturaño ez diogu jarraitu nai. Lizunkeriz oben eragiteko bakarrik dan literatura ori beaz, zokora dezagun* (. .)

Erdera guzietan liburu, antzerki, abesti ta abar, gure gazteak arrixku aundiko erakutsiak dituzte. Guk gai ontan zerbait ematen ezpadiegu, erderazko bide oietan Euskeraz gañera, oiturak ere askoz, geiago galduko zaizkie. Eman dezaio gun beaz euskeraz janari txukunagoa: ta gure izkuntzari ta gazteen oiturei mesede aundia egingo diegu... Erderaz, jesulagun batek "Pequeneces" idaztea zillegi ba-du: guk ere maite-bidetan okertzen diranen ger-

(36) ETXANIZ Nemesio: "Euskera ta grinak" in Paris-eko *Euzko-Deya* 355 zb., 1953-1-1.

taerak idaz ditzakegu, oben egin gabe (...) Burruka sortu diguten sailllean bertan, arpegi eman bear diegu euskeraz gure etsaiei (ibid).

Arrazoiketa honi aurrerago ikusiko dugunez .ez-ikusiarrena egin zion Lafitte kalonjeak.

Pariseko *Euzko-Deya*-ren ale berean *Ion Mirandek* izkiriatu zuen gai beraz. Bertan era honetan ihardukitzen zituen *Abandotarraren* aburuak:

Abandotarraren hitzetarik, euskaltarzunak soilki khristarartzuna begiratzeko bide izan behar lukeela dirudi. Bera katoliko dela agiri baitu, haren ioara haur enthelegatzen dut-bainan gogoan harr beza, arren! oro ez garela hain katoliko sutsu. "Euskaldun fededun" dio bertze lelo zaharr batek. Fededunago garentz ezen-ez bertze gendeak dudatzen dut. Euskal-gogoaren idioplasman aitzinako paganismuaren hondakinik asko edireitun ahal ditu edozein psykologuk edo folklore-ikhertzailek. Eta oraiko euskaltzale ta aberrtzaleen artean, pantheistak, neopaganu bai eta atheistak ere ba gagoz-edo-ta khristarr-theistak egon arren berhain Vatican-zaleak ez garenak-herri orotako intelligentzan bezalaxe. Euskaldun "heterodoxo" hoietaz guti mintzatzen dela nahi dut, eta ez da mi-resgarri: batetik oraindanoko euskaltzale gehienak aphezak izan baitziran eta bertzetik, euskal aberrtzaleen kopurua alderdi konfesional baten khide baitira. Badarik ere horr-garade (...) Zer uste dute Abandotarrak eta Euskaldun-fededun-zaleak, ala endakatu batzu gerala? Odolak, hizkuntzak, bai eta nahiak ere egiten dute Euskaldun. Ez baptismak (...) lahve-ren bigarren herri hautetsia egin gura lukete zenbaitek Euskalerritik-bainan hortakotz ez gara oraino aski ludu (...) Euskaldunen herri izan dadin aski izan bekigu, othoi.³⁷

Bi artikuluok erantzunik bildu zuten. *Aita Xabañok* gutuna igorri zion Monsieur *le Chanoineari*, hots, *Lafitte kalonjeari* Ion Miranderen artikuluari ohartzera gomitatzen zuelarik.

Goiago Miranderen artikulutik bildu ditugunak Lafitteri ohartarazi eta delako artikulua biziki gaitzetsi ondotik berak zukeen eragin-itzalaz baliatzeko gaidegiten zion horrelako artikulurik gehiago ager ez zedin delako agerkarian, bestenaz orotaraziz *Indexean* sartzea hartze zuela *Mirandek* ezezik *Euzko-Deyak* berak ere:

(37) MIRANDE Ion: "Liburu lizunetaz" in Paris-eko *Euzko-Deya* 355 zb., (1953-1-1)

Vous ne vous étonnez pas si je regrette vivement qu'une page de cette nature trouve place dans un périodique destiné à nos chers compatriotes basques. Votre influence dans les milieux directeurs d'EUZKO DEYA pourrait-elle éviter le retour de semblable article? Sans cela c'est EUZKO DEYA lui-même qu'il conviendrait de mettre dans cet INDEX qu'a lu Mr. Mirande.³⁸

Gutun honen eraginez edo lehendik ere ihardesteko gogotan zena sustatu zuelarik, *Lafitte* kalonjeak gutun luzea izkiriatu zuen *Herrian* aiputan hartu dugun Miranderen artikuluz batean gorago aiputan hartutako Nemesio Etxanizena ere burutik egindako batzuren burugabekieriazat etsiz:

Parisen agertu bi artikulutan, bi eskualzale, batto mendiz haraindikoa, bertzea hunaindikoa, berriki ari izan zaizku auhen eta sinkulinez, baizik eta zerak (...) ari daukula eskuara galtzen (...) eskuaraz ez omen baitugu aski erabiltzen irakurgai lizunik!

Zikinkeria dariogula izkiriatur, ba omen ginuke arrakasta biziki gehiago, eta eskuarazko liburua bichkotcha bezala sal omen litake... Holakorik gogoratzea bada zer bait, aiphatzea ez da gutiogo: mozkor batek, ez dakienean zer mintzo den, athera ditzazke gisa hortako arrazoin ahulak; harrituak gaude nola odol hotzean norbait izkiriatu ahal dituen eta agerkari batek argirat eman.³⁹

Ondotik, euskara ez zuela euskaldunengandik bereizten zioen, eta Ebanjelioari zeudela *Guk ez dugu neholaz eskuara eskualdunen ganik beretchen*, ez berechi nahi ere. *Eskualduna nahi dugu norbait izan dadin, gorphutz eta arima, sendo eta garbi egonez edo bilhakatuz, egiari eta ongiari emanez. Ez dezakegu beraz ez hala ez denik ez eta gaizkirik onhart, nahi bezain ederki eskuaraz panpinaturik ere (. .) Ebanjelioari gaude: "bilha zazue lehenik Jainkoaren erresuma eta gainera tikoak ukanen dituzue populu"* (ibid).

Buruenik, Miranderen artikuluari ihardespena emateari lotzen zitzaion: hau nahiz euskaltzale zen eurengandik, hots, giristinoengandik arras hastandurik zela bere fede eskasagatik; halaber urrikari zuela Lafittek, berak ere fedea gal baleza ez zekikeelako zertaratuko zen, eta otoitz egitea zegokiola, Miranderi ere begiak argi zekizkion Jainkoaren argitasunari buruz.

(38) CHABAGNO Jean des Missions-Etrangères de Paris-ek sinatua Le 9 Janvier 1953.

(39) LAFITTE: "Eskuara eta irakurgai lizunak" in *Herria* (1953-1-15)

Lafitteren honek kontrakarrezko bi artikuluska sortarazi zituen eta hauekin amaitu zen euskara eta lizunkeriarri buruzko eztabaida. Lehenbizi, Andimarena agertu zen eta bertan Ion Mirande eta Nemesio Etxanizen izena garbitzen lehiatzen zen:

Zertako ez dugu aitortuko euskaldun fededunez gainera ba direla bertze batzu ain fededun ez direnak? Zergatik ez ditugu argituko oroen aburuak auzi huni buruz? Ez dugu izan nahi bereak azal eta bertzenak itotzen dituten gizon ertsiak.⁴⁰

Hurrenik, Nemesio Etxanizena. Honek aurrekoan Abandotarrari bezala eta pixkabat lehenxeago *Arantzazu* aldizkarian egin bezala onez onean ihardesten zion Lafitte kalonjeari goragoko lerroetan bilduak ditugun argudioak beste behin adieraziz.⁴¹ Gorago ere aditzera eman dugunez, eztabaida hau, haatik, ez zen teoria hutsaren gainean eraikitakoa.

Engoitik *Ion Mirandek* olerki sorta ederra ondurik zuen eta Andima Ibiñagabeitiak bere aldetik argitaratzeko prest zituen Nemesio Etxanizi 1952aren hondarrean adierazten zioenez:

Mirande'n olerkiak ere gerturik dauzkat argitaratzeko. Olerkari gazte onek euskera betiko lelotik atera ta maita-leloetan sartu du, gordinki ta ausarki. Olerkari bezela meritu andikoa dala, nik uste, *filosofiz zerbait naasia izan arren. Euskera danerako gai dala erakutsi bear dugu, eta euskal idazle gazteak emen gertu daude gure izkerari indar berriak fxertatzeko* (Andima 52-12-19).

Bere langintzaz zen bezainbatean honela zioen: *Lanarteka Ovidius'en "Ars Amandi" ots 'MAITA-BIDEA' euskerara itzuli dizut. Gerturik daukat irarkolarako, sarrera ta oarrez jantzia* (ibid).

Gure autoreak ere aginduak bide zizkion olerki vanguardistak:

Pozik jasoko ditut agintzen dizkidatzun olerki vanguardistok. Zaude trankil, ez ditut lau egaletara barreiatuko, eta ikaratu ere ez naute egingo. Emen gaindi, gordinkeririk ugari irakurria naukazu euskeraz. Boccacio'ren ipuiak euskeratzekotan gabiltz. Or bialtzen dizut batxo, Mirande'k antolatua, irakur dezazun. Poliki dago (ibid).

(40) IBIÑAGABEITIA Andima: "Labur..." in Paris-eko Euzko-Deya (1953-2-1).

(41) ETXANIZ Nemesio: "Aphex yaun bati" in Paris-eko Euzko-Deya (1953-3-1).

Olerkiak aiputan ditugula, 1953aren lehen sei hilabetean onduko zituen era berriko olerkiak, alegia, askatuak, Donostiako Diputazioko Julio Urkixo mintegiak 1946ez geroztik, lehenbizi, euskara-erdaraz eta 1953danik euskara hutsean ateratzen zuen *Egan* aldizkarian argia ikusiko zutenak. Halaber argirik ikusiko ez zuten bi olerki, hain zuzen, goraxeago aiputan hartu dugun *Griñen* loa olerkia eta K ta N zeritzana.

Olerkiok, batetik, Andimaren goresmenak jasoko zituzten: Zure olerkiak benetan ederrak, “*Eztai-gaua*” eta “*Maitasun eldua*” batez ere. (Andima 53-8-29). Bestalde, Nemesio Etxaniz bera ere zalantzatan zebilkeen: *Bide onetik ote zabiltzan galdetzen didazu?* Andima lbiñagabeitiak zalantza guztiak aienatzeaz batera adore ematen dio:

Bai orixe, oberik ezin zentzakean autatu. Garaia dugu gure arteko betiko leloak alde batera uzteko. Izker aiaso nai badugu, gai berriak barna erabili bear dugu, zuk orain darabilzkizun bideetatik barna (ibid).

Aholkurik ere ematen dio:

Realismo geiegirik ez dut aurkitu(...) Realismo ori galtzeke, nik uste goi-ats geitxoagbz gure olerkiak gantzutu ditzakegula. Gure izkeraren okerretatik ba (sic)-okerra baldin bada- konkretoegi izatea da. (...) Nik uste, pixkat olerki izkera izpiritualtzera alegin bear zenukela naizta gai gordinenak erabil (ibid).

Orixek berriz, *olerki lotsa ernangarri* zeritzon:

Griñen loari, Baitaratu zera, orregatik, Etxaniz'en “Griñaren loa” gordiñegia dala. GERNIKAN ez dezake argitara (...) ALDERDIkoek ez dute onartuko inolaz ere, likiskeri ori, arri ta belarri eginik nago olako gizon onari nola ialki zaion olerki lotsa ernangarri ori. Zori-gaiztoko modal.⁴²

Jokin Zaitegik ere ez bide zituen oso begi onez ikusi, Nemesio Etxanizek egindako gutunak salatzen duenez. Bidenabar, gutun honek beronek ematen digu bide bere adiskide euskaltzaleen artean zernolako harrera izan zuen jabe gaitzen:

Noan olerkietara. Auei buruz, uste gabeko iritziak artu dizkizut. Batezere GRINEN LOA,ta K ta N'ri buruz. Olerki bezala ,gorago deritzaie geienei oietako lenbizikoa. Artetxe'k etzion iritxi olerkia “K

(42) ORIXEK Jokin Zaitegiri Zaragoza-tik (1953-X-25).

ta N^{ri}. Maritxu Barriola'ri, bigarren au gordiñagoa zeritzaion. Mitxelena Xalbatore'ri, biak malla berdiñekoak iruditu zitzaizkion olerki-aldetik. Lekuona'k iritxi estuagoa izango zuela, uste nuan, moral-aldetik.

Baña etzan onela izan. Zuk berriz, or kanpuan aspaldi ontan ibillia bezela, iritxi zabalagoa izango zenuala, uste nuan; eta aldrebes izan da. Zu, etzera ausartzen, izenordez ere, zure aldizkingi ortan bi oiek argitaltzen. Begira gure aburua...(Nemesio53-XII-27).

Euskara erotikaren bideetatik barna trebarazi eta aitzinarazteko ahalegin hauek ez zuten adur onik izan. Eta ez da zer miretsi, euskaltzale eta abertzale adiskideek berek ere gordinegizat epaitzen baitzituzten Nemesio Etzanizen beraren olerkiak. Ondoko olerkiok zer zori izango zuten erraz da igertzen.

Ion Miranderen olerkiak Franko hil zeino zokoren batean egon ziren, *Andimaren Maita-bidea*, *Ovidioren Ars Amandiren* euskaralpenak, duela gutxi ikusi du argia, eta Nemesio Etzanizek onduriko hiru olerki ez argitaratuak, aldiz, honako zoria izan zuten: *Rodin'en arlan aurrean* zeritzana *Euzko-Gogoak* eman zuen argitara 1955ean, -eraldatua agertuagatik, lehenbiziko bi ahapaldiei beste bat erantsirik-; K ta N zeritzanak, bere egileak *Lur berri billa* liburua atera zain egon beharra izan zuen argitara zedin, eta azkenik, *Griñen loa* delakoak *Jakinen* eskutik 1978an eman zen argitara.

Olerki gaitzetsiok izandako zori makurraz, gisa honetako aitorrak egiten zizkion Andima Ibiñagabeitiari 1954ean, ilun- eta etsialdiko une batean:

Gero, gu euskaltzale Quijoteok, ez dugu sendabiderik. Nere biotzak agindu bezela idazteko?. Ala egin dut azken-aldi ontan, eta zertarako?. Zuen eta "EGAN" aldizkariak ere porrot egiteko. -Mitxelena'tar Luis'ek esan didanez, igorri dizu aldizkingi orren azken-banakoa. An irakur zenitzake nere amaika olerki. Geiago ere argitara nai zituan, *baña* azken-orduan, bildurtu egin da, ta orregatik ez ditu argitaratu nere "K ta N" ta "Rodin'en arlan aurrean" izeneko olerkiak--. Orrez gainera, lagun gutxiri eta zintzoei bakarrik erakusteko esan zidaten nere olerki-gordiñoak: *baña* gure Euskera-goseak eraginda geitxori erakutsi dizkiot, nunbait, eta orratx!. Nola-ko eskandaloa apaizak sortu dituan olerki nabarmen oiगतik!. Nere "GRINEN LOA"ri buruz, aitarenka gelditu dira batzuek (Nemesio 54-VI-20).

Honek guztiak gerraondoko gurutze-bidean den Euskal Herriaz jakin nahia alatzen digu segurik eta orobat argitasunik ere ematen digu.

Plama hauetara ekarri dugun eztabaidaren lehen irakurraldian Lafitte-ren arrazoiketa zentzudunago eta gisakoago iduri luke Nemesio Etxanizena baino. Nor bera fededun izanik, zer dela eta bestelako ustebidea dutenekikoa egin nahi hori. Honakoa datorkit burura: nor bere irizpideak aitzinaraz bitza eta ez bedi bestetara lerra.

Historiari gibel emanaz gero, segurki Lafitte hizpidean dago. Haatik, Nemesio Etxanizen eta are Andima Ibiñagabeitia -hau ere Euskal Herriak eman duen euskaltzale porrokatuetan porrokatuena izateaz gain fededuna eta Jesukristoren miresle handia baitzen Nemesio Etxanizi trukaturiko gutunen arabera- beraren jokabidea aditzeko, ikuspuntu ahistorikotik behaturik gutxienean bitxia dirudiena, gerraondoko intelligentsia oroz gainetik euskaltzale honi kasu eman beharra baitago.

Nemesio Etxanizentzat, Eliz-agintariek aginte zibil, damurik katoliko izenondoaz harro dauden bezain zinez antikatoliko direnenekin bat egiteak, euskaldunen endekatze morala erakarri du. Katolikotasunaren izenean euskaltzaletasun eta euskal herritasun guztiari gudu ematera prestatu dira, ondorioz lehen Euskal Herri zena zinez harako *Salvatore Mitxelenaren gurutze-bideko* herri bilakatu dutela.

Eliz hierarkiak Aginte Zibilar esku emanik sustatzen diharduten Euskal Herriaren endekatze batez ere moral honen baitan barrena, ezin joka liteke besterik gabe gerraurrean bezala, harako *Lizardik Euskaltzaleak* taldeari ezartzen zizkion bi hesiren barruan huts-hutsik, *Euskaldun on guziek dute gure elkarte ontan sarbiderik. Inñori etzaio galdetzen zein politika aldekoa dan, ezta ere politika zer dan bada-kian. Bi esi bakarrak ditugu: Jainkoa ta bere lege zuzenak ez oinperatu: Euskalerria biotzean euki*,⁴³ honezaz landako ideologi-barruti ezberdinetakori eskurik luzatu gabe.

Gerraren ondorek Lizardik ezarri bi hesietarik, lehenbizikoari noraezeko ez iriztera ekarri ditu Andima Ibiñagabeitia eta orobat Nemesio Etxaniz ere ohartukixe edo oharkabeanxe.

Ageri da hor bigarren hesiari aski iriztetik eratorri den euskararen gainean bermaturiko elkertasunik halako nahiz holako sinestedunen artean, Miranderen hitzetan *Eta oraiko euskaltzale ta aberrtzaleen artean, pantheistak, neopaganu bai eta atheistak ere ba gagoz-edota khristarr-theistak egon arren behain Vatican-zaleak ez garenak-herrri orotako intelligentsian bezalaxe*.⁴⁴

(43) LIZARDI Xabier: "Arrasateko itzaldia" (1930-7-30) in *Kazetari-anak*. Erein 1987, 270-275 orr.

(44) MIRANDE Jon "Liburu lizunetaz" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1953-I-I).

Kondairatzen dihardugun garaitsuan Andima lbitiagabeitia nola Nemesio Etxaniz *khristar-theista* izan arren hain *Vatican-zaleak* ez zirenen artean zeudekeen eskierki -Nemesio Etxaniz bera, guztiz ere, Espainiako -are Euskal Herrikoak- apezpiku eta hierarkiaren kontra agertzen zaigu, hain zuzen aginte zibilarri lotuegi zeritzelako--.

Orobat oroit bedi, Mirande, Andima, Krutwig, Peillen anaiak eta Mirande maiz elkartzen zirela Parisen urte-bitarte honetan, segurki abertzaleok zituen gogoan Ion Mirandek goikoa izkiriatu zuenean.

Lehengoz gain, diogun gogo-giro eta elkartasun honen agergarri dira ondoko lekukotasunak. Bata, Andimari Paris-eko *Euzko-Deyan Lafitteri* ihardespren gisa prestatu artikulua igortzen dioneko gutun berean dioena:

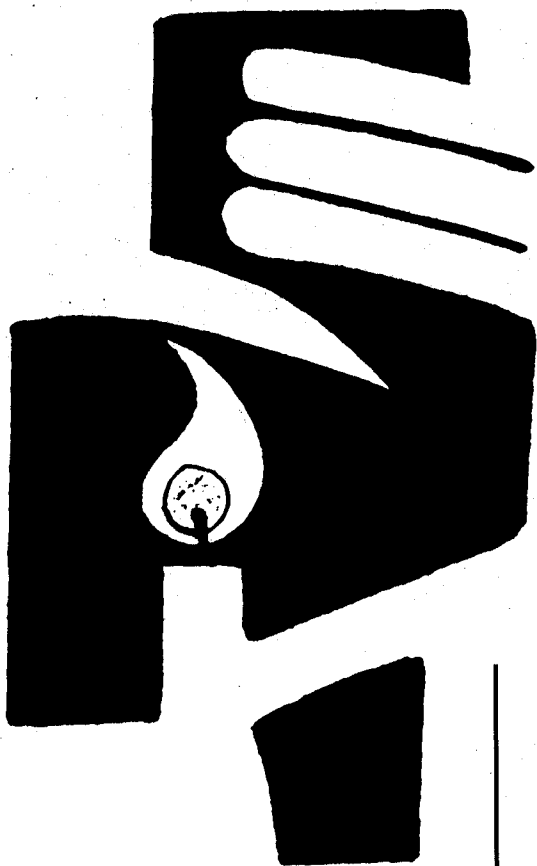
Zurea pozik jaso nizun (Ilbeltzak 21 'koa): baña an aitatzen dizkidazun Euzko-Deya'ren ate biok, ez ditut eskuratu. Orregatik, sortu degun ezpaiari buruz, illun naukazu. Alerik ba-dezu, bial zaidazu berriro ale bat bada ere. Laffite'k (barka idaz-utza) aintzakotzat artu gaituanean, ez da gaizki.

Hollywood (¿onela idazten al-da?) oraingoan garaitu degu, nunbait. An ere, pelikula bat edatu nai danean, eskandalo txiki batzuek asma oi-dituzte, ta guk aien trapukeriak ikasi. Gora goaz euskaldunok (Nemesio 1953-II-?)

Betidaniko jokabidea hutsala gertatzen denaren kontzientzia, *eskandalo txiki batzuek* asmatu beharra aintzakotzat hartzeko.

Bestea, oroit nola atal biografikoan genioen Nemesio Etxanizek Miranderi Parisera bizitzera joateko guraria ezagutarazi ziola, eta 1956an elkarrekin buruz buru eginik bata besteari euren barne minberatuaren berri eman zioten. Nola adi liteke bestela, hain iritzi ezberdineko abertzaleen arteko elkartasuna eta are barnekotasuna ere.

Dударик gabe, eztabaida hau beste testuinguru orokorrago baten baitan txertatu beharrekoa da. 50eko hamarkada honetan 60ko hamarkadan areagotuko den prozesu bat abiarazten da gerraurreko teokraziaren nagusigotik sekularizazio biderantz. Baiezta liteke segur higidura honen baitan barrena euskal gizarteak dituen barne-gatazken adar askotariko bat konnotatzen dutela tirabirok, halarik ere azterketa ugariaren beharretan dugu diogun delako prozesu orokorrago batean txertatze hori.

SORKUNTZA

Zeluloidearen biran

PELLO ZABALETA

ZINEMA sortu zenetik 100 urte pasatu bide dira. Eta omenaldiak ari zaizkio eskaintzen jendea bazterretan. EGAN aldizkarian bazen zinema kritikoaren bazter bat, hainbatek bete izan duena urteetan zehar. Gaur alor hori, jan-edanak sailarekin batera atzendurik daukagu. Baina, neuk egin nahi diot goratarre zinemari. Alegia edo-esperpento batzuk idatzi dizkiot, dibertigarri, Gizenaren eta Argalaren filmeak atsegin izaki nik ere.

Zineman kasik dena gezur den bezalaxe, hemen ere apenas aurkituko den egiarik. Baina sarrerak utzirik -sarrerak maiz ate izan ohi dira, eta itxita aurkitzen ditugu--, sarrerak utzirik beraz, hona esperpentoak: denak sailean eta nahasian, sortu ziren bezala, zentsurarik gabe.

Zinemako ilunabarrek, arrautzea tomatetan dirudite.

Izurrak, handienak ere,
argia behar du ikus dezaten.

Zinema fantasia hutsa da?
Zinema, amest dugunaren fantasmagoria?
Argiak eta itzalak dira,
ez argiak eta ilunak.
Eta zinemaren argiak
erretzen ditu panpoxak,
pinpilipauxak bailiren.
Ortzadarra direla uste lezakete,
ez direnean urtanta baino erortzear
argi izpi kapritxosoz batek joa.
Ilunetik ikusten da zinema,
esan egonik amets on eta gaizto
egin dezan bakoitzak aldrearekin batera.
Zer da zinematokia?
Denon alkoba?

Asko dira izarrengana hurbiltzen direnak,
berenez argirik ez dutelako

Fama gordetzea zaila bada,
fama egitea zailago.

Zineman, nolako fama, halako lana.

Hollywoodek izar argizko zerua zeukan,
eta, behar bezala, izar erreko infernua.

Harribitxia eta harribitxia ez dira aski
izar bat brodatzeko.

Izarrek uste dut beraiek azaltzen diren lekuan
ortzia sortzen dutela.

Zeluloidezko haragia, erakargarria izaki ere,
justu berotzen da makinaren paretik pasatzean,
eta beti da hotz ukitura.

Emakume eder askok, zahartzean,
pelikula zaharretan dakus bere edertasun ohia,
eta berrietan ezin zimur disimulatuak.

Zinema saiatzen da bizitza imitatzen,
eta bizitza ere bai, orobat, zinema imitatzen

Bakeroak zer dira,
behizainak. unaiak edo bakeroak soilik?

Zinemarako ordurik egokiena iluntzea,
gaueko ametsetarako entrenatzeko.

Maitasunez eginiko filmea beti txarra,
maitasunak ez baitu uzten ikusten.

Txaloak omen artistaren saria.
Azkenean, ordea, oso garesti kobratu ohi dute txalo bakoitza.
Zineman ez bait dago txalo merkerik.

Filmetan, gaiztoak oso gaiztoak dira.
Eta onak gaiztoak baino gaiztoago,
baina suerte piskat gehiago dute.

Sariak sarri urrezko dira. Lehoia, edo palma, edo Kontxa.
Aurten agia asko bila etorri
eta Kontxitarekin konformatu beharrean izango da.

Aktore-aktoreak prentsaren aurrera azaltzen dira
beren maitasunaren artea esatera.

Zine guztiak dira itxaropen,
kritikoen hatzaparretara datozen arte.
Orduan itxaropen asko haize dira,
eta denak edozein modutan, hitz huts..

Zenbat milioi gastatzen diren txalo batzuren
edo ilusio batzuren truke.

Zer da zinegilea?
Ilusio saltzailea,
edo ilusio eroslea?

“Zein begi ederrak dituen”, esan ohi da,
aktorea batek beste ezer egiten ez dakienean

Filmeengatik esaten da,
Gustatu zait, ez zait gustatu,
gozoki batekin bezala.

Kritikoak oso bihurriak dira,
filme onentsuenak gorai patzen dituzte,
eta txartxoak gaitzesten,
baina gehienetan ez datoz bat egileekin...
ezta ere ikusleekin...
Eta hori da okerrena!

Gauza gehientsuenetan bezala, euskaldunok gara azken-aurrekoak
filmegintzan ere... gure ondoren dator Andorra...
Baina han estraperloa oraindik bizirik daukate... eta
hemen, zinemarako bakarrik balioko luke iadanik... baina
ez dute hori ere egiten.

Rita, Marilyn, Greta, Ingrid, Marlen... denak ziren jainkotiarrak...
Guk nahiago Begoña, Iziar, Amaia, Agurtzane, gure lurrekoak
haiek bezain izar ez izan arren. Gure zerua oso txikia bait da.

Munduko titi guztiak gutxi gora behera igualtsuak dira...
egun hauetan ikusten denez, edo erakusten digutenez...

Donostian EL NANI ari zaizkigu egiten...
Eta euskal aktoreei NANAI egin diote...

Zer kontatu falta omen da gure lur bedeinkatu honetan...
Kontua besterik ez daukagunean ezpainenetan.

Eusko jaurlaritzak Euskal Zinemari bultza egingo omen dio...
orain arte bezala, euskarazkoa bazterrera joan eta gazteleraz-
koak bidea libre izan dezan...

Akto-re on izateko behar duzu:
ongi orraztu, burusoilak ez bait dira on.
Borrokaren ondoren, sonbreroa buruan jarrita gorde,
eta lurrera botatzen bazaituzte, hautsak astindu.
Ez da behar besterik.

Zinemara kritikoa doa okerrak bilatzera,
zaletua dastatzera,
ikuslea ikustera
eta amoranteak ilunaldietaz baliatzera.

Zinema da paella bezala. Edozer gauza bota lekiok, paellerak bezala, zeluloideak dena hartzen baitu.

Baina arriskua ere bertan dago: sarri zopa atera zitekeela, edo bestela porlana.

Tresneria ona banu, nik ere egingo nuke! Esan ohi du zuzendari askok..

Eta burua ez zaie ikusi ere egiten!

24 irudi pasatzen dira segunduko, mugimendua ongi ikusteko. Kasik gehiegi, ezer gertatzen ez den pelikulatan, ordua nola pasatzen den ez igertzeko..

Hasieran izan ziren argazki mugikor batzuk...

Gero zinema mutua...

gero etorri zen hitza eta blablabla.

Gero kolorea... eta asko gorri-gorri eginda geratu ziren.

Gero, panavisioa... hirugarren dimentsioa...

Eta gero...

Geroago, aurki ikusiko dugu jendea zinema salbatu behar, dela esanez..

Makina, argia eta hautsa dira hiru elementurik nagusienak zineman.
Makina, errodatzeko.
Argia, argazkiak egiteko.
Eta hautsa,
aktoreek aktore direla sines dezaten.

Egingo zukeen filmeari buruz
liburuak eta liburuak idatzi zituen zuzendariak
ez du oraindik filmerik hasi ere egin.

Zin-ema edo zin-eme,
azken batean xamurtasuna eskatzen duen arte ezti eta biguna,
zin eginda ere, sinetsi behar ez zaiona.

Ez dago zergatik gauero filme on bat ikusi beharrik,
amets onak egiteko.

Western ideologikoetako dueloetan ez litzateke esan behar:
-arrotz, atera pistola,
baizik,
arrotz, atera arrazoia.

Filme tristeetan euri asko.
Filme amorosoetan euria eta eguzkia
Oestekoetan eguzkia eta hautsa.
Euskaldunetan, erdara.

DOLLORRA (II)

JOSE ELIZONDO

Prestatzaileak:

AMAIA PAGOLA IRAOLA
EDURNE ALDASORO ITURBE

DOLLORRA

BIGARREN OROILARIENTZAT LIBURUA

Pertsonaiak eta laburdurak

<i>Sole Olea</i>	SO
<i>Erramuna Goiko</i>	ER
<i>On Judas Goiko</i>	JU
<i>Xiriako Goiko</i>	XI
<i>Migel</i>	MI
<i>Trifon Urkizu</i>	TR
<i>Pedro Ugarte</i>	PE
<i>Izkribaua</i>	IZ
<i>Ekadoya (jueza)</i>	EK

Bostgarren Antzeztaldiya¹

Xiriako ta Xole

- SO: (*Eskuiko bigarren atetik sartzen da*)
Osabak zer du?
- XI: Ondo dago. Txorabiyo txiki bat besterik izan ez du.
- SO: Obe, obe. Migelek esan dit eta kezketan negon.
- XI: Migel... Migel... beñe-re agertuko ez balitz kalterik ez genduke.
- SO: Agertuta gutxiyago oraindik.
- XI: Uste ortan al zaude?
- SO: Noski. Lagun on bat da nerretzat Migel.
- XI: Zuk bear dituzun lagunak etxean daukatzu. Zure aitordeak ez al dizu esan?
- SO: Neri?
- XI: Bai. Gure ezkontza gayan ez al dizu itzegin?
- SO: Zerbait esan dit, baña bide orretan joateko larririk ez daukat.
- XI: Nik maite zaituran añakin ere ez...
- so: (*Makur alena, maite naula diyo*)
Maite ez nazunik ez diyot, baña zenbaiten naitasuna, Judasen laztana bezelakua izan oi da.
- XI: Oraindik ere niganarako espa daukazu? Estalpe bation azi gera; nere begiyak, eremu kiskartsuan egarriz ito bearrik dagona bezela, zuri begira, ase eziñik dau-de; borondate osua zure kutizietara katibu¹⁰ daukat; biyotzeko tupotz-larriyak zugararako maitasunak eragiten dizkidanak dira; ta nere

(1) Prestatzaileen oharra:

Hona hemen testu-tratamendurako erabilitako programaren eta bestela egindako ikutuen ondorioz, lehen argitaratutako testuan zuzendu beharreko hutsak (*Dollorra*, EGAN 1994-2, 167-201):

-la "ñ" guztiak desagertu ziren testuan.

-170. orrialdean, "zirelaren seinale" agertzen zen tokian, jatorrizko testuan zioen "zirelako seinale" azaldu behar zuen.

- mingaña, zure izena egu-
nean milla aldiz esango
balu, aspertuko ez litzake;
ala ere zugandikako naita-
sun ixpi bat iritxi ezin det.
- SO: Jesus, Jesus, ori esan bea-
rra! Ipuyak somatzen azka-
rra zerala ezagun dezu.
- XI: Ipuya ez da, egiya baizik.
- SO: Ongi da, urrengo batian ge-
yago esango dizkidazu; bi-
yen bitartian berriyak asma-
tu.
- XI: Biyotz bekaindiya, nere nai-
tasun sutsuari ematen diyo-
zun erantzupena ori al da?
- SO: Gizona, zure begiratubakin
ikaratu biar nazu.
- XI: Nere begiratuba naitasuna
besterik ez da.
- SO: Baliteke, baña laga nazazu.
- XI: Ez!
*(Xiriakok eltzen diyo eskubeta-
tik. Xolek karraxi egiten du)*
- SO: Ai!
- XI: Etzera juango bayezkua
eman artian.
*(Xolek itzul egin nai. Xiriakok
euki)*
- SO: Utzi!
- XI: Ez!
- SO: *(Karraxika)* Ai!
- XI: Nai ta nai ez, esan biarko
dezu.
Migel eskuiko bigarren atetik

Seigarren Antzeztaldia

Xole - Xiriako - Migel

- (Migel sartzen da eskuiko biga-
rren a tetik. Xiriakok lagatzen
diyo Xoleri eta juaten da a/de
ba tera, Xolek karraxika itzul
egiten du eskuiko bigarren ate-
tik)*
- SO: Ai!
*(Migel ta Xiriako egongo dira
pixka batian alkarri begiratu
txarrak botiaz. Azkenian ezer
ez balitz bezela asiko da Migel)*
- MI: Osabari esan al diyozu?
- XI: Osabari ezezik zuri ere esan
biarra badaukat.
- MI: Gizona! Ni ere zerbait esa-
teko gogoz naukazu bada.
- XI: Siñixten dizut.
- MI: Zeren gayan itzezin bear di-
zutan bai al dakizu?
- XI: Gutxi gora bera badakit.
- MI: Badakizula? Nik aña dakizu
beraz.
- XI: Or nunbait; baña denpora
alperrik galdu gabe, esaten
asi zaitia, nere ezkontzako
paperari zer eritzi diyozu?

- MI: Ikusi detanik al dakizu?
 XI: Bai.
 MI: Zeñek esan dizu?
 XI: Erakutsi dizunak.
 MI: Betiondok?
 XI: Berperak; zer erizten diyo-
 zu?
 MI: Itxuskeri bat dala.
 XI: Zuk nola egingo zenduke?
 MI: Orrelakorik ez beintzat; ez
 nik, eta ijituak ere ez.
 XI: Esaten dezunari kontu artu
 zaiza gero..
 MI: Kontu artu bearrik ez
 daukat; mirabe zurtz batekin
 ori egin naiko dezute bada?
 Oraindaño On Judasek zu-
 rrupatu diyona aski ez dala,
 orain biyok alkar adituta,
 gajo orren gurasonkarriya,¹¹
 beti-betiko zuen mendera
 itzuli nai dezute; borraruak
 orrenbesteko bat egingo ez
 luke. Basatiyen errayak al
 dauzkatzute, edo zer?
 XI: Abogadutako ona zi ñake..
 Esan dezun bezela baldin
 bada ere, zuri zer dizu?
 Besteren sendiyan, zertan
 sartu bear dezu?
 MI: Besteren sendiyan? Xole
 zuen senide ez da, katibu
 daukazuten ume zorigaitzua
 baizik; baña ni bizirik bana-
 go, nai dezutenik egingo ez
 dezute.
 XI: Bizirik edo ilta bazaude nai
 deguna egingo degu.
 MI: Gezurra esan dezu.
 XI: Gezurra zuria da.
 MI: Likits alena!
 XI: Likitsa ni? Lapur petrala, to!
*(Jaikita Migeli burrukan eltzen
 diyola)*
Trifon a tzeko ate tik

Zazpigarren Antzeztaldia

Lenguak eta Trifon

- TR: *(Atzeko atetik sartu ta burruka-
 lariai alkarrengandik askatzen
 ditu)*
 Eup, eup, zer zabiltzate?
 Jaunak, au zer da? Burruka
 jokua egin al dezute?
 XI: Zurrupalari arlote orrek jakin
 bear dek oraindik nere uka-
 billaren berri!
 TR: Geldi! Geldi!
*(On Judasen abotsa aditzen da
 deituaz)*
(Ezkerreko lenengotik)
 JU: *(Barrendik)* Xiriako!

TR: On Judasek deitzen dizu; tira, zuaz.

XI: Begi bat atera gabe zital gaizto orri.

TR: Laga zayozu.

XI: Arrapatzen detan lekuban...

JU: (*Barrendik*) (*Ezkerreko lenen-gotik*) Xiriako!

TR: Berriro deitu dizu osabak.

XI: Banua bai. Baña pagatuko dirazu.

(*Migeli ukabilla jaso ta siñu egi-ten diyola, juaten da ezkerreko lenengo atetik*)

TR: Noizbait alare. Au mutil ma-kurra!

MI: Petrala galanta.

TR: Galayak ere burrukan bada-kizute beraz; nik gu bezela-kuen artean bakarrik egiten zala uste nun.

MI: Ori bezelakuak, jo ez, ill egin biar lirake!

TR: Nik bost pezetakoari egin diyotana egin baziño, kalte-rik izango etzan.

MI: Zer egin diyozu bada?

TR: Urtu.

MI: Urtu?

TR: Gaizki esan det, ardotu.

MI: Dagoaneko? Etzera makala!

TR: Penak aztutzeagatik. On Mi-gel, ezpadakizu ere, nik pena asko dauzkat.

MI: Ainbesteraño?

TR: Lenbizikua, aberats izan nai ta ezin izan; bigarrena, gi-

zon azkarrenen abillidadia nai eta oso baldarra izan; itz batian esateko, pobria naiz, alperra ta gauz on zalia.

MI: Orrelako penakin bizitzen errez ez da; On Judasek bu-txa barruan dauzkanak ba-zenduzka, penak urruxka-tuko¹² zenituzkeala uste det.

TR: Gezur ori egiya balitz, nere astiak astegunik izango ez luke, batia agure zeken orri zeñek bat kendu?

MI: Orren gaitz al dago?

TR: Zerua irabazten baño gaitzago; zure antzik ez du. Ai, ura bospeztako ederra eman dirazuna!

Beste bat ere emango ni-zuke.

TR: Bai?

MI: Bai gizona, bai.

TR: Zeri begira zaude, bada?

(*Berekauz*)

Au gizon eztiya! Musuka jango nuke.

MI: (Bost pezetakua erakusten di-yola) Ona emen.

TR: (Eskua luzatuaz) Ori dizdiz ederra dauka; eskerrik...

MI: Tati. Au artu baño len, gau-za bat esan bear dirazu: On Judasek zor dizuna zeren-gatikan dan.

TR: Ori beste gauzik da; gure etxera bidia, ortik ez da.

MI: Bost pezetakua artuko ba-dezu, ortik izan bearko du,

- bada; begira zeren dizdizariya dan.
- TR: Enak ari.
- MI: Batekin aski ezpadezu, ona emen bestia.
- TR: Dar, dar; amuzki zoragarriya da, baña mingañian miñ daukat.
- MI: Miti ori beste onek sendatuko dizu.
- TR: Ontzakua?
- MI: On Judasek kutxan dauzkan beze la k u a .
- TR: Atxitu nazu.
- MI: Esango dirazu, beraz.
- TR: Nere kontzientzirako pakiatatik bada ere, esan egin bearko.
- MI: (Ordu onian kontzientziya) Tira bada, esan, esan.
(*Migel exertzen da*)
- TR: Nondik asi ez dakit!
- MI: Asiyeratik. Nondik asiko zera?
- TR: A, bai! Alper bat nitzala eta naizela, eta beste alper askoren antzera, Amerika jona nula.
- MI: Aurrera.
- TR: Gero, zerbaitetik bizi bear bada-ta lan billa asi nitzan, eta neronek uste baño lan-tegi obea egokitu zitzaidan.
- MI: Aiñ ona bear!
- TR: Uf! Ezin ta obeagoa. On Juan Gurrutxaga zeritzan jaun bat. Ura zan gizona, ura! Medar xamarra, xugur luze, begi argi,..
- MI: Bai, bai, gizon on bat.
- TR: Ikaragarritzko ona. Otseintzat artu nindun, illian eun peso ta bazka ematen zizkidala. Baiia zer bazka! Ura mauka! Goizetik asi...
- MI: Eta gero?
- TR: On Judas etxe berean zegon aspaldiyan.
- MI: Beraz, On Judas an ezagutu zendun?
- TR: Antxen. Salmenta-mutill zegon ta On Juan etzegonian nagusi-ordetza berak egiten zun.
- MI: Nagusi-orde bikaña!
- TR: Ezpadakizu ere, On Juanek begi biyak baño maitiago zeukan, ta etxeko joan-etorri guziya beregain utzita zeukan.
- MI: Leku onian.
- TR: On Juan, urtietan aurrera xamarra bazan ere, ezkonberri zegoan. Bere etxian artu nindunean, Xolek urte beterik etzeukan. Amaika aldiz ibilli nun, *Aaaa!... Oooo!... Nere koxkarabillo pinpillin paxa, loo!*
- MI: Beraz, On Juan ura Xole onen aita zan?
- TR: Ber-bera. Ni etxe artan sartu ta andik laster, etxeko andria, an oi dan miñ oriyakin ill zitzaigun.

- MI: Xoleren ama?
- TR: Bai. Emaztiaren eriyotza, On Juanentzat ill-eriyua izan zala esan liteke; emaztia ill zala, urte bi irago baño len, berak ere, lurpeko atsedena arkitu zuan.
- MI: Orduban Xole umezurtz gel-ditu zan?
- TR: Bai.
- MI: Eta zer antolapen egin zuten?
- TR: Or dago bada korapillua.
- MI: Eta korapillo ori da nik askatu nai detana.
- TR: Ara bada, ill-aurretik, esan zidanez, bere atzenaya (testamentua) eginta zeukan, ta neri ere, zerbait uzten zidala aitortu zidan; baño atzenaya ereki zanian.. fu! neretzakorik azaldu etzan.
- MI: Atzenaya berriztatu ote zuan?
- TR: Berak ez.
- MI: Nork bada?
- TR: Txoriyonek.
- MI: E?
- TR: On Judasek.
- MI: A, a! Ta zuk, nundik dakizu?
- TR: Ikusi nulako; ta atzenai jatorra, On Juanek egiña, neronek daukatalako.
- MI: Zedorrek daukazula?
- TR: Neronetxek. On Judasek ezpadaki ere.
- MI: Berorren jabe nola egin zera, bada?
- TR: Ara, On Juan ill zan egun aurrezkeroz, kontsua galdu zitzaion; ta orduan On Judas izkribau batekin saltsan zebilela igarri nun.
- MI: Korapilluen muturra agertzen asi da.
- TR: Bai. Gero, On Judas, paper mordo batekin sukaldian sartu zan; nere gelak atia sukaldera zeukan, eta zirritotik On Judasek egin zuna argi ta garbi ikusi nun.
- MI: Gauz onik egingo zun.
- TR: Paper morduari su eman zion ta une berian alde egin zun. Ni beriala sukaldian sartu nitzan, ain zuzen, paper mordua su artu orduko, muturtxo bat erreta beste gabe, berez itzali zan, ta bera artuta nere gelara itzul egin nun.
- MI: Eta paper ura zan?
- TR: Itxogon. On Juras, sukaldera berriz etorri zan eta paperen errautsik ikusi etzunan, ango karraxi eta ixkanbilla! Zoko guziyak aztatu zitun, baño alperrik; azkenian, nere gelatia bota bearrik ekin zion, deadarka deitzen zidala. Ni berriz ixil-ixilik, nere artian Orago esanaz.
- MI: Beraz, On Judasek erre nai izan zun paper mordo ura On Juanen atzenaya zan.

- TR: Berpera; urrengo goizian gure nagusiya ill zan; Jaungoikuak zerua opa bediyola! Gizon oberik jayoko ez da. Ogi puska bat zan.
- MI: Bai, len ere esan dirazu.
- TR: Bederatzi urrenean atzenaya ereki zan ta nere artzekuak fiii... txistuba juaz aiziak eraman zitun.
- MI: Zer bada?
- TR: Atzenai berri arrek zesanez On Juanek bereazienda On Judas ta Xolen artian erdibana izatekotan utzi zun.
- MI: Atzenai berri ori, On Judasek eragin zuna zan noski.
- TR: Berak egin zuna.
- MI: Sukaldian atxitu zendunak zer ziyon?
- TR: Sukaldekuan, On Judasi lau milla peso uzten zizkan.
- MI: Ta zuri?
- TR: Bi milla; gañerakua Xoleri.
- MI: Zen bat?
- TR: Berrogei milla inguru.
- MI: Eta atzenai jatorra zeorrek daukazula, ixilik nola zaude?
- TR: Artzeko daukatana naikua izango ez litzakelako atzenayak damakidana irixteko.
- MI: Egiya da.
- TR: Biyen bitartian, On Judasen etxian mayekua ta noizipeñeko sakelerakua badauzkat.
- MI: Xolegatik bada ere, egiya azaldu bear dezu; lan ontan zure laguntza bear det eta ukatuko dirazunik ez det uste.
- TR: Urrango batian itzegingo degu. Oraingo naikua esan dizutala uste det. Eztarriya legortu zait eta pixka bat bustitzera nua.
- MI: Tori bada ontzakua, baña kontuz ibilli zaitia, somatu ezkeru zurrupatuko dizute.
- TR: Ez bildurrik izan. Bateko urriaren jabe egin naiz, aufa!
(Trifon atzeko atetik juaten da)

Zortzigarren Antzeztaldiya

Migel, gero Xiriako

- MI: Ikusten danez, On Judas au lapur zulo bat besterik ez da. Atzenaya gezurra da, aitordetzea-re izango da zerbait, eta illobakin antolatunai dun ezkontza, lapurreta
- uts-utsa. Xole gaxua leku onian dago! Baña orain jakin ditutan berri abekin bere alde zerbait egin nezakeala iruditzen zait.
(Xiriako ezkerreko lenengo atetik)

XI: *(Ezkerreko lenengo atetik ateriaz)* Osaba zai daukazu. Nai dezunian jua zindezke.

MI: Beriala juango naiz.
(Sartzen da ezkerreko lenengo atian)

XI: Petral gaizto orrek, gaur ire etxera iritxi baño len jakingo dek nere berri!

(Juaten da atzeko atetik)
Xole eta Erramuna eskuiko bigarren atetik

Bederatzigarren Antzeztaldiya

Xole ta Erramuna

(Eskuiko bigarren atetik sartuaz)

ER: Emen beñepiñ eztago iñor.

so: Migeli zer gertatu ote zayo? Bildurrez nago!

ER: Baldinbaita-re etzuten jango noski; ta ala izanta-re ezurrak lagako zituzten bene-piñ; baño emen ez dago zantzoik.

so: Ez dakizu nola zegon Xiriako! Ikara oraindik etzait irago.

ER: Badakit nun egongo dan.

(Ezkerreko lenengo atian belarriya jarriyaz)

Emen dago. Nagusiyakin izketan ari da.

so: Alare, bildur nitzan Xiriakokin zerbait izan ote zun. Mutill ori ain amorratua zegon!

ER: Ta noiz ez? Gurasuak ala onlakuak baziran, semia beren antzekua atera dala iruditzen zait.

so: Gaur beñepiñ..

ER: Baña On Migel... Ori galaya, emakumia, ori galaya.

so: Gustatzen al zaizu?

ER: Gustatuko etzait bada? Bedorrentzat, a zer senargaya!

so: Zaude ixilik!

ER: Bedorri-re orrelako baten di-Aakua da, eta milla aldiz ere obe du On Migel, Xiriako ziztriñ ori baño.

so: Ezetik esango ez nuke, zaldun jatorra da beintzat. Eta alare, nere aitordea Xiriakogana zaletu da.

ER: Xiriako? A zer erregaliya! Neronek esatia itxuski bada ere, Xiriako baño obeak utzi izan ditut; orrelakua artu baño neska-zar nayago nuke.

so: Ala da bai, baño nere aitor-deak..

ER: On Judas aserretzen bada alde egingo diyogu, bere kutxa zarrari begira gelditu dedilla.

- SO: Etzazu orlakorik esan.
 ER: Ezkondu bedi bai, ta nik be-
 ñepiñ, On Migel nagusitzat
 pozik artuko det.
 so: Baña emakumia..
 ER: On Judas baño obea izango
 da bai, ez da gaitz eta. Ori
 agure petrala; egunak dauz-
 kan ordu guzitan erriyetan
 ari zait. Batian katua dala,

bestian ikatza dala, bestian
 porru-perrejillak dirala, bu-
 ruko tximetaraño gañez era-
 ginta nauka. Orrelako sena-
 rrik bai ez nukela nik artuko!
 Ez da Errexillek ditun diru
 guziyekiñ ere!

so: Ori-re esan!

*(Migel ezkerreko lenengo ate-
 tik)*

Amargarren Antzeztaldiya

Xole, Erramuna ta Migel

- MI: *(Ezkerreko lenengo atetik sar-
 tuaz)*
 Nekez bada-re tratua egin
 degu. A, Xole, emen al zi-
 ñan?
 so: Ikusten dezu. Eta aditu ze-
 rate beaz?
 MI: Bai, erabaki degu biar beze-
 la. Aitordekuak ez du ezer,
 irago zayo gaizki eza.¹³
 Afaitara datorrela orain,
 esan dit.
 ER: Afariya eginta dago ta beria-
 la aterako degu.
 so: Gelditu zaitia, ta alkarrekin
 afalduko degu; egualdi txar-
 ra dago, etxia urruti eta zer-
 bait gauza txar gertatzeko
 zoriyan joatia ausarta litza-
 ke; gau bateko goraberaga-
 tik emen gelditu zaitia.
 ER: Bai, bai, On Migel gelditu

bedi, beriala oya jantziko
 degu.

- MI: Nere asmoa etzan ori, baño
 emen jakiten nuan gauza-
 kin, biar-biarrekua iruditzen
 zait bertan gelditzia.
 so: Bai noski; tira, Erramuna,
 Mikelak aterako digu afari-
 ya, eta zuk bitartian jantzi
 zazu Migelentzat oya.
 ER: Berialaxe. Azkeneko aldiyan
 bezela Trifonen gelan jarriko
 degu noski?
 so: Ez, jarri zazu baratz aldeko
 gelan; an obetuago egongo
 zera.
 ER: Berialaxe.
 so: Buruko bat Trifonen gelatik
 artu biarko dezu.
 ER: Ongi da.

*(Eskuiko bigarren atetik juaten
 da)*

SO: Lenguaz baño zerbait ge-
yago jakin al dezu?

MI: Lenguak gutxi al dira?

SO: Ez noski. Abek jendiak!

MI: Zuk uste dezun baño-re txar-
rraguak. Etxe ontan..

*On Judas ezkerreko lenengo
atetik*

(On Judas ikusteakuan)

so Ixo!

MI: E?

Amaikagarren Antzetzaldia

Xole - Migel - On Judas
gero Xiriako

JU: *(Ezkerreko lenengo atetik sar-
tuaz)*

Afaldu bear al degu?

SO: Nai dunian, beorren zai ge-
unden.

JU: Guazen bada, mayera, ma-
yera.

SO: Migelek ere gurekin afaldu
biar du.

MI: Xoleren eskeñia eskertziatik.

JU: Ongi da. (Etxia beti zurrup-
patzallez betia daukagu)

SO: Tira bada, guazen Migel.

MI: Guazen bada.

*(Ihurak eskuiko bigarren atetik
joaten dira, eta orduban atzeko*

*atetik irteten da Xiriako, eta
ikusten ditu nola dijoazen alka-
rrekin Xole ta Migel)*

Xiriako atzeko atetik

XI: Alkarrekin dijuaz, zeru eder
batian bezela daude; baña
zeru eder ori, nik goibelduko
det. Zorigaitzuak! Zuen
gaurko poza keia bezela
banatuko da, nere gorroto
kiskartsuari aduak mugarik
ipintzen ezpadiyo. Gorrotua!
Zeren itz gozua dan! Irañez
erretzen dagoenentzako,
zeren ezegarriya!

*Erramuna eskuiko bigarren ate-
tik*

Amabigarren Antzealdiya

Xiriako ta Erramuna

- ER: (*Eskuiko bigarren atetik sar-tzen da*)
Emen al ziñan? Mayera zuaz, afaltzen oraintxe asi dira-ta.
- XI: Mayera joateko gogorik ez daukat; inpernura pozik joango nitzake.
- ER: Jesus, Jesus! orrelakorik etzazula esan, ta jatera zuaz.
- XI: Deabruen errayak baneuzka, ayetxek jango nituzke.
- ER: Ai Maria Purixima! Etsai guziyak aldian daukazkitzu; ori mingaña!
- XI: Etsaiak? Milla baneuzka nai nuke; nere biyotzerako atse-giñago izango litzake. Etsai batekin edo birekin, zer dago gorrotorik ase ezin bada?
- ER: Xiriako, zuri gaur edari txar-ren bat eman dizute.
- XI: Pozoya eman dirate.
- ER: Ezetzik esango ez nuke; ori mingaña, gizona, ori mingaña! Ixilik bazeunde obe zenduke.
- XI: Egiya diyozu, ixil-ixillik egin bear dana egitia obe da.
- ER: Tira Xiriako, burutasun txar oyek utzita mayera zuaz; On Migel ere an daukazu.
- XI: Migel an?
- ER: Bai, an dago afaltzen, eta emen lo egin bear du. Orain nijoakiyo oya jaztera.
- XI: An dago, beraz, petral zikiñ ori?
- ER: Zer esan dezu? Ondo gizon ona da.
- XI: Ain ona dala baderitzatzu, gozuak erosi zaizkatzu.
- ER: Ori baño txarragokoen ba-tek jango zituben noski.
- XI: Erramuna, berriketaz aski degu; oyera nua.
- ER: Afaldu gabe? Purgatoriyoko animekin ames egingo dezu.
- XI: Inpernuko Patxirekin egiten badet ere berdin dit.
- ER: Jesus milla bider!
(*Erramuna joaten da ezkerreko bigarren atetik*)
- XI: Migel emen... bertan lo egi-teko asmoan... Bai, emen lo egingo dezu, baño nik lo arraziko zaitut.
(*Juaten da atzeko atetik*)
- ER (*Ezkerreko bigarren atetik ate-riaz, buruko bat eskubetan dula*)
Erramuna ezkerreko bigarren atetik, buruko batekin
- ER: Juan da. Egundaño orrelako itzik aditu ez diyot. Zer ger-tatu ote zayo? Etxe ontan zerbait bada, eta gauz abek azken onik izango ez duten espa daukat.
On Judas eta Xole eskuiko bi-garren atetik

Amairugarren Antzealdiya

Erramuna - On Judas - Xole
gero Xiriako

*(Eskuiko bigarren atetik sartzen
dira Xole ta On Judas)*

SO: A! Erramuna!

ER: Andria...

so: Oya jantzi laster, ta erakutsi
zayozu Migeli bere logela.

ER: Bai andria.

*(Juaten da Erramuna eskuiko
bigarren atetik)*

JU: Galayakikua egingo du
orrek. Orain zure ezkontza-
kikua moldatu bear degu;
izkribaua biyar goizian etor-
tzeko dala badakizu noski.

so: Alperrik etorriko da.

JU: Zer esan dezu?

so: Alperrik etorriko dala;
ezkontzako zalerik, oraindik
egin etzait.

(Xiriako atzeko atian)

XI: (Atzeko atian burua azalduaz)
Zer entzun det? Ezkondu
nai ez dula diyo.

JU: Ezta egiya izango!

so: Egi-egiya; ezkonduko ba-
naiz, Xiriakokin ez beintzat.

XI: Ene zorigaitza! Nerekin nai
ez du.

JU: Zer dala-ta?

so: Gauz uts bat banitz bezela,
saldu nauana senartzat artu
nai ez detalako.

XI: Saldu esan du, guziya daki!

JU: Zeñek esan dizu?

so: Dakiyen arek.

JU: Esan dizunak esan dizula,
gezur galanta da.

so: Gezurra edo egiya, dana
dala, Xiriakorik nai ez det.

XI: Nai ez nazula? Zure erruka-
rriya!

JU: Xole txorakeririk esan ez
idazu.

so: Txorakeriya ez da, biyotzak
agintzen ditana baizik.

XI: Biyotz bekindiay!
(Alde egiten du)

JU: *(Berekauz)*

Auxe bear gendun!

(Xoleri)

Biyotzak ori agintzen badi-
zu, gaizki agintzen dizu.

so: Gaizki edo ondo, agintzen
ditana egingo det.

JU: Orrelakorik egingo dirazunik
ez det uste, aitorde nazun
aldetik bada ere.

SO: Aitorde? Biyartandikan aitor-
de bearrik izango ez det.

JU: Uste orretan sendo al zaude'?

so: Aiñ sendo, eze...

JU: Esker gaiztokua! Zoriona
nundikan aukeratuko dizun
alegiñ guziya egin duna-
rentzat daukazun guziya, ori
al da?

SO: Jainkoaren opa¹⁴ baldin bada, nere zoriona berak osatuko du.

JU: Xole, zu gaur gaizki zaude; ojera zuaz ta biyar itzegingo degu.

(On Judas ezkerreko lenengo atetik juaten da)

so: Ongi lo egin beza.

(Xole juaten da eskuiko bigarren atetik. Une berean ate beretik ateratzen da Erramuna.)

Xolek ez diyo kasoik egiten)
Erramuna eskuiko bigarren atetik

ER: Gure gaztia erdi negarrez dijua. Zer gertatu ote zayo? Etxe ontan zer darabilten ezin somatu det. Nuan, nuan lotara, biyar ere gure Jainkuak eguna argituko du-ta.

(Itzaltzen du argiya eta illunpean juaten da eskuiko bigarren atetik)

Amalaugarren Antzetzaldia

Xiriako

Xiriako atzeko atetik

XI: *(Sartzen da atzeko atetik)* Basamortuko legoyak, zuen biyotzetako suspar basatiya ekatzute! Sutariko garrak nere bularra kixkaldu beza-te, ta su berian etsai gorrotagarriya erre bedi! O mendeka, mendeka! Zeren pozgarriya zeran! Etsaya zaitu...; berak uste ez dula, beragan urreratu¹⁵.. . arnasotsa nun da? Etsaya an dago; laban zorrotza atzaparretan estu-estu eginta besua jaso, ta kolpez sast!, zintzurrian sartu ta arnas-

otsa ixiltarazi. Gero odola, odol asko, odol bero berua... ja, ja, ja! Mendeka, mendeka, zeren zoragarriya zeran! Guziyak lo daude; argiyak itzali dira; itiork ikusten ez nau; nere garaya au da. Emen dago bera.

(Ezkerreko bigarren atia)

Migel, zure azken ordua jo du.¹⁶

(Labana atera ta ixil-ixilik sartzen da ezkerreko bigarren atian)

Trifon atzeko atetik

Amabostgarren Antzetzaldiya

Xiriako, gero Trifon

TR: (*Atzeko atetik sartu ta eskui aldera juanaz*)

Au erresaka dabill! Nere ontzakuak aide eraman¹⁷ du; azkenengo ordaguak galdu nau; lotara nuan, biyar ere zerbait izango da-ta.

(*Pareta ikutuaz sartzan da eskuiko bigarren atetik*)

Xiriako ezkerreko bigarren atetik

XI: (*Ezkerreko bigarren atetik ateriaz*)

Ez dago emen... eta Erramunak esan du...

Trifon eskuiko bigarren atetik

TR: (*Eskuiko bigarren atetik a teriaz*)

Oker nabill...

(*Ezker aldera dijuala soñua ateratzen du exer leku bat jota*)

XI: A, orain dator!

(*Atzeko atian ezkutatzen da*)

TR: Auxen da istillua! Logelako aterik ezin billatu.

(*Erdiko atiaren aurretik joaten da ezker aldera ta orduban irreten da Xiriako ta besotik eltzen diyo*)

XI: Migel! Madarikatua! Arrapatu aut... to!

(*Labanaz jotzen du ta Trifon zerraldo erortzen da*)

Ezkuta-zapiya eraxten da

(1) *antzeki-koitza*: hala dio hirugarren ekitaldiaren hasieran ere; lehenengoan, ordea, antzerki-koitza

(2) *argiyak pixtubakin*: badirudi erdarakada dela; argiak piztuta

(3) *naitasuna artu*: zaletu

(4) *alderakoa*: diru-ordaina

(5) *korrituan ipini*: interesak emateko ipini esan nahi du; hemen, aldiz, gastatu adiera du

(6) *onomen*: hementxe bertan

(7) *ur izan*: hurbil izan

(8) *ni baño ederragorik (...) ikusiko*

zenituan: partitiboak, komunztadura pluralean egiten du

(9) *bitartez da/a*: bitarte dela

(10) *-(r)en kutizietara katibu*: -(r)en nahien menpe

(11) *gurasonkarriya*: ondarea

(12) *urruxkatu*: piska bat urrundu

(13) *gaizki eza*: hutsa behar du izan; ondo eza litzateke egokia

(14) *opa*: nahia

(15) *beragan urreratu*: beragana urreratu

(16) *azken ordua jo du*: sujetua nor erakoa duen aditz iragankorra

(17) *aide eraman*: desagertu

Irugarren antzeki-koitza

ANTZOKIA LEN BEZELA

Lenbiziko Antzeztaldia

Migel eta Erramuna

- ER: Trifon gizarajua! Gau guzian ez det begirik itxi. Zer egiñ ote du? Bizi ote da?
(*Ezkerreko bigarren atetik irte-ten da Migel*)
A! Trifonek zer diyo?
- MI: Obetoxiago dago.
- ER: Ez da, beaz, ill?
- MI: Ez, ta ez daka iltzeko itxurarik ere.
- ER: Beñepiñ...
- MI: Lepoa igota zeukarren¹ nonbait Lezoko Kristo santuaren metalla bat, eta labana edo danak ura jo dubenian zarrastara bat besterik ez diyo egin. Metalla izan ez bazan, gorputz arkituko gendun.
- ER: Zerbaiten itxura bazeukan ainbeste odolekin...
- MI: Odola laster geldituazi nion. Baña esaiazu zer ikusi zenduben. Illun ikusten det nik au guztiya eta nundik edo andik argitasunen errañu bat somatu nai nuke. Beaz, bart arratsian zer gertatu zan emen?
- ER: Zer gertatu zan? Ordubantxe nijuan lotara, eta bat-batian ots aundi bat entzun nuben eta karraxi bat iruditu zitzaidan.
- MI: Eta gizonezko itzik, ojuik, otsik, ibillerik, etzenduben entzun ezer?
- ER: Ezta ezertxo-re.
- MI: Zergatik au ez da bere gisa orla eritu.
- ER: Beñepiñ...
- MI: Emen norbait e d o norbaitzuk izan dira.
- ER: Ez nuben bada ezertxo-re somatu.
- MI: Arrigarriya da.
- ER: Otsa entzun nubenian, nere artian esan nuben, gela na-

- gusiyari da. Zer gertatu ote da? Eta etorri nitzan onera. Illunpetan zegon eta eman niyon argiyari.
- MI: Eta ikusi zenduben Trifon lurrian...
- ER: Lendabizikuan, zerbait erana egongo zalako..
- MI: Ortatik ere zerbait ba-zeukan.
- ER: Baña ikusi nubenian odol txirriyo ura, oso ikaratu nitzan eta beorri deitu niyon.
- MI: Ortik aurrerakua badakit.
- ER: Nik beintzat illa zegola uste nun. Trifon gizarajoa!
- MI: Ez, ikusi nubenerako ezagutu nun bizirik zegola, biyotza tupotzaka zeukan, eta odola zerbait ixuriyagatik, baneki-yen nola egin lenbiziko sendaketa. Sendagai batzuben neronekin ibiltzen baitituz.
- ER: Orri eskerrak.
- MI: Oyera etzan ta laster kontsua etorri zitzayon, marru batzuben atera zituben; gero lo zorroan gelditu zan, eta ala igaro du gau guziya.
- ER: Sendakiñari deitu biarko di-yogu?
- MI: Ez da orain biarrekua; gero, premirik bada deituko zayo.
- ER: Ez dezala beintzat okerrik izan.
- MI: Izango ez du. Ta nerera nua berriz; zuk etxe ontan urte asko damazkitzu, ez da ala?
- ER: Ogei.
- MI: Eta On Judasenganako gai-zki-nayik, edo ezin ikusirik ezagutu al dezu?
- ER: Eziñ ikusiya? Guziyak. Iñork ikusi nai al du bada agure dollor ori!
- MI: Ez det ori esan nai. Alegiya gaizki nai, edo gorroto... be-rari kalte egin naya edo...
- ER: Ez, orrenbestekorik ez.
- MI: Inguruko etxe abetan ez ote da norbait..
- ER: Etzait iruditzen.
- MI: Lapurreta ere izan liteke.
- ER: Lapurreta Trifoni? Lau kuar-to etzituben izango-ta!
- MI: Trifonek ez, batia kutxa or-tan egongo dira, ordia, uga-riyoric.
- ER: Ori ala da.
- MI: Nolanai-re zerbait bada eta somatu biar degu.
- ER: Zer izan liteken ez det iga-ritzen.
- MI: Azalduko da zerbait. Zuk orain ixilik gorde biar dezu guziya. Ez esan ezer ere, ez On Judasi, ez Xiriakori, ez Xoleri, iñortxori ere ez. Ez dezala iñork jakiñ, gugandik beñepiñ, Trifonen gertaera.
- ER: Ongi da.
- MI: Gauden gu ezer ez balitz bezela, eta bat edo bati itzul egingo diyo itzen batek eta orduban elduko diyogu.
- ER: Odola txukatzen ibillitako

zapiyak gela ortan daude eta jasotzera nua.

MI: Ez, laga itzazu, gero jasoko dituzu; zapi oyek ere ikusi biar ditut, tartian zerbait argibide billatzen ote detan.

ER: Orduban suba pixtutzera nua, berandu det eta...

MI: Zuaz, bai; baña nik esanda-

kua ez aztu; gauza abetaz ez diyozu iñori ezer esan biar.

ER: Ezta itzik ere.

MI: Ezta erdirik ere.

ER: Erdirik ere ez.

(Erramuna juaten da eskuiko bigarren a tetik)

Bigarren Antzeztaldiya

Migel bakarrik

MI: Gisa ontan ikusiko degu lenengo itza zeñek ateratzen dun. Arrigarriya da emen gertatu dana. Lenbizikuan, Trifonek dauzkan paper oyek kentziagatik ote zan, neregana egin nuben. Baña, ez; ain xuxen, txamarraren barruko aldian gauza gogor bat igarri niyon, atera ta ikusi nuben paper mordo bat zala. Begiratu niyon goiko aldera eta *Nere atzenaya* jartzen zuben, mutur bat erretea zeukan, eta idazpi-

kua, garbi-garbi azaltzen zan: *Juan Gurrutxaga*. Beraz, gure asmorako indarrrik geyena ematen diguten paperak geronekin daukazkigu. Zer izan liteke orduban? Odola txukatzen ibillitako zapiyak ez ditut ikusi oraindik. Tartian zerbait egon liteke. Ikusi dezatan.

(Ezkerreko bigarren atetik sartzen da)

On Judas ezkerreko lenbizikotik

Irugarren Antzetzaldiya

On Judas bakarrik

*(Ezkerreko lenbiziko atetik ager-
zen dala, ta deika)*

JU: Erramuna! Au etxia, ni jaiki-
ko ezpanitz, zankua agia
baño luziago eginta eguar-
dirarte lo egingo luteke.

(Deika)

Erramuna! Ori esnatu? Su-

tunpak ere ez; arriya baño
gogorrako² lua du.

(Gogorrago deika)

Erra...mu...na! Alperrik da,
alperrik.

*Erramuna eskuiko bigarren ate-
tik*

Laugarren Antzetzaldiya

On Judas ta Erramuna

ER: *(Eskuiko bigarren atetik ager-
zen dala)*

Jauna!

JU: Emakumia, zazpi t'erdia
dira; jaikita egoteko garaya
dala uste det; nagusiyak es-
natuko ezpazindu, gaba ta
eguna bat egingo zenituzke:
neska-zar egon obe dezu,
ume txikiyak azteko ona
zaude!

ER: *(Berekauz)* Asi gera.

(On Judasi)

Zer bear dit?

JU: Gosariya egin al dezu?

ER: Bedorrek lenbiziko deya
egin ditanian, sua pixtu ezi-
nik amorratzen nengoan.

JU: Bai ta poxporuak farra-farra,

kostako ezpalira bezela
erreko zenitun; tira bada,
azkar ibilli zaitia, ta gosariya
laster getu egon dedilla.
Afari kondarrrik baldin bada-
go, Trifonenzat gorde zazu.

ER: Trifonek? Gizarajuak obe
luke.

JU: Zer? Zer?

ER: (Iya esan nuben)

JU: Zer da? Zer?

ER: Ezer ez, ezer ez.

JU: Tira bada, esan bezela kon-
darrak. . .

ER: Kondarrak, katuak jan ditu.

JU: Katuak jan ditula? Ta ori
esateko ausarda badezu?

ER: Katuak ere zerbait jan bear

- du; arek ere, bedorrek beze-
la, sabela ta abua baditu.
- JU: Nik bezela? Lotsagabia! Ti-
ra, tira, gosariya jarri zazu;
Migel orrek ere gure bizkar
sabela bete naiko du eta.
- ER: On Migelek? Eztaka orantxe
beste zer egiñik...
- JU: Zer egin biar du bada?
- ER: Zer egin biarko du, zera...
(Ai! Iya itzul egin riran!)
- JU: Eginkizun ori zer da bada?
- ER: Ezer ez, ezer ez.
- JU: Emakumia, oso zoratu zera-
la iruditzen zait. Zoazkit,
zoazkit begiyen aurretik, ta
bide batez, Xole jaikita ba-
dago, zai naukala esaniozu.
- ER: Ongi da. (Ixilik egon biar
orrek, lanak eman biar dizkit
neri)
(*Eskuiko bigarren atetik dijua*)

Bosgarren Antzeztaldia

On Judas bakarrik

- JU: Au goiza, au goiza! Ixkri-
baua etorriko dan ordua ga-
ñian degu, ta ez Xole, ta ez
Xiriako agertu ez dira. Zer
gertatu bear ote du emen?
Buru austerik aundiyena Xo-
lek ematen dit; lapa aitzari
ezartzen zayon bezela eze-
tzari ezarrita dago;³ bayetz
erasaterik irixten ezpadet,
nere errukarriya! Ustez, atxi-
tuta neukan txoriyak eskutik
igas egingo dit. Nola molda-
tuko ote naiz? Bayetz erasa-
teko zer asmatuko ote det?
Au itxillu gorriya!
Xole eskuiko bigarren atetik

Seigarren Antzeztaldia

On Judas ta Xole gero Erramuna

- SO: (*Eskuiko bigarren atetik sartzen
dala*)
- JU: Bai zuri ere. Ondo lo egin al
dezu?
- Jainkuak egun on bediyola.
- SO: Ongi, ta bedorrek?

JU: Gutxi, zure ezkontzakia-
ren kezka lua galerazi dit.
Exeri zaitia.

*(Judas lenagotik exeriya. Xole
exertzen da)*

Oraindik ere ezetzian al zau-
de?

so: Lenian nago.

JU: Izkribaua, laster emen de-
gula badakizu.

so: Badakit.

JU: Xole, errai gogorrekua, izan
etzaite; zeran anera eldu ze-
ran artian aita izan bazendu
bezela zaitu ta gutiperatu⁴
zaitun oni begiratu zaiza;
zanko bat emen ta bestia ill
obiyan dauzkatala nago ta
orrelako nai gaberik opa ez
idazu.

so: Naigaberik opa ez diyot; go-

goz limurtiya banaiz ere, ne-
re borondatia ausi ez neza-
ke; basoko txoriyen antzera,
lotzake⁵ izan nai det.

*Erramuna eskuiko bigarren ate-
tik*

ER: (Atetik)

Nagusi jauna, gosariya ger-
tu dauka.

JU: Banua.

(Altxatu ta Xoleri)

Gosaltzera goazen.

so: Gogorik ez daukat.

JU: Gogorik ezpadezu, jan
gabe egon zaitia bada.

(Berekauz)

Seta gaiztuak mendian
dauka.

*(Juaten da eskuiko bigarren
atetik)*

Zazpigarren Antzetzaldia

Xole bakarrik

so: Ogeitiru urte dauzkat; nere
buruen jabe naiz, ta nai de-
tan alderdiya berexi nezake.
Baña zurtz emen⁶ baten al-
derdiya, zer ote da? Eriyoz
beteta dagon izate onetan
zer alderdi arkitu lezake?
Gauz abek gogoratzen zai-
zkitanian, buruak eztanda
egin bear dit, eta biyotzian
zerga astun bat jartzen zait.

Ene aita ziñana, zurtzaroan
laga zendun oni begiratu
zaiza! Itxasuak jostallutzat
erabilli oi dun ontzi-ola
bezela narabille ta nere in-
dar erbalak antzitzeko zori-
yan daudela, ertzeko arkaitz
gogorra jo ta galdu ez nadiñ
laguntzera atozkit!

*Erramuna eskuiko bigarren ate-
tik*

Zortzigarren Antzeztaldia

Xole ta Erramuna

- ER: (Eskuiko bigarren atetik sartuz)
Gosariya ateria dauka, betor nai dunian.
- so: Alferrik atera dezu, gogorik ez daukat.
- ER: Jan gabe bizitzeko asmua al du?
- so: Jan esan dezu; bederatzietan zein datorrenik ez al dakizu?
- ER: Kezka orri laga bediyo; etorri dedin lekutik joango data.
- SO: Zuk aixa esan dezu, baña nere barrua nola dagon ikusiko bazendu, orrelakorik esango etzenduke. Bederatziak laster dira; Migel oraindik jeiki ez da.
- ER: On Migel? Ezta oyeratu-re.
- so: Zer bada?
- ER: Zer izango da... (itzul egin dit berriz)
- so: E?
- ER: Ez, ezer ez!
- so: Zergatik esan dirazu bada Migel oyeratu ez dala?
- ER: Nik al dakit bada oyeratu zan edo ez? Gelan sartu zan beintzat eta...
- so: Zergatik zeniyon, bada?
- ER: Iduritu egingo zitzayon; nik ez nezakian orlako gauzik esan.
- SO: Gorde egin nai nazu.⁷ Gauza txarren bat gertatu da emen.
- ER: Ain txarra ezik.. . (berriz)
- so: Zer bada, zer?
- ER: Abek iduripenak jartzen zai-zka. Ez da ezertxo-re gertatu.
- so: Ez dakit bada.
- ER: Ez ta ezer ere.
- so: Izango al det Migelen la-guntza!
- ER: Betie piñ
- so: Bestela, zer egin bear det? Zeñek lagunduko dit?
- ER: Guziyok.
- so: Ai! Ikara ezurretaraño sartu-ba daukat.
- ER: Ez beza orlako bildurrik izan.
- so: Izkribaua datorrenerako orraztera guazen.
- ER: Nai dun bezela. (Ixilik egon biar au luzatzen bada, lertu egingo naiz ni)
(Eskuiko bigarren atetik juaten dira)
Migel ezkerreko bigarren atetik

Bederatzigarren Antzeztaldiya

Migel, gero Erramuna
azkenian Xole barrendik

- MI: *(Ezkerreko bigarren atetik ateriaz)*
Korapilluen muturra azalzen asi da. Odola txukatzen ibilli ziran zapiyen artian eskuturreko bat agertu da, bi-kiak, jemeluak, berekin daukazki. Eskuturreko ori eritzal-
liak lajia da. Baserritarrak ez dute orlakorik ibiltzen, inguru ontan ez du iñork...
Etxekua ote da? On Judas zarra dago; orrenbesteko bat egiteko kemenik ez du. Xiriako... O, au espa dator-
kit! Ori egiya balitz, justiziya birritan osatuko litzake.
Erramuna eskuiko bigarren atetik
- ER: *(Eskuiko bigarren atetik ateriaz)*
Emen utzi omen zituben; toki onian. A! On Migel, az-tarnik billatu al du?
- MI: Bai, zerbait ageri da.
- ER: Noski. Trifonek esango zi-yon?
- MI: Ez, ez daki Trifonek zeñek egin diyon. Trifonek ez daki ezer. Gauz arrigarriya! Etxe-barrunpean gizona labanaz jo, ta zeñek jo dunik ez daki-gu
- ER: Ez du, bada, esan?
- MI: Esan dizut zerbait badakita-la, eta orain esango dizut, guziya jakiteko bidean jarri naizela.
- ER: Ederki. Orain ixillik egon bia-rrik ez daukagu. Ez da ala?
- MI: Len baño-re ixillago egon biar dezu.
- ER: Ixillago oraindik?
- MI: Oso mutututa.
- ER: Errexago esaten du..
- MI: Kalera nua orain nere bu-ruari aize pixka bat artuarazi deytan; biyen bitartian, zer egin asmatuko det. Eta zuk badakizu, mutututa egon biar dezu.
- ER: Baña On Migel...
- MI: Mutututa.
(Juaten da atzeko atetik)
- ER: Errexago esaten du, ni egongo naizen batio. Auxen da lanbiria jarri diratena. Ixi-lik egoteko, mutututa, eta mingañen puntan b e s t e gauzik ez dakat. Abua iriki orduko ori datorkit ortzetara; errexago esan du! Ezagun da On Migelek emakumia zer dan ez dakiyela orain-dik. Bildurrez nago iñorekin izketan asteko, barrendik

sortzen zait esan biar bat,
iñola ere ez eutsi diyotana.

SO: (*Barrendik*) Erramuna!

ER: Andria.

so: (*Barrendik*) Luak artu al zaitu?

ER: Obe nuben bada, itzegiteko bildurrik ez orduban.

(*Biribilla tubaz*)

Nun utzi ote zituben atzo?

Beñe-re gauzak beren leku-

ban utzi bear ez dituzte eta gero dira itxillubak... baña nun...

(*Billatubaz*)

Toki onian. Eskuba gañian jarri ezkerro azpiyan. Nuan, nuan.

(*Artzen ditu orrazteko tresnak eta juaten da eskuiko bigarren atetik*)

Xiriako atzeko atetik

Amargarren Antzeztaldiya

Xiriako bakarrik

(*Atzeko atetik sartzen dala*)

XI: Emen erori zan, ta ez dago. Zetiek jaso ote du? Ederki jo...

JU: (*Eskuitarako⁸ bigarren atetik erlojuari begira*)

Ordua iritxi da.

XI: (Osaba, arrapatu nau!)

JU: Abejon dayela! Jaikiera goiza egin dek; orainguan ezurrak Altzoko aundiari baño

geyago azi bear zaizkik. Gosaldu al dek?

XI: Ez jauna; nai ere ez det.

JU: Ik ere ez? Auxen dek jende merkia gure etxian dagona. Ondo lo egiñ al dek?

XI: Ainbestian.

JU: Ire begiyak etziruditek, bada; zorioneko izkribauen etorri bearrak, iri ere lua galerazi dik noski.

Izkribaua atzeko atetik

Amabigarren Antzeztaldiya

Lenguak eta Izkribaua

- IZ: *(Atzeko atian azaltzen dala)*
On Judas jauna.
- JU: Kaxo On Andres, ongorri!
Aurrera, aurrera!
- IZ: *(Aurrera sartzen da/a)*
Zai egon etzaitetzen, ordua
baño lentxuago natortzu.
- JU: Zu nolakua zeran dakitanez,
uste ere banuan.
- IZ: Zer modu?
- JU: Ongi, ta zu?
- IZ: Ederki. Zer degu Xiriako,
nola gera?
- XI: Ongi esan biarko.
- JU: Emen daukazkitzu, tinta-ontzi-
ya, papera...
- IZ: Ez det ezertxo-re biar. Nero-
nek dakazkit biar dituan
tresna guziyak. Ez dezute
ezertan ibilli bearrik.
- JU: Orduan exeri zaitia.
- IZ: Ederki, emen antolatuko di-
tut nere gauzak.
*(Exertzen da, ta jartzen ditu mai
gañian berakin dakazkiyen tin-
ta-ontzi ta abar)*
- JU: Zuek ere, langilliak bezela,
lanerako biar dituzuten tres-
nak zeronekin ibiltzen di-
tuzute noski.
- IZ: Langilliak bai gera gu ere,
eta lanteri gaitzenetakuak.
Bestiak izardiya kanpora
botatzen duten bezela, guri
askotan barrura sartzen zai-
gu.
- XI: (Bai, beti al dana barrurako)
- JU: Ederki, ederki.
- IZ: Gertu al zaudete'?
- JU: Eztakit, emakumiak barrual-
dian dira, baño deituko diyet.
(Eskuiko bigarren atera juanaz)

Amairugarren Antzeztaldiya

Lenguak eta Xole

- JU. *(Deika)*
Xole!
- so. *(Barrendik)*
Banua!
- JU: *(Izkribauari)*
Pazientzi pixka bat artu
zazu, On Andres.
- IZ: Oraindik ez da berandu.

- JU: Emakumiak badakizu zer diran.
- IZ: Ori bai. Emakumiak ordurako? Ezta... ezta ezkontzerakuan ere.
Xole eskuiko bigarren atetik
- so: *(Eskuiko bigarren atetik sartuaz)*
Egun on.
- XI: (Xole!)
- JU: Gabiltzan, gabiltzan.
- so: (Izkribauari)
Zer diyo?
- IZ: Ongi, ta zu?
- so: Ederki.
- IZ: On Judas, au al dezu alaba ordekoa? A zer mirabia egin dan!
- so: Eskerrikasko.
- IZ: Oraindik atzo dala iduritzen zait nexka koxkor bat ikusten nula, ta begira orain... On Judas, abek gora dijuaz ta gu bera.
- JU: Ain bera ezik..
- IZ: *{Xo/eri}* Galaikeririk ez dizut esango; orlakuak Xiriakok esango dizkitzu.
- so: Esaten dizkit bail!
- IZ: Noski. Banekiyen nik.
- XI: Nere biyotz sutsutik sortzen diran txinpartak izaten dira.
- IZ: Ori, ori. Gauza ona etxerako gorde. Xiriako, ez iñori eramaten laga.
- XI: Ez noski ni bizi naizela.
- so: Xiriako.. .
- JU: Tira, tira, inguratu mayera. Gai ortaz itzegingo degu gero. Exeri gaitian.
(Exertzen dira)
- IZ: Ori da arrazoya.
- JU: On Andres, zertarako deitu dizutan esatera nua. Gure anderari, adin nagusiya, edo erderaz esan oi dan bezela, *mayoria de edad*, gaur osatzen zayo; beraz, nere zaipetik irten bear dun ezkeroz, bere aziendaren eskubidien jabe egin dediñ, bear dan azalkaya egin bearrik gaude.
- IZ: Ongi da.
- JU: Baña bide batez ta bere onagatik, beste eginkizun bat eragin nai nizuke.
- IZ: Agintzen didazun guziya; orretara etorri naiz.
- JU: Nere alaba ordekoak ogei urte nerekin daramazki, ta alaba jatorra balitz bezela maite det.
- so: *{Berekauz}* Gezurti alena!
- IZ: Miretsigarriya ez da.
- JU: Ta nere ondotik alde egin ez dezan, bere zoriona .egiaz, nere illoba, bera bezela, jasota daukatan onekin ezkontzia nai nuke.
- IZ: Gaizki asmatua ez da. Neronek ere orixe bera egingo nuke. Xiriakori len esan diyotan bezela, gauza ona etxerako.
- XI: Bai noski.

- JU: Aditzen dezu? Izkribau jaunari ere ondo deritzayo.
- so: Baña neri ez.
- JU: Ta, ta, ta, beti seta txarra.
- so: Len ere esan diyot, eta kate-rik gabe bizi nai det.
- JU: On Andres, ikusten dezu on baizik egin ez diyonari, nola-ko eskerra azaltzen diyon?
- IZ: Zer egingo diyozu?
- so: Milla bider esan diyot, Xiriakokin ez detala ezer nai.
- XI: Migelekin nai dezulako.
- so: Ala bada ere, zer?
- XI: Zer? Migelekin ez dezula ezer egingo, ilda-ta.
- so: III!
- JU: Migel!
- IZ: Zein Migel?
- JU: Etxagillia.
- so: III! ill!
- XI: Bai, bart arratsian ill dute.
- IZ: Bañan, nola? Nun?
- XI: Nola ez dakit. Nun? Etxe ontan diyote.
- JU: Emen? Etxeko iñork jakin gabe?
- so: Erramunak bazekiyen!
- JU: Erramunak?
- XI: (Erramunak badaki)
- so: Bai, neri gorde egin diate!
(*Negarrez exerleku batian etzanta*)
- IZ: Ta nork il du?
- XI: Iñork ez daki.
- so: Emen geldituazi, etxera b-
rian gaitzik izan ezetzan, eta ora orain.. .
- JU: (*Xiria kori*)
Ator onera.
(*Judas, Izkribaua eta Xiriako elkartuta*)
- JU: Eta ik nola jakin dek?
- XI: Erdi puerdiko gaba izan det.
- JU: Ezagun dek, bai.
- XI: Eta goiz aldera, oitu baño lentxiago jeikita, atera naiz aize pixka bat artzera. Ingu-ruko guziyak bazekiten, abo guziyetan etzebillen besterik, Migelen eriyotza.
- IZ: Gauza arrigarriya, orain nator ni kanpotik, eta ez det ezertxo-re aditu.
- XI: Etzuben iñorekin itzegingo-ta.
- so: Migel ilta, zeñek lagunduko dit neri? Au bai dala bakarte negargarriya! Ene aitaren gogua laguntzera atdzkit!
(*Xiriako, Xolerengana alderatzen da*)
- JU: Arrigarriyagua arkitzen det oraindik etxe ontan il dutela esate ori, iñork ezer ez badakigu.
- IZ: Aitu dezu, Erramunak zerbait badakiyela. Erramuna, noski, neskamia izango de-zute.
- JU: Bai, eta orain gogoratzen naizela, neri ere zerbait nas-tutu dit, baña ez diyot aintzakotzat artu.
- XI: Xole, barka nazazu; zitalke-

- ririk egin badizut zuganako naitasunak buruba nastutzen ziralako zan. Barka nazazu Xole. Ikusten zaitut samintasunez beterik eta lagundu nai nizuke larritasun abetan, txukaturik zure begietatik ixurtzen diran malko kupitsuak. (Belauniko bere aurrian jarriaz)
- S0: Eskerrikasko.
- JU: Nola maite dun!
- IZ: Ezagun da.
- XI: Bai Xole, naigabiak alde egin ta berriro zure arpegiyan alaitasun zorionezkua ikusteagatik, emango nuke nere biziya oso-osua. Laga itzazu baztar abek, zuaz etxe ontatik, ibilli urrutiyetan, egipen garratz au aztutzeko. Nik lagunduko dizut, zure morroi izango naiz, zure go guak beteko ditut.
- JU: Ederki pentsatuba.
- IZ: Alaxen da. Samintasunak lagatzeko aidez aldatzia bezelakorik ez da.
(*On Judas ta Izkribaua Xolerengana alderatzen dira*)
- XI: Bai, Xole, biyok juango gera, beriala alde egingo degu.
- JU: Berialaxe, urrutira, urrutira.
- XI: Ameriketara.
- JU: Ederki esana, eta an ezkonduko zerate, zure gurasuak ezkondu ziran eleiz berian.
- XI: Zuk nai dezun lekuan.
- JU: Bai; bitartian zure aziendari nik kontu egingo diyot, gordeko dizut diruba...
- IZ: Eta bigalduko dizkatzute paperak.
- JU: Ez, paperak ere emen gordeko ditugu.
- IZ: Baña paperak..
- JU: Kutxan, ortxen gordeko ditut.
- IZ: Ezkontzarako paperak..
- JU: A! Oyek bai, bigalduko dizkategu. Begira Xole, jaun onek egingo du orain zuben ezkontzakikua, eta juan zintezke lasai.
- XI: Bai Xole; guazen beriala, nere laguntza atsegingarri izango dezu.
- so: (*Asarre biziyan altxata*)
Zaudezte ixillik! Laga diazute pakian! Arrizkua naizela uste dezute edo zer? Zentzun gabekotzat al naukazute orlako lerdeneriyak esateko?
- JU: Baña, Xole...
- so: Barrena samintasunez lertzeko zoriyan daukatala, ez dirazute negar egiten ere laga biar?
- IZ: (*On Judasi, Xolegandik a/de egiaz*)
Gogorrian ezer ezin egingo da. Nik beintzat, bere borondatekua ezpada, ezin ontzat emango det.
- JU: Badakizu, nola bat-batetan jakin duben berri garratz ori,

ez dago orain ezertarako. Geroxiago, pixkabat lasaitzen darian egingo da. Bi-yen bitartian, len esan dizutan azalkaya egiten asi gaitian. Ez da ala Xole? Bai. Orixe egingo degu.

IZ: Ori da arrazoya.

JU: Emen daukat Xoleren aitak egin zuan atzenaya, eta orain aterako dizut.

(Kutxa tik a tera tzen du a tzenaya eta izkribauari ematen diyo)

XI: *(Xoleri)*

Xole, etzera nigana limur-tzen batere?

so: Zoazkit emendik. Jainkuen izenian!

JU: Ara, auxen da atzenaya.

IZ: Ederki.

JU: Xole, izkribau jauna orain dijua irakurtzera zure aita zarenen atzenaya. Entzun zazu.

IZ: Astera nua, e?

JU: Bai, bai.

IZ: *(Idazten)*

Nere a tzenaya

(Migel atzeko atetik. Ondoren Ekadoya ta Errizaya)

Amalugarren Antzetzaldia

Lenguak - Migel - Ekadoya (Jueza) ta Errizaya

MI: *(Atzeko atetik sartzen dala)*

Ori egiya ez da.

(Guziyak berari begira, arrituta gelditzen dira)

JU

IZ: E ?

xi:

so: Migel!

MI: Aurrera, aurrera!

Ekadoya ta Errizaya atzeko atetik

(Sartzen dira atzeko atetik Ekadoya ta Errizaya)

XI: *(Migel!)*

IZ: Il ziñala-ta!

JU: Il zaituztela-ta!

so: Migel, bizirik?

MI: Ustez beintzat bai. Baña zer da au, ni il bear al ninduten?

IZ: Nik ez dakit, orrek...

(Judasengatik)

JU: Arrek..

(Xiriakogatik)

XI: Nik... nik... Erramunak.

JU: A bai! Erramunak daki.

IZ: Erramunak esan omen du.

so: *(Zer da naspill au?)*

MI: Beaz, ni, e?

- JU: tian jo naute, eta orain era-kutsiko diyet.
 IZ: Erramunak... *(Joaten da ezkerreko bigarren atetik)*
 XI:
 MI: Ez, Erramunak badaki ez X1: (Zer egin det nik!)
 nautela il; eta geyago-re bai. IZ: (Nun sartu naiz!)
 Juez jauna, justizirako ordua JU: (Oso erotuba nago, edo ga-ñerakuak erotu dira!)
 labanaz jo naute beren us-tietan, baña ez lepo ontan. so: (Abek katramillak!)
 Begira nere lepoari, ez Erramuna eskuiko bigarren ate-
 daukat ezer. Beste lepo ba-tik

Amabostgarren Antzetzaldia

Lenguak, Erramuna eta Trifon

- ER: *(Eskuiko bigarren atetik sar-tuaz)*
 Zer gertatzen zayote?
Migel ta Trifon ezkerreko biga-rran atetik
 MI: *(Trifon besotik elduta dakarrela sartzen da. Trifonek lepua lotu-ta dauka, ta neke aundiyakin alki bateraño irixten da)*
 Ara emen!
 GUZIAK Trifon da!
 ER: Trifon gizarajoa!
(Erramuna Trifonen ondora jau-ten da)
 XI: (Okerrekua jo det!)
 MI: Bai, Trifon da. Nere ordez au zauritu dute. Begira be-zayo, juez jauna, lepua la-banaz jota dauka.
 EK: Ikusten det.
 XI: (Deabruen errayak, nola nastutu nazute!)
 MI: Nor dan eritzallia, orain ja-kingo dezu.
(Alkandor eskuturrekua odolez orbandutakua erakutsiyaz)
 Au zeñena da?
 ER: Xiriakoren alkandor-eskutu-rrekua, bere-beriak dira bi-kiak.
 MI: Xiriako da, bada, eritzallia.
 XI: (Neriak egin du! Galduba naiz!)
(Erdiko atetik igesi dijua. Bere ondoren erri zaya)
 IZ: Itzuli dijua.
 EK: Laga berari; justiziyak zanko pizkorraguak ditu.
 MI: (On Judasi)

- Orain zurekikua egin bear degu.
- JU: Migel, begirozu gero.
- MI: (Trifonen patrikeratik paper mordo bat aterata Ekadoyari erakutsiyaz)
On Juan Gurrutxaga Xolen aita zanak eragindako atzenaya au da. Begira, Izkribau Jauna, ona emen nun daukan On Juan zgnaren idazpiko jatorra. Beste ori, eskubetan zeukazun ori, On Judasek egindakua da ta idazpikua faltsua du.
- JU: Ez! Ez!
- TR: Faltsua da, bai.
- SO: Faltsua! Nere zorionerako gauza zuzenak egin ditu.
- ER: Lapur alena!
- MI: Jaun ori lapur aundi bat da. (*Ekadoyari, On Judasengatik*)
- JU: (*Ikaraka*)⁹
Ni... lapurra... lapurra bai... nere kutxa... (*Jaikita kutxa dagon lekuraño joaten dala berari elduta*)
Ez, ez dirazute kenduko!. (*Biyotz gañean eskua ipiñita*)
Biyotza.. tupotzak... au... la... rri... ya...! A... a... a...! (*Erortzen da. Ekadoya eta Izkribau joaten dira beragana laguntzera. Erramunak irukitzen du Trifon. Xole Migelen onduan berari elduta*)
- so. Migel, zer da au?
- MI: Dollorraren azken beltza!

Ezkuta zapiya eraxten da

AMAYA

(1) *lepoa igota zeukarren*: Egilearen hutsa da, antza, lepora igota zekarren esan nahian

(2) *gogorrako*: gogorragoko

(3) *ezeztzari ezarrita egon*: ezezkoari tinko eutsi

(4) *gutiperatu*: kupitu, errukitu ote da?

(5) *lotzake*: lotzeke, aske

(6) *emen*: eme esan nahi ote du egi-leak?

(7) *gorde egin nai nazu*: gorde egin nahi didazu jarri beharrean

(8) *eskuitarako*: orain artekoetan egi-leak eskuiko erabili du

(9) *ikaraka*: dardarka

HIZTEGIA

- Adin nagusiya*: Adin nagusitasuna
Aditu (da): Ulertu, moldatu
Aditzekiya: Aitzakia
Adua: Zoria, zortea, patua
Akazu: Xahutu, desagertarazi
Akillua: Makila luze eta buru ezten-
 duna
Akulumendia: Kaikua
Aldartia: Aldaketa
Aldera eman (-r)en: Hainbesteko
 baten truke eman / Zerbaitetara-
 ko dirua utzi
Alderakoa: Diru-ordaina
Aldian ekarri: Berekin ekarri
Alena: Adjetiboa indartzeko hitza
Amuzkia: Amuan jartzen den jakia
Andera: Andrea
Anditxua: Handitua
Antolatu (da): Konpondu, zuzendu
Antzerki-koitza: Ekitaldia
Antzetzaldiya: Agerraldia
Antzitu: Agortu
Argizai-negarra: Kandela malkoak,
 tantak
Arlotea: Zarpaila
Arrazi: Harrarazi
Aterakaiya: Aterakaria, ateraldia
Atxitu: Harrapatu, hartu
Atz egin: Azkura egin
Atzenaya: Testamentua
Aukeratu (zaio): Egokitu
Aur-ondorengoa: Erditu ondorena
Ausarda: Ausardia
Azalkaya: Azalpena
Azkena: Amaia, bukaera
Azartu: Aztertu, arakatu, miatu
Aztoratu: Nahastu
Bakartea: Bakardadea
Barautsa: Lerdea
Bazka: Janaria
Begiratu: Zaindu
Bekaindiya: Asaldaria, mutiria
Benaz: Egiaz
Berekauz: Bere kabuz, bere kasa
Berexi: Aukeratu
Bigaldu: Bidali, igorri
Billaukeriya: Gizagabekeria
Burtariña: Gurdi arina
Disdisera: Dizdira
Dizdizariya: Dizdiragarria
Dollorkeria: Zekenkeria
Egintaria: Aktorea
Egipena: Egintza, egitea
Egotzi (alkarri): Lotu, atxiki
Ekadoya: Epailea, jueza
Elizarakoya: Elizkoia
Erantzupena: Erantzuna, ihardespe-
 na
Erasan: Esanarazi
Eratxi: Jaitsi
Erausi: Esan
Erbala: Ahula
Eresia: Doinua
Eritu: Zauritu
Eritzallia: Zauritzailea
Ernaitu: Altxatu
Erneagarritzkoa: Amorragarria
Erretxin utsa: Erabat ipurterrea
Eskeñia: Eskaintza
Eskuturrekoa: Alkandoraren beso-
 muturrean jartzen den botoi an-
 tzekea
Esola: Mutur puntadun ohola
Espa: Susmoa, beldurra

<i>Ezaiña:</i> Itsusia	<i>Kontsua:</i> Zentzua, kontua
<i>Ezegarriya:</i> Asegarria	<i>Kupitu:</i> Errukitu
<i>Ezin-ikusia:</i> Gorrotoa	<i>Laja:</i> Laga, utzi
<i>Ezkuta-zapiya:</i> Teloia	<i>Lanbiria:</i> Ogibidea
<i>Ezkutakillua:</i> Ezkuta-zapia, teloia	<i>Lanteria:</i> Lanbidea, ogibidea
<i>Ezkutukoa:</i> Sekretua	<i>Larria (iz.):</i> Presa
<i>Far Iria:</i> Irifarra	<i>Laya:</i> Lurra iraultzeko erabiltzen den metalezko pieza punta-zorrotza
<i>Gaizki asmatua:</i> Gaizki pentsatua	<i>Legoya:</i> Leoia
<i>Gaizki-naya:</i> Inorenganako nahi ma- kurra	<i>Leyarra:</i> Gardena, garbia
<i>Ganbela:</i> Aska	<i>Likitsa:</i> Zikina
<i>Gelatia:</i> Gelako atea	<i>Limurtiya:</i> Erraz limurtu edo inoren nahietara makurtzen dena
<i>Gizon xukaldea:</i> Sukaldean saltsan ibiltzen den gizona	<i>Lonbria:</i> Deitura, abizena
<i>Gogapena:</i> Gogoeta	<i>Lotsaria:</i> Lotsa
<i>Goibela (iz.):</i> Lainoa	<i>Lotzake:</i> Lotzeke, aske
<i>Goiza (adj.):</i> Goiztiarra	<i>Marrua:</i> Orrua
<i>Gurasonkarriya:</i> Ondarea	<i>Mauka:</i> Zorte handia, irabazi asko lan gutxi eginda
<i>Guritu:</i> Arindu	<i>Medarra:</i> Estua
<i>Idazpikua:</i> Sinadura	<i>Mendeka:</i> Mendekua
<i>Igas egin:</i> Ihesi joan	<i>Metalla:</i> Domina
<i>///-eriyua:</i> Hilerioa, hiltzeko zorian goenaren egoera	<i>Miñ oriya:</i> Gorputzari kolore horia ematen dion gaitza
<i>Illintxi:</i> Irentsi	<i>Mirabea:</i> Anderea, neskatxa
<i>Iragazi:</i> Igaro	<i>Miretsigarriya:</i> Miresgarria
<i>Irago:</i> Igaro	<i>Moztasuna:</i> Lotsa
<i>Iratxi:</i> Eratsi, eratxi, jaitxi	<i>Muxinkeria:</i> Zapuzkeria, mukerkeria
<i>Iritxi:</i> Lortu, eskuratu	<i>Naitasuna:</i> Maitasuna, zaletasuna
<i>Iruki:</i> Eduki	<i>Nastutu:</i> Nahastu
<i>/to bearrik:</i> Itotzeko zorian	<i>Ojua:</i> Oihua
<i>Itxogon:</i> Itxoin	<i>Ondamena:</i> Hondamendia
<i>Itzul egin:</i> Ihes egin	<i>Ondoeza:</i> Nahigabea
<i>Jatorra:</i> Benetakoa, egiazkoa, jatorri- zkoa	<i>Onomen:</i> Hementxe bertan
<i>Joan-etorria:</i> Eraentza, antolaketa- lana	<i>Ontzi-ola:</i> Ontzi-ohola
<i>Kakua:</i> Gakoa, gantxoa	<i>Opa:</i> Desioa, nahia
<i>Katramillak:</i> Kontuak	<i>Oroilaria:</i> Isil-esalea, oroiarazlea
<i>Keia:</i> Kea	<i>Otseina:</i> Morroia
<i>Kiskartsua:</i> Kizkalgarria, erregarria	<i>Patrikera:</i> Patrika, sakela
	<i>Perebatismua:</i> Jaiotze-agiria

Piyo izan (-(*r*)ekin): Fidatu
Primatu: Saritu
Salbota: Izan ezik, izan ezean, salbu
Sarjiña: Lorategia
Sendakiña: Osagilea, medikua
Siñoa: Patua, zoria
Susparra (iz.): Berotasuna
Sutunpa: Tiroa
Tati: Geldi
Tupotza: Taupada
Txatxarra: Ezdeusa
Txautu: Txikitu, apurtu, suntsitu
Txirriyoa: Ziriztada
Txukatu: Lehortu

Txurina: Txuria
Ugatza: Ukatza, zingira
Ur izan: Gertu izan, hurrean izan
Urdallaldia: Urdaileko mina
Urrungarriya: Urrun edukitzea hobe dena
Urruxkatu: Piska bat urrundu
Urtietan aurrera: Zaharra, adintsua
Utsuna: Hutsunea, falta
Zalea: Zaletasuna, gogoa
Zarrastara: Urratua, zarrastada
Zirioa: Zirrikitoa
Zorigaitzua: Zorigabekoa
Zurtza: Umezurtza

KONTAZIKUNAK

BESTE AUKERARIK EZ

Eskumotz izengoitia zuen Migel Ubaran morroia Hirigoien txaletako Mercedes Benz dotorearen ateko sarraila behartzen ari zen. Alike-tak, mailua, zerrotea eta giltza-gakoa aldamenen zeuzkan. Gure gizonak jaunaren kotxea garbitu ohi zuen.

Eskumotz alde haietako lapur itxurosoenetakoa zen, bizkorra mugimenduetan, trebea lanean. Asto batek eskuan hozka egin zionetik, ezkerrekoa, ia beti, bilduta erabiltzen zuen. Horregatik Eskumotz izengoitia.

Arratsalde berantak mendebalerantz, ordurarteko ortze urdinturkesaren orde, hodei-mordoak zituen. Hirigoien On Hipolito Beuntza jaunaren gelara lorategiko magnoliek, mihiluek, lilek eta krabalinek usain atsegina bidaltzen zuten. Eskumotzek, dagoeneko, kotxearen aurreko kristalak garbitzea amaitua zuen. “Mercedes honetaz jabetzen banaik urte luzetako mixeriarri iruzur eginen zioat” pentsatu zuen. “Adio ene aspaldiko sabelzorri eta nekeak!”. “Mercedesa” Bordeleko lehengusuaren auto-agentzian sal zezakeen, eta, gutienez, hiru miloiko irabazpena lortu.

Eskumotzek kanpotik garbitzen zuen berebela, nagusiak ez baitzion barruan sartzen uzten. Gakoaz lortu zuen kotxe dotorearen ateska irekitzea. Arazoa, orain, garajeko atea zabaltzea zen. Metxeroa piztuta, sarrerako habeak giltzamordo bat ikusi zuen zintzilik. Gara-jeko giltza han zegoen. Kanpoan jardineko langa, berriz, lehendik ohartu zenez, pasadorea eman gabe zegoen. Dena bikain gerta zitekeen; ezusteko zortea ukan zezakeen.

Frantziako aduana igarotzeko ere bideak eginak zituen, gau hartan Manex Iriart laguna egonen baitzen mugazain Dantxarineako postuan.

Eginbeharreko bakarra orain kotxea, ahalik eta azkarren eta segetuki, ateratzea zen. Zalu ibili behar zuen. Supitoan, ordea, Eskumotzek Hirigoien txaleteko neskamearen oin hotsak entzun zituen hurbil.

-Migel, hor al zaude? -dei egin zion Alfonsa neskame adinekoak, eskailerak oraindik osoro jaitsi gabe-- . Kanila lehertuta, sukaldean ura sartzen ari zait. Arren, kanila konpontzera etorzaitez!. Eskumotzek amorraziozko keinua jarri zuen betartean.

-Alfonsa, badakizu, ni jardinzaina baino ez naizela. Kanilak konpontzen ez dakit, sekulan iturgin izan ez naizelako.

-Berdin da. Gutierrez, zatoz sukaldera zer egin daitekeen ikustera... -Gure Eskumotz haserre, baina esaneko, kotxearen ondoko giltza ingelesa, aliketak eta besteak hartuta, sukaldera igo zen neskamearekin. Bertara sartu aurretik, ordea, pasilotik ikusi ahal izan zuen ehizean uste zuen txaletako jauna arratsalde hartan gelan irakurtzen ari zela. "Koño, gaur bertan autoarekin ospa egin beharrean nagok" esan zuen berekiko-- . "Bestela, Manex ez diat beste hilabete batean Dantxarinean mugazain topatuko".

Alfonsak biziki eskertu zion jardinzainari konponketa, anis-kopaska bat eskainiz adeitsu. Eskumotz, ondoren, garajera itzuli zen lehengo asmoak burutzera.

Ordurarte Eskumotz sagar batzuk kalean, etxe barrutan jangelako ezur-zilarrezko irudiak, eta, noiz-noiz, balio handirik gabeko koadroren bat ohostuz konformatu zen. Mercedesena, ordea, bizimodua aldaraziko zion azio apartekoa izanen zen.

Alfonsa berriro garajera jaisten bazen erraz menderatuko zuen, neskamea habe bati, besterik ezean, lotuz. Txaboletan egon ohi ziren zakur handiak, zorionez, Ernestorekin mendira joanak ziren arratsalde hartan.

Honelakoetan pentsari, Alfonsa neskamea, beste behin, garajera jaitsi zen, eskuetan pertz handi bat, ezker-eskuin zanbuluka, zuela.

Eskumotz bortizki amorratu zen neskamea ikusteaz, baina disimulatu egin zuen. Zaila izanen zitzaion Alfonsa, garrisirik egin gabe, habeari lotzea.

-Migel, arren, igo zaitez ganbara ondoko gelara, bertako atea itxita gelditu baita serraila puskaturik. Sartu beharrean nago, afitararako txorizoak bertan lehortzen baitzauzkat.

-Utz egidazu bakean! Kotxea garbitzea noizbaitean amaitu beharko dut, ezta? - Eskumotzi aliketak lurrera erori zitzaizkion hau esatean.

-Minutu bateko gorabehera baino ez da- Alfonsak kotxe-garbitzaileari buruko mototsaren orratza hortzetan eutsia.

-Etxeko jaunak ere zerbitzu horiek egin ditzake -Eskumotzek ondoren desgustua azaldu eta lurretik aliketak eta giltza ingelesa jasoz-. Orduerdi bat galdu dut, dagoeneko, zuregatik. Noizko amaituko dut, esan, kotxearena? - Hala ere, gure lapurra, gizon ona zelako, ganbarara igo zen atearen serralda konpontzera.

“Oraingoan, bai, mugitu beharrean nagok, bestela, akabo... Jau-naren kotxeaz jabetzeko, eta salduta aberats bihurtzeko, gaurkoa diat parada bakarra... Mugi nadin!” kdmentatu zuen ahapeka.

Eskumotzek, beste behin garajera jaitsi orduko, txaletako nagusiaren gelara so egin zuen. Argia piztuta zeukan; irakurtzen ziharduen. Hura zen bere aukera. Gakoaz Mercedes kotxearen ateska irekitzea lortu zuen; baita kotxetegiko barra askatzea. Jauregi aitzinetik arratseko zortziretan igaroko zen tranbia astunaren zarata profitatuko zuen Mercedesen motorea martxan ezartzeko. Nagusiak, bada, ez zuen ezer berezirik entzungo.

Hala ere, motorea piztu gabe, kotxea eskuz bultzaturik ateratzea hobea zela otu zitzaion. Motorea jardineko sarreran, soilik, jarriko zuen mugimenduan.

Auto dotore hark gupil zabalak zituen, motore luzea, kolore beltz-lustreatua, ertzetan altzairu distiratsuzko edergailuak, paratxoke sendoa, eserlekuak zetazko zapiz forratuak.

Bolanteari, kotxea zuzentzearen, bi bira eman zizkion, eta, ondoren, gibeletik bultzatzen hasi garajetik ateratzekotan. Lehenago, lurretik aliketak, giltza ingelesa, mailua eta beste tresnak jaso zituen, eta nagusiaren eskularruak bolante aitzineko plataformatik kendu, eta guanteran sartu. “Tira, oraintxe dut aukera ezinobea aspaldian pentsatua egiteko!” esan zuen.

Indarka hasi zen. Nahiz eta garajeko atea aski estua izan, kotxea kanporatzea lortu zuen, bolanteari eskuinarekin eutsiz, eta ezkerrekoarekin, lehiatilako markotik, kotxea bultzatuz.

Behin jardineko aldapatxoa igota, Mercedesen barruan motorea-ren giltzari eragiteko prest zegoela, giblean berealdiko zarata entzun

zuen. Eta, segidan, garrasiak. Eskumotz urduri jarri zen (“Ez nadin orain txatxua izan... Ez nauk inoren kexuaz kupidatuko!”). Berrero, Alfontzaren oihuak entzun zituen etxean, “Jauna, zer gertatu zaio berori?” esaka. Eta, ondoren, “Migel, Migel, zatoz, nagusia odolustuta dago gelan; ospitalera eraman beharko duzu!”.

Eskumotzek motorea lehenengo martxan jarrita zeukan, dagoneko. Kotxearen bolantea jardineko sarrerarantz zuzentzen ari zen; leihatilako kristala ere ixtera zihoan.

Kotxearen aitzinera, ordea, garrasika eta “nagusia ospitalera eraman beharko duzu!” oihuka, azaldu zen neskame zaharra, mantalan jaunaren odol-orbainak zituela.

Migeli atsoaren gaintik autoaz pasatzeko bulkoa etorri zitzaion; enbragea ere zapaldu zuen, baina gero “kotxea lapurtzeaz gain, hilketan leporatzen badidate berrogei urtetan ez nauk itzalpetik aterako” pentsatuz amore eman zuen. Motorea, bertan behera, itzalita utzi zuen.

Gure jardin-zain lapurra, bada, arratsalde hartan aberasteko paradarik gabe gelditu zen, nahiz eta nagusia ospitaleranzko bidean hil.

“Hurrengoan izan beharko dik!” erantsi zuen etsipenez Eskumotzek ospitalera hilarekin iristean. Gizajoak, ordea, ez zuen beste paradarik kotxea lapurtzeko ukanen, nagusia hiltzean oinordekoek txaleta itxi eta Mercedes salduko baitzuten...

IBAI-ERTZ

ZINEMA-ARETOAN

Zinema-aretoan itzalak hedatu ziren. Supitoan, argi-tira luzeska bat proiektatu zen pantailara, eta Afrikako oihanean zebilen neskatxa ile horail, soin lerdan, besagail biluzgorri baten imajina azaldu. Us-tekabea, ordea, filme-zinta eten egin zen, eta argia piztu aretoan.

Zinema-aretoa parrokoa zen, garaje antzeko toki aski hotz eta heze batean eratu. Eserlekuen ordez, bankoak ilaretan paratuta zeuden.

Euria egiten zuen igande-arratsaldeetan, batez ere, herriko gazte gehienak areto hartan pilatzen ziren, askok eskuetan kakauesak zituztela.

Zinemako sarreran ikusiriko neska jertse gorri eta begi berdedu-na, halaberrez, nire ondoan eseri zen. Ziur nengoen berak ez ninduela ikusi, ni txarteldegiko ilaran atzerago bainengoen. Behar bada, niregan ongi erreparatu balu, ihes joanen zitzaidan aldamentetik, ordu-rarte herriko neskatxa gehienak bezala.

Ni, ispiluan hainbestetan ikusi nuenez (eta halaxe baieztatu zidan Bixente adiskideak), eskuineko aldetik mutil aski galai eta dotorea nintzen, planta itxurosokoa. Ezkerrekotik so eginda, ordea, dotorezia hura zeharo itzaltzen zitzaidan, orain dela hilabete batzuk, amonak eskutan zeraman olio irakinezko zartagina alde horretako masailara erori baitzitzaidan. Nire edertasuna geroztik masaila hartan arras hondatua zegoen, tamalez. Erredurak masaila txuleta erre baten itxuraz utzi zidan, orbain gorritzeta-hezeaz.

Eduerne Huertas zeritzan nire alboan eserita zegoen neskatxa. Panpoxa eta jas lerdenezkoa zen, benetan. Neskak ez zuen oraindik nire erreduraren berri, ene ustez. Adio niretzako neska harekin eginiko ametsak, nahiz eta deus ez esan berarekin gustatzen nintzela. Nire pentsamendu izunak edo... lizunak beti neska harekin izaten nituen, On Eufrasio apaizari elizan aitortzen nionez...

Zine-aretoa, geroz eta gehiago, gainezka zegoen, laino- mordoak kanpoan euri-erauntsiari berriro ekin ziolako. On Eufrasio apaizak esan zigun: "Estu zaitezte bankuetan gehiago, gaur ez dago behar hainbateko lekuri eta".

Nik Edurneren belaun sendoa nirearen kontra sentitu nuen. Berdin, haren saihetsa aldamenetako mutilek bultzadatxoak egitean.

Erdi ohartu nintzenez, Edurnek hitz egin nahi zidan. Ezmezetan zirudien, ezpainak higitzen hasiz, baina, lotsatia izanik, mutu gelditzen zen. Neska-mutil kozkortuenetan gu ginen, soilik, bikoeta osatzen ez zuten bakanetakoak zinema-aretoan. Haur-taldea, berriz, gure ondoan barre, zalaparta, zirto, txantxa eta beste komeriekin ari zen.

Beste behin, aretora jende berria sartu zen, eta estutu egin gintuzten Edurneren aldamenetik.

-Barka iezadazu- esan zidan neskak.

-Ezta ezer ere- erantzun nion xeratsu.

Edurneren belaun-izterrak ondo-ondoan nituen orain; odola masailetara igotzen hasten zitzaidan. Haren besoa, geroz eta gehiago, nirearen kontra hertsatzen zen. Bere ezkerreko bularraren anatomia biribila hurbil nuen. Odola mugitzen zihoakidan. Edurneren hatsa ere hurre senti nezakeen, perfume gogoz nahasia.

-Kostatzen da filmea hastea- esan nion Edurneri mintzatzeari ekiteagatik.

-Bai, hamar minututako etena gehiegixto da- berak irribarre xume bat marraztuz ezpain haragitsuetan.

Nire betertzaz erraz susma nezakeen neskaren betarte-soslaia (bekoki zabala, sudur irmoa, ezpain irtenak, masaila laua, okotz ausarta) eta, batez ere, bere bular bien biribildura gozoa. Jendea, oraindik, sartzen ari zen, eta aretoko bankuak urriegi ziren denak lekutzeko. Gure bankuak, berriro, beste hertsaldi jasan zuen. Edurnek, tokia egiteko, eskuineko izterra bere ezkerrekoaren gainean ezarri behar izan zuen; nik bere belaun-xokoaren leuntasuna sentitzen nuen orain, nolabait.

-Benga, geldi hor izkinan!- esan nuen ozenki, nahiz eta Edurneren anatomia nire alboan, desgustuz, prezeski, ez sentitu...

Bazirudien, azkenean, zinta konponduta, filmea berrastera zihoala. Jendea isildu zen, noizbatean. Irudietan Afrikako neska batek uhala zuen eskuan, eta lehoiak kamioirantz umil obeditzen zion. Zirria tre-bezia mugitzen zuen animalia-aren ondoan, lur-rean zartakoak emanaz.

-Astoa! Nola bultza dezakezue hainbeste!- entzun nuen nire alboan, bankuan ikusle berri bat sartu zenerako. Nire eskuineko izterra, hertsaldi berriaz, Edurneren izterpean gelditu zen. Bere ezpainetatik zetorkidan hatsa orain hurreago susmatzen nuen

(“Ah, Edurnek baleki, olioak erreta, zein zatarra gelditu naizen ezkerreko masailatik... Adio bera maitatzeko nire ilusio guztiak. Xerra erre bat ematen omen du, tamalez, nire ezkerreko masailak...”).

Goibeltzen ari nintzela, ustekabea, Edurnek eskuineko eskua ezarri zuen nire ezkerrekoaren gainean. Neskak esku leun eta emea zuen, azal finezkoa, kolore marfilezkoa. Urduritasungz, ordea, zerbait bustia zeukan. Bere atzazalak luze eta gorrinak ziren. Oso xuabe, eta ene belarrira hurreratuz, “Mikel, ezin diagu bananduta jarraitu, gure aldamenean ia bikote guztiak ongi lotuta zeudek eta” esan zidan.

Nik bihotzean berealdiko zirrara sentitu nuen. Lepoan, bularraldean, galtzarbetan, sabelean hitz haiek sorturiko emozioak sekulako beroa espermentatu nuen. “Neska gajo honek ez daki deus nire itsuskeriaz. Ez daki munstro bat bihurtu naizela ezkerreko masaila erreta” pentsatu nuen izuz. Edurneren eskua nirearen gainetik kentzeko asmoa ere etorri zitzaidan, baina ez nintzen ausartu.

Neskaren hitz sugerigarriari “halaxe da, bai” esatera mugatu nintzen. Eta gero “toki urriegi dago hemen denok sartzeko”. Edurne ohartu zen urduri nengoela, nire erantzuna disimulozkoa baitzen. Segidan, neskak beste eskuaz bildu ninduen; soslaiaz ikusten nuen orain bere eskuineko bular gozoa, ezkerrekoa lehendik nire saiheitsaren kontra leunki zapaltzen baitzuen. Ezpainetako ebatura gorria ere hurbilago eskaintzen zidan.

-Mikel, gustatzen al zaik filmea?- esan zidan xumeki. Eta ondoren -: Joan den hilean frontoian berealdikoa egon hintzen. Herriko pilotari trebeena haiz.

Ez nion deus ere erantzun; soilik, begirada lotsati bat bota. Neskak bi begi freskoak niregan zituen so. “Ito egingo gara areto honetan”! kexua irten zitzaidan ondoren. Edurnek irribarre maltzur bat egin zidan “horrela hobe giaeudek”! esanen bailidan. Azkenean, musu bat ezpainetan ematera ausartu zen, nire mihia bilatuz. Nik hortzak itxita neuzkan. “Ene Jesus, ze desilusioa neska xarmant honena ezkerreko masaila errea ukitzen didanean”! esan nuen desgustuz nirekiko. Urduritasunez, bero berezia sentitzen nuen. Neskaren frustrazio posibleaz izuz haztatzen nuen masaila.

Edurnek besotik hartu ninduen, ondoren, bere bular biak nire saiheitsaren kontra areago hertsatuz. Bere ahoak nire ahoa bilatzen zuen, bera mihiak nire mihia. Nolatan ukatu halako xarma dastatzea? Arras desgraziatua, sobera malerusa sentitzen nintzen. Nire ustez,

neskaren desilusia neurrigabekoa izanen z&r, baldin eta bere eskua nire ezkerreko masaila errean pausatzen bazen. Ni tenk nengoen, zurrun, beregana markurtzen ez nintzelarik. Edurne ohartu zen nire tentsioaz, eta, supitoan, ene besoetatik desitsasita, ahots zapuztiz esan zidan:

--Baino, Mikel, zergaitik haiz hain uzkurra? Orain hiru bat hila-bete nirekin askoz etorkor eta xeratsua goa hintzen. Zer gertatu zaik?.

Egia zen... Nire maisailaren erredura suertatu aurretik, Edurneri, plazako dantza ostean, behin kaleburu bateko xokoan musu luze bat eman nion eta ene eskua bere bular dultzean ezarri. Zartagineko olioaren isurketa malapartatua gertatu ondoren, ordea, gauzak zeharo aldatu ziren; neskak, itxuraz, ez zekien nire deskalabruaren berri. Gerotik Edurne ez nuen ikusi herritik. Agian, uda guztia hirian igaro zuen, osaben etxean. Horregatik, ez zen enteratu nire geroko erredu-raz.

-Edurne, ezin dut gehiago jasan areto honetako beroa- esan nion nire benetako jarreraren zioa disimulatu nahiaz.

Neskak muzin bat egin zuen. Berriro ordea, zapuzkeria guztiak ahantzi bailituen, eskuak hartu zizkidan magalean ("Neska gajoa... Ze desilura hirea nire masailako itsuskeriaz jabetzen haizenean! Ez, ezin haunat engainatu, ezin dinat hirekin jokatu. Egia esan beharko dinat lehenbailehen!". Edurne ohartzan ari zen nire giharren tenkaduraz, nire besoetako zainen puzturaz, nire betartearen zurruntasunaz, nire ezpainen tentsio gaitzaz, nahiz eta forma guztiak aretoan pantailaren argitara aski ez-zehatz ikusi.

Beste behin, neskak nire eskuak, nire besoak, nire ezpainak, nire mihia bilatu zituen. Edurneren hatsa nirearekin nahasten zen. Haren begiek "ez hadi hain urduri jarri"! adierazi bide zidaten, salaketa bitxiz.

Berarengana biratuta, eta zehatzago so eginda, Edurneri begietatik malko bat zeriola konturatu nintzen. Bere betondotik likidua ezpainetarantz jaisten zen, eta proiektoretik pantailarantz zihoan argitara islada egiten. Erabat zapuzten nuela uste zuen, nonbait, neska gajoa... Edurne, noski, niretzat herriko neska xarmant, xume eta desiragarriena zen. Gustora botako nintzateke bere besoetara, baina ez nuen nahi neskarengan inolako trauma berantik sortzea...

Une hartako tentsioa, behin betikoz, amaitzearren, bankutik ospa egiteko ideia burutu zitzaidan kolpean. Horixe zen egin nezakeen zentzuzkoena neskaren betartean desilusia latz baten zorigaitza beti-

rako marrazturik ikusi nahi ez banuen. Bai, erabakita neukan. Besterik gabe, zinema-aretoa utzi behar nuen, eta gehiago luzatu gabe...

Supitoan eskuak Edurneren eskuetatik deslotzen hasi nintzen; berdin besoak bere besoetatik eta ahoa bere ezpainen ondotik urruntzen.

Edurnek, ordea, bere hatz emeak nire ezkerreko masailaren orbain gorritzara eraman zituen fijo, eta han, goitik behera, laztan astitsuak egiten hasi.

-Utz nazazu bakean, Edurne! - esan nion zakar, laztanketa hura ironia garratza bailitzen sentituz. Berak orduan:

-Orbain hori duk, Mikel, hik daukan gauzarik ederrena. Arren, utz iezadak masaila ferekatzean. Ez hadi hain tontoa izan... Nik arrastoaz eta guzti, osoro maite haut Mikel.

Ezustezko aitorten harekin, ia konortetik gabe, neskaren besoe-tara erori nintzen. Edurnek erreturan muxu berezia eman zidan.

Hurrengo igandean igandean, Edurnek zinema aretoan bere magalera makurtuta ia orduerdi osoa igaro nuela esan zidan. Arratsalde hartan nire ortze goibelean luzaroan itzalita egoniko izar goriak, bat-batean, piztu egin ziren. Izar ugariak, distiratsuak, mandarinak bezain handiak ziren... Igandero, arratsaldetan, Edurnerekin izar berriak pizten zaizkit..

IBAI-ERTZ

KARMA

. ..erredakzioa utzi izan genuen momentu batez Juantxoren saria bustitzera... biba zu, Juantxo!, Golkoa, Serbia, Uganda, beti turismo egiten . ..hau kaba da-a?, genu botilaratu dute nonbait... mau, bos-tehun mila pezeta bakarrik, haziendak eta nire emazte-ohiak dena jango dute . ..“benga. ahotua eman dizute”... Ugandara joan eta han ordu pare bat edo eman zuen gorpuei argazkiak ateratzen, bidean zeutzan, bakanka edo pilotan, zatikatuak, euliztatuak, beltz baten gorpua hartu, klik egin eta hurrengora, diferria harrapatu baino lehen, ez dezagun denbora galdu han deus ez zegiela, medicus mundi batek botatu zuen . ..hala ere, gurutze gorriak sariak banatzean kontutan hartu zuen... “kazetariei esker, miseria gorriaren aurka erantzuna piztu da gure gizarte sarritan erosoegian”, generalesak bere diskurtsoan, ez guztiz zirrara gabetanik, adierazi zuen bezala...

. ..erredakziotik deitu zidaten... “lanera, mutil, zuzendaria mokoka ari da, berehala eraman ezazu zeure ipurdi handia haren despatxora” . ..kaba edo gernua eskuan oraindik nuela, zuzendariaren despatxora sartu nintzen... “albistari ausarta aurkezten da, jefe, mandatu bat ala?, nork hautsi zion Noemi Campbelli hanka jakin guran?” . ..“nik egiten ditut bromak hemen, zu kazetaria zara, tipografoaren hurrengoa, aditu?, eta tipografoak jada ez dira existitzen”... “noski, jefe, zuk bromak egin eta guk pozik entzungo” . ..“lantxo bat dut, nahiko erraza zuretzat” . . “aurrera, zazpi belarrikin nauzu” . ..“inoiz entzunda Janakpur T. Karnali?”... “umm, entzunda bai baina ez dut tele asko pizten”... “Janakpur idazlea duzu, Tibetekoa eta txapelak bezala saltzen ditu aleak, baina hona hemen harrigarria, inork ez du ikusi, ehunmila nobela salduta darama aurten eta zorria bezain apala da” . ..“agian ez da oso gizon galanta”... “ez da izango, Tibeteko kaskezur burusoilek duten lamategi batetik itzuri bada, bai, Tibetar lama duzu eta nobelak konposatzeari emana” , . “morroi bat, karsoildu eta burutik hankazoluraino horiz edo laranja jantzita bilatu behar dut, hori da, jefe?”...

“bai, hori da oraingo jendeari interesatzen zaiona, yoga eta ying-yang . ..nire emazte-ohiak gomendatu dit saindu handi horren liburuak leitzea, aurki ezazu zer edo zer, bestela asmatu... lau egun dituzu, aditu? . ..egunkariak ordainduko ditu fakturak eta oraintxetik hasten

zara"... kaba zurrutada hartu nuen . .! bai, jefe, bakarrik pentsatzen ari nintzen"

. ..primeran, lau egun txangoak egiteko... "Osvaldo, ba al duzu Janakpur T. Karnaliren libururen bat?" . "ni, badakizu, literatura kritikoa naiz"... ez zuen Karnali ontzat hartu edo . .."baliteke erredakzioan liburuak jaso"... "balitekeena da baina ez dut kasorik egin" . .."kritikari jendeak eztu bihotzik"...

. ..ez zegoen problemarik, hiriko liburudenda guztietan, nahiz liburudenda abertzale eta marxistetan, aurreko baldetan, Karnaliren azken argitarapenak eta sortaldeko jakinduria salgai ziren... "gure anaia Gautama", "Nirbanaren begia" . .Karnali mauka zen, edozein argitaletxeko seme kuttuna... lama-ikasketak burutu omen zituen Puthalan, Tibeteko itzal haundiko monastegian . ..han maila izpiritual guztiak gainditu izan zituen Zen-aren bidean eta mila gaitasun lortu kundalini eta chakrei esker, mendebaldeko zientzari ezezagunak oraino, pentsamenduak leitu eta bidaltzea, hogeita hamar zentimetroko altueran lebitatzea eta abar... Tibeteko herriaren aurkako genozidio kulturaletik ihes, Bhutanen mugak zeharkatu omen zituen sherpa baten kapeluz burua estalita eta gure artean iritsi zen ekialdeko misterio izpiritualak argitzeko asmoz . .."Mendebaldeak, itzartu!", haren nobela-baten izenburua... ondikotz, mendebaldean zurrumurrua zabaldu zen lama hori Astorgako iturgin baten semea zela . ..eta zergatik iturginaren eta ez etxegileren baten adibidez, mihi gaiztoak dudarik ez... baina, liburu-hegalak zioenez, Janakpur T. Karnalik mendebaldeko pertsonai garrantzitsu askori erakutsi izan zizkion dokumentoak, zeinek frogatzen dute duda izpirik gabe benetako Tibeko lama aurreratua zela . ..eta nortzu ziren mendebaldeko pertsonai garrantzitsu horiek?... liburu-hegalak ez zuen argitzen, fotorik ere ez zekarren...

. ..haren argitaraletxean prest ziren burdin gorria esku hutsez hartuz zin egitera Janakpur T. Karnali tibetar lama maisu zela Altamira S.A.ko idazkariarekin hitzegitea lortu nuen... "agian zuk lagunduko didazu . .inoiz ikusi edo gela berberan Janakpur T. Karnali jaunarekin izan al zara?. "bai noski, askotan"... "nolakoa da, mesedez?"..."Janakpur T. Karnali jaunak barruko bake handia isladatzen du"... "ze itxura du orduan?" . .."hobe duzu gure bulegora gutun bat bidaltzea foto bat eskatuz eta guk helaraziko diogu"... "gure egunkaria, badakizun bezala, jende askorengana iristen da" . .."egun jendeak Zipi y Zape ere irakurtzen du gero" . .."porzierto. zuen kritiko literarioak bidali zigan nobela lehenengo orria inork ez du harago irakurri" . .."eta gaur libre bazabiltza?, gustatuko litzaizuke elkarrekin afaltzea ote?" . .."bidali

zure argazkia faxez, mesedez” . “itxoin bai?” . “oso eskeintza atsegina, hala ere, nahiago dut feminista jarraitu momentuz . gero arte” . . beno, ni noraezean nengoen, liburuekin aurrean eserita, lau egun besterik ez eta ez nuen lau egun irakurtzen pasatu nahi . ..“oi. Karnali gurua, nire gau-mahaiko liburuak dira” . . jiratu nintzen ustekabeen harrapatuta, Elena zen, hiriko gizarteko kolaboratzailea . “irakurri al duzu? faszinatzen nau, flipantea da” . ..beti hitzegiten zuen horrela, umorezko imentzio batekin, pertsona kultoa zela baina hizkera arruntaz txantxetan edo baliatzen zelako plantak egingo balitu bezala . ..“liburu bat pasatu zidaten eta faszinatu baina faszinatu ninduen . ..jende hori, Tibetarrak esan nahi dut, gu baino askoz garatuagorik aurkitzen da” . ..“ba mandatu eman didate Janakpur T. Karnali hori elkarriketatzeko” , .“ui, zaila duzu . ..ez du kazetaririk nahi . ..oso maila izpiritual altua bide du, horregatik oso apala da, jakina . ..beste maisuek debekatu diote sekretu guztiak argitzea” . bai, Nepaleko edo Tibeteko yogi horiek arrikutsuak ditugu oso, nahiz eta horien buruhezur soilduak besterik eman . ..“kontaidazu pixka bat irakurri duzuna” . sentitzen dut xalotasuna apurtzea baina hamaika artikulua idazten dira horrela munduan . ..orokorrean kritikariak liburu baten izenburua ez du besterik irakurtzen, kritikari onak ostera kontrazala ere irakurtzen du...

... bazkaltzera gonbidatu nuen Elena, gustora gainera, erredakzioan ustea zen ez zela neskatxa . ..“Janakpur Karnali, Janakpur T. Karnali, dena irakurri diat . . izenak esan nahi dik elurran argia” . ..“hortaz interesatzen zaizkin Tibet eta enparauak?” . ..“ba nik beti pentsatu diat bizitza pairaezina dela, badakik, beti beldur izan nauk berriro jaiotzeaz, hortaz, izpiritua garbitu nahi diat ber-haragipenetik ihes egiteko” . ..txantxetan ari zen, ala?, uste ote zuen berriro jaioko zela, ala? . “eta hi ere Ekialdeak deitzen al hau?” . . begiratu nion eta neure buruari galdetu: neska honekin oheratuko nintzateke, erantzun zidan buruak, hortaz badakizu . ..“beno. nik ez ninan horretan asko pentsatu, harik eta Indiara behin bidaiaria egin arte” . ..“oi. Indian izan al haiz?” . ..bai. Rosa Diaz-en segizioan, kazetarien beharrean Rosa Diez-en bidaiarik opor urrun eta luzeak emango lukete... “bai, esan dezaken erantzun bila hara joan nintzela”... “ui, erantzun izpiritualak orduan!... izan ere Rosa Diez-en erantzunek izpirituentzat balio dute nonbait... Indiako merkatua interesgarria da oso Euskal Herriko inbersoreentzat . ..lehen Peruko, Mexikoko, Hungariako merkatuak interesgarriak izan ziren oso Euskal Herriko inbersoreentzat . ..“bai. erantzun izpiritualak zentzu batean . ..han beste baloreak dituzten” . ..bai horixe, dolar eta erripiak, pezeta aldiz ez zaie gehiegi interesatzen .

. ..egoerak prometatzen zuen . ..uste dut momentu hartan bertan laztan egingo genuela, Elena ez balitz beldur izan nik pentsatuko nukeela puta zela gaua ez itxoiteagatik...

. ..lanaren harira joanez, hi nondik hasiko hintzateke bilatzen?" . "umm ...balukek . ..bai . ..nik people mordoia ezaguna diat beste zientzietan, parazientzietan . ..agian norbaitek . ..hala ere, zaila duk . ..zaila duk haiek benetan ezagutzea, ez baduk berebiziko sensibilitatea".

Elenak medium lagun bat bisitatzea proposatu zidan primeran, mediuma sorgina zen, medikuntza biotonikoa ikasia Mexikon eta argikusmenetan lizentziatua.. . "diplomek ordea ez ditek ezer esan nahi, iragarleak beste zentzu zorrotzagatik nabariak dituk, emakume honek laguntza handia ematen dik krisietan"... bost mila pezeta bisita bana, ezin ginen biok batera gelara sartu, mediuma oso sendikor omen eta gu bion aurak nahastuko lirateke ... Elena aurretik joan zen, ni baserriko atarian, laia handi baten ondoan Janakpur T. Karnali dontsuaren liburua ireki nuen estraineko aldiz . haren biografiaren zazpigarren nobela zen . . Stalinaren poliziak bahitu eta Odessara eraman izan zuten, han behin eta berriro torturatu, kolpez eta burdin goriez, baina hura gai zen oinazeak ez sentitzeko laztanak bainoago, upanishaden formuletan gogoia bilduz . . KGBko gizaixoak, ez baitzekiten Janakpurrek kolpe hilgarriak ezagutzen zituela baina bakezale peto-petoa zenez gero, ez zituela haien gordinkeriak haintzat hartzen... txundidura pittin batez liburua itxi nuen...

. ..nire txanda iritsi zen eta nola ez sentitu hunkitua . ..sorginak etorkizuna irakurri ez ezik, laguntza handia emango zidan krisietan, Elena sinestera . ..ilunpean neure izeba baten izugarrizko antza eman nion, ikaragarria . .."um, erabaki zaila hartzen ikusten zaitut geroaldian . ..egia esan ala ez esan erabakitzen duzu, jende askoren zoria zure esku dago" . bale, Elenak kontatu dio nonbait egunkarian lan egiten dudala... "bidaia oso garrantzitsua dakusat zure bizitzan, orain beste bidaia dakusat"... Elenak kontatu dio lehenengo bidaia, bigarren bidaia hori gure garaian aurrikusteak ez du lan... "amodioan ez duzu sinesten, baina gustatuko litzaizuke sinestea" . ..zakurraren bibolina!, nire izebak bezalaxe hitzegiten zidan...

. ..banekien nola Carmen Sevilla hura landu . ..hirurok tea hartzen ari ginen . .."orain artikulua bat prestatzen ari naiz, parapsikologiari buruz" . ." bai, kartetan irakurri dut . ..kontuz ibili, argikusmenean iruzurgile asko aurkitzen dira . ..askok bakarrik jende onaren fedetik bizimodua atera nahi dute" . ..ahotik atera didazu . .."bai. baina jendea gero eta

interesatuago da gai horietan, gure gizartean ez dago lekurik beste bizimoduentzat” . ..“dudarik gabe, aro berria dator, aquariusaren aroa, hurrengo mendea izpirituala izango da ala ez da izango”, Elenak . .“agian zuk lagunduko didazu jende fidatzekoa, benetako maisuak aurkitzen . .zu ere neure artikuluan sartuko zaitut, ez bazaude kontra”... “hi, jende gutxik maisu izena jaso dezake”... “bai, noski, oso gutxik”... “gehienak gezurti lotsa izpirik gabekoak”... elkertasun eskaxa nabaritzen nuen haren hitzetan... “hala ere, zeure ikerketetan, zeure botereak lantzean, egiazko maisuak behin edo behin topatu izango dituzu... Europa osoan ibili zara zeure ahalmenak trebatzeko asmoz”...

. .tanka-tanka oraindu nuen, bes-airez, ez zen nire dirupapera neurea azken finean... Sorginak edo psikoastrologo delakoak helbide bat eman izan zidan aterako bidean, Madrilgo editore bat omen, zientzia ofizialak baztertzan dituen gai guztiak hark, orratzen bide zituen, errai-azti, heste-azti eta zerik gabeko azti guztien berme eta zutabe tinkoa.. “Elena, zure aholkuak baliozgainekoak izan ditinat oraino, lagundu hidake Madrila Karnali bilatzen?”... “noski, Troski... aukera apartekoa duk... zer moduz Madrilgo eguraldia sasoi honetan?” . .

. .hotela ez nuen zernahi aukeratu... gela bakar bat?... “bai, egunkariak ez litizken bi ordainduko... baina nahiago badun, sofan pasatuko dinat gaua”...

. . sofa bat zen ba, hotelaren planaren azpian... “gustatzen zain Sofa-a?”... “ez zekiat, zer ba?”... “lagunari agindu zionat ez nintzela beste ezein neskarekin oheratuko Madrilen bitartean”... “ume zikina, umm”... apika Elena ez zen Simone de Beauvoir, baina liburu bat edo beste leitu izan zuen, hori seguru...

. “zigarro bat?”, proposatu zidan, gosea hil ta ero... “bale zein dun munduko alderdi politikorik zaharrena?”... “ideiarik ez”... “Psoe”... “zer ba?”. . . “Ali Baba-ren garaian jada berrogei afiliatu zitinan-eta”. “zer ari haiz egunkari batean, inoiz ez al haiz saiatu nobelaren bat idazten?”... “agian egunen batean... baina bizimodu hau gustokoa dinat”. . bai zera, ni bai prakadun ni, ezkondu nintzen gaztetan oraindik eta ez hain gaztetan hirurogei mila sos pasatu behar nizkion emazte-ohiari, sekulako, eta urtero epaileak asignazioa egokitzen dio bizi-kosteari... aurrean nuen neure bizitza, egunez egun gerrak, hauteskunde, pakeak hamaika odol makulaz kontatuz, estilo-liburua eta etika-manuala irakurriak banitu bezala, ezezagunen bizitzak balio balu bezala . .tipo batek hamazortzi egun pasa zituen pago baten buruan

Pilar Miroren seme jaio-berriaren foto bat lortzearren, nik tipo horrekin kafesnea hartzen nuen goizero

. ..Janakpur T. Karnalirengana gidatuko gintuen jauna Cuatro Caminoseko kafetegi batean aurkitu genuen, abegikor, iragan-mina . ..begi urtsu eta fede handiko gizona . ..“um, Euskal Herrikoak, ondo . ..tableau de l’incostance des mauvais anges et demons, primeran . . . Karnaliren bila, ezta?” . ..taberna honetan ikusi nuen lehenengo aldiz . ..ez, ez dakit non aurki daitekeen orain . ..bere eskuizkribua pasatu nahi zidan” . ..“benetako tibetarra al da?, monje ematen du?” . ..“jende honek gaitasun ikaragarria du itxura nahasteko, horrek ez du ezer esan nahi ez, bere lehenengo nobela hark hunkitu ninduen, apartekoa zen, berarekin hizketan aritzea bezalakoa bere heziketa izpirituala kontatzen zuen, era garbi, bizi batean, gure gizarteko hezkuntza okerra salatzen zuen han”... “baina ez zenuen argitaratu, ezta?”... “emaztearekin separatzekotan nengoen eta diskete guztiak lapurtu zizkidan”... “eta non uste al duzu topatuko ote dugula?”... “hark ez badu kausitua izan nahi, jai duzue”... “nonbait lagunak edo ezagunak izango ditu”... “oso ixil bizi zen... taberna batean ari zen, el Torero, baina handik gutxira utzi zuen... ez zuen -inork antzematea nahi, horregatik zuen ezizena, Joshema edo... haren lehenengo nobelak kanpama jo zuen eta hurrengoia nik bezain ondo badakizu”... “eskerrik asko”... “baina Gautamaren filosofia interesatuta bazaudete, guru asko dituzue hemen Madrilen, aukeran”...

. ..el Torero tabernan Elenak lan zikin guztia zuen . ..itxita zegoen baina jabea barruan ari zen . ..jabeak uste bai zuen neskak salbuespenik gabe zorutzen zituela, eta larru beltzeko alkondara azten zuen bularrean zabaldua gero, neskak oharkabe aurrera egi ez zitezen . ..noski, ez genuen Janakpur T. Karnali delako bat aipatu, Joshemari baizik . ..“orain dela bost urte ez dela hemendik pasatu . . . zer dela eta bilatzen duzue?” . ..“hemen lan egiten zuenean lagundu zidan, problema izugarriak nituen eta beno, orain ezkondu naiz, aisian bizi, eta eskertu nahi diot”... ni senar itsuaren aurpegia artzen... “bai, Vallecasen bizi zen”... helbidea?, umm... ogidenda bat zegoen kalean, ala taberna bat zen?, iturri bat zegoen han nonbait uste dut...

“leku hau luken?” . ..iturria bazen, txorrota bederen, lizun zahar bat . ..pareko atarian joko genuen, badaezpada ere . ..“um. JoseMari . ..um, aspaldian mutil bat bizi da hemen... urn, aspalditik ez dudala ikusi... zer egin du?, problemak ditu ote?”... “ez, haren familia gara... txikitatik banatu gintuzten”... “kontxo, ulertzen dut ba, ez diozue Lobatoni deitu?.. itxoin, Marianari galdetuko diogu.. Mariana. . . Mariana”

jaitsi zen errosarioa eskuetan, atezainaren ama ondratua ote?... “um, JoseMari”... auzoko historia osoa buruan zuen... “um, Josemari... bai, oso mutil zintzoa, uste dut unibertsitatera zihoala.. orain dela bost urte ez dela hemen bizi... agian Angelinesek jakingo du gehiago... Angelines”... Angelines hirugarren pisutik tapa tapa jaitsi zen, Juif Errantearen adinakoa hortxe hortxe... “baaaai?... um, bai, liburu asko zituen etxean, baina ez da hemen bizi orain, ui, orain dela lau urte”... ..beste emakume bat, garo lehorra baino zimelduagoa, elkartu zen eta konfirmatu zigun inoiz ez zutela berriro ikusi administratzailea?, agian haren helbidea izango du, ezta?... “administratzaileak ihes egin zuen, Psoekide zen eta negozioretan artu eta... badakizu... ez dugu ideiarik non dagoen”... “hasi zen foruma antolatzen... ez lau urte, orain dela bost urte joan zela JoseMari”... “la Pakak, senarrak Jotzen zuelako, aholkua eskatu zion”... “karrera bukatu zuen ala?”... “familia bidaltzen zion dirua, uste dut”... “bai, familia Markinakoa, JoseMari Telleria edo”...

...hotelera itzuli ginen, harimutur guztiak lotzeko . .“J. Telleria, J. Telleria”. telefonoa sutan jarri nuen.. . “kaixo, Kamali jaunarekin, mesedez, Altamira argitaletxe partetik”... “ez da hemen eta ez dugu entziklopediarik erosiko, betiko erantzuna” eta azkenean, “ze ostiak, esan dizuet bi astetan ez dudala bukatuko, utzi paketa”...

...“aurkitu dinat, bihar izorratuko dinagu”...

...bigarren gau hartan ez nuen uste indarrak geratuko zitzaidanik, bai zera!, Elenarekin ez zegoen etzan besterik... “animo, Jeronimo, bota zidan”... honetan sofa erabiltzen ere ahaztu zitzaigun... gustoa hartu dio neskari baina susmatzen dut Elenaren lagunek ez dirautenik luze, ez martxa honetan behintzat.. . deshidratatu nau.

...“zigarro bat?” . .“bale . .agertu zaion Ama Birijina Feliperi eta esan zion: astelehenean hamabietan justu-justuan mundua amaituko da... joan dun Felipe telebistara eta esan: berri on bat, espainolak, astelehenean hamabietan justu- justuan krisia amaituko da”...

...Majalahondoan zen tipoaren kabia... kale zabala, txalet mono-noak eta pizina aliketatuak... JoseMari Telleriaren txaleta mutur batean aurkitu genuen... txirrina jo genuen... burdinsare atzetik etxejabeak neurriak hartu zizkigun... “zer nahi duzue?”... “zurekin hitzeging besterik ez, JoseMari Telleria al zara?”... “nortzu zarete?”, Elenaren neurriak hartzen zituen bitartean... “begira, jauna, zure liburu guztiak irakurri ditugu, ez da gure asmoa zu molestatzeara... zera bakarrik, Donostiatik iritsi gara bestetarako ez zurekin hitzegitera, zure liburuei

buruz"... "nik ez dut idazten, ez dakit zertaz ari zareten"... "mesedez, jauna, badakigu idazten duzula, eta oso ondo gainera... kontatzen duzuna, arbasoetatik jaso duzu jakinduria, ez liburuetatik, hori da alde-a... eredu bat zara ez gutxiago gaurko belaunaldientzat . . baina gu ez gara nekagarri izateko etorri"... Elena hizketan utzi nuen, koipe ematen zion fede on osoaz...

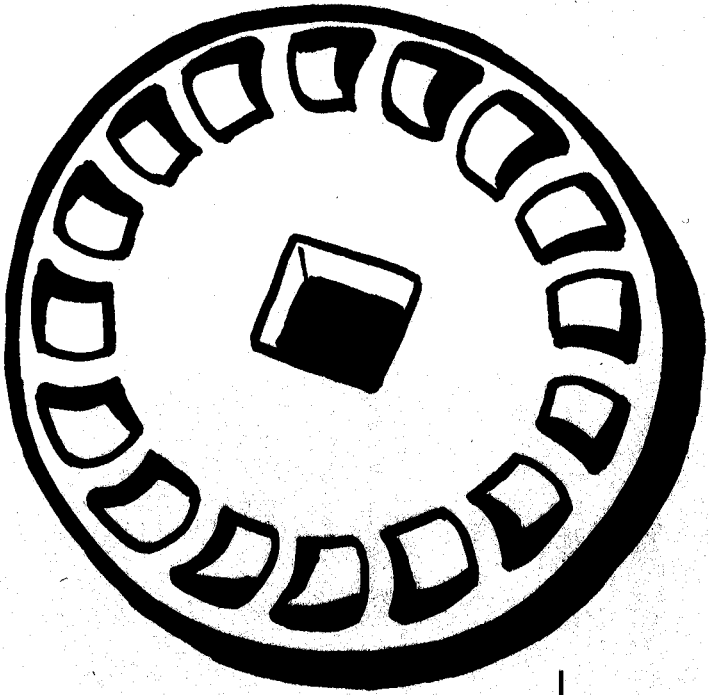
. . koipeak ate guztiak irekiarazten ditu . .azkenean mendebaldeko Roche-Bobois eroso dexente batean eserita geunden . .."beno. Tibe-ten jaio omen zara, hori da zutaz kontatzen dena" . .."bai. momentu honexetan ikus dezaket nere begien aurrean neure baserria utzi nuen egun hartan, lamategira sartzeko, ez itzultzeko... komunisten erruz"... "barkatu, Tibeteko mendiak ez ditut momentuz zapaldu, ez gogo edo interes faltagatik ordea, baina, zera, benetan Tibetean jaio al zara, Tibeteko familia jator batean?"... haren sudurra, haren begi zirkularrak begipen nituen... "metempsikosia, jaun eta anderenoa", "metempsikosia.. metempsikosia?", Elena.. "transmigrazioa, arimen bidaia esan nahi du, Elena", nik arrapostu... "hori da... nik misioa nuen zuen mundu honetan, alegia mendebaldeko herri materialistak eta hango agintari itsu eta eroei argia ekartzea... baina nire gorputzak, arimaren kutzak, huts egin zuen"... "ez da harrizkoa, Siberiako gatza-meategietan bortzazko lanak egin zenituen, ezta?... negu gorrian ihes egin zenuen gainera". "asko sufritu dut, asko sufritzen dugu materialismo, bere bi formetan, kapitalismo eta komunismoaren aurka aritu gare-nok"... "bai, Zia zure atzetik ibili ziren Europa osoan, zure sekretuak eskuratzeko asmoz"... "nire gorputza abaildu zen, ez zen iada gai nire arimari kabitua emateko.. minbiziak jo eta nire gorputzeko energi zentru guztietara zabaldu zen... zuen medikuek ezin dute deus minbi-ziaren aurkan, gure artean ez da gauza bera baina... hala ere, indar astrala urrundu zen nire zainetatik, nire kundalini huts zegoen... me-tempsikosia beharrezkoa zen, nire lanari jarraituko banintzaion... Tibe-teko Bhagavan gorenen baimena lortu nuen . . estratosfera auralean bilatu genuen, JoseMari Telleria gaztea zen eta hiltzera kondenatuta zegoen, desoreka genetikoa hain zuzen ere . . . aldaketa proposatu genion eta berak onartu, bestela ez genuke haren gorputza erabili izango". "eta?" "aldaketa mailaz-mail suertatu zen . . burmuinaren ildo, marra bakoitza birmoldatzen" . ..neure sinesmenaren mugak pa-satu nituen, Elena ordea adi-adi... "lebitatzeko mesedea egingo di-guzu?.. zentimetroekin pozik geratuko naiz"... "barkatu!"... he! nik ez ditut neure ahalmenak erabiliko neure hitzen frogak eskaintzeko... umezkoa litzateke...

. .eta hotelerakoan . .“ez zunan makala tipoa” .“agian zioana egia zuan, nola dakik?, gu ohituta gaudek gauza batzuetan sinestera bestetzutan ez... zenbat zekiagu?... ez ote duk posible beste logikak existitzea?“... beste logikak badira, orduan ez dira logika... “nola pres-tatuko duzu artikulua”... “badakin, kazetariak ez dinagu parte hartzen, jefek esaten ziguk nahi duena, hori duk dena”... ez zion barregurarik eman...

...supitoki Elenari gogoratu zitzaion izeba zuela Madrilen, moja sartuta omen... deituko zioat... enteratzen baduk hemendik pasatu naizela eta ez dudala deitu..

...bakarrik pasa nuen arratsaldea artikuluari buru eta hanka ematen saiatzen... bakarrik pasa nuen gaua hotelean... Elenak inor ni baino interesgarriago aurkitu izan zuen antza...

JULIAN PEÑA

ITZULPENAK

Emma Zunz

JORGE LUIS BORGES

1922. urtarrilaren 14ean, Emma Zunz-ek, "Tarbuch eta Loewenthal" oihal-fabrikatik itzultzean, Brasilen datatutako gutun bat aurkitu zuen atari hondoan, zeinaren bidez jakin baitzuen bere aita hil egin zela. Hasera batean, zigiluak eta gainazalak engainatu bazuten ere, gero, hizki ezezagun hark larritu egin zuen. Bederatzi hamar bat lerro zirriborrek bete nahi zuten orria; Maier jauna, deskuido batean, "veronal" dosi handi bat irentsi eta Bagé-ko hospitalean zendu bide zen hilaren hiruan Emmak irakurri zuenez. Rio Grande-ko Fein edo Fain izeneko urli batek, aitaren ostatukide zenak, zeinak ezin baitzuen zenduaren alabari zuzentzen zela jakin, baieztatzen zuen berria.

Emmari bertan behera jaurtiki zitzaion papera. Lehen zirrararen sabela eta belaunetan ondoeza nabaritu zuen; hurrena, eritasun itsu bat, amets-gaizto baten antzekoa, hotzikara, beldurra; ondoren biharamonona amestu zuen. Segidan konturatu zen bere gogoaren alferrikoak zeren munduan gertatutako gauza bakarra bere aitaren heriotza baitzen, (betirako gainera) eta hala jarraituko zuen sekulorun sekulotan. Papera jaso eta gelara joan zen. Ezkutuka kaxoi batean gorde zuen nolerebait aurrerantz gertatu beharreko guztiaren berri baitlekien. Hasi ere hasi zen antzematen geroko gertakariez.

Iluntasun gero eta sakonagoan, Emmak negar egin zuen Manuel Maier-en suizidioa egunaren hondarreraino. Etxalde batean, Gualeguay-tik ez urruti igarotako udak gogoratu zituen, amaz oroitu (edo oroitzen saiatu) zen, eratxitako Lanus-ko etxetxoa gogoratu zuen, leiho baten losange horiztatuak, preso agiria, laidoak, burura etorri zitzaizkion "kajeroaren lapurreta"ri buruzko karta anonimoak, gogora etorri zitzaion (hori ez zuen inoiz ahaztu), bere aitak, azken gauean nola zin egin zion eta segurtatu lapurra Loewenthal zela Loewenthal, Aaron Loewenthal, lehen, fabrikako jerentea eta gaur jabeen arteko

bat. Emmak, 1916.etik gorde zuen sekretua Ez zion azaldu bere lagunik minenari ere, Elsa Urstein-i . Agian ez zioten sinistu ere egingo; agian iruditzen zitzaion sekretu hura bera eta "url"aren arteko lotura zela. Loewenthal-ek ez zekien berak horren berri zekienik; Horregatik sortzen zitzaion barne-barnean botere zentzazioa.

Ez zuen gau hartan begirik itxi, eta lehen argi-printzak leihoko errektanguloa islatu zionean, bere plan guztia osatua zegoen. Mugarik ere zuenik ez zirudien egun hura,beste edozein baitlitzan igarotzen saiatu zen. Greba soinuak zetozen fabrikatik: Emma, beti bezala, inolako bortxakeriaren aurka azaldu zen. Seietan, lana bukatzean, gimnasioa eta pileta duen emakumeen gimnasio batera joan zen. Izena eman zuen; bere izena hizkiz hizki esatera behartu zuten, errebisioan eman ohi diren irriak sasi-oniritziatz. "Ela" eta Kronfuss-tar gazteenarekin eztabaidatu zuten igandean zein zinetara joan. Ondoren senargaiei buruz mintzatu ziren nahiz besteek jakin ez zuela Emmak hartan iritzirik ematen. Apirilean hemeretzi urte betetzera zihoan, baina gizonak itxurik gabeko ikara sortarazten zioten.... Etxera itzultzean, tapioka zopa eta leka batzuek prestatu zituen, garaiz jan, oheratu eta bere burua loarraztera behartu zuen. Horra zein langile eta xotil igaro zuen ostiral hamabosta, bezpera, alegia.

Larunbatean, egonezinez esnatu zen. Egonezinez, ez larritasunez, eta sekulako barealdiaz egun desiratua ailegatu zelako. Ez zeukan iada ezer irudikatzen edo pentsatzen ibili beharrik: ordu batzuren buruan gertakarien xalotasunik xaloena lortuko zuen.. "La Prentsa"k zioenez , Mamo-ko Nordstjërnan, -gau honetan itsasoratuko zen 3. moilatik; Loewenthal-i telefonuz deitu zion, berarekin hitzegin nahi zuela zeharka esanaz, besteek jakin gabe, grebari buruz eta iluntzean bulegotik pasako zela aginduz. Ahotsak dardar egiten zion: dardarak salatari batena zirudien. Ez zen beste ezer garrantziazkorik goiz hartan. Emmak hamabiak arte lan egin eta Elsa eta Perla Kronfuss-ekin batera igandeko paseoaren zertzeladak xehatu zituen. Bazkalondoan ohera sartu zen eta , begiak ertsita, birpentsatu zuen hariilkatutako plana(azpijokoa). Arinagoa izango zelakoan azken etapa aurrekoa baino eta berak eskainiko ziola justiziaren garaipen-poza. Bapatean, larrituta, jaiki eta komodako kaxoira egin zuen lasterka. Ireki zuen; Milton Silld-en argazkipean, atzo gauean utzitako leku berberean zegoen Fain-en gutuna. Ezin zezakeen inork ikusi; berriro irakurtzen hasi eta txikitu egin zuen.

Arratsalde honetako gertakariak behar bezala kontatzea zailtxoa da eta, agian, desegokia ere bai. Irrealitatea infernuko indarren pro-

piala da, bere lastura guztia arindu eta eraberean okerragotzen duena. Nola bihurtu egiantzeko egileak berberak ere prestatzerakoan ia sinistu ez duena, nola berreskuratu Emma Zunz berak gorrotatu eta nahasten zuen kaos hori? Emma, Almagro aldean bizi zen, Liniers kalean; badakigu arratsalde horretan portura joan zela. Agian Paseo de Julio beltzean ikusi zuen bere burua ispiluetan islatuta, argien dirdiraz bistaratua eta begi gosetiez bilustua, baina bidezkoagoa dirudi haseran noraezean ibili zela suposatzea, inoren oharkabea, ehizazakur axolagabetuen artean Bizpahiru tabernatan sartu zen, beste emakumeen errutinak eta maneiak begiztatu zituen. Azkenik Nordsj man-go gizonak begiz jo zituen. Haietako bat gazteegia iruditu zitzaion eta samurtasuna eragingo ziolakoan, beste bat aukeratu zuen, agian bera baino txikiagoa eta zakarra, gisa horretan lasturaren ikaragarria arinduko ez zuena. Gizasemeak ate batera eraman zuen eta ondoren ganbara erre batera eta segidan eskaratz batera (non zegoen leihar bat Lanus-en etxearen losange berdi-berdinekin) eta ondoren bide medar baten barna beste ate batera, zeina itxi baitzen. Gertakari larriak denbora baino areago ematen dira, edota haien baitan lehenaldi hurbila eta etorkizuna ebakita bezala geratzen da, edota ez dirudite elkarren zerikusirik dutenik.

Denbora baino areago zegoen une hartan, logikarik gabeko sentsazio garratz eta desordenaz beteriko hartan, pentsatu ote zuen Emma Zunz-ek sakrifizio hura eragiten zuen hildakoaz behin ere? Nere ustetan behin behintzat bai, hala uste dut eta une hartan ia gainbehera etorri zitzaiola bere asmo guztia esango nuke. Noski pentsatu zuela (nola ez bada) aitak ere, berari egiten ari ziotzaion ikaragarrikeria hura berbera egin ziola hark ere amari. Harriduraz pentsatu zuen eta, berehala, izuikaran babestu zen. Gizon hark, sueziarra edota finlandiarra, ez zuen espainieraz mintzatzen; Emma-arentzat tresna huts izan zen, harentzat bera gertatzen zen bezala, bera gizasemearen gozamenerako eta hura bere justiziarako.

Bakarrik geratzean, ez zituen berehala ireki begiak. Argi-mahaiari zegoen gizonak utzitako ordaina: jaiki eta lehen gutunarekin bezala puskatu zuen hura ere. Dirua puskatzea, ogia botatzea bezainbateko pekatua da; berehala damutu zen eta barne-desadostasuna nabaritu zuen. Harrokeria zen eta egun hartan onartezinago oraindik... Izuikara, bere gorputz barnean galdu zen, nazka tartean. Nazkak eta tristeziak kateatuta baitzeukaten, baina Emmak, poliki poliki jaiki eta jazteari ekin zion. Gelan ez zegoen iada kolore bizirik; ilunabarraren amaia areagotzen zuen. Inork konturatu gabe ertetzea lortu zuen; Eskinan,

mendebaleruntz zihoan “Lacroe” batera igo zen. Bere plangintzari jarraiki, aurre-aurreko aulkia aukeratu zuen, aurpegia ikus ez ziezaio-ten. Halere lasaitu ederra eman zion, kaleko joanetorri txepel hura ikustean, gertakariak ez zuela ohikotasuna kutsatu ohartzean. Auzo urritu eta ilunetan barna, ikusi eta batera ahaztuaz, Warnes-ko kale-
mutur batean jaitsi zen. Nekeak berak indarra zeragion, abenturaren xehetasunetan jartzten zuen buru-belarri eta haren hondoa eta amaie-
ra izkutatzen zizkion.

Aaron Loevental, ezagun guztientzat, gizon serioa zen; bere hur-
bilekoen ustetan, arras zuhurra. Fakriba gain-gainean bizi zen, bakar-
bakarrik. Auzo errabal eta zatarrean kokatua, lapurren bildur bizi zen;
fabrikako patioan zakurtzar bat zegoen, eta idaz-mahaiko kaxoian,
jakina zenez, errebolber bat. Iragan urtean arrenkuraz negar egin
zuen emaztearen heriotza, dote bikaineko Gauss-tar bat - ustekabean
gertatua, hain zuzen, zeren dirua baitzen bere benetako irritsa. Ongi
zekien, jakin ere, hobe zela dirua gordetzeko irabazteko baino. Erli-
jioari guztiz emana, uste zuen Jainkoak emandako bula berezia zuela
ekintza onak ez egiteko debozio eta otoitzen ordainetan. Buru-soila,
tantai, beltzez jantzia, sudur betaurreko ketuak eta bizar gorria, zutik
zegoen, leiho ondoan, Zunz langileak zekarkion isil-salaketaren zain.

Ikusi zuen burni-langa bultzatzen (berak erdi irekita utzitakoa) eta
ondoren patio ilundua zeharkatzen. Emmaren ezpainak urduriak ziren
otoitz isilean dagoen baten antzekoak; nekatuak, etengabe Loewen-
that jaunak heriotz aurretik entzun behar zuen sententzia errepikatuaz.

Gauzak ez ziren gertatu Emma Zunz-ek aurrikusi bezala. Iragan
egusentitik etengabe amets egin zuen bera errebolberra eskuetan
hartuta miserable haren ahotik bere erru miserablea aitortzen eta giza-
semeen justiziaren gainetik Jainkoarena dagoela argi eta garbi adie-
razten bere estrategia ausartaren arabera. (Ez zuen bera zigortua
izaterik nahi ez beldurraren eraginez, baizik bera justiziaren tresna
huts sentitzen zelako). Ondoren sabel- sabelean emandako balazo
batek egingo zuen gainerakoa. Baina gertakariak bestela eman ziren.

Aaron Loewental-en aurrean, aitari gertatua baino, berak hori zela
eta pairatutako iraina mendekatzeko gogo biziagoa sentitu zuen. Ezi-
na zitzaion ez akabatzea halako desohorea pairatuta gero. Are gutxia-
go, ez zuen astirik txorakerietan aritzeko. Eserita, lotsor, Loewental-en
aurrean desenkusatu zen, salatari zenez leialtasunezko hitzak jaurti
zituen, izen batzuk bota ere bai, beste batzuek adierazi eta beldurrak
baitlegoen hitz totalak jaurtiki. Lortu ere lortu zuen Loewental ur piska
baten bila joatea. Hau, berriz, itxura haien sinisgogor, baina errukior,

itzuli zen jantokira, Emmak kaxoiko errebolberra eskuratzen zuen bi-tartean. Birritan sakatu zuen gatiloa. Gizasemetzarra zerraldo erori zen danbatekoak eta kedarrak erdibanatu baitluten, baso-ura txikitu zen, haren aurpegiak harriduraz eta amorruez begiratu zion, mozolo-aurpegi ahotik espainieraz eta idisch-ez irainduaz. Ez ziren irainak berehalakoan amaitu. Patioan katepean zegoen zakurra zaunka hasi zen eta bapateko odol uholdea isuri zen ezpain likits haien tartetik bizarra eta arropa loituaz. Emmak ekin zion aurrez prestatutako salaketari (“Nere aita mendekatu dut eta ez naute zigortuko...”), baina ez zuen amaitu Loewental jaunak azken hatsa eman baitzuen. Ezin jakin ezer ulertu zion.

Zaunka urduriek gogorarazi zioten ez zela oraindik beretzat atsedend ordua etorri. Besaulkia nahastu zuen, gorpuaren prakak askatu zituen, odoleztatutako sudur betaurrekoak kendu zizkion eta fitxero gainean utzi Ondoren, hartu telefonoa eta hainbatetan entseiatutako kontakizun berbera errepikatu zuen honako eta bestelako hitzekin: “Greba dela eta Loewental jaunak hona etortzeko agindu dit.... Bortxaz bereganatu eta erahil egin dut...”

Sinestezina zirudien historia hark baina, guztien gaineratik onartutzat emana, barru-barruan guztiz egiantzekoa baitzen. Benetazkoa Emma Zunz-en ahotsa, benetazkoa bere lotsaizuna, benetazkoa gorrotoa. Benetazkoa inolaz ere berak pairatutako iraina; xehetasunak bakarrik ziren faltsuak, ordua eta izen bat edo beste, besterik ez.

Itzuli: G. Etxeberria

Manenten itzultzailearen eginkizun eternala

Egun haietan Donostiatik joanetorrian irakurri nuen, ordu batzuetan, hainbeste urteko lana bildu duen MANENTen egunerokoa¹.

Egunerokoak poemekin bat egiten du, batere paisaiazale izan gabe, naturarentzako erakusten duen atxikirmenduagatik batik bat. Manentek ikusten duena ezagutzen duenak bezala izendatzen duenez eta ez ezagutzen duena bakarrik ikusten duenak bezala deskribapen lan horrek beti erritmu bera du, modulazio bakarra. Hala, ez dago egunerokoaren orririk irakurtzerik bere poemak gogoratu gabe.

Batek pentsatuko luke, horregatik, bere poemak egunerokotasunak apailatzen dituela eta huts egingo luke hamarretik hamarrean, huts, behintzat, guda garaia ezagutu duten poetek ia beti eskeintzen diguten burniz gainezka egiten duen egunerokotasunaren zain baldin badago.

Egunerokoa ez da aurkezten osorik eta, aukeraketa delako, gaiei buruz mintzatzeak okerlanetan hastea dirudi. Hala ere lehen argitaratzen hain zuhurki jokatu duen gizon honen poesia eta bestelako lanak, hain errepikakor izateak, erakusten bide ditu egokien poetaren sorbideak.

Zenbaitetan, liburua argitara eman aurretik egindako sarrerak beste era batetako zuhertasuna adierazten duenez, pentsa daiteke, egunkariaren aberastasuna murriztua geratu dela erabat eta eguneroko bizitzatik babesteko erabili izan dituela poesia eta natura. Alde batetik familia eta gerla garaiko aipamenak, garai honetaz luze ihar-

(1) Diario disperso. Madrid : Trieste, 1985. Ikus Manent-en poemak itzulpena Egan, 1994, 2, 219-240 or.

dunagatik, kontakizunaren galbahean paseak dira. Bestetik eta neutraltasuna jarrera den ala argitaratze garaiak ezarritako zentsuraren ondorio ez da errez erabakitzen. Manent ez da batere inoren alde jartzen, salbu eta doi- doi beldurtzen bezala duten FAlkoen aurka Guzzi honekin Manenten egunerokoan urruntasuna da edozein egorearen deskribapena kalifikatzeko hitzaik egokiena : hala gertatzen da , esate baterako, egunerokoan eta antologia honetan errepikatzen den pasadizoan . Lau eguneko alabarekin Barcelonan zelarik jasandako bonbardeaketaren laztura aurrean, artifiziozko suen deskribapenean ari dela ematen du Haur jaio berria hitzeran bakarrik aitatzen du oraingoan eta beranduago Maria izeneko poemaren testuingurua deskribatzean lasaitasun giroa indartu egiten du. Ez du poema hau bonbardeaketa inguruan hasten baizik eta Montseynira begira Goethe itzultzen ari denean eta Josefina emaztea haurra lo erazten ari delarik kantatu batekin; eta urrun, galdera bidez are urrunduago, gerlaren hotsa; hotsa bakarrik :

Sens acosten al rafec les branques de lavet y, lluny, quin son pregon fa estremir la finestra? (1937-9-24)

Gerlari buruz ia beti ikusentzule huts da, beraz, Manent. Besteek , esan, aditu edo ikusi dutena aipatzen du, bere ahotsa apalduz, beste hitz emateko aitziki baino ez bailitzan. Baina, era berean, gerlarik izan ez balitz bezala idatzi duen gizonak hainbeste kezkatzen duen literaturaz ere egokiera eta tonu beraz aurkezteak tonu eta estiloaren neutraltasun horri erreparatu behar zaiola du erakusten.

Gaiei begiratu Manenten egunerokoa irakurriz, beti gizon bera izan dela ematen du. Hogeitaz idazten hastean kezkatzen duten ideiek kezkatzen dute hirurogei urte beranduago. Gizartea, familia, nahiz literatura (Carner, Rilke, Proust) beti urruti utziz egin du Manentek bere obra edo gutxienez hala aurkeztu digu, akaso, inork uste baina gehiago ,intimotasuna gorde nahiz.

Aldiz, natura urruntasun honen beste muturrean da batetik eta litekeen gertuenetik aurkeztu du aldi berean , jakintasunak baizik eman ez dezakeen zehaztasunaz. Natura da bere itzala edo agian bera da naturaren errainu eta, litekeena da naturaren betiko erritmua hautsi izan ezak txikitu bezala egitea guduaren hondamendia. Baina, bestalde kasik gizarte ez familiarik ez duen baten bizimoduan, naturaren bizikizuna -Rilkerenetik horren gertu bestalde- ez zen batere paisaiazalea, egunerokotasunak eskeinitako ikusmenean oinarritutakoa, aitzitik

Surrealismoaren jarraikideek justu beste modu batean argitzen duten natura da Manentena: ez batere onirikoa, hein batean, erromanizismoaren alaba, ziutateko biztanleek ezagutzen zutena; ez batere onirikoa eta amets-sorleku; ez irudi eta adjetibazio difusoz kasik errealitate ezabatzaile bihurtzen dena, baizik eta errealitate-eraiikiizale, eguneroko ezagumenaz baliatuz, irudimenarekin iruzur egiten ez dakiena.

Egunerokoa eta poesia ondoan jarrita antzeman daiteke begiratzeko eta izateko moduak ematen diela nortasuna eta hain zuzen ere, idazti zuena zen idatz zezakeen bakarra. Egunerokoa eta poesietan esaldiek luzera bera dute, irudi berdinak, ordenamendu bakarra. Poesia gaian ere ia beti entzule da, gerlari buruz bezala. Espektakulu amaigabearen entzule isila da poeta hau; kasik iritzirik ez du ezertan erakusten, galdetu gabe ulertzeko moduaren jabe delako. Hala, naturari begiratzeko, natura antzemateko moduak... iritzi gabeko jakintza osatua erakusten du. Izatekotan esan liteke hitzekin pintatu egiten duela. Ez du ezer alkimistaren irudimenarekin lotzen, artisauaren pazientzia eta baserritarraren jakintzarekin baino. Manent idazten zuen guztian itzultzaile zen aurrenik: horretxek egiten du itzulgarri eta horretxek itzulezin. Gaia, itzul lekiok, betiguztikoa den partetik, baina forma itzultzeak argazkiaren fideltasun eta higiezinaren saldukeria dakar berarekin. Ezer gertatuko ez balitz bezala, bere arauetara lotuta irauten eta bizitzen den munduaren erretratua da. Horregatik ez du ezer kontatzen, egitura narratiboa bere kontakizun eginkizunetik hustu arteko ahaleginean; horregatik lortzen du hasieratik amaiera bitarte kulunkatu arren, ez irakurlea nekatzea.

Baina nola eta ez diren gizonaren bi adarrok eginkizun nagusian txertatzen enbor batekoak direla ez daiteke antzeman. Manent, era batean eta bestean, egunerokoa eta poemetan, beti itzultzailea agertu da, eta itzultzaile den partetik beti korrespondentziak aurkitzeko joera du eta ez bere nitasuna aldarrikatzekoa. Natura eta hizuntzak gizona babesten duten oskolaren mintza eta azala dira Manententzat, Manent, lehen eta behin, itzultzaile delako.

Era horregatik nitasun jasanezin eta erasokorrik erakusten ez garatzen ez duenez, inguratzen duena zehatz izendatzeak erloju konpontzaile batek eduki dezakeen orden eta neurriaren itzala eskeintzen dio. Nolabait, beragatik izango ez balitz, berak asmatu ez duen denbora norabiderik gabe barreiatu eta galtzen sentituko balu bezala.

Sortzaile adina dira misterio sakratu batetako apaiz Manent eta Rilke. Horregatik izan behar du bere irakurketak hitzez-hitzezkoa, adi-

tasunezkoa neurri horretan, bere idazketa izan zen bezalaxe eta horregatixe bihur daiteke irakurkera literarioa nolaerebait sakratutasunaren profanazio.

Profanazio, diot, surrealismoari lotu zaion idazketa literarioaren pitzaketa munduaren mazpretxuarekin hasten delako. Lehen nola ez zen ezer lurreko bizimodua zeruko loriarekin alderatua, orain den gauza ez da ezer barrenean gordea daramagunaren aldean. Errealismoa, beraz, literaturan, dagoenaren aurkezpena da -ez berez hala behar duelako-. Edo behintzat dagoenaren izendapena eta ez dagoenaren ertzearaino iristeko bide bakarra, aidanez.

2

Zenbait ohar

Bere nitasun berezia, bere artista izatea aldarrikatu nahi izan ez zuen baten bizitzaz ihardutea bera izan daiteke Manenten poesia oker irakurtzen hasteko bidea. Ondorengoak, beraz, bere lanak ezagutzera emateko oharrak baizik ez dira.

Maria Manent (1898-1988) poeta, kritikoa, dietarista eta poesia ingeles eta txinatarren itzultzaileak, poema liburu gutxi eman zituen argitara: *La branca* (1918) *La collita en la boira* (1920), *Lombra i altres poemes* (1931). *La ciutat del Temps* (1961) *Cant Amagadiu* (1981) *Poesia completa* (1916-1986). Bere itzulpenen mailak egin dute ezagun batipat.

Nik itzuli ditudanak Alex Susanak egindako antologiakoak dira? 42 poema guztira. Itzulpenaren zailtasunik haundiena, ezpairik gabe, bere azentu eta errima tajukera bidez lortutako erritmia ahalik eta gutxien bortxatzeak eman dit.

Marià Manenten bibliografia

Poesia

La Branca, (1918)

La collita en la boira (1920)

La ciutat del Temps (1961)

(2) Les acècies salvatges Barcelona : Editions del Mall, 1986

Cant Amagadiu (1981),
Poesia completa (1916-1 986)

Egunerokoak

A flor doblit (1968)
El vel de Maia (1975)
L'aroma darç (1982).
Diario disperso (1918-1 984) (1986)

Literatura eta Arte Kritika

Notes sobre literatura estrangera (1934)
Cómo nace el poema (1962)
Palabra y poesía (1971)
Poesia, llenguatge, forma; (1973)
Llibres dara i dantany, (1982)
Notícies dart (1981)

Itzulpenak

Sonets i Odes , (John Keatsena ,1919)
L'home perdurable (G.K. Chestertonena, 1927)
L'aire daurat (Interpretacions de poesia xinesa) (1928)
Poemes de Ruper Brooke (1931)
Versions de l'anglès (1934)
El Renaixement (de Walter Pater) (1938)
La poesia inglesa (Románticos y Victorianos) (1945)
La poesia inglesa (De los primitivos a los neoclásicos) (1947)
La poesia inglesa (Los contemporaneos), (1948)
Poesia irlandesa (1952)
Epipsychidion (P.B. Shelleyrena, 1946)
Poesia anglesa i nord-americana (1955)
Com un núvol lleuger (Més interpretacions de lírica xinesa) (1967)
Poemes de Dylan Thomas (1974)
Llibres profètics de William Blake,(1976)
Vol de nit (Randall Jarrellena, 1978)
Poemes d'Emi/y Dickinson, (1979)
Poemes d'Archibad MacLeish, (1981)

Poema del vell mariner (ST. Coleridge, 1802)
El gran vent i les hores (1803)

T. Irastorza

Luis Cernuda (1902-1963)

Mintzatu ondoren

Ez dakizu isilik egoten
zure amodioaz.
Ausaz, besteei axola al zaie?
Bai, isilean sentitu zenuen atsegina
eta orain izkutuan sufritzen,
ez esan deus ere inori.

Esentzia baten maitasuna
mintzatzean usteltzen da,
isilean enetzen,
isilean elikatzen:
isilarekin irekitzen lorea bailitzen.
Ez esan deus ere,
zuregan jasan,
ez azaldu ezer ere inori.

Hiltzen bada berarekin hiltzen da;
bizitzen bada berarekin bizitzen,
heriotza eta biziaren artean
egon isilik,
lekukorik ez du onartzen eta...

Nondik zatoz?

Noizbaitean aitaz, amaz, senideaz mintzatzen
 entzuten badizut
 nire irudimena ez da harriduraren mende
 zure izana besteengan sortua dela eta,
 hots, besteengan sortua dela eta,
 nahiz niretzat bakarra,
 nire maitasunak kreatua izan.
 Haiek denak hor dauden zuhaitz, hodei
 edo uraren pareko,
 baina gureak dira,
 guregandik datoz
 lehen beste inork inoiz ez bezala
 ikusi baikenituen.

Zurekin

Nire lurra?
 Nire lurra zu zara.
 Nire ahaideak?
 Nire ahaideak zu zeu.

Erbestea eta heriotza
 niretzat,
 zu ez zeunden tokian.

Eta nire bizia?
 Esaidazu, zer ote nire bizia
 zu zeu ez bada?

Bizia

Lurreko zokoren bat eguzkiak
irazekitzen duenean bezala
haren pobrezia erosten du bera,
irribarre berdez betetzen.

Honela, zure egona
nire izate iluna
gorestera dator,
distira, bozkarioa eta
edertasuna dezan.

Zu ere
eguzkiaren antzo ezartzen zara,
eta ene inguruan
bakardadea, zahartzaroa eta heriotzaren itzalak
hazten dira.

Gizon bat bere amodioarekin

Dena esana balego,
eta gu bion arteko kantua
kitatuko balitz ere,
oraindik zure soinarekin
zorra nuke.,

Nork ezarriko lioke salneurria
bake horri -zuregan ahantzia-,
nire ezpaineak, atkenean,
zuregatik ezaguna dutena?

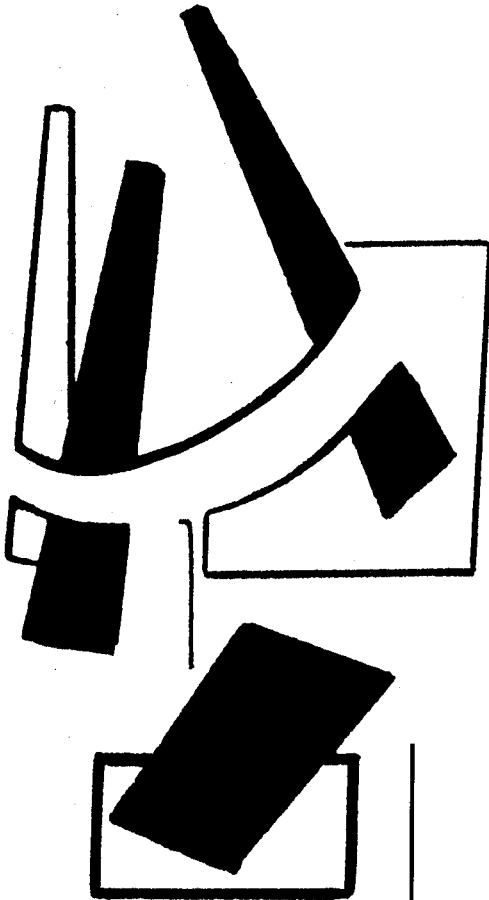
Biziarekin bat eginda
deus ere ez jakin,
ezer ez gura,
ezer ez itxaron:
zure egona eta nire amodioa.
Hori aski da.

Zu eta nire amodioa
egunabarrean zure soina lo
ikusten dudanean.
Honela behatzen du jainkoak
berak kreatua.

Baina, nire maitasunak
deus ez dezake
zure soina hurbil ez bada:
berak mito baten berri dama
materia horren ederrean.

Con las horas contadas liburutik

Itzultzailea:

ADABAKIAK

Euskal Idazleen Elkartearen batzarra Zestean

Martxoaren 25ean, larunbait, Zestuako bainu-etxean egin zuen Euskal Idazleen Elkarteak bere urteroko batzarra. Biltzar horren inguruan beste zenbait ekintza ere buru zen. Berrogeita hamar bat idazle bildu ziren bertan eta horietatik sei, hirurogeita hamar urtetik gorakoak. Helburuetako bat, hain zuzen, 70 urtetik gorako idazleei omenaldi bat eskaintzea izan zen eta, hain zuzen, hogeita hiru ohorezko bazkide izandatu zituen elkarteak. Horien artean ezagunenak Karlos Santamaria, Ambrosi Zatarain, Iñaki Eizmendi, Agustin Zubikarrey, Mariano Izeta, Jose Antonio Loidi, Xabier Diharce, Jon Etxaide, Luis Villasante, Piarres Charriton, Federiko Krutwig, Inozentzio Olea, Martin Ugalde, Juan San Martin, Jean Haritschelhar, Gurutz Ansola, Junes Casenave eta Xabier Gereño, besteak beste. Agertu zirenak: Gurutz Ansola, Jose Garmendia, Piarres Charriton, Jose Basterretxea "Oskilaso", Anastasio Albizu, Jose Maria Etxaburu "Kamifazpi" eta Inozentzio Olea.

Omenaldiaz gain, Euskal Idaz-

leen Elkarteak, egungo euskal idazleen katalogo bat aurkeztu zuen, honako izenburua duena: Gaur egungo euskal idazleak. Liburu horretan, idazle bakoitzaren jaioterria, jaiotze data, ikasketak, lanbidea eta argitaratutako liburuak aipatzen dira, beste xehapenen artean.

Zenbait karguren aldaketa ere egin zen biltzar horretan. Horrela, bi urtez batzordekide izan ondoren Arantza Iturbe, Jose Luis Otamendi, Juan Luis Zabala eta Inazio Mujika Iraolak bere kargua utzi egin dute eta beste honako hauetxek izango dira haien postuak beteko dituztenak: Yolanda Arrieta, Andolin Eguzkitza, Patxi Zubizarreta eta Iñaki Zubeldia.

Euskal Idazleen Elkateak, Donostian duen egoitzaz gain, herrialde bakoitzak berea izan dezan du helburu. Asmo horren arabera eta gero eta idazle gehiago dagoenez, lurralde bakoitzeko egoitza bana sortzea erabaki da lana egokiago koordinatu ahal izateko.

Argitalpen arloan, aurtien Eus-

kal Idazleen Elkartek *Egats* hiru ale berri publikatuko ditu. Horietariko bi Biderako Arrastoak sailleko hirugarren eta laugarren zenbakiak izango dira. Hirugarrenak, berriz, Zestoako omenaldia izango du oinarri eta omenduei egindako elkarrizketa eta abarrekin osatuko da. Bestalde, Lubaki Bandakoek egutegia osatuko dute erreferentzia literarioak oinarri hartuta eta hau ere elkar-teak argitara emango du.

Beste zenbait xehetasun ere izan ziren mintzagai, hala nola, Kuban bizi diren euskal errefuxiatuek osatu duten liburu bildumarentzat egoitza edo irtenbide egoki bat bilatzea. Euskal Idazleen Elkartek bideak jarriko ditu bertako unibertsitateak euskal liburutegi horri leku bat egin diezaion.

G.E.

Gotzon Garateren atsotitz bilduma

Gotzon Garate, Deustuko Unibertsitateko irakasle eta idazle prestuak, sekula egin den euskal atsotitz bildumarik zabalena egin omen du: hamahiru mila atsotitz eta esaera zahar ditu bilduak.

Hogeita zazpi urte iragan omen ditu Gotzon Garate jesuitak bilduma hau osatzen. Euskalerriko zazpi probintzietan, baserriko zazpi probintzietan, baserriko zazpi probintzietan, baserriko zazpi probintzietan, base-
rriz baserri, zaharrei behar den denbora hartuaz jasotako bilduma omen da hauxe. Hogeita bi baserri pasa omen ditu bildu hau egiteko.

Orain argitaratu nahi eta, hor omen ditu komeriak. Argitaletxeek ez omen dute berotasunik azaltzen gisa honetako liburu potolo bat argitara emateko. Zeren berak esan duenez: “Liburu potoloa izango da, mila orrialde baino gehiagokoa. Horrelako obra zabalen aurrean beldurtu egiten dira argitaletxeak; nik, berriz, nola edo hala atera egin nahi dut; ea instituzio edo aurrezki kuxaren bat animatzen den”.

Gaur arte egin diren atsotitz

bildumak, txikiak geratuko dira bilduma honen aurrean, bai Zabalarena, bai Ibarrena bera ere bere loditasunean. Horretaz gain, Garate jauna ez da bilduma bat egitera mugatu. Atsotitz ba-
koitzaren azalpena ere bertan baitator: “Lana ere, horretxek eman dit lanik gehiena, azalpenak bildu eta idaztea”.

Atsotitzat, anitzak izanik ere “eguraldia”ri buruzko esaera zaharrak oso ugariak omen dira. Baita animaliei buruzkoak ere, astoa eta eta txakurra batik bat, hala nola azeria eta otsoa ere. “Erljioa”ri buruzkoak ere, multzo handia. Zer esanik ez abadeei buruzkoak, kritikoak gehienetan. Baita santuei buruzkoak ere .

Obra honen bitxikeria bezala, liburuaren amaieran gaztelaniaz erabilienak diren bi mila atsotitz jartzen ditu horiei euskarazko ordaina ezarriaz. Bestalde, euskal atsotitz batzuen aldamenean latinezko eta ingelesezko ordezoak ere ipini ditu.

G.E.

Klaudio Harluxet Fundazioa

Urte honen haseran goian aipatzen den fundazioa sortu da Donostian. Fundazio honen helburu nagusia, fundatzaileen hitzetan, "Euskara informatika aro berrira moldatzea" da. Fundatzaileen artean aurkitzen dira, euskal munduan hain ezagunak diren izenak, hala nola Eusenor-ko eta Uzei-ko lehendakariak diren Andoni Sagarna eta Xabier Saizar.

Xabier Saizar, Bankoako zuzendari nagusia eta Uzeiko lehendakaria denak azaldu zenez, inizatiba hau euskal kulturaz ardura duten eta zenbait enpresen inizatibaz sortu da. Horien artean ikus daitezke ekonomiarik lotutako enpresariak, hala nola Juan Zelaia eta René

Harluxet -Klaudioren senidea- eta baita ere kultur munduan ezagunak diren ifar eta hegoaldeko zenbait izen oso ezagunak.

Fundazio honen diru-iturriak, bi dira nagusiki: bazkideen aportazioak eta bere produktuen salmentatik osatzen dutena. Ez dute pertsonalik edukiko bere mende eta bere lana beste entitateekin kolaboratzera mugatuko da.

Andoni Sagarna jaunak esan duenez, oraingoz, bi helburu nagusi izango ditu fundazioak: datu entziklopedikoen banku bilduma bat osatu eta, bestetik, elektronikako ildoko lanen azterketa eta argitalpena bultzaraztea.

G.E.

Patxi Goenaga, euskaltzain oso

Iragan urtarrilaren 28an, Euskaltzaindiak, Gasteizen bizi den Patxi Goenaga hizkuntzalari azpeitiarra euskaltzain oso hautatu zuen. Hiru izen ziren haseran hautagai izendatuak: Txillardegi, Arejita eta Goenaga. Azken unean, halere, Txillardegiren izena hautagaien zerrendatxoan aurkeztu zutenek (Xabier Kintana, Txomin Peillen eta Patxi Zabaletak) hautagaitza hori atzera bota zuten dirudenez Txillardegi beraren gogoia hala zelako.

Gauzak horrela, bi hautagai geratu ziren: Arejita eta Goenaga. Botoetan Goenagak jaso zituen botu gehien: hamalau botu Goenagaren hautagaitzaren alde, bost Arejitaren alde eta hiru zuri. Hautatzeko unean ez ziren batzarrean Antonio Zabala eta Patxi Zabaleta.

Patxi Goenaga filologia erro-

manikoan lizentziatu zen 1974. urtean Deustuko Unibertsitatean. Eta hango irakasle izan eta gero Euskalerriko Unibertsitateera aldatu zen Koldo Mitxelena deituta. 1984an Euskal Filologian doktore bilakatu zen, Koldo Mitxelena zuzendutako "Euskal sintaksia: konplementazioa eta nominalizazioa" tesi lanarekin. Filologia, Geografia eta Historia Fakultateko irakasle katedraduna da 1991. urte geroztik, departamentuko dekanoa izana, gaur egun Arabako campuseko errektoreordea da. Bere libururik ezagunena *Gramatika bideetan* da. Euskaltzain urgazle izan da hamasei urtez eta Euskaltzaindiaren Gramatika eta LEK batzordeetan egin du lana nagusiki.

Bihokio Patxi Goenaga adiskideari gure zorionik beroena.

G.E.

Hego Euskal Herrian, 1.076 liburu argitaratu ziren iaz

ISBNko datuen arabera iaz, 1994. urtean Hego Euskal Herrian argitaratu ziren 3.004 liburuen heren bat, hau da, 1.076, argitaratu ziren Euskaraz. Katalanez idatziak 5.281 izan ziren; gailegoz, ostera 933.

Guztira argitara emandako liburuak 57.424 izan ziren estatu

espainolean: 35.995 liburu berri, 11.696 itzulpen eta 9.733 berrargitalpen.

Estatutik kanpoko hizkuntzei dagokionez, ingelesezkoak izan ziren nagusi: 6.483, frantsesezkoak 1560, alemanezkoak 880 eta italierazkoak 716.

Euskarazko 4.440 liburu doan Iparraldeko 22 liburutegietan

Europako Hizkuntza Minoritarioen Bulegoaren bitartez 25.000 eku (160.000 libera gutxi gora behera) jaso ditu Eusko Jaurlaritzak Europako Batzordeari euskarazko liburuak munduko hainbat tokitan zabaltzeko dirulaguntza eskatu ondoren. Diru horren bitartez 4.400 liburu banatuko dira Ipar Euskal Herrian, autore euskaldunenak zein itzuliak. Hogeita bi liburutegi izango dira ondare honen hartzaile, bakoitzak berrehun liburu eskuratuko dituelarik.

Mari Karmen Garmendiak eman zuen liburu banaketa honen berri Ustarizko Lota jauregian Iparraldeko hainbat auzapez eta kultur munduko aurpegi

ezagunez beterik zegoela: “Aldi honetan ere euskarak mugaz gaineko euskaldunak batzen dituela erakutsi dugu berriz ere, oztopo politiko zein bertze oztopo guztien gainetik. Gure arteko harremana eta elkarlana orain arteko bidetik segitu behar dugu. Euskal Herriaren nortasuna hizkuntza eta kultura dira eta hauek indarturik euskaldunon nortasuna indartzen dugu” esan zuen.

Eusko Jaurlaritzak munduan zehar eta batik bat Ameriketako euskaldunak biltzen diren leku garrantzitsuenetan nahi du espezializazioa hau zabaltzeko, Europako presupuestoaren zatia eskuratu bezain azkar.

Irutxulok urteurrena

Donostiako Bagera taldeak gogor ekiten du aurrera eta bere ekintza garrantzitsuenen tartean dago *Irutxulo* astekariaren argitalpena. Duela gutxi ospatu berria dute haren urteurrena, beraz, pozik egoteko hainbateko albis-tea hauxe.

Aldizkari honen harrera ezin-bea dela eta Edurne Otamendi bere zuzendariak esan duenez, 7.000 aleko tirada egiten dute eta beste 1.200 lagun ale bat jasotzeko zain daude. Eguneroko bi harpide eskakizun berri jasotzen dituztela dio.

Harrera ezinobearren seinale direnez, tirada handitzea pentsatu dute, hartu nahi duen inor jaso gabe gera ez dadin baina diruaren arazoarekin topatu dira: "urtearekin batera tirada handitzea pentsatzen genuen, baina gure

'aurrekontua ikusita, horri aurre egin ezin diogula konturatu gara".

Bestalde, aldizkaria bera ere txukundu nahi lukete eta horren arabera lehenbiziko orrian kolorea sartzsko asmotan dabilta. Hori zenbaki berezietan egingo litzateke, hau da, Donostia egunean, Aste Nagusian eta Gabonetan.

Beste maila batean jarri beharrekoa da orrien kopurua. Horregatik sekzio berriak sortu eta sendotzeko asmotan ari dira suta-gar: Txutxumutxuka, hemerroteka alderdia eta Donostian barrerengoz zutabea. Kirol orrialdeetan ere bada eskaintza berrikuntzarik, gainerako sekzioak berdintsu gelditu direlarik.

Ekin eta jarrai.

G.E.

Egan-en kondairarako apunteak (II)

ANABEL GOMEZ
MAITE MANZANO
NEREA MUJKA

EGANen aurreko zenbakian bere historiari buruzko zertzeladak emateari ekin genion (EGAN 1994-2, 256-274 or.). Oraingoan han hasitakoarekin jarraituko dugu, aldizkari honetan esanguratsu izan diren beste hainbat autoreen lan oparoa atalez atal aztertuz.

Juan San Martin Ortiz de Zarate:

“Otsalar” ezizenez ezagunagoa, Eibarren jaio zen 1922ko Ekainaren 25ean. Euskaltzaindiako partaide izanik, gehienbat euskaraz idatzi du, eta aldizkari anitzetan lan egin. Halanola *Euzko Gogoia*, *Egan*, *Jakin*, *Zeruko Argia*, *Euskera*, *Munibe*, *Anuario de Eusko-Folklore*, *Oleriti*, *Pyrenaica*, eta abarretan. Elkarre autonomoko arartekoa izana.

Gazteleraz egindakoari begiratuz, Luis Peña Santiagorekin 1966an “Estudio etnográfico del

valle de Urraul Alto” idatzi zuen, eta bi urte beranduago, “Escritores euskáricos-catálogo bibliográfico de más de 400 escritores euskáricos en vascuence”.

Bestalde, euskaraz idatzitakoa 1959an “Mogel bere bizitza eta lanak”-ekin hasten da eta urtebete geroago “Zirikadak”; 1965an “Eztendak”, 1969an “Euskararen inguruan” eta poesiaren arloan “Uhain berri”.

Itzulpenei dagokienez, 1966an S. Espriuren “Libro de Sinerá” (“Sinerako liburu” izenburupean) eta Bretchen “Kantak eta Poemak” Espriuren “La pell de brau”, “Zezen Larrua” izenburupean eta 1969an “Cuentos Ilustrados” “Abere alaiak” izenburupean.

1964an “Lauaxeta” kazetaritza saria jaso zuen Baionan, eta 1981 an Eibarren “Eibarko damasquinadua” argitaratu R. Larrañaga eta P. Zelaiarekin .

Literatur azterketa:

Ahozko literatura: San Martinek ahozko literatura urri idatzi zuen. Obra hauetan gai erabiliena gabonetakoa. Hauetako batean XVIII. mendeko gabon kantuen berri ematen du, eta beste batean gabon janariak folklorea izan duten garrantzia.

“Gabon janariak folklorea” (1-6, 1973, 64-67), “XVIII. mendeko Gabon kantak euskal literaturan” (1-6, 1977, 102-106), “Eguzkia gurtzea” (1-6, 1977, 151-153).

Bertsolaritza:

Gai hau ez da oso aztertua izan aldizkari honetan. San Martinen arlo honetako azterketa bakarra: “Nor da Dr. Hernandezena?” (5-6, 1985, 47-49).

Kritiken azterketak:

Bi kritika azterketa, eta biak euskal literaturari buruzkoak. “Euskal-literaturaren beste aurpegiak” (1-6, 1977, 154-159), “Euskal-literatura bere barnetik” (1-6, 1977, 160-163).

Literatura orokorra:

Bertsolaritzari buruz esandakoa arlo honetan errepika deza-kegu; literatura orokorrari buruzko azterketa urri EGANen, hauetako bat San Martinena Bertan euskal literaturaren umorea aztertzen digu. Euskal umorea (1-2, 1987, 41-50).

Autoreak:

Aipatu daitezkeen artean

Jean Babier, Bachiller Zaldibia, Karmelo Etxegarai, Bittor Garitaonandia, Salvatore Mitxelena, Fr. Juan Mateo Zabala, Piarres Lhande, Ulibarri, Juan Jose Mogel, Nikolas Altzola Garediaga, Unamuno, Lizardi, Aingeru Irigarai, Norbert Tauer, G. Arestiri buruz idatzitako artikuluak

“Gerhard Bähr euskaldun-
goan” (1-6, 1975, 13-14), “Jean Barbie?” (1-6, 1975, 18-20), “Bachiller Zaldibia” (1-6, 1975, 26-27), “Karmelo Etxegarairen historia iker lanak” (1-6, 1975, 28-32), “Xalbador” (1-6, 1976, 7-13), “Bittor Garitaonandiaren ehungarren urteburuan” (1-6, 1976, 111-114), “Salvatore Mitxelena aberri-minak eragindako poeta” (1-6, 1977, 95-99), “A. Fr. Juan Mateo Zabalaren bigarren ehunurteurrena” (1-6, 1977, 180-182), “Piarres Lhandaren mendeurrenean” (1-6, 1977, 182-184), “Ulibarriren Omenez” (1-6, 1977, 341-343), “Arku idazlearen mendeurrena” (1-6, 1980/81, 153-155), “Juan Jose Mogelen mendeurrena” (1-6, 1980/81, 167-168), “Nikolas Altzola Garediaga zenaren oroitzapenez” (1-6, 1982, 5-12), “Berriz ere Unamunoren inguruan” (1-6, 1982, 139-158), “Mitxelenaren ekarpenez” (1-6, 1982, 175-178), “Lizardi eta Lizardiren inguruan” (1-6, 1983, 5-10), “Joan Inazio Goikoetxea Gaztelu Olerkariaren zenbait aburu” (1-6, 1983, 79-88), “Uztapideri azken

agurrez" (1-6, 1983, 89-92), "Ain-geru Irigarai joan zaigu" (1-2, 1984, 5-12), "Norbert Tauerren ondasuna" (1-2, 1984, 31-37), "G. Aresti zenaren lanak" (1-2, 1986, 93-95), "Aresti zenaren mundu-munduan eta lan argita-ragabeak" (5-6, 1986, 81-83) "Hitzaurrea" (3-6, 1987, 9-18).

Sorkuntza:

Poesia:

Hemen aurkitzen da "Otsalar" izengoitiaz idatzirik zenbait olerki.

"Arestiri" (4-6, 1963, 100-101), "Dana jokatu nairik, Nora noa, nahas-mahas?" (1-6, 1964, 68-70), "Nere kantako larrimiña" (1-6, 1965, 20-21) "Kronos-en epean" (1-6, 1965, 22), "Alabea-rrerz, Sortzetik kondena, Urdiñez" (1-6, 1966, 23-25) "Euskal Herria" (1-6, 1967, 40-42) "Zatoz" (1-6, 1982, 87-89).

Ipuin eta kontakizunak: Ipuin eta kontakizunen artean eibartar pertsonaiei buruzko idatziak, Eibar inguruko bizkaieran idatziak.

"Eibartar zelebriak III: Petitarren eztenkadak", "Eibartar zelebriak IV": "Mariñon pasadizuak", "Eibartar zelebriak V; Felix Legarren txispia" (1-6, 1964, 85-93) "Eibartar zelebriak VI" (1-6, 1966, 92-95), "Irakurle batekin gatz-oz-pinduzko elkarrizketan" (1-6, 1977, 43-45) "Nahi ez duguna falta ez denean" (1-6, 1977, 187-

191) "Santiago Aizarnari" (1-2, 1984, 117-118).

Bertsolaritza:

Bertsoei buruzko lan bakar bat, 1985an idatzia.

"Langileriaren kezka eta borroka Lexo zenaren bertsotan" (1-2, 1985, 55-61).

Itzulpenak:

Poesia:

Zenbait itzulpen gaztelania-tik. Dena den, gehien itzuli duena katalaneratik. S. Espriuren obrak.

Gaztelaniatik:

"Lau heriotzarentzat kantak" Alexandre Boveda. Lluís Companys, "Gernika" F. Garcia Lorca. Xoxe Sesto Lopez (1-6, 1980/81, 67-80).

Galizieratik:

"Cantiga de Meendiño Anonimoa" (1-6, 1982, 91), "Cantigas" Martin Codax (1-2, 1984, 53-58).

Katalaneratik:

"Zinerako liburua" S. Espriu (1-6, 1966, 40-45), "Euskal Herria" S. Espriu (1-6, 1967, 40-42), "Zezen larrua" S. Espriu (1-6, 1983, 71-76) "Zezen larrua" S. Espriu (1-2, 1984, 47-52), "Zezen larrua" S. Espriu (3-4, 1984, 103-106), "Zezen larrua" SEspriu (5-6, 1984, 99-102), "Zezen larrua" S. Espriu (1-2, 1985, 91-99), "Zezen larrua" S. Espriu (3-4, 1985, 99-103), "Zezen larrua" S. Espriu (5-6,

1985, 85-89), "Zezen larrua" S Espriu (1-2, 1986, 114-120), "Zezen larrua" S. Espriu (3-4, 1986, 133-136), "Zezen larrua" S. Espriu (5-6, 1986, 107-110)..

Bestetatik:

"Nire izateaz" Bello Ferrán (1-6, 1983, 69-70) "Agintzen dizugu, Asturias" X.Valdés (3-4, 1984, 107).

An tzerkia:

Atal honetan itzulpen bakarra. Itzulpen hau frantsesetik, hain zuzen. "Zaldun bitxia" M. Ghelderode (1-6, 1965, 259-269).

Hizkuntza:

Azterketak:

Dialektologiaren arloan, S. Basaurirekin batera, Eibarko euskararen berezitasunak.

"Eibarko euskerari buruz" S. Basauri eta J. San Martin (I-6, 1972, 32-37).

Lexikoari bagagozkio, Mitxeleneri buruzko artikulua bat. 1987an, ortografi arloan, gipuzkoarren H izkiaren erabilera aztertu zuen.

"H letraren arazoa Gipuzkoarren artean" (1-6, 1977, 177-180), "Mitxelena lexikologoa" (3-6, 1987, 125-132).

Adabakiak:

Berriketan:

Atal honetan bi artikulua, 1977 eta 1979 artean idatziak. "Norbert Tauerekin" (1-6, 1977,

50-55) "Bakarrizketa Mikeli" (1-6, 1978/79, 287-290).

Gastronomia:

Autore eibartarra delarik, bertako gastronomiaz ohar batzuk artikulua bakarrean. "Zenbait ohar Eibartarren gastronomiaz" (3-4, 1986, 182-186)

Nahas-mahas. Orotarikoak:

Atal honetan gai ugari: Euskal Herriko Foruak, Euskal Herriko hirien izenak, EGANek 30 urte zituela eta, Sagardoaren euskal jatorriaren inguruko burutazioak, Pedro Migel Urruzuno, Jose Bizente Etxegarai, eta beste hainbat euskal idazleren omenegindako ospakizunak, eta abar luze bat.

"Munduaren gupila" (1-2, 1960, 59-64) "1,973. urteko ospaketak" (1-6, 1973, 118-120), "Sagarra eta sagardoa Euskalerrian" (1-6, 1975, 39-42), "Joxe Mari Urzelay" (I-6, 1977, 47-50) "Zuberoa Gaindi" (I-6, 1977, 99-102), "Lord Carnevon eta Euskal Herriko foruak" (I-6, 1977, 185-187) "Kaletar literaturaz edo uste okerren zuzenketak" (1-6, 1980/81, 131-133), "Karmen Larunberen dantzari-elkartea", "Oli-teko musika-aldiak", "K.Etxenagusaren antologia berri bat" (1-6, 1980/81, 156-158), "Paul Laxalt, U.S.Ako pertsonaia" (I-6, 1980/81, 165-166) "Itziar. Pedro Bosch" (1-6, 1980/81, 291) "Ginpera ikertzailea" (1-6, 1980/81, 323-325) "Nahas-

mahas.Orotarikoak" (1-6, 1983, 197-207) "Nahas-mahas. Orotarikoak" (1-2, 1984, 121-126) ""Nahas-mahas. Orotarikoak" (3-4, 1984, 143-146), "Egan aldizkaria, 30 urte euskal literaturgintzan" (5-6, 1984, 5-8), "Nahas-mahas.Orotarikoak" (5-6, 1984, 143-149), "Gure hirien izenak. Vitoria, Gazteiz? Gorpuzbidea". "Euskera batuaren meritoak Del Burgoren ustez. Zabalik zabaletara" (1-2, 1985, 120-123) "Adierazpenez" (Egan 1984) (3-4, 1985, 5-7), "Euskara= Vasculence", "Lapsus, J. V. Echegaray zenaz", "Erreteriaz zenbait ohar" (3-4, 1985, 185-189) "G. Aresti eta bitan banatzen den elkarrizketa", "G. Arestiren azken agurrean", "Aritzeta eta Aritxulegi" (3-4, 1985, 191-193), "Adabakirik ez duen erabakia" (5-6, 1985, 147), "Kintana medium", "Hondarribia", "Izenaren izana", "Sant Elmo, itsumustuka Telmo Deuna omen", "Sitsa eta zerena, bi gauza dira" (5-6, 1985, 148-155) "Nor zen Aita Lizarralde?", (1-2, 1986, 7-12), "Elgoibarko auzo izenak", "Ez da txoriburukeria", "Asmoz eta jakitez" (1-2, 1986, 153-161) "Deabruak euskaraz mintzo zitzaizen irundarrei Hondarribian" (3-4, 1986, 121-122) "Sarrera gisa" (3-4, 1986, 179-181), "Markatik kanporakoa", "Donostiarrak kaxkarinak?", "Biraoa eta Lizuna, hizkuntzaren osasuna?", "Bibliografia oharrak edo universitas-en

uka ezinezko unibertsaltasuna", "Etzerako dirua?", "Traducción simultanea", "Asterix komikiak eta G. Aresti", "Badakigu euskaraz" (3-4, 1986, 189-199) "Euskaraz eta kito", "Egutegi txartel bitxia", "Gipuzkoaren izenik zaharrenak", "Beloagatik Pelura" (1-2, 1987, 107-114), "Euskararen berri onak", "Posta txartelak lau haizetara", "Adosekin bat etorri ezin", "1818. urteko Gabon kantak" (1-6, 1989, 225-233) "EGAN-en berplazaratzea" J. Uria, I. Zumalde, I. Murrúa, J. Arregi eta San Martin (1-3, 1990, 5-12), "Sarrera" J. Uria, I. Zumalde, J. Arregi eta San Martin (1-6, 1992,3-4).

Nekrologiak: Hamar bat nekrologia idatzita. Besteren artean Gabriel Aresti, Antonio Arrue, J. Zaitegi eta Patxi Unzurrunzagarenak.

"Gabriel Aresti poetaren heriotza" (1-6, 1975, 15-17), "Antonio Arrue" (1-6, 1976, 15-18), "Joxe Ramon Zubillaga". "Euskaldunak Argentinan" (1-6, 1976, 115-118), "Ixidoro de Fagoaga. Kantaria eta idazlea" (1-6, 1976, 119-122), "Louis Dassance" (1-6, 1976, 123-126), "J. Zaitegi joan zaigu" (1-6, 1978/79, 311-314), "P. Bordazarre Etxahun koblakarien oroiz" (1-6, 1978/79, 319-321) "Agustin Anabitarte, Donostiar euskal idazle jatorra" (1-6, 1980/81, 134, 137) "Patxi Unzurrunzaga, Itxa-

ropeña argitaletxearen sortzaileria" (3-4, 1984, 5-6).

Pintura, musika eta artea: Gai hauei buruz ere zenbait artikulua. Aipagarri Inazio Zuloaga margolariaren bizitzaz kontatzen diguna (bai pertsona eta bai artista gisa), eta San Telmo museoa egindako euskal margolarien erakusketari buruzkoa.

"Zuloaga eta gu" (4-6, 1962, 173-183), "50 años de pintura vasca" (4-6/1-6, 1970/71, 79-80), "Aralarko San Migel elizaren erretaula" (1-6, 1978/79, 291-298), "A.Tapies Donostian" (3-4, 1984, 87-90), "Paul Cezanne, bere lanaz eta eraginez" (5-6, 1984, 65-69), "Arte eremuetako zorrozkeria hizbidez" (3-4, 1985, 77-79), "Bi mendeon arteko giroa eta inpresionismoaren eragina" (5-6, 1986, 61-66).

Bibliografia:

Liburu sailak: Atal honetan 1963tik 1975 arte idatzi ziren euskarazko liburuen zerrenda aipatzen du.

"Azken sei urteetako euskerazko liburuak" (4-6, 1969, 158-168), "1969ko euskerazko liburuak" (1-3, 1970, 133-136), "1970 eta 1971 ko euskarazko liburuak" (4-6/1-6, 1970/71, 110-114), "1972. urteko euskarazko liburuak" (1-6, 1972, 112-114), "1974. urteko liburuak" (1-6, 1975, 137-139).

Kritika eta erreseinak: Beste batzuren artean, G. Aresti, D.

Peillen, Jose Estomes, Ibon Sarasola, A.Zabala, Jon Bilbao, A.L.Villasante, Alex Azkue, Arantxa Urretabizkaia, Koldo Izagirre, R.M.Azkue, Patri Urkizu, Bitoriano Gandiaga, Pio Baroja, B.Atxaga eta Xipri Arbelbideren obren kritika eta erreseinak.

"Bata ta bestea", "Koblakariaren legea", "Charamela: Bertso ta herri-kanta bilduma". (1-3, 1963, 138-145), "Mendekoste gereziak eta beste Jean Etxepare" (4-6, 1963, 240-241), "Gure bertsolariak", "Bosquejo de historia del bertsolarismo" (1-6, 1965, 161-172), "Bordel bertsolaria", "Hiru ziri" (1-6, 1966, 143-145), "Oxobiren lan oroigarri zenbait Gure Herriak agertarazia", "G.Aresti: Euskal Herria", "D. Peillen: Gauaz ibiltzen dena...", "E. Barandiaran: Euskal musikalaria bikaiñak", "Akosta eta Montoro, J.E. Murua: Aserre bidean", "Hiru bertsolari: Antonio Zakarra, Patxi Bakallo Pedro Santa Cruz", "Linguae Vasconum Primitiae. Bernard Etxepare" (1-6, 1967, 112-116/118-119/134-136), "Olerkiak (1545), B. Detxepare" (1-6, 1968, 152-154), "Agustin P.U. Iturriaga: Ipuiak", "Teatro zaharra" (1-3, 1969, 104-105), "Sor Luisa, Xabier Munibe: Teatro zaharra" (1-3, 1969, 105-107), "Muxika P.S.I.-k alemanetik euskertua: Mendiko argia", "D. Landart: Hogei urte" (1-3, 1969, 107-108), "Jose Estomes: Erronkariko

euskara" (1-3, 1969, 109-111), "Karmelo Etxenagusia: Euskal idazleen lorategia", "Txillardegia: Elsa Scheelen", "A. Zabala: Lexo bertsolaria",

"Bordari F. Artola Sagarzazu: Goraintzi. Nekazarien doktrina" (4-6, 1969, 151-156) "Noticias y viejos textos de la Lingua Navarrorum. Etxebarne, Apat" (4-6/1-6, 1970/71, 87-89), "Ibon Sarasola: Euskal literaturaren historia", "Mitxelenaren lan autatuak", "Idazlanen aukera, oharrrak, iruzkinak, Patxi Altunak eginak", "Eraskina liburu honi Mitxelenak berak ezarria" (1-6, 1973, 111-112), "A.L.Villasante: Axularraren hiztegia. Bibliografia" (1-6, 1974, 122-125) "J.Uria Irastorza: Sagardoa", "A. Zabala: E. Etxahun: Iruri kantan", "P. Bordeçarre: Afrikako gerra" (1-6, 1977, 201-212), "Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala: Jan-Edanak" (1-6, 1978/79, 329-331), "Jon Bilbao: Eusko bibliografia. Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco" Cuerpo C. VIII tomoetan osatua (1-6, 1978/79, 332-333), "Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala: Euskal poetak eta artistak G. Arestiren omenez. Agiriak" (1-6, 1978/79, 334-335) "J. Altuna, J.M. Barandiaran, J.M. Busca Isusi, J.Caro Baroja, M. Pelay-Orozko: Itsaskaria" (1-6, 1978/79, 335-338) "El exilio español de 1939. Tomo IV: Cataluña, Euskadi, Galicia" (1-6,

1978/79, 338-340) "Alex Azkue: Poemak" (1-6, 1980/81, 173-177), "A. Zabala: Jan-edanaren bertsok" (1-6, 1982, 185-187), "Maiatz. Fernando Artola Sagarzazu Bordari", "Peter Frey-Gunter Brettscheneider. Ibon Goikoe-txea Maiza" (1-6, 1983, 211-222), "Arantxa Urretabizkaia" (1-6, 1983, 220) "Izagirre Koldo" (1-6, 1983, 223-224) "J. Etxaide: Amaiur" (1-2, 1984, 129),

"J.A. Arana Martija: Resurrección Maria de Azkue", "F.Krutwig Sagredo: Otsoaren bidea. Ortzi-zen zaldia. Garaziko oihanaren thauma. Sua ez da hiltzen", "Juan Joxe Uranga: Nazareteko gizasemearen mintzoa" (1-2, 1984, 137-139), "Patxi Oroz Arizkuren: Gabriel Arestiri omenaldia", "Bertsolari txapelketa - 1982. Jagon 1. Euskaltzaindia" (1-2, 1984, 130/136-137), "Erdozainci-Etxart: Hinki-hanka", "Poemak", "Gauaren atzekaldean" (3-4, 1984, 151-153), "Intxaur azal baten barruan eta Eguberri amarauna" (3-4, 1984, 156-158), "Jean Etxepare Mirikuaren idazlanak: Euskal gaiak", "F.Krutwig: Jakintza-baita", "Erroten Burgiko misterioa", "Marteloren amazonak", "Mistagintza zaharra", "R. M.Azkue: Diccionario Vasco-Español-Francés", "Redacciones, revista de poesía" (5-6, 1984, 153-164), "Piarres Lafitteri omenaldia IKER-2", "L.Villasante, OFM: Eliza", "Zofia Szleyeni

Czekajac na lubego”, “Jon Braun”, “Femand Bonneure: Brugge beschreven. Hoe een estat in teksten verschijnt”, “Uneskorren albistaria: Munduari buruz leiho irekia”, “Bibli Elkarte batua: Itun berria. Elizen arteko biblia” (1-2, 1985, 132-140) “Patri Urkizu: Euskal Antzerkia” (3-4, 1985, 197-200), “Jose Mari Velez de Mendizabal: Lainopean kantari” (3-4, 1985, 203-205), “François Bucher: The Pamplona Bibles, M.Etxeberria”, “Glez., Garay, B. Mendigutxia, J. Ruiz eta A. Sturtze: Sorginak eta errepre-sioa Euskal Herrian”, “Koldo Izagirre: Euskadi merezi zuten” (3-4, 1985, 206-213), “J. Lakarra, K. Biguri, B. Urgell, R. Rico: Euskal baladak”, “L. Mitxelena: Lengua e historia”, “G. Etxeberria, I. Iñurieta: Euskal literatura. Testu azterketa”, “Elkar-lanean: Plentzia”, “Azterlanak Mariano Ostolaitz: Oroipen kutxa”, “P.Charriton: Pierre Broussain. Sa contribution aux etudes basques” (1895-1920), “Literatur Gazeta 1, zenbakia. Senez. Itzulpen eta terminologiazko aldizkaria” (5-6, 1985, 159-175) “Martin de Hoyarzabal, Piarres Detxeberri: Liburu hau da ltsasoko nabigazionekoa” (1-2, 1986, 165-168) “Bitoriano Gandiaga: Denbora galdu alde” (1-2, 1986, 169-172), “Euskaltzaindia. Gramatika batzordea. Euskal gramatika. Lehen urratsak” (1-2, 1986, 173-174), “Pio Baroja: Xanti Haundiaren kezak”, “Bi liburu

Etxaidek itzulia”, “Julian Alustiza: Euskal baserriaren inguruan”, “Antonio Zabala: Esaera zaharren bilduma berria”, “G. K. Chesterton: Hiltzaile moderatua”, “Itzulpenak, Irene Uria, J. M. Zabaleta” (1-2, 1986, 175-179) “Joseba Sarrionandia: Ni ez naiz hemengoa”, “Marguerite Yourcenar: Adrianoren oroitzapenak eta eranskin gisa Adrianoren oroitzapenei buruzko ohar-bilduma”. “Itzultzaile: Joxe Austin Arrieta”, “Salbador Zapirain Atafio: Espe-txeko negarrak. Zigorpean”, “Xipri Arbalbide: Pierres Lafitte, Jose Luis Alvarez Enparantza Txillardegi, Leturia” (3-4, 1986, 203-220) “The Susa News. 1. zenbakia” (3-4, 1986, 218-220), “A. Donostia : Obras completas. I eta II articulos”, “III diarios y reseñas. J. A. Arana Martija” (5-6, 1986, 167-173) “A.Ler-txundi: Urtero da aurten”, “J. M. Etxaburu Kamiñazpi: Hondarribiko kondaira”, “Balendin Enbeitia: Bizitzaren joanean” (5-6, 1986, 176-181), “J. Etxaide: Etxaide jauna”, “B. Atxaga: Bi anai”, “J. A. Irigarai: Gauerdiko ele galduak”, “D.Peillen: Aintza txerri-ri!”, “J. L.Davant: Kafea hartzea Iruñean. Itzultzailea: X. Mendiguren”, “Aingeru Epalza: Sasiak ere begiak baditik”, “Jim Thompson: 1280 arima. Itzultzailea: X.Olarrá”, “Xipri Arbelbide: Gelako tresna bizidunak” (1-2, 1987, 117-123).

Nikolas Altzola Gerediaga (1922-1982):

1922ko abenduaren 30ean Izurtzan (Bizkaia) jaio zen. Merkataritza eta Margolaritza ikasketak Bilbon burutu zituen, eta Eliz Magisteritza Irunen.

Goitzen ugari erabili du bere obrak sinatzerakoan: "N. de Cortazar", "Bitaño", "Markue", "Ozerin Jauregi", "Altzarte", "Dolometa", "Oxinondoko txoria", "V. del Parral" "Al Iburreta", "Vidaurreta", "Unai Anai", eta abar.

"LA Salle"-tar erlijioso honek gaur egungo euskal aldizkari gehienetan lankidetzak eskaini zuen, eta gaztelaniazko "Vida vasca", "Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País", "Tradiciones populares Madrileño", "Bartzelonako Índice Histórico Español", "La Gran Enciclopedia Vasca", "Gotingako Fábula", "Burgosko "Boletín de la Institución de Fernán-González", "El Bidasoa"... delakoetan.

Bere espezialitatea obra zahar eta berrien erreseina bibliografikoak egitea zen. Literatura landu zuen, bidenabar, arte, narrazio, ipuin, olerki eta biografiei buruzko saiakeren bidez.

1957. urtetik aurrera euskaltzain oso. 1963an, *EGAN* aldizkarian "Orain 50 urte" izenburuko erreseina bat sinatzen du.

1966an gaztelaniaz "Cien

autores vascos" atara zuen argitaratara. Urtebete beranduago euskarazko lan bat, "Atalak" deiturikoa.

Literatur azterketa:

Kanpoko narratiba eta antzerkia:

Obra bakarra atal honetan, bertan finlandiar autoreak aztertuz. "Finlandiar idazleak" (1-6, 1965, 86-87).

Sorkuntza:

Poesia:

1965-1980 tartean bederatzik bat poesia idatzi zituen; horien artean Udagoiena, Rilke Rainer M. eta Kaschnitz M.L-ren poesien itzulpenak.

"Arratsaldeko bihozkada" (1-6, 1965, 126), "Itxaropenezko bide barrira" (1-6, 1966, 25-26) "Kantuz eta itxaropenez" (1-6, 1966, 27-38), "Udagoiena. Olerkia" (1-6, 1966, 39), "Migel Unamunokoa euskal idazle" (1-6, 1967, 31-35) "Kantuz eta itxaropenez" (1-6, 1969, 35-38), "Kantuz eta itxaropenez" (4-6/1-6, 1970/71, 66-69) "Eguzki Herrialdeetan sortu gure ainhare." (1-6, 1978/79, 135-136), "Beloken" (1-6, 1980/81, 34-35).

Narratiba:

Arlo hau gutxi landu zuen Altzolak, 1955etik 1980ra lau testu soilik. "Ortegaren heriotza" (5-6, 1955, 34-38) "Garaiko xipresak" (4-6, 1963, 145-146), "Oar laburrak" (1-6, 1964, 111-112),

“Otxandioko okaranak” (1-6, 1980/1981, 90-92).

Ipuin eta kontakizunak:

1961-1977 tartean hamasei ipuin eta kontakizun. “Juanxu, gure auzoko demonio txikia” (1-3, 1961, 65-66) “Itzaltzuko zubiendoko pago biak” (1-3, 1962, 47) “Urretxako Santua” (4-6, 1962, 262-263) “Mañariko Bustintzarrak” (1-3, 1963, 69-74) “Frailearria” (4-6, 1963, 108), “Iru lapurrena” (1-6, 1965, 64-65), “Mugarrapeko ardizain gazte bat eta aprileko euriak” (1-6, 1966, 83), “Mitxiñogorri” (1-6, 1967, 57-58), “Orierrigako Unai gaztea” (1-6, 1967, 67-68) “Jaioterriaren ipuina” (1-6, 1967, 59), “Aizeerrota” (1-6, 1968, 51-52) “Perutiñen koneju zuria” (1-3, 1970, 90-91) “Demoniñuaren buztana, Gizontxo mutua” (4-6/1-6, 1970/71, 77-78) “Ametsetan txorien erantzuna ehiztariei” (1-6, 1972, 95-102) “Middi-Urrika” (1-6, 1977, 165-166).

Itzulpenak:

Poesia:

Alemanieratik obra bat. “Hermann Hesse” (1-6, 1968, 24).

Adabakiak:

Nahas-mahas. Orotarikoak:

Atal honetan gai ugari tratatzen du Altzolak, eta guztiz nahastuta. Besteen artean: “Jopu” hitzaren erabilera, “alguacil”

hitza euskaraz nola esan, eta abar luze bat.

“Oar laburrak: Pedrotxin mutiko inusentea. Lorategi basoaren eguzkialdean” (4-6, 1962, 63), “Nahas-mahas. Orotarikoak” (4-6, 1962, 298-302), “Orain 50 urte” (4-6, 1963, 152-157) “Oar laburrak: Bakar etxea. Arratsalde be-lainotsua. Elbetea. Azkenengo eskutitza” (1-6, 1965, 60-61), “Naparroan, Orreaga aldetik” (1-6, 1966, 11-20), “Kili-kili, Euskal idazleen lorategia”, “Karmelo Etxenagusia Uribe”, “Anuario del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo”, “VI. Paul Aita Santua ta II. Batikano batzarra”, “Abarrak, Orixe omenaldi”, “Kantu, kanta, kantore 1967.ean kordelerien irarkolan”, “Urdaingoz gaztedia”, “Aitziberri”, “Boletín informativo del Banco de Vizcaya”, “La gran enciclopedia vasca”, “Mindura gaur!”, “J.M. Lekuona. Antropología”, “Filosofiako bigarren urtekoen ikaslanak”, “Gure salbazio-egintza. L. Alkartasun zarra”, “Erderazko 3. argitaralditik euskeratua”, “Jolasketa”, Marraskigin: Elorri Aita Onandia karmeldarra”, “Tajuz eta zentzuz”, “Fernando Etxekorena”, “Basoko lorak”, “Etxeberria”, “Juan Anjel” (1-6, 1967, 110-134) “Bidegain erre da, eta Lezo Amunarriz hil” (4-6, 1969, 64), “Oar laburrak” (1-6, 1969, 87-88) “Oar laburrak” (1-3,

1970, 104-1106), "Bapateko oharak" (1-6, 1980/81, 141-145).

Pintura, musika eta artea:

Atal honetan bere lana 1966-71 urteetara mugatzen da, zeinetan lau artikulu idatzi baitzuten. "Gure ertilariak", "Montes Iturrioz" (1-6, 1966, 101-114), "Euskal ederti gaiak" (1-6, 1967, 85-87), "Euskal ertilariak" (1-3, 1971, 81-83).

Bibliografia:

Liburu sailak:

Atal honetan zenbait autoreren bibliografia, Klaudio Otaegirena adibidez, eta ordurarte (1957) EGANek izaniko bibliografia. "Euskal bibliografirako oharak", "Otaegi Klaudio: 1836-1890" (5-6, 1957, 367-374), "EGANen bibliografia" (3-6, 1958, 248-264) "Euskal bibliografia, Otaegi" (3-6, 1960, 244-250).

Kritika eta erreseinak:

Hemen Altzolaren lan oharra. Delaunet, A.F. de Fuenterrabia, Seber Altube, Pierre Lafitte Iturralde, Joakin Bedoña, Jean Haritschelhar, Aita Klaudio Basabe, J.I. Uranga, Irigarai, A. Onaindia, Isidor Baztarrika, J.A. Loidi Bizkarrondo, eta abarren obren erreseinak 1957-1968 urte tartean.

"Delauneten : Noticias históricas y genealógicas de la casa solar de Artola; 1450-55" (3-4, 1957, 228-231) "A. F. de Fuenterrabiaren : Ensayo Bibliografico

de la Provincia Capuchina de Navarra-Aragon" (5-6, 1957, 366), "El Bidasoa" (1-2, 1958, 107-108), "Amadeo Delaunet" (3-6, 1958, 244), "La casa de Churruca y sus alianzas" (3-6, 1958, 244), "Archivo de la Casa de Juntas de Guernica", "Catálogo de Genealogías" (3-6, 1958, 245) "Altubetar Seber" (4-6, 1963, 194-196), "Pierre Lafitte Iturralde: Hil biziaren ordenua", "Bedoñatar Joakin Abagaia Kaputxinoa Loramendi (1907-33) eta haren garaia", "Jean Haritschelhar. Martin Larralde Bordatxuri, Le poète galerien", "Aita Kandido Basabe", "S. J. euskal idazlea" (1867-1928), "El Bidasoa astekaria" (4-6, 1963, 233-244) "J. I. Uranga Berraondoren bibliografia" (4-6, 1963, 247-250) "Zinkunegi sendagilea" (1-6, 1964, 132-133), "Se trata de la doctrina de Sancho de Elso?", "Pello Errotaren bizitza, bere alabak kontatua", "Diccionario bibliográfico vasco", "I Gipuzkoa", "Textos arcaicos vascos, Ondarrosa, Boga Boga..." (1-6, 1964, 163-174), "Euskal bibliografirako oharak" (1-6, 1965, 135-141), "Esbozo crítico, con textos de literatura euskara profana (Esbozo bibliográfico) Del siglo XV al siglo XX" (1-6, 1966, 141-142), "Durango merindadeko Geredia-ga alkartasunaren ileroko aldi-zkaria, euskaraz eta erderaz" (1-6, 1966, 145-146), "Euskal idazleen lorategia", "Antologia de

prosistas vizcainos" (1-6, 1966. i46-147), "Euskal literaturaren atze edo edesti laburra" (1-6, 1966, 147-148) "Euskal liturgi bibliografia" (1-6, 1966, 149-154) "Escritores eusquericos", "J. San Martin, A.Onaindia: Larrera eta Karmeldarrak", "Baztarrika Isidor: Aditza", "Metodo Nor-Nori-Nork o el secreto del verbo vasco", "J. A. Loidi Bizkarrondo: Hamabost egun Urgainen"(1-6, 1968, 146-150).

Jon Mirande Aipharsoro (1925-1972):

Parisen jaioa. Hizkuntza ugari menperatzen zuen idazlea, jakintza handikoa linguistika, filosofia eta zuzenbide arloetan. Bere obra publikazio desberdinetan banaturik aurkitzen da. Elaberrri eta kontakizun labur batzuk. Allan Poe eta H. Munroren obrak itzuli zituen, eta argitaratu 50eko hamarkadan.

Bere kolaborazioak 1950. urtean hasi ziren ,berezi, *Euzko Gogoa*, *Gernika*, *Egan* eta beste aldizkari ingeles, frantses, alemaniar eta bretoietan. 1970. urtean "Haur besoetakoa" nobela Donostian argitaratua.

Bere obrari dagokionez, batez ere, estilista zela esan dezakegu; beretzat ardatz nagusia perfekzio formala zen. Idazkietan elegantzia eta zehaztasunez lengoaiari edertasun handia ematen dio. Estilo hark garaiko

autore gazteak inpresionatu zituen.

"Haur besoetakoa" eleberria eta *Egan* eta *Euzko Gogoa* agerturiko ipuinei buruz esan daiteke europear estilo klasikoa jarraitzen duela, baina guztiz eraberritzailea euskal giroan.

Literatura Azterketa:

Lirika zaharra eta kanpoko lirikan obra bana ditu. "Bereterretxeren kantuz oharpen bat" (1-3, 1961, 3-5) "Nil igitur mors est poemaren giltza" (1, 1952, 15 16).

Sorkuntza:

Poesia:

"Nil igitur mors est" (1, 1952, 13-14) "Otso" (3-4, 1956, 15) "Amsterdameko orhaitzarre bat" (5-6, 1959, 121-122).

Ipuin eta kontakizunak:

"Ipuin beltzak" (3-6, 1960, 205-206), "Gauaz Parke batean" (1-3, 1963, 63-65).

Narratiba:

"Eresi Kantari" (3-6, 1960, 141-149).

Itzulpenak:

Biografian argitu dugun moduan, Mirandek hizkuntza ugari menderatzen zuen, beraz, logikoa da sail honetan ematea bere lan oparo eta garrantzitsuena.

a) *Poesia: *inge/esetik:*

Atzerriko neskatilla. Erri min F. Shiller. (1-4, 1959,20-21).

***Bestetatik:**

“Ez diteke nor-nai izan pagano” René de Clercq (I-2, 1960, 10).

b) Narratiba, biografia eta abar:***Gaztelaniatik:**

“Amontillado-upela” J. M. Areilza (2, 1952, 13-18).

“Ingelesetik:

“Ipui kondatzailea” H. Munro (1, 1956, 19-24) “Upel bethe amontillado” Edgar Allan Poe (4-6, 1963, 123-130).

***Besteak:**

“Gizon-zugaitza” (I-3, 1969, 39-45)

Adabakiak:**Nahas-mahas. Orotarikoak:**

“Hizkuntza baten heriotza eta berpizkundeaz” (I-4, 1959, 44-52).

Bibliografia:**Kritika eta erreseinak:**

“Goncourt saria dela-ta” (3-6, 1960, 237-239), “Ene artikulo baten kritikaren ondotik” (1-3, 1962, 6-11).

Gabriel Aresti Segurola (1933-1975):

Euskal idazle bizkaitarra, 1933an jaio eta 1975ean hila. Merkataritza ikasketak egin zituen eta ogibidez enpresa-kontularia zen.

Nahiz eta euskaldun berria izan, euskara menperatzea eta ezagutzea lortu zuen.

Euskal poesia moderno eta antzerkiaren bultzatzaile eta berriatzaile nabarmenetakoa. Bere obrari herri literatura eta bertsolaritzaren kutsua dario.

Idazle honen produkzio literarioa oparoa da: poesia, antzerkia, lexikografia, kazetaritza, linguistika, eta beste arlo asko. 1954an *Euzko Gogoa* aldizkarian idazten hasi zen. Hemendik aurrera *Egan*, *Anaitasuna*, *Olerti*, *Zeruko Argia*, *BAP*, *FLV* eta *Arragoa* aldizkarietan.

“Loramendi” 1959an, “Orixe” 1963an, “Lizardi” 1966an poesiariak; baita ere “J.M Iparragirre” gaztelaniazko poesia eta “Toribio Altzaga” antzerkia irabazi zituen.

Arestik, Miranderen eraginez, lapurtera klasikoa bereganatu zuen, gerora hizkuntza herrikoia, ulergarria eta euskara batuan idatzirikoa erabiliko bazuen ere. Erabilitako poesi ereduak ugariak zituen, baina metrikari gehienbat zortziko handia. “Maldan Behera” balio literario handiko 21 poemazko bilduma argitaratu zuen, eta bertan, literatura klasikoan azaldutako poesi erduez gain, guztiz berriak diran beste moldeak (1960). “Harri eta Herri” poesia sozialeko obra ospetsua, 1964an kaleratua; ildo beretik 1967an “Euskal Harria” eta 1970 “Harrizko Herri hau”.

“Zuzenbide debekatua” obra ez zen inoiz osotasunean argitaratu, eragotzita egon baitzen. *Ega-*

nen, 1961 ean argitaratutako zenbakian obra honen zenbait zati aurki daiteke.

Bere antzerki lanak zeresanik izan du, nahiz eta poesia gehiago landu. "Mugaldeko herrian eginiko tobera" eta "Gure heriotzeko orduan" antzerkiak Eganen publikatuak izan ziren; geroago, "Lau teatro arestiar".

1957an euskaltzain urgazle izendatu zuten, beti euskara literario bateratu baten alde lan eginenez. "Ez dok hamairu" eta "Oskorri" taldeek Arestiren olerki askori musika jarri diote.

Literatur azterketa:

Kritiken azterketak:

"Poesia eta euskal poesia" (3-6, 1960, 154-170).

Sorkuntza:

Arestiren poesi lana ugari eta ezaguna da. 1956tik 1986ra poesia anitz argitaratzen du Eganen. Hona hemen, beraz, poesien maisu izan zenaren sail oparo bat:

"Amolandun bi" (3-4, 1956, 14), XXXI. (3-6, 1958, 152), "Bizkaitarra" (1-4, 1959, 7-11) "Bizkaitarra" (5-6, 1959, 125-129), "Bizkaitarra" (1-2, 1960, 11-20) "Zuzenbide debekatua" (1-3, 1961, 10-15) "Mailu batekin" (1-6, 1964, 51-67), "Gabriel Aresti: Bere poesien antologia laburra": 1) "Sagar zimelak bildumatik", 2) "Maldan behera eta Gora bildumatik", 3) "Primera vez en caste-

llano" (Poesia para la sombra de un camello), 4) "Herriaren inconnu", 5) "Hitz eta mitz", 6) "Astepeko sekretarioaren bertsoak" (1878), 7) "Ezkutu edo dukat banatan saltzeko bertsoak", 8) "Harri eta herri", 9) "Profeta bati (Jurgi Oteizari azaldu nahirik)", 10) "Poesia para Agustin Ibarrola", 11) "Mailu batekin", 12) Euskal Harria" (1-6, 1982, 13-49), "Bitina bat arratsaldean. Zezenak egun-sentian" (1-2, 1986, 103-104). "Egin ezpalitu nire nahia" (3-4, 1986, 125-127) "Zelan bizi garen" (5-6, 1986, 97-106).

Ipuin eta kontakizunak:

"Umezurtz aberatsak gabonetan jokatu nahi" (5-6, 1957, 296-300), "Olerkaria. Abertzalea" (1-2, 1960, 32-34) "Andre Madalen enamoratua" (3-6, 1960, 182-185), "Jainkoa jaiotako Otxarkoagan" (4-6, 1962, 214-219).

Antzerki modernoa:

"Mugalde herrian eginikako tobera" (4-6, 1961, 262-289) "Etxe aberatseko seme galdua" (4-6, 1962, 324-348), "... eta gure heriotzeko orduan" (1-6, 1964, 207-235), "Justizia txistularia" (1-6, 1967, 138-196).

Itzulpenak:

Hau dugu Arestik gehien landu zuen saila. Gaztelaniatik euskarara itzulpen ugari poesien generoan. Gabriela Mistral, Bladi Otero eta Gabriel Zelaiaren poesi lanak itzulita. Bere poesia

batzuk ere gaztelaniara itzuli zitu-
en.

Poesia: "Gaztelaniatik:

"Korta". Gabriela Mistral (5-6, 1956, 72), "Serranilla X. Santillanako Markesa" (3-6, 1958, 148) "Gehitasun handiari. Gallarta. Eskatzen dut bakea eta hitza. Espainiaren izenean, bakea. Kaniger. Adiskidearen kanta. Ibaiaren uholdea. Mundua. Bihotz-begietan. Oso urrutian". Bladi Otero (1-3, 1961, 28-35), "Gauzak nola diren. Bladi Oterori" Gabriel Zelaia (1-3, 1961, 36-41), "Majoria handiarekin". Bladi Otero (4-6, 1962, 190-199) "Gabriel Aresti: Bere poesien antologia laburretik itzulpenak: 3) Gaztelaniaz lehenik (Gamelu baten gerizerako poesia). 10) Agustin Ibarrolarentzako poesia" (1-6, 1982, 53-57).

**Frantsesetik:*

"Les fleurs du mal" Charles Baudelaire (3-4, 1957, 148-152).

**Italieratik:*

"Danteren komedia, infernua" Dante Alighieri (5-6, 1985, 79-84).

"Galizieratik:

"Sei poema gallego, Garcia Lorca" (3-4, 1985, 83-90).

Narratiba:

"Gaztelaniatik:

"Gauzak nola diren Bladi Oterori. G. Zelaia" (1-3, 1961, 36-41).

Adabakiak:

Munduz mundukoa:

"Joko arriskutsuak. Zerutik sua eroriko da..." (1-6, 1965, 187-258).

Bibliografia:

Kritika eta erreseinak:

"Gaurko lau poeta" (1-2, 1960, 113-115).

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

IÑARRA AITXUS, *Hilketa Euskal Herri-kulturan...* Iralka argitaletxea, 1994, 90 or.

Aitxus Iñarra irakasleak entsegu honetan, batez ere, ahozko euskal narragintzaren esparruan (poesia ahortzi gabe) ematen den aldarte berezia aztertzen digu, hots, hilketarekin zerikusia duen aspektu zenbait.

Lehenik, ongi kokatu beharrekoa da herri narrazioaren garrantzia euskal literaturaren baitan. Aspaldi da ohartu ginela gure ahozko literaturaren hedakuntza eta kalitateaz, bereziki, *Euskal lirika tradizionala* (Haranburu argitaletxea, 1985) obra garatzerakoan. Itonetan, bada, Unamuno idazlearen jarrera zitopza Arakistainen *Tradiciones Vasco-Cántabras* obrarekiko ulergaitza egiten zaigu, euskal kulturaren ez-ezagutza penagarri baten ondorio zelako, eta, nolabait, deitoragarriagoa Unamunoren, sentsibilitate liriko handiko autorea izaki, gutienez, gaztelaniako poesiari dagokionez.

Aitxus Iñarraren ikerketa, bereziki, hain joria dugun ahozko

narrazioaren esparrua sakontzera dator. Azkuek eta Barandiaranek bilduriko ipuin-bilduma esker garen azterketa formala dugu lana, beti hilketaren aldira mugatua, plan eskematiko eta adierazgarri batez; hurbiletik hilketaren inguruko testuen motibazioak, zioak, arau soziologikoak, erak, sexo-aldeak, eta abar aztertzen zaizkigu.

Euskal inkonsziente kolektiboan erroturiko narrazio xume, fresko horietan Iñarrak ildo arkaikoetan ere aurki daitezkeen urratsak arakatu dizkigu. Kontaketari atxikitako zioak eta barne prozedurak, maiz taldeari lotuak, era xumez erakusten dizkigu autoresak. Hona zer dioen Iñarrak: "Bere iharduerak taldean soilik hartzen du zentzua, komunitate txiki horretan, eta ahaz aho eta mendeetan zehar talde ezberdinek onartzen dute, etengabe bersortuz eta entzuleei transmitituz. Ipuin mota hau folklore guztia bezala soziologikoa da, gizartea-

ri atxikia, gizarte-atal batek berri-ritzen duen emaitza baita. Ahozko testu hauek herriari zuzendu, egokitu eta esaten zaizkio”.

Hiltzailea, erasotzailea, herroia, antiheroia eta beste pertsonaien aldarreak hurbiletik aztertzen dira, eta ,batez ere, hilketa-aren zioak eta arauak aborbatzen gizartearen erreakzio-saretan sakonduz. Orobat, hiltzailearen eta biktimaren erlazioak nabarmen ezartzen dira , erasoketa eta biktimizazio-prozedurak sakonetik behatuz. Nahiz testu gehienak narrazioari atxikiak egon, kontarazko trama duen poesia ere kontutan edukitzen da, nolabait, naiz arlo honetan liburuak hutsune zenbait ukan, gure ustetan.

Hilketa-aren inguruan gizartearen hesi eta esparruak isladatzen zaizkigu. “Kortetasu-kultura, indibiduala eta razionalista, sortzen dute nobleek eta klase boteretsuak. Hauek, gero eta gehiago, esparru idatzian garatzen dute beren jakintza. Herriak, aldiz, bere bizitza soziala arau idatzigabekoekin lotuko du”. Gizartean, beraz, goi mailan dagoenak bere arauak ezartzen dizkio behekoari, azken honek, maiz, etsipena eta menpekotasuna baino ez duela irtenbide, logikazko eredu etiko, estetiko, erlijioso eta sozialak (klaseari atxikiak) bereganatuz.

Euskal kontaketa arrunt gehienek Europar dute kokagunea,

eta, noski, beste aintzineko kulturarekin zerikusia isladatzen dute. Euskal lirika zaharraren sorburuetan gertatzen den bezala, tramaren aldetik narrazio anitz beste kulturen zordun da, nahiz tipologia aproposak garatu gurean.

Liburuaren aportazio nabariek hiltzailea eta herioaren zioa eta arauak sakontzen diren atale-akoak. Zioetan aipagarri herroia faltsuak, jabegoaren aurkako atentatua, zigorretatik ihesia, kontzientzieza, sorgin izatea, agintearen lege-urrapena, gerra, jarduera erlijiosoak, jakin-mina, apustua, iruzurra, besteen artean. Arauetan, berriz, familia, klase menperatzailea, herria, naturaz gainekoa fenomenoak (mitologia, kristautasuna, miresgarritasuna) aztergai. Atal bakoitzak sailkapen grafiko interesgarria du eranskin, hiltzailea, hildakoa eta zioak zehaztuz. Arau-kategoria dela eta idazleak: “Hitz honi ematen diogun zentzua hauxe da: kontalariak dituen eta erabiltzen dituen bizi eta pentsatzeko erizpide, balore eta moduak. Hautaketa honek eta ez bestek eraten du unibertso bakoitza, eta kontalari bakoitzari nolabait inposatu egiten zaio kulturalki eta sozialki”.

Hiltzeko erak ere badu garapena liburuan heriotza magikoa, erreketak, lepo moztea, jaurtipena (sutara, itsasora edo leizera), heriotza harrigarriak eta gisa-

koak aurkeztuz. Sexoa dela eta, esperatzekoa zenez, halako jarrera misoginoak atzematen dira, eta, bestalde, lamia, sorgin eta Andre Maria pertsonaien nagusitasuna, mitologia, erlijioa eta garaian garaiko hertsadura moralak nabarmenduz.

Baita eskaintzen da heriotzak euskal literaturaren eremuan duen presentzia, testu nagusi zenbait aipatuz, hala nola, *Bere-terretxeren khantoria*, *Arrasate erre zutenekoa*, *Urtsuak zazpi leio*, *Prantzia kortekoa*, *Lohitegi alarguna* poemak. Guk hutsune batzuk atzeman ditugu honetan, adibidez, *Neskatxa ontziratua* eta *Andere lokartua* poema paregabeak falta dira. Hona *Neskatxa ontziratua-tik* pasarte eder bat: “*Andre gazte xarmantak hor hartzen du ezpata/bihotzetik*

sartzen ta, hila doa lurrera.. ! “; Eta Andere lokartua delakotik: Anderea hila da, nun ehortziren dugu?/Aitaren baratzean ezpelaren azpian, liho liliz estalirik eta tonba eder batian. “Prantzia kortekoa testuan ere aipagarri hurrengoak: Ai, orren puñalaren/puntaren zorrotza!/Ikusiz beste barik /iltzen deust bioza, Juanita , jatxi zaitte/zaldien gañetik/sar daitzudan puñal au/ biotzen erditik”.

Aitxus Iñarrak azterketa honetan eskaini digun lana, bere eskamatismo sotilaz, laguntza ederra euskaldun irakurlearentzat gure narrazio zaharra, batez ere ahozkoa, sakontzeko, bereziki, arau soziologiko eta ideologikoen aldetik. Liburua, bada, egokia gure kulturen herioaren alderdiak sakontzeko.

Luis Mari Mujika

UGALDE, MARTIN, *Pedrotxo*, Bilbao Bizkaia Kutxa, Euskaltzaindia, 1.994, 137 orri.

Martin Ugalde idazleak eleberrri honetan oso gogokoa zaion trama eskaintzen digu, hots, 1.936eko gerrate zibilaren osteko zertzeladei loturiko liburua. Ugaldek, lehen ere, *Itzulera baten historia* deituriko nobela argitaratu du, erbestetik Euskal Herrira eginiko itzuleraren sareak era sotil batez emanez. Autore oparoa dugu Ugalde narraziogintzen ba-

tez ere, bere emaitza puntakoenak ipuinetan eta eleberrietan ezarri behar direlarik. Gaztelaniaz ere eskaini ditu fruituak, bereziki, Venezuelan igarotako urteetan, ala ere, gure ustetan, sortuntza euskalduna aipagarrien, gutienez, literaturaren eremuan. Ugaldek erbestean beti azaldu digu herrimin berezia Euskal Herriarekiko, eta bere gaztelaniar

produzioa euskal jitez ukitua da-goela esan behar.

Hemengo eleberria (1.993 urteko Txomin Agirre saria) Euskal Herri bertako barne-exilioan kokatzen da, nolabait, autorea bera garaiko egoera gaitzaren lekukoa baita. Pedrotxo nobelaren istorioa, funtsean, autobiografikoa da, eta autobiografia orok ukan ohi duen egia-tasunez hornitua azaltzen da. Idazlearen jaioterrian kokatzen da narrazioa, hasiera batean, hau da, Andoain-en, eta eskenategi nagusi horren baitan, jaiotetxea, ospitalea, Donostiranzko tranbia, Plazaola trena, herriko banda, eta, batez ere, aita eta Joxeren pertsonaia nagusiak. Gerora beste toki eta lurrak, Irutiea eta Orradre, adibidez, Santa Ageda Arrasatekoa ahantzi gabe.

Martin Ugaldere idazkeraren ezaugarrietako bat elementaltasuna da, hau da, estilo laua; ez du bilatzen idatz-molde oparo edo barroko gerta daitekeen estilorik; alde horretatik, bada, pre-tentsio literario handirik gabeko eleberria da hau ere, baina bere sotiltasunean neurri on bat lortzen du. Sinbologia aparte, bere lexikoak ez du arazo handirik ulertzeko, giro errural bati atxikirik zertzelada aparteko kasuetan ezik. Dena trazo xumetan ematea lakat zaio autoreari, eta, bide horretatik barrokismotik bezala, tremendismotik ere alde egiten

du, gehienbat, nahiz unkidurazko pasarteak ere eskaini. Liburuan badira solasaldi bereziak, dialogo-andanak, baina, gehienetan era korrituan, etena egin gabe.

Tramari heltzen badiogu, nagusienetako pertsonaia Joxe agurea, samurtasun, ironia eta amodiozko ukituaz Pedrotxoren lehen aldiko pasadizo gehienak betetzen dituena. Pertsonaia hau ongi lortua azaltzen da, eta pasadizoen errealismo aldetik egia-tiena bere erreakzio, ateraldi, erresorte psikologiko eta beste karakterizazioekin. Baita aipagarriak On Martxel apaiza, Sor Luzia, Iruñeako Mertxe, eta Santa Agedako nosokomioan aita deskribapen esanguretsuez. Joxeren zertzeladak ugariak dira, psikologikoki ongi isladatuak; bere ibilaldiak, Pedrotxorekiko aldatteak, Sorabillara intenaldiak, ospitaleko giroa, heriotza bera, eta abar nabarmentzekoak. On Martxel kaperaua xuabe azaltzen da, klerigoei maiz egotzi ohi zaien trataera zakarretik kanpo. Amaren ildoak, Hernanin barrena, aitarenak baino askoz labur eta axalekoagoak. Eleberriak, gerra zibiliaren oroia ez ezik, gudu karlisten adierazpena, bereziki, Orixeren liburuan berriztatuturiko Santa Krutz apaiza ekartzean. Ospitale barneko biziera, moja eta apaizaren hurbilean, nahiko nabarra tramaren aldetik, eta apalago jaioterriko beste pa-

sarteak (banda munizipalekoak. goardia zibilekin gorabeherak: Plazaola treneko ihesa eta abar).

Liburuak bigarren fase batean Nafarroako eskenategia eskaintzen digu, hau da, Iruñeara iristen denekoa; hango pasarteetan ostatua eta Mertxe, gero Orradrera eginiko bidaia (bitarteko inpresioak paisaiarekiko aipagarri), eta, berriro, Irunea, inguruetakoa herriska bat eta Santa Agedako geraldia Arrasaten.

Goian esan dugunez, eleberriarren estiloa xumea da, sotila; ez da trataera oso markatu edo barroko baten andanan sartzen, nahiz nobela, nolabait, errerealismo baten joeretan sartu. Ala ere, baditu baliabide literario aipagarriak. Hona pasarte literario zenbait deskribapen somatiko, karakterizazio, sinbologia, esamolde, dialogo, pertsonaien adierazpen, paisaia, eta beste aldetatik. Deskribapen somatikoetan ondorengoak: "Hala zen bera; era handitasun pobre hura dena goiko txapel handi ezkutatutik behera, alkandora lepoa itxita, jaka ederra izan zena egoki lotua, eta galtzek bere zapaten gainean oso tolestura polita egiten ziotela..." (17) "Eta makila bi eskuekin hartu, zangoak kizkurtu, eta gora begira norabaiteko mundura aidean abiatzeko itxura hartan...". Eta aitaren oroiari loturiko zehaztapenak: "...Eta hau bai ageri zen goi ageritan xuribel-

txa eta kizkurra..., aurpegian ebaki gabeko bizar zurixka. , eta gaztea zen bada aita!". Autoreak karakterizazioetan barne erreazioekin zerikusia duten zertzeladak: "Isilune luze eta kupigaitza izan zen hura, eta kupida behar zuena" (55), "Eta malizia pixka bat erantsi zion bere irribarre gozoari..." (59) "...Baina beti ezpain-xokoetatik esnea zeriola dotrinako galderei xuxen erantzuten ahalegintzen..." (67).

Paisaiaren trateerak bere garrantzia du, akzioaren sarean halako animikotasun berezia eransteko. Egileak baditu paisaiaren trataera onak, baina ez dira, gehienetan, animikoak, aski fisikoak baino. "Eta banoa jauregitik kanpora etxerantz, eta lari... baina zubi gainetik pasatzerakoan ur hori apartsu zikin eta kiratsa (/au *epiteto autoreak hemen*) dariola mantso doala sortzen zait bestaldeko kezka" (93) "Ilunpe beltza besterik ez zen hiria nik bere murraila izugarriaren kopeta ikusi nio nerako. Epel eta gozoa zen ilunabar hura, baina lehertuta nengoen..." (100). Eta Orradre herriska abandonatuaren ikuspegi unigarrria: "Hemen belarzelai gutxi dago, ardientzat janari gutxi..., eta itzal gutxi beroak jotzen duenean, ametza, zurbeltza, eta erreminta kirtenak egiteko ederra eta gogorra den ezpela...".

Idazleak gauza zehatzak deskribatzeko duen ahalmena isla-

dagarri tresna eta altzarien tra-
taeran: “. ..Ez baitzegoen aukirik,
ohea, gurutzea eta purgatorioko
arimak koadroan bakarrik eta
justu...” (35) “Hark ni jauregitik
inondik ikusteko modurik ez eta
nik igande eguzkitsu haren geriz-
petik jauregiaren aitzinalde guz-
tia bai, behatokian geratzen ziren
beirak eguzki-sutan baleude be-
zala...” (92), “Armairu handi ba-
ten ispiluan ikusi nintzen beste
bat bainintzen!, eta ohean eser
arazi zidan neskak...”.

Era berean aipagarri konpa-
razioak, metaforak, eta sinbolo
zenbait, nahiz eleberriaren anda-
na nagusia ildo aski lauetatik
joan. “Nafarroako galburuak gal-
garauak ematen dituen beze-
laxe...” (33), “Arrosa lurrina ni-
rekin dago oraindik” (36) “Eta or-
duan berrikusi nuen neure bu-
ruan jaiotzen lehen sortu zitzaiz-
dan arrosa lore hura bera... orain
zimeldua” (57) “...Gizonezkoen
gelako zurrungen gorak eta behe-
rak bere pedal eraginak sortuak
bailira bezala...” (70), “...Xaboi zati
bat banintz bezala sentitzen naiz
neskaren urak aparretan jarri eta

zulo batetik banindoa legez, ez
dakit nora...” (1 11).

Gisa honetako baliobideak,
adibideaz, herioari loturiko pa-
sarteak, ironi-andanak, pertso-
naia berezien karakterizazioak,
hiriko aldarteak, trenari loturi-
koak, eta abar eskaintzerakoan.
Asko ugai daitezke pasarteak,
baina goikoak aski idazlearen
ahalbide estilistiko batzuk islada-
datzeko.

Behar bada, eleberriak biga-
rren zatian, intriga eta interesa
galtzen du, kondairaren haria,
noiz-noiz, apaldu egiten baita,
zenbat pasarte auresuposatzen
delako barne-traman; kasu horie-
tan errepiketik istorioari bizitasuna
kentzen diote. Amaieran, ordea,
aitaren pasarteak (Santa Age-
dan) hunkigarriak suertatzen
dira, beti tremendismo batetik
urrun. Eleberria, batez beste, in-
teresgarria egungo literaturan
ohiko marjinalismo eta sorpresa
bihurri zenbaitetik alde eginez.
Eleberriaren oinarrian zantzu au-
tobiografikoa nabarmen, eta ho-
rretan datza liburuaren aparteko
meritua.

Luis Maria Mujika

ZUBIZARRETA PATXI, *Eztia eta ozpina*, 1995

Patxi Zubizarreta idazle ordi-
ziarrak euskal haur literaturaren
esparruan ofizio eta benefizioko
egilea dugu aspaldiko urteetan.

Han eta hemen argitaratu dituen
liburuaren errosarioak luzeegi joko
luke oraingoan, eta burutu dituen
itzulpenak ere ezin dira ahaztu.

Gainera, hainbat sari prestigiotsuren irabazlea da, hala nola, Zarauzko udaleko Lizardi saria, Bapore saria, eta, berriki, Antonio Maria Labaien saria, zeinari esker argitaratu baita komentagai dugun *Eztia* eta *ozpina* nobela hau.

Beharbada, goian aipatutako itzulpenetatik batzuk daukate gazte nobela honen hastapenetan: Ali Baba eta berrogei lapurrak; Aladin eta itzultze asmo hutsetan geratu diren idazle arabiarren beste hainbat irakurketa gozo ere bai. Izan ere, liburuari darion magia kutsu oso lortu ez da bestela erraz atzematen.

Hain zuzen ere, *Estia* eta *ozpina* nobela honen arrakastaren arrazoi bat urruntasunean datza, irakurleari giro, lurralde, gertakizun, usain eta ukimen arrotzak erakustean. Selim protagonistaren ibilbide inizatikoa gure mugetatik urrun hasten da, eta irakurlea erakartzen duten berezko ezaugarriak ditu: Marokkoko mendietako herriska, hango bizi-modua, Marrakex eta Fez hiri handiak. Behin eta berriz kontakizunean tartekaturik dauden bertako hitz eta mintzamoldeak, eta irudi eta metafora exotikoak. Hona horietariko bat:

“Beduindarrek, basamortuan lotara erretiratzen direnean, ez dute ahanzten handik erromesen bat edo galdutako bidaiariren bat igaro daitekeela; horregatik,

muino batean su ttiki bat egiten dute, eta badirudi hondarrezko itsaso horretan faro bat piztu dutela. Eta beren kanpamendura edonor ailegatzen dela ere, ez diote bere izenaz ez bere norabideaz galdegiten; galderen ordeztortu bat eskaintzen diote. Agian gamelu edo arkumeren bat hilko dute, eta arrotza zaldiz etorria baldin bada, hildako animalia odolaz, zaldiari leinua ikurra marratzuko diote. Beduindarrean, bisitaria printze, preso eta poeta izango da: printzetzat hartuko dute, preso sentituko da hainbeste ohoreren artean, eta akaberan poeta izatea egokituko zaio, izan ere hitzik egokienak aukeratu beharko baititu buruzagia laudatu eta gores-teko”. (37-38.or.)

Baina, arrotzasunaren beste muturrean, sekulako hurbiltasuna kausitzen dugu *Eztia* eta *ozpina* nobela honetan. Azken batean, hainbat urtetan arabiarren Meka berria izandako Parisera nola edo hala iritsi nahi duen gaztearen istorioa kontatzen baitzaigu, tartean ipar-hegoalde gatazka-aren bihurtzuna, elkartasuna, aukera-berdintasun eza, arrazakeria eta beste daudelarik.

Horrekin batera, lehen aipatu bezala, Selim gaztearen iniziazioa ere azaltzen zaigu, beste gai unibertsal bat: gizon egitea, eta horrekin batera etorkizun garbirik ez duen bizitzari aurre egin

behar izatea; halamoduzko lane-tan aritu behar izatea (turisten gidari, droga trafikatzaille txiki); gartzelaren gogorkeria pairatzea; amodioa eta sexua ezagutzea. Hori dena, Parisera daraman bide zuzeneko desbideraketatzat har daiteke, gaztearen buruan hiri mitikoa eta eskainiko dizkion balizko aberastasunak besterik ez dagolako.

Eta azkenik, aurreko guztia-ekin nahikoa hurbiltasunik ez balego bezala, bere ibilbide luzean Selim Euskal Herritik igarotzen da: hor dira Gasteiz, Donostia, Irun, Bera.. Protagonista Gasteizko neska batekin maite-mintzen da, eta poliziaren presioa dela eta alde egin behar duelarik, irakurleari ere min ematen dion izugarritzko inkomunikazioa ezartzen da bien artean.

Pateren odisea itsasoan ez, baizik eta Bidasoa ibaian bertutuz, Selim Parisera bidean jartzten da azkenik, eta bere helburua lortzen du. Baina helburu hori ez da historiaren amaiera, atze-

rriko bizitza gogorraren hasiera baizik.

Hori dena bi atal nagusiko egituran emanda dator liburuan: batetik "Urruneko pikoak" eta "Bertaratu eta.. ." izeneko azpiataletan Euskal Herrira iritsi arteko istorioa kontatzen zaigu. Bigarren ataleko lehen parte, "Iraganaren katea", Gasteizko neska- ren egunkaria da, subjektibo eta hunkigarria, aurreko kontakizuna- ren abiada bizia apaltzera dato- rrena. Azkenik, "Bidasoaren pa- terak" izeneko atala *Ttipi-ttapa* aldizkaritik ustez aterata dagoen elkarrizketa da, bidean geratu zi- ren beste bidailagun batzuek ez bezala Selimek bere helburua lortu zuela argitzen diguna.

Nobela bizi eta interesgarria da *Eztia eta ozpina* hau, irakurlea erraz harrapatzen duten horieta- rikoa, gazteen interesekoa izan- go dena eta, azkenik, euzkaraz sortutako benetako bitxi bat itzul- penak nagusi diren euskal gazte literaturako basamortu honetan.

Manu Lopez

SEVE CALLEJA, *Haur literatura euskaraz*. Itzultzailea: Igone Etxeberria. Labayru-BBK, 1994,

Gaur egun euskal haur litera- turari buruz azpimarratzen diren zenbait hutsune ezagunak be- zain aldarrikatuak izan dira behin baino gehiagotan: kritika eza, in-

formazio leku eskasak, autore profesional falta, itzulpen politika serio baten beharra, gazteentza- ko literaturaren urritasuna eta abar.

Baina egungo, egoera ondo ulertzeko euskal haur literaturaren panoramika historikoaren beharrea aurkitzen ginen: nondik gatozen, nora jo beharko genukeen hobeto jakiteko, alegia. Seve Callejak eta Xabier Monasteriok, 1988an argitaratu zuten "Historia de la literatura infantil vasca" liburuak, hutsune hori bete egin zuen neurri handi batean, gutako askorentzat ezinbesteko erreferentzia bilakatu zelarik. Ikerketa lan baten zatia genuen hura eta zortzi urte geroago lan osoa eta euskaraz eskuratzeko parada izan dugu: "Haur literatura euskaraz", Labayru-BBKren bidez argitaratua eta Igone Etxeberriaren itzulpenaz.

Liburua oinarrizko galdera batekin zabaltzen da: zer da haur literatura? Ez da galdera erraza, nahikoa anbigua eta nahasgarria baizik. Haurrek egindako literatura? Haurrentzat egindakoa? Haurrek agina izan gabe haurrek beretzat hartu duten literatura?.. Eztabaida honek tradizio luze samarra du. Benedetto Croce-k, adibidez, haur literatura sorketa literarioa mugatu eta desbideratu egiten zuela zioen, ez zela benetazko artea, alegia. Literaturtasun hori zailentzan jartzea ez da harritzekoa, historian zehar eta kultura ezberdinetan haur literaturari atxiki ohi zaizkion helburu moralizante-didaktiko-politikoak ikusirik.

Hala ere, haur literatura literatur mota berezizat kontsideratzea da, gaur egun, gehiengoaren iritzia. Zergatik berezia? Helduek haurrentzako egina delako; haurren egitura mental, baliabide espresiboak eta mundu ikuspegi berezia eskaintzen saiatzen delako.

Izan ere, euskal kulturaren historian haur literaturak ezagutu dituen gorabeherei buruzkoak dira liburuaren atal mardulenak, baita haur literaturarekin erlazionaturik egon daitezkeelakoan aztertzen diren almanakak, eliz liburuak, silabarioak, testu didaktikoak ere. Hemengo haur literatura Europako besteekin konparatzea ere izan zen egileen beste helburuetako bat, hemengo bereizkuntzak hobeto aztertu eta ulertzearren ziur asko.

Zeintzuk izan daitezke euskal haur literaturaren ezaugarri historiko horiek? Nonbait ez dira beste kultura hurbiletan eman direnak baino bereziagoak: kristautasun, abertzaletasun eta didaktismoek eragindako ezaugarriak dira gureak. Euskal folkloretik sortua, liburu didaktiko eta erlijio-soen bidez bideratua, abertzaletasun sentimenduek bultzatua, gure haur literaturak azken urteotan bakarrik hartu duela nolabaiteko espezifikotasuna esan daiteke. Berez, euskal haur literaturari bereiztasun bakarra euskararen egoera diglosiko tamalgarritik etorriko litzaioke, euskal litera-

turaren historian ikus daitekeen gauza bera.

Euskal haur literaturaren bila-kaeran argialetxeek izan duten lekuari ere azterketa sakona eskaintzen zaio aipatutako liburuan. Lopez de Mendizabal bezalako euskalzikale porrokatuek egin zuten lan eskergatik hasi eta egungo haur literatura bultzatu duten argialetxeen emaitzak aztertu arte..

Ikertzaileek iturri askotara jo dute liburu hau egiterakoan: Azkue liburutegia, Jon Bilbaoren lanak, J. M. Torrealdairen ikerketak, euskaraz argitaratutako artikulua eta liburuak, baita haur eta gazteentzako 20 literaturgileri buruzko iradokizunak eta testuak ere.

Haseran esan dugunez, zortzi urteko atzerapenarekin heldu zaigu guztiz gomendagarria den liburu honen euskal bertsioa. Horrek deserosotasuna eta nahasketak sor ditzake irakurlearengan, nahiz eta Igone Etxeberriaren hitzaurre zehatz eta sakonak, guztiz txalogarriak, hutsune horiek orekatu nahi izan dituen gaur eguneko euskal haur literaturaren argazki gaurkotua eskainiz.

Dena den, ikerketa baten ondorioa den liburua hau ezinbesteko erreferentzia da euskal haur liburugintzaz eta haur literaturaz interesatuak daudenentzat, non gauden jakiteko nondik gatozen argitzen digun liburua baita.

Mariasun Landa

ORMAZABAL J., *Hitzak jostailu*. Marrazkiak: Arrastalu, Xaguxar 41 zk. Elkar, 1994.

Irudika dezagun liburu itxura duen kutxa liluragarria, marrazki eta jostailu-hitzez betea.. Eskua sartu kutxa barruan eta atera, beste askoren artean, honako hitza: ASOLOT. Ezetz hitz horren definizioa asmatu, kutxa barruan dagoen BARREHIZTEGlan begiratzen ez baduzu, bederen: "alde-rantziz irakurriz gero, Tolosa..."

Eta zer pentsa amodioari buruz aurki dezakegun esaera berri eta harrigarri honetaz?... "ni po-

rru, zu patata; biok porru-patata." Aspalditik ez nuen topatzen bikoteari buruzko konparaketa umoretsuagorik!

Sorpresa-kutxa da J. Ormazabalek argitara eman duen azken liburua, HITZAK JOSTAILU, non garbi agertzen baitzaigu hitzak direla, azken finean, haurrei eman diezazkiekegun jostailurik ederrenak.

Erritmo bikoa duten poema-jostailu ugari ere aurki dezakegu

ere kutxa horretan (zurru-murru / firin-aran/ zuhaitzak oker / hostoak hegan / kristalak klink / atea klank / aitonari txapela / haizeak eraman.), pieza laburrrak, hitz jokoak (nizugu zunigu / guzuni / zuguni / gunizu / niguzu...), eta garai batean ikastoletan hain ezagunak izan ziren gabardinaz jantzitako asto fama-tuari buruzko bertsoen jarraipena... (Astoa ikusi nuen betaurrekoekin / buruan txapela ta gabardinarekin..)

Urtetan bildutako lana omen da gaur aipatzen dugun liburua eta oso pozgarria izan da niretzat bertan J. Ormazabalen estilomarka konfundiezinak aurkitzea, agian bere obra narratiboan oharkabekiago pasa daitezkeenak: euskararekiko atxekimendua, hitzekin jolasteko trebetasuna, natura islatzeko era samurra, bertso gintzaren eragina eta, batez ere, liburu osoan zehar hau-

rrei hain atsegin zaien umorearen presentzia etengabea.

J. K. Igerabide eta J.M.Irigoienen lanekin batera, euskal haur poesia hornitu eta aberastu egiten da J. Ormazabalen azken lan honekin, behar handia baitzegoen arlo honetan, askotan salatu den legez.

Bestalde, Arrastalu marrazkilaria ezagunaren lana izugarri egokia gertatzen zaio idazlearen lanari, eta testuari zegokion tonu umoretsuari bizitasun handia eta irudikorra ematen dio.

Bukatzeko, gauza batek harritu nau aipatutako liburuan: zortzi urtetik gorakoentzat gomendatua izateak. Nire ustez, J. Ormazabalen liburu aberats eta interesgari hau oso egokia izango litzateke haur txikiagoentzat ere, ozenki irakurtzeko eta gozatzeko haur poesia delako, Haur Hezkuntzako umetxoei, adibidez, ahozko literaturaz zaletzeko aukera aparta eskaintzen dielako.

Mariasun Landa

HERNANDEZ ABAITUA MIKEL, *Bazko arrautzak*, Elkar, Donostia 1995. Iteera xume baten bila.

Erreferentzia literario ugariz zipristindutako ipuin bilduma da Mikel Hernandez Abaituaren *Bazko arrautzak* ipuin bilduma, egilearengan eraginik handiena izan duten idazleak izen faltsuz hitzaurreak iradokitzen duenez:

Arthur Violette (Arthur Rimbaud gehi Bernardo Atxagaren -Bernard Adamsen- Etiopia-ko Piolet), Antonio Tabladi (Antonio Tabucchi), Raimundo Cervera (Raymond Carver), Franz Kafka (Francisco Samsa) eta Jorge

Luis Borges (hitzaurrean benetako izenez aipatzen den idazle bakarra.

Bi dira, hala ere, nire ustez, erreferentzia nagusiak: Arthur Rimbaud eta Franz Kafka.

‘Begiak’ ipuin luze edo eleberrri laburrak Arthur Rimbaud poeta frantziarraren bidenteari buruzko teoria du abiapuntu: bidentearen dohain eta abantailekin batera, bidentearen oinazea, nekea eta, batez ere, bakardade ikaragarria erakusten dizkigu narrazio iradokor honek. Ez da, ordea, lehen ipuin horretan amaitzen Rimbauden agerpena. Azuletik barrura begiratu nahi zuen Rimbaudek bere bidente begiekin, bazko arrautza zabaltzen duenaren erara, eta horretan saiatzen da Hernandez Abaitua ere liburu honetako ipuinekin, liburu honetan bazko arrautzekin.

Oraindik -nik dakidala behintzat- euskaratu gabe dagoen Franz Kafkaren *Akademia batentzako txostena* narrazio ezaguneko protagonista den tximuak askatasuna ez baina “irteera xume bat” bilatu zuela dio pasarte batean. Atxagak aipatu ohi duen sabai-leihoia ere gogora ekartzen duen ideia hori behin eta berriz ageri zaigu liburu honetan. Hernandez Abaituaren ‘Bazko arrautzak’ ipuinean aipatzen den Tximua liburua -Franz Löwy-k bere akaba Otlari opari emandako bazko arrautza batean ager-

tua- Kafkaren *Akademia batentzako txostena* da, dudarik gabe. “Irteera xume baten bila” baitabilta, azken batean, Hernandez Abaituaren ipuinetako protagonistak: halaxe aitortzen du ‘Begiak’ ipuinekoak 40. orrialdean, eta “aurrerantz egin nuen ihes” dio ‘Heriotzaren pabiloioak’ 93 orrialdean.

Hitzaurreak iradokitzen duen legez, Antonio Tabucchiren eragina du liburuko bigarren ipuinak (‘Anaia’) eta Raymond Carverrena hirugarren eta laugarrenak (‘Auzokoa’ eta ‘Zakar-poltsak saltzen ditut’). Carverren eragin nabarmena duten bi ipuinok elkarrekin estu lotuta daude, bigarren ipuineko protagonistak hirugarren ipuina irakurtzen baitu amaieran, eta alderantziz, hirugarrenekoak bigarrena. Begiak ipuina, bestalde, ‘Heriotzaren pabiloia’ ipuineko pertsonaia den Daniel Duarte idatzia da... Erreferentziak, keinuak, loturak, jokoak, jolasak..

Horretaz guztiak gain, prosari erreparatzen badiogu, egonarri handiko artisau baten lanaren antzekoa da Hernandez Abaituaren *Bazko arrautzak* ipuin bildamakoa. Txukun-txukun, neurritz, taxuz eta oreka handiz idatziak daude ipuin guztiak, gehiegikeriarik gabe baina, era berean, motz ere geratu gabe. Egiten dituen zenbait aukera ez ditut oso gustuko, nekez irensten ditut,

hala nola 'zeina' partikularekin lotutako erlatiboazkoak edota gisa honetako esaldiak: "Normalean hilabete asko eman ohi zituzten han, baina urteak ere kasu batzuetan, kondena gauzatu baino lehen, *martirioa zena zortzea baino gehiago*" (94. or.; kurtsiba neuk jarria da). Baina horiek egilearen aukerak dira, esaldiak hitzez hitz astiro begiratu eta zaindu dituen idazle arduratsu batek egindako aukerak, idazten

duen modua defenditzeko bere teoriak dituen idazle argi batek egindako hautuak.

Benetako idazle baten liburu literarioa da *Bazko arrautzak*. Erreferentziekin jokatu eta hitzak zaintzen dituen literaturaren maitale baten lana. Aise eta gustora irakurtzen dena, gainera, eta berriak gero aurkikuntza berriak egiteko aukera ematen diguna.

Juan Luis Zabala